

A KATONAI BIZTONSÁGI HIVATAL
TUDOMÁNYOS TANÁCSÁNAK
KIADVÁNYA

A TARTALOMBÓL

A magyar biztonsági szolgálatok szerepe az
országvédelem rendszerében az '50-es években
Új Mudzsahedin Layeha Afganisztánban
Irak Szaddám bukása után
A Katonai Biztonsági Hivatal állományába
történő felvétel rendje
A Reid módszer alkalmazása kihallgatáskor
A „drogtörvény” metamorfózisának hatásai
A kompetenciák felértékelődése
A tudásközpontok szerepe az új biztonsági
kultúra kialakulásában
Az öngyilkos terrorizmus algoritmusai

2007

1. szám

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

- Bizottság elnöke:** Dr. Hamar Ferenc a KBH TKH vezetője
- Bizottság tagjai:** Dr. Göndics Béla a KBH TT tagja
Dr. Izsa Jenő
Dr. Korsós László
Dr. Kobolka István a KBH TT titkára
Lenkey László PhD hallgató
Dr. Németh József
Tarján István PhD hallgató
- Felelős kiadó:** Dr. Stefán Géza az MK KBH főigazgatója
- Főszerkesztő:** Ledács Kiss Jenő
- Tördelő szerkesztő:** Juth Marianna
- Székhely:** Budapest
- ISSN :** 1785-1181
- Postacím:** MK KBH Tudományos Tanács
1885 Budapest, Pf.: 25.
Telefon: 236-5111/ 24-301, 31-423 mellék

A PUBLIKÁLÁS FELTÉTELEI

- Elsősorban a honvédelemmel, ezen belül a nemzetbiztonsággal összefüggő kérdéseket feldolgozó, elemző írásokat várunk. A kéziratokat másfeles sortávolsággal, gépelve - floppyn is - kérjük a TT titkárához vagy az SZB valamelyik tagjához eljuttatni a szerző neve, beosztása, rendfokozata, lakcíme és telefonszáma feltüntetésével.

- A cikk, tanulmány, írás terjedelme lehetőleg ne haladja meg az egy ívet (21-23 gépelt oldal).

- A közlésre nem kerülő cikkeket nem őrizzük meg, de a szerző kérésére visszaküldjük.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

TARTALOMJEGYZÉK

Oldal

ÉRTÉKELÉSEK, ELEMZÉSEK, TANULMÁNYOK

Jakus János

A magyar biztonsági szolgálatok szerepe az országvédelem rendszerében az '50-es évek elején..... 5

Kaputa László

Új Mudzsahedin Layeha Afganisztánban 27

Kobolka István - Krisztián Béla - Vinczellér Judit

Földrajz és politika: A Hemustól a Balkánig 39

Németh József

Irak Szaddam bukása után 60

AKTUÁLIS

Sikesdi László

A Katona Biztonsági Hivatal állományába történő felvétel rendje, a kiválasztás, bekerülés, felkészítés, beválás folyamata, a titkosszolgálati munka specialitása tükrében 82

KONZULTÁCIÓ

Récsei Mihály

A REID Módszer alkalmazása a gyanúsított kihallgatások során 105

DOKTORANDUSZOK FÓRUMA

Tanai Károly

Gondolatok a média súlyáról és fontosságáról 121

Lenkey László

A „drogtörvény” metamorfózisának hatásai a védelmi szféra drogprevenációs tevékenységére a 80'-as évektől a „zéró tolerancia” megjelenéséig 136

TITKOSSZOLGÁLATOK TÖRTÉNETÉBŐL**Szabó Ervin Antal***Vázlatok az orosz hírszerzés történetéből*

Nehéz út Szavinkov „vallomásáig” 149

TUDOMÁNYOS ÉLET-KÉPZÉS**Farkas Éva**

Igásló kontra szárnyaló pegazus avagy a kompetenciák

felértékelődése 157

Nagy Károly

A tudásközpontok szerepe az új biztonsági kultúra kialakulásában 172

HÍREK, ESEMÉNYEK, ADATOK**Szabó Ervin Antal***Összeállítás a külföldi sajtó nemzetbiztonsági kérdéseket érintő cikkeiből*

A diverziós-terrorisztikus cselekmények (DTCS) végrehajtásának taktikája 185

Az öngyilkos terrorizmus algoritmus 189

A szegény dzsihadról 193

Kanadában orosz hírszerzőt fogtak el 198

Mire kell emberünknek Kanada? 199

Canadian Security Intelligence Service (CSIS) 202

Contents ..... 204**SZERZŐINK** .....

ÉRTÉKELÉSEK, ELEMZÉSEK, TANULMÁNYOK

JAKUS JÁNOS

A MAGYAR BIZTONSÁGI SZOLGÁLATOK SZEREPE AZ ORSZÁGVÉDELEM RENDSZERÉBEN AZ '50-ES ÉVEK ELEJÉN

Amikor két vagy több ország, esetleg koalíciók között a politikai feszültség robbanással, azaz fegyveres konfliktus (háború) kirobbanásával fenyeget a szemben álló felek az államapparátust, így a fegyveres erőket is, igyekeznek olyan kedvező helyzetbe hozni, amely biztosíthatja a fegyveres küzdelem sikeres megvívásának esélyét.

A politikai szembenállás, amely fegyveres összecsapáshoz vezethet, már a kezdeti szakaszban háborús állapotokat indukál a döntéshozatali rendszerekben, amelyeket a szemben álló fél/felek képességei, valóságos szándékai iránt történő – áldozatokat is követelő – élénk „érdeklődésben” lehet azonosítani. Ennek a tényleges összecsapásnak a legfontosabb szereplői – a politikai döntéshozó testületeken túl – a biztonsági szolgálatok (más néven: titkosszolgálatok), amelyek döntő módon tudják érvényesíteni elgondolásaikat a feszültség-folyamatok alakításában. Szerepük és felelősségük óriási, hiszen ők birtokolják azokat az információkat és az azokból előállított adatokat, amelyek a katonai/politikai döntéshozatal működéséhez elengedhetetlen adalékul szolgálnak. A szolgálatoknak a helyzete tehát privilegizált volt a vizsgált korban, és ma is az.

Magyarországon a „béketábor” és Jugoszlávia szembenállásának időszakában ezek a szolgálatok, mindenek előtt az ÁVO/ÁVH, illetve a katonai hírszerzés, vagyis a HM IV. Főcsoportfőnökség és az abból régi/új néven kialakított Vkf-2 (továbbiakban: **HM Vkf-2**), döntő szerepet kaptak, amennyiben centralizálták erőforrásaikat a jugoszláv politikai és katonai vezetés szándékainak felfedésére. (Az ÁVO/ÁVH a megkülönböztetett helyzeténél fogva, fő tevékenységét azonban „kenyéradó gazdája” az MDP hatalmának megszilárdítása érdekében fejtette ki. Ennek a szerepnek a vizsgálata azonban nem tárgya ennek a dolgozatnak.)

Az ország védelem és határvédelem kapcsolatrendszerében az '50-es évek elején a magyar fegyveres erők és a biztonsági szolgálatok tevékenységüket

szorosan összehangolták. Ez az együttműködés egyfelől szolgálta a hadsereg-fejlesztés irányainak a meghatározását, illetve a fegyveres erők háborúra történő felkészítését, másfelől pedig a politikai elvárások és szándékok feltétlen kiszolgálását. Ezt az állapotot komplikálttá tette az a tény, amely szerint a magyar biztonsági szolgálatok gerincét adó ÁVO/ÁVH fölötti politikai ellenőrzés nem valósult meg. Ez a szervezet valójában a törvények fölött állt, vagyis ő maga képviselte a törvénytelenséget, így képletesen és valóságosan is élet-halál ura volt Magyarországon.

A magyar állam háborúra történő felkészítése, illetve az MN háborús alkalmazásának előkészítése nem nélkülözhetette a hadászati, illetve politikai hírszerzés/felderítés, a katonai elhárítás és nem utolsósorban a határőrizet megerősítésének és hatékony működésének a biztosítását. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy ezeknek a biztonsági szervezeteknek helye és szerepe a magyar állam vezetési rendszerében meglehetősen változatos képet mutatott a tárgyalt korban. A hadászati hírszerzés/felderítés és a katonai elhárítás feladatai 1948-ig a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztály hatáskörébe tartoztak, a határőrség 1950.01.01-ig szintén a honvédség szervezeti keretei között oldotta meg feladatait. A magyar-jugoszláv viszony megromlása is közrejátszott abban, hogy ezek a biztonsági szervezetek – szovjet mintára – a BM ÁVO/ÁVH, illetve később az önállósodott ÁVH-hoz kerültek át. Vagyis a hírszerzés, elhárítás (katonai elhárítás is) és a határőrizet 1950 elején centralizált irányítás alá került. Az állambiztonsági szervek működésének hatékonyságáért pedig az ÁVH vezetője egy személyben volt felelős.

A háborús hisztéria közepette a magyar politikai vezetés a hadsereg, illetve a fegyveres erők sikeres alkalmazásának érdekében a biztonsági szolgálatokat – az operatív munka minden elemét és módszerét bevetve – aktivizálták a déli hadászati irányba.

A magyar hadászati felderítés katonai eleme a HM Vkf-2, illetve az ÁVH hírszerző és elhárító főosztályai és osztályai, hasonlóan a jugoszláv hírszerző és elhárító szervekhez, élénk érdeklődést tanúsítottak a szomszédos ország külkapcsolatainak és katonai felkészültségének alakulása, nem utolsósorban a politikai és közigazgatási rendszer, a gazdaság teljesítőképessége, valamint a biztonsági szolgálatok tevékenységének rendje/folyamata iránt.¹

A magyar politikai és katonai vezetést érdekelte: 1952-től hogyan alakultak a Balkán-szövetség megszervezésével kapcsolatos jugoszláv erőfeszítések.² A szövetség kiteljesedése ugyanis aggodalomra adott okot. A görög, török, jugo-

---

¹ HL. MN. HVK Hdm. Csf.-ség 1953/T105 1953. évi felderítő jelentések. (Adatok a Jugoszláv Néphadseregről

² Erdélyiné Pintácsi Katalin: A Földközi-tengeri Paktum tervezete a magyar diplomáciai jelentések tükrében

szláv katonai együttműködés fejleményei, nem utolsósorban pedig Jugoszlávia vélelmezett NATO-hoz történő közeledése és esetleges csatlakozás az egyébként is pattanásig feszült helyzetet tovább súlyosbíthatta.

A hírszerző szervek munkájának fontos katonai elemét képezte annak megállapítása, hogy milyen ütemben halad Jugoszlávia területén a hadszíntér előkészítéssel összefüggő infrastruktúra fejlesztése, illetve a hadiipari beruházások milyen mértékben segítették elő a haderő saját bázisokról történő felszerelését. Rendkívül fontos volt annak megállapítása is, hogy a nyersanyagkészletek és tartalékok milyen mértékben korlátozták, vagy segítették elő a hadsereg képességeinek fejlesztését és nem utolsósorban az állam, a társadalom prosperitását. Ugyancsak fontos volt annak feltérképezése, hogy a Jugoszláv Néphadsereg erői milyen feladattal, milyen vezetési struktúrát működtetve hol állomásoznak. Fontos volt annak a kérdésnek a megválaszolása is, hogy a jugoszláv határőrizet, valamint az állambiztonsági szervek (Uprava Darzavne Bezbed-nost = UDB vagyis az Állambiztonsági Igazgatóság, a Kontra Obervestajne Sluz-ba = KOS vagyis a Kémelhárító Szolgálat, a Korpus Narodne Odbrane Jugosla-vie = KNOJ, vagyis a Nemzetvédelmi Hadtest) működési rendszere hogyan épül fel? Választ kerestek a magyar titkosszolgálatok továbbá arra, hogy a déli államhatár mentén egy esetleges jugoszláv támadás esetén hol, milyen erőkoncentrációval, milyen célok elérése érdekében következhet be az ellenség főcsapása, hol és milyen erővel kerülhet sor a másik, vagy kiegészítő csapás kiváltására.³

A **HM Vkf-2.** (vezetője: Révész Géza altábornagy) hírszerző tevékenysége a katonadiplomácia csatornáinak, illetve az annak keretében működtetett hírszerző (ügynöki) hálózatok működtetésére, valamint rádió felderítő állomások által szerzett információszerzés területeire terjedt ki. A birtokába jutott információkat elemző-értékelő munkával formálták felhasználható adatokká, és ezekkel támogatták a Vezérkar hadászati tervező munkáját.

Az **ÁVH** szervezeti keretében a **VIII. Főosztály** (vezetője: Farkas Vladimir áv. alezredes) foglalkozott a külföldi (politikai) hírszerzés feladataival. Jugoszláviáról a főosztály első osztálya gyűjtötte az információkat, illetve szervezte a politikai hírszerzőhálózatokat. (Itt fontos megjegyezni, hogy a hatóság **I. Főosztálya**, amelynek fő feladatát a hálózatok szervezés képezte, a belső hírszerző csatornákon kívül külső hálózatépítéssel is foglalkozott. Ennek a főosztálynak a külső hírszerző osztályát Szarvas Pál áv. őrnagy vezette.)

Az **ÁVH** elhárítás (ide tartozott a katonai elhárítás is) sem maradt tétlen, amikor az UDB és a KOS ellen kellett fellépnie, ugyanis igen aktív, és nem eredménytelen operatív munkát fejtett ki a jugoszláv ügynökök, diverzánsok szándékainak felfedése és akcióik megakadályozása érdekében. Különösen az

---

³ HL MN. HVK IV. Fcsf.-ség. Feljegyzés Jugoszlávia katonai képességeiről. (1951.V.2-án) Ue. Jugoszlávia katonaföldrajzi leírása részletesen kidolgozva

ÁVH II. Főosztálya (vezetője: Szücs Ernő, eredeti neve: Szüsz Ernő áv. ezredes, majd utóda Kutika Károly áv. ezredes) játszott kiemelkedő, ugyanakkor – sok esetben – elhibázott szerepet. A „jugoszláv kém”, mint megbélyegzés nem kímélte a legfelső állami és katonai vezetés prominens tagjait sem. A kémek utáni hajsza ugyanis alkalmat adott az MDP szűkebb vezető szerve, mindenek előtt a párt első embere: Rákosi számára, hogy a moszkvai mintát követve, leszámoljon a politikai ellenfeleivel, illetve az úgynevezett osztályellenséggel is. Ebben az időben számos koncepciót per szedte áldozatait Magyarországon.⁴

Az ÁVH II. Főosztály offenzív elhárítás címen kiterjesztette tevékenységét idegen államok – jelen esetben Jugoszlávia – területére. Ennek során sikerült feltérképeznie a jugoszláv biztonsági szolgálatok felépítését, működési rendjét, vezető személyiségeinek közvetlen környezetét, az ügynök hálózataik jelentős részét és nem utolsósorban a magyar államhatárkörzetében az UDB kirendeltségek operatív tevékenységét. Az offenzív elhárítás alkalmazása kiterjedt arra, hogy felfedje a Jugoszláviában gyülekező magyar emigráció körében megnyilvánuló ellenséges szándékokat.⁵

Ez a főosztály foglalkozott a katonai elhárítás problémáival is, lényegében ellenőrzése alatt tartotta a magyar fegyveres erők valamennyi szegmensét.

Az ÁVH Határőrség (első parancsnoka: Pálffy (Östereicher) György vezérkari ezredes, akit tisztségében Szalvay Mihály vezérőrnagy követt. 1950. 01. 01-től az ÁVH IV. Főosztályaként szereplő **HOP**, vezetője: Kajli József áv. ezredes lett, őt az ÁVH parancsnokának helyetteseként Piros László áv. vezérőrnagy váltotta ezen a poszton, aki átvette az **ÁVH Belsőkarhatalom** erőinek az irányítását is). A határőrség tevékenységének fő erő kifejtését a nyugati, de főleg a déli államhatár őrzésére és védelmére összpontosította, így naponta került közvetlen kapcsolatba a jugoszláv határőrizeti szervekkel. Közöttük igen nagy gyakorisággal került sor halálos áldozatokat is követelő fegyveres összetűzésekre.⁶

---

⁴ Számos kevésbé ismert peres eljárás mellett ilyenek voltak: Rajk László, illetve az azzal összefüggésbe hozható Pálffy (Östereicher) György altábornagy és társainak, valamint Sólyom László altábornagy, valamint tábornoktársainak a koncepciók ügyei is.

⁵ ÁBTL.3.2.6 0-8-014/1 Az ÁVH „ORDASOK” cím alatt objektum dossziét fektetett fel a jugoszláv biztonsági szolgálatokról, amelyben mindenek előtt az Uprava Drzsavna Bezbednosti (Állambiztonsági Igazgatóság = UDB) szervezeti felépítésével, vezetőivel, ügynökeivel kapcsolatos anyagokat rendszereztek. A dokumentumokból kitűnik, hogy az ÁVH aprólékos munkával rövid idő alatt feltérképezte az ellenérdekelt titkosszolgálat működésének rendjét. Ugyanakkor hiteles/ellenőrzött adatokhoz jutottak a magyar állambiztonsági szervek a magyar emigráció, különösen a Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének (MHBK) a jugoszláv UDB-vel történő kapcsolatairól is. (ÁBTL. 3.2.6. 0-8-015/1 Kapitánffy kapcsolata a jugoszláv UDB-vel.)

⁶ OL. BM. HÖR. XIX-B-10/1951/134. fsz., OL. BM. HÖR. XIX-B-10/1953/14.d. 122.fsz., 141.fsz., 149.fsz., 151.fsz. A déli határviszonylatban tevékenykedő HK-ek havi bontásban összesítették a felelősségi területükön bekövetkezett provokációkat, illetve elfogásokat. A 3. HK. pk-a (Kovácsik János áv. őrnagy) 1953. május hónapra vonatkozó – a HÖR OPK-

A határ biztosítás feladatai mellett a határőrség a „belátható” mélységig információkat is gyűjtött a jugoszláv katonai tevékenységekről. Az összeállított adatok a HVK Hdm. Csf.-hez kerültek.⁷ Az **ÁVH IV. Főosztály felderítő osztálya** (vezetője: Kovács Dénes áv. alezredes) volt hivatva az ellenségre vonatkozó információk megszerzésére. Ugyanakkor a felderítő osztály és alosztályai voltak azok, akik felállították az első „szűrőt”, amely az UDB ügynökök Magyarországra történő bejutását megakadályozhatták. A kerületek egy-egy felderítő osztályt, míg a nekik alárendelt zászlóaljok felderítő részleget működtettek. A határőrségnek a felderítő szervei a határövezetben, illetve az ellenséges területen 15 km-es mélységben végezték a munkájukat.

A hírszerzés/felderítés és elhárítás feladataival tehát az ÁVH-n belül az I., II., IV., VIII. Főosztályok foglalkoztak. A feladatok és jogkörök elosztása megfelelő módon került megszervezésre, így átfedésekre a főosztályok tevékenységén belül csak a legkritkább esetben kerülhetett sor. Az információk alapján történő adatgyártás azonban már magán viselte a mindenkori politikai „széljárás” jellemző vonásait, amely kitűnően nyomon követhető egy-egy szakterületi ügy feldolgozása kapcsán keletkezett dokumentumban.

Az ÁVH VIII. Főosztály Jugoszlávia irányába kifejtett politikai hírszerző tevékenysége eredményességének megítélése nem egyértelmű. Annak ellenére nem az, hogy jelentős erőfeszítéseket tettek az információk beszerzését szolgáló,

---

nak szóló – jelentésében arról számol be, hogy hol történtek átlövések, propaganda anyagok szétszórása magyar területen, át-kiabálások, illetve hol került sor tűzharcra a szemben álló felek között. Így a jelzett időben a 3. HK. felelősségi területen tűzharcra került sor 1953.05.14-én a Murarátka-i őrs területén, amely 05.15-én megismétlődött. A feltehetően kölcsönös provokációk halálesetekkel és súlyos sebesülésekkel jártak együtt: az 5. HK. 14. számú őrséhez tartozó Ipacs László áv. tiz. és Forgony Miklós áv. hőr. 1951. 05. 27-én tűzharcban megsemmisített egy jugoszláv ügynököt. A tűzharcban Forgony Miklós áv. hőr. súlyosan megsebesült. A határőrök helytállásáról az OPK. 1951. 06. 01-jén kiadott 046 számú parancsában emlékezett meg.

⁷ OL. BM. HÖR. XIX-B-10. /1953/ 36.d. 15. fsz. A honvédség és a határőrség között az együttműködés kisebb hiányosságoktól eltekintve zavartalanul működött. A kölcsönös tájékoztatás mellett közös, egymást kiegészítő feladatok megoldására is sor került. 1953-ban Bata István vezérezredes átiratban fordult Piros áv. vezérőrnagyhoz, azzal a kéréssel, hogy a határőrség fordítson különös gondot Letenye és Barcs közötti határszakaszon, a jugoszláv területen folyó katonai tevékenység megfigyelésére.

A határőrség jelentései napi rendszerességgel szóltak arról, hogy a jugoszláv oldalon milyen katonai természetű tevékenység volt megfigyelhető az adott időpontban. Az eseményeket a különböző szintű vezető szervek nyilvántartó térképeken vezették és az adatokat közölték a HVK Hdm. Csf.-séggel. Ezt kitűnően igazolja az ÁVH Határőrség és Belső Karhatalom Parancsnoksága által szerkesztett jegyzőkönyv, amely a honvédség és a határőrség között az adatszolgáltatás tárgyában született 1951-ben. A jegyzőkönyv tárgyát a jugoszláv erődítések ellenőrzése képezte. A felek megállapodtak abban, hogy a határőrség folyamatosan ellenőrzése alá vonja 1) Tompa-Kelebia; 2) Ivándárda-Illocska; 3) Berzence; 4) Murakeresztúr; 5) Muraszemenye; 6) Lenti térségét.

Jugoszlávia politikai és államigazgatási szerveit lefedő hírszerző hálózatok kiépítésére.

A hálózat építés és működtetés egyebek mellett azért is volt nehézkes, mert az ÁVH hosszú ideig lényegében nem rendelkezett nagy tapasztalatokkal felvértezett szakértő gárdával ezen a területen. Az állomány nagyrészt „pártkáderekből” tevődött össze, akik nem voltak kellőképpen iskolázottak ehhez a rendkívüli figyelmet és szakértelmet kívánó feladathoz.

A Vkf-2-től az ÁVH-hoz átkerült szakembergárda és az átadott ügynöklista csupán ahhoz volt elegendő, hogy a szervezett hírszerző munkát a Főosztály meg tudja kezdeni. A politikai hírszerző tevékenység felfutása – az eredményeséget figyelembe véve – csupán 1952. második felétől vált elfogadhatóvá.⁸

A HM Vkf-2. futószalagon gyártotta jelentéseit és azokban adott – sok esetben – eltúlzott, nem hitelesített adatokat Jugoszlávia Magyarország irányába megnyilvánuló agresszív katonai szándékairól és politikai konstellációiról. A tájékoztató anyagok sablonszerűen készültek az alábbi szempontok alapján:

- katonapolitikai aktualitások. Jugoszlávia szomszédos államokhoz való viszonya, kapcsolatának alakulása az imperialista államokkal, mindenekelőtt az USA-val;
- háborús előkészület, hadszíntér előkészítés, hadiipari fejlesztések, illetve gyártási kapacitások, közlekedés, vezetés, hírhálózat fejlesztése;
- katonai helyzet;
- jugoszláv légierő helyzete, légi-bázisok, repülőgép típusok, repülő alakulatok;
- jugoszláv szárazföldi csapatok diszlokációja, hadrendi megnevezésük, csapatátcsoportosítások, állományváltás, kiképzés;
- jugoszláv hadseregben uralkodó állapotok.⁹

Az 1950-53. között készült összefoglalókban ez a tematizálás kitűnően nyomon követhető. Az összefoglaló jelentés minden esetben kitér „TITO és ban-

---

⁸ ÁBTL 3.2.5. O-8-14/3 Belgrád, 1950. aug. 15. Jelentés UDB ügynök átdobásáról Magyarországra: „... jelentem Miniszter Úrnak az alábbiakat: Folyó hó 15-én részt vettem Zubov szovjet követség titkára által rendezett koktailon. Ez alkalommal Sunyukov szovjet követségi ügyvivő feleségétől – aki a belgrádi szovjet folyamhajózási kirendeltség egyik vezető beosztottja – megtudtam, hogy 0011/sz.b. jelentésemben említett Chromovics Alexander Magyarországon van és a MESZHART-nál nyert alkalmazást. Sunyukov elvtársnő megerősítette a fenti jelentésemben közöltek. Véleményem szerint a jugoszláv hatóságok – minthogy emberük volt – meghatározott feladattal dobták át nevezettet Magyarországra. Kérem Miniszter Urat, amennyiben ez még nem történt volna meg a fenti jelentéseim alapján, úgy fent nevezett iránt az illetékes hatóságoknál megfelelő intézkedéseket tenni szíveskedjék.”

⁹ HL. MN. HM IV. Fcsf-ség 51/T24/1. Felderítő jelentések és értékelések Jugoszláviára vonatkozóan.

dája” az Egyesült Államokhoz fűződő viszonyának becsmérése, a jugoszláv, görög – majd később kiegészülve – a török kapcsolatok mögött meghúzódó katonai szándékok felvázolására.

A jelentések persze számos ellentmondást is tartalmaztak, amelyek a jugoszláv katonai képességek lekicsinylésében, felszereltsége elavultságának becsméréseben mutatkozott meg egyrészt. Másrészt viszont az összefoglalókat gyártó elemzők a jugoszlávoknál tapasztalható agresszív szándék felemelésével, a fejlesztések nagy ütemével, a haderő számszaki jellemzőinek kiemelésével éppen az előző megállapításokat írták felül.

Az elemzések összeállításához az információforrások – hitelességüket tekintve – különbözőek voltak. Az ügynöki jelentések, a diplomáciai szolgálat csatornáin kapott jelentések, a rádió felderítés adatai, a határ közeli körzetekből kapott információk nem voltak azonos súlyúak, kiváltképpen nem voltak minden esetben ellenőrzöttek. A különböző hírszerző szervek együttműködése sem javított ezen a helyzeten. Előfordult olyan eset, amikor a határőr szervek intenzív repülőtevékenységet figyeltek meg a jugoszláv oldalon, a Kübekházával szemben található Rabe (magyar neve: Rábé) és Majdan (magyar neve: Magyar-majdány) települések környékén. Erre az információra reagálva – Szalva János áv. alezredes a határőrség törzsparancsnokának javaslatára – a Honvéd Tüzérség parancsnoka műszeres megfigyelést/felderítést rendelt el, amelyet tüzér bemérő-felderítő tisztek végeztek el a Kübekháza-i templomtoronyban felállított mérőműszerek segítségével. Ennek a megfigyelésnek az eredménye az lett, hogy a feladattal megbízott tisztek megállapították, hogy a jelzett területen:

- a terep teljesen sík;
- a házak közvetlenül a műút mellett helyezkednek el;
- a határőrök többször láttak ott repülőgépeket le- és felszállni azért feltételezhető, hogy a vizsgált területen tábori repülőtér készül;
- a feltételezett repülőtér – tekintettel a magyar-, román-, jugoszláv hármashatár közelségére – hadászati jelentőséggel bír.

Egy szó nem esik a jelentésben arról, hogy a vizsgált területen a jugoszlávok valóban létrehozta volna egy katonai repülőteret. Nyilvánvalóan a magyar szervek ezt az információt más források felhasználásával is ellenőrizték.¹⁰

A hírszerző/felderítő jelentésekben szereplő adatok mindenesetre hozzájárultak ahhoz, hogy a katonai tervezők megfelelő tervdokumentációkat készítsenek a hadsereg várható alkalmazásához. A mindenkori alkalmazási tervek

---

¹⁰ HL MN. HM IV. Fcsf.-ség 51/T24/1 A dokumentum 1. számú melléklete négy lapon szerepelteti a felderített jugoszláv állandó jellegű és ideiglenes repülőtereket. A HM által 1954-ben megjelentetett Jugoszlávia Katona-földrajzi leírása című kiadvány szerint a jelzett területen nem, de a Bácskában Zombor mellett állandó -, míg Becsej környékén szükség repülőteret tartott számon a magyar katonai vezetés

legfontosabb kiinduló adatait, az ellenség várható tevékenységének a bemutatása és az erő-eszköz számvetés elkészítése képezte.

A magyar vezérkar tervezői a hírszerzési adatok alapján a Jugoszláv Néphadsereg részéről 600 ezer, míg a KNOJ kötelékében 100 ezer katona létszámmal számoltak. (Ezzel szemben 1951-ben az MN 450 ezer katonát tudott kiállítani.) A többi számvetési alapadatban – repülőgép, harckocsi, tüzérségi tüzesszerek stb. – jelentős jugoszláv fölényt prognosztizált a Vezérkar Hdm.Csf.-ség.¹¹

A két szomszédos ország szembenállásának időszakában a felek igyekeztek a lehető legtöbbet megtudni egymás politikai és katonai felkészültsége, szándékai felől. Ennek érdekében az ügynöki felderítés és a légi felderítés akció készen tartotta a felek információkra éhes döntéshozatali rendszerét.

Az ügynöki hírszerzés/felderítés, illetve az offenzív elhárítás eszközei és módszerei ötletességben nem ismertek határt. Számos elfogott ügynök tett vallomást a szemben levő (ellenség) fél beszerzési, illetve ügynöki felkészítési rendszeréről és módszereiről. Jugoszláv (szerb) adatok szerint az UDB beszerzett ügynökökkel rendelkezett az OLP legfelső vezetői körében, amíg az ÁVH az UDB belgrádi központjába fészkelte be magát és egyben ellenőrzése alatt tartotta a határ közeli UDB osztályokat és alosztályokat is.¹²

Az 1950-1953. közötti időszakban számos látványos és még több kevésbé figyelemreméltó, az UDB magyarországi tevékenységével kapcsolatba hozható ügy/esemény történt, amelyeknek egy része a hadbíróságokon született súlyos ítéletek meghozatalával, más része pedig a határ menti nyomzávon (műszaki záron) az ügynök halálával nyert beteljesülést. Voltak persze sikeres „kishalak”, akik évekig képesek voltak tevékenykedni abban a közegben, ahol az emberi életnek nem sok értéke volt.

---

¹¹ HL MN HVK Hdm. Csf.-ség 1956/T26/2. A Vezérkar erőviszony számvetése nyilvánvalóan manipulált, hiszen a Jugoszláv Néphadsereg teljes egészét veti össze az MN-el. Nem számolt azzal, hogy a jugoszláv félnek lekötött erői és eszközei voltak Románia, Bulgária és Albánia irányában is.

¹² ÁBTL 3.2.5. O-8-014/1. Ügynöki jelentések az UDB-ról. ÁBTL 3.2.5. O-8-014/3. Jugoszláv hírszerző szervek módszereinek ismertetése. ÁBTL 3.2.6. O-8-015/1. A titóista hírszerző és elhárító szervek magyarországi aknamunkájukkal kapcsolatos tapasztalatok 1951. januártól-novemberig. ÁBTL 3.2.6. O-8-015/1.1 Belgrád-i útról jelentés. (Oláh Sándor áv. főhadnagy futárjelentése) ÁBTL 3.2.6. O-8-015/1. Titóista hírszerzőszervek (UDB) 1951. évben hazánk ellen folytatott kémtevékenységének módszerei. A jelentés említést tesz arról, hogy 1951. január 01-től december 10-ig a déli határ mentén az ÁVH Határőrség 66 jugoszláv ügynököt fogott el. Ebből 40 fő magyar, 13 fő jugoszláv (szerb) 4 fő bunyevác, 6 fő horvát, 1 fő német, 1 fő vend nemzetiségű volt.

Az ÁVH és az UDB tevékenysége az államhatár mentén

Az ÁVH Határőrség Felderítő Osztálya (létszáma a vizsgált időszakban: 225 fő) a déli irányban az UDB ügynökök által használt 26 behatolási csatornát tartott nyilván és 1952-ben 18 konkrét ügyben folytatott bizalmas ügynöki nyomozást. A 26 nyilvántartott behatolási csatorna közül néhányat megemlítve láthatóvá válik az UDB hírszerzésének területi súlyképzése.

Az 5. HK sávjában:

- a.) Kisszékács és Rösze közötti terület,
- b.) Kelebia és Podmaniczki-major közötti terület,
- c.) Csikéria-i őrshöz tartozó határszakasz,
- d.) Ludmár-i őrs felelősségi területe,
- e.) Katymár-i őrs területe,
- f.) Herecszántó-i őrs területe.

A 4. HK esetében:

- a.) Ivándárda-i határszakasz,
- b.) Beremend és Ilocska közötti határszakasz,
- c.) Udvar-i őrs felelősségi területe,
- d.) Drávaszerdahely-i őrs területe.

A 3. HK esetében:

- a.) Bödeháza-i őrs területsávja,
- b.) Lankóci-major és Berzence közötti határszakasz,
- c.) Murakeresztúr-i őrs területe.

A 2. HK déli irányú felelősségi területén:

- a.) Apátistvánfalva-i őrs határszakasza,
- b.) Dávidháza-i őrs felelősségi területe vált az UDB ügynökök átdobásának leggyakrabban igénybe vett határszakaszaivá.¹³

Nyilvánvaló, hogy az UDB helyesen mérte fel a legsebezhetőbb és egyben a legfontosabb területek felderítésének szükségességét, a hírszerzési akciók súlyképzését, amennyiben azt a magyar 3. lövész hadtest felelősségi területére, a 4. és 5. HK sávjába helyezte. (Tudvalevő, hogy ebben az időszakban az MN-nek a 3. lövész hadteste – parancsnoka: Szolvay Mihály vezérőrnagy – volt az egyik legjobban motivált seregteste, persze koránt sem állt felszerelését tekintve a kor színvonalán.) Az UDB behatolási csatornái térben és időben változtak ugyan, amelyre a magyar elhárító szervek és a határőrség is igyekeztek erőik átcsoportosításával reagálni.

---

¹³ ÁBTL 3.2.6. O-8-15/1. (A jelentés 8-9. old.)

A biztonsági szolgálatok összecsapásainak bemutatásához fontos ráirányítani a figyelmet arra, hogy a kritikus szinten álló politikai helyzet milyen reakciókat indukált Magyarországon a veszélyeztetett határszakaszok mentén élő emberek mindennapi életében.

Miután a pártvezetés úgy értékelte a magyarországi politikai-, és gazdasági helyzetet, hogy azok a megszilárdulás jeleit mutatják, súlyos politikai következményekkel járó döntések meghozatalát vállalta fel. Ezek között a döntések között talán a legproblematisabb az erőszakos kollektivizálás elrendelése volt, mely amellett, hogy rendkívüli módon megterhelte a magyar lakosságot, ugyanakkor az általános szabadságjogok gyakorlásának megszűnését is jelentette. Ebben az időszakban, számos – több ezer – magyar állampolgár döntött úgy, hogy elhagyja az országot. Erre azonban többnyire csupán illegális úton, – a zöld határon át – nyílt lehetőség. A tömeges jellegű menekülési szándékot és gyakorlatot tovább erősítette a déli és a nyugati határviszonylatban kialakított 15 km mélységű határövezet, amelyből a megbízhatatlannak tartott egyéneket, családokat, a régi rendszerhez köthető közigazgatási tisztségviselőket, módosabb gazdákat, tanárokat stb. kényszer kitelepítették az ország távolabbi vidékeire, rosszabb esetben munkatáborokba internálták őket.¹⁴ Ezek, az adott településhez ezer szállal kötődő emberek, gyakran választották a menekülés útjának Jugoszláviát. Akinek sikerült átjutnia a határon sok esetben csöbörből-vödörbe került, ugyanis az UDB hálóján fennakadva vállalniuk kellett az ügynöki munkát. A menekültek, a különböző presszióknak engedve rövid, hevenyészett felkészítést követően immár az UDB megbízásával visszatértek Magyarországra. Több esetben előfordult az is, hogy a jugoszláv határőrizeti szerv csábításának engedve, az otthon maradottak kilátástalan helyzetét tapasztalva, vagy csak kalandvágyból, magyar határőr katonák, de alakulatoktól megszökött sorkatonák is átmentek Jugoszláviába, majd pedig az UDB megbízásából, szükséges okmányokkal, pénzzel, fegyverrel ellátva, immár feladattal tértek vissza az országba.¹⁵ Az elfogott UDB ügynökök között – nem voltak kevesen – előfordult olyan is, aki semmiféle magyarországi kapcsolattal sem rendelkezett. Az UDB-t lényegében minden érdekelte, ami Magyarországon történt: különös hangsúlyt for-

---

¹⁴ Magyar Nemzet Magazin 2006.09.23. Stefka István: „El kell érni, hogy a kulák reszkesen” „...A bélistázások során több mint 94 ezer embert távolítottak el hivatalából. A Rákosi rendszer falusi ellenségképének központi figurái a kulákok voltak. Kuláknak minősült a 25 holdnál nagyobb gazdasággal rendelkező paraszttulajdonos, de hozzájuk sorolták azokat is, akik 350 aranykorona kataszteri jövedelmet meghaladó bevétellel rendelkeztek.”...

OL. BM. HÖR. XIX-B-10. HÖR OPK. 078. sz. pcs. 1951. 09. 10-én arról intézkedik, hogy a határövezetből és a határsávokból – az ott található településekből – a megbízhatatlan egyéneket, kulákokat, milyen eljárás szerint kell kitelepíteni. Egyben intézkedett arra is, hogy a pánik hangulat elkerülése érdekében a községi tanácsítók milyen eljárást kövessenek az érintettekkel szemben

¹⁵ OL. BM. HÖR. XIX-B-10. 12.d. 80. fsz. 1950-ben 46 határőr katona szökött Jugoszláviába, 1951-ben 21 szökést tartottak nyilván

dítottak azonban a magyar és szovjet haderőre vonatkozó információk megszerzésére, az itt menedéket talált jugoszláv politikai emigráció ellenséges tevékenységének és terveinek a felfedezésére, illetve az országban működő Délszláv Szövetség tevékenységének a befolyásolására.

Jugoszlávia számára pontos információkra volt szükség arra nézve, hogy a TI. elítélő/kizáró határozatait követően milyen szankciókkal kell számolnia az önállósodás irányába tett további lépéseket követően. Az állam biztonsága, illetve a politikai csapdahelyzetből való kiútkeresés pontos információk és adatok megszerzését követelte meg. Így az illetékes jugoszláv szervek nem késlekedtek az operatív akcióik megindításával. Magyarország irányába, déli szomszédunk a jól felépített hírszerző szervezeteinek ügynökeit jelentős részben a Jugoszláviában élő és magyarországi kapcsolatokkal rendelkező magyar közösség köréből verbuválta, más részét pedig az ott menedéket találó politikai üldözöttek köréből szervezte be.¹⁶

Az ÁVH úgyszintén alkalmazott túlololdali kapcsolatokkal rendelkező délszláv-, illetve magyar nemzetiségű személyeket Jugoszláviába folytatott ügynöki munkára.

A biztonsági szolgálatok közötti éles összecsapások legnagyobb gyakorisággal az államhatár mentén zajlottak. Az illegális határforgalom az ellenségeskedés kezdetén igen nagy számot mutatott, amelynek rövid idő alatt véget kellett vetni. A probléma megoldásához radikális eljárás kidolgozására volt szükség.¹⁷ Egyfelől erősíteni kellett a HK-ek személyi összetételét, ugyanakkor döntés született az államhatár műszaki megerősítéséről, egyben fokozni kellett a felderítő tevékenységet, és a határ menti hírszerző hálózatok kiépítését.¹⁸

Mindez nem volt egyszerűen megoldható feladat. A határőrizetben mutatkozó kezdeti kudarcok fő okát Piros áv. vezérőrnagy abban látta, hogy jelentős számú régi tiszt és tiszthelyettes teljesít szolgálatot az általa vezetett szervezetnél. Péter Gábor áv. altábornagy részére készített helyzetjelentésében arról panaszkodott, hogy a határőrség 481 fő tiszti létszámából 351 fő, a 893 tiszthelyettesi létszámából 765 fő a régi garnitúrához tartozott és ezért kevésbé motivál-

---

¹⁶ ÁBTL 3.2.5. O-8-014/3. Rózsavölgyi (Rech) Imre UDB ügynök vallomása beszerzéséről és tevékenységéről.

¹⁷ OL. BM. HÖR. XIX-B-10. 6.d. HÖR. OPK 012/1951. számú parancsa – Péter Gábor 1/1951. számú tiszti parancsának szellemében – arról intézkedik, hogy a 15 km-es határövezetben minden körülmények között kézre kell keríteni az átdobott ellenséges ügynököket. Nem kell visszariadni azok megsemmisítésétől sem

¹⁸ OL. BM. HÖR. XIX-B-10. 6.d. (1952) Piros László áv. vezérőrnagy 028/1951. számú parancsában kitér a Magyarországon élő délszláv nemzetiségű lakosság körében történő propagandamunka (hálózat építés) fokozására. Ugyanakkor a 031/1951. számú parancsában intézkedik az érintett HK felelősségi területén belül élő szerb-, horvát-, szlovén nyelvet beszélő személyek lajstromba vételére is.

hatók, illetve megbízhatatlannak tekinthetők. A déli határszakasz őrzésében érdekelt HK-nél 27 vezető beosztást és 37 beosztott tiszti helyet töltött be régi tiszt a jelentés készítésének időszakában. Ugyanakkor az újonnan beosztásba helyezett tiszteknek (232 fő) nem volt semmiféle katonai előképzettsége, illetve határőrizeti tapasztalata.¹⁹ A mindössze nyolc hónapos felkészítő tanfolyamot végzett ifjú alhadnagyok őrsparancsnokként való alkalmazása – még ha azok kiválogatása politikai megbízhatóság alapján is történt – nem javította a helyzetet, az őrsök működésének hatékonysága egy csöppet sem emelkedett. Ellenkezőleg: a fiatal őrsparancsnokok sok esetben nem voltak képesek a velük közel azonos korú vagy idősebb sor határőrök tevékenységét megnyugtatóan megszervezni, illetve tevékenységüket kontroll alatt tartani.²⁰ Ebben az időszokban rendkívül sok és súlyos rendkívüli esemény terhelte a határőrség tevékenységét. Ennek ellenére a régi és az új határőr tisztek aránya, 1951.02.01. készített jelentés szerint, egy év alatt lényegesen átalakult. Ugyanis ekkor már 997 tiszti beosztásban csupán 175 fő régi és 822 fő új tiszt, az 1182 fő tiszthelyettesi beosztásban 509 fő régi és 673 fő új tiszthelyettes teljesített szolgálatot.²¹

Az államhatár mentén megkezdődött műszaki zárrendszer kiépítése, illetve az erődítési munkálatok megkezdése, nemhogy javította volna, de inkább súlyosbította a határőrizeti helyzetet, amennyiben rendkívüli módon elszaporodtak a honvédség és a határőrség állományához tartozó katonák átszökései, illetve annak kísérletei a jugoszláv oldalra. Ugyanakkor a robbanó műszaki záruk telepítésének során, illetve azt követően nagyszámú csonkolásos, illetve halálesteket eredményező baleset is bekövetkezett, de nem volt ritka eset az öncsonkítás, illetve az anyagi visszaélés és egyéb más bűncselekmény (gyilkosság) elkövetése sem.²²

A műszaki zárrendszer kiépítésével egy időben folytak az új őrsök elhelyezési körletének az építési munkálatai is. Az őrsök laktanyái 1-2 km távolságra épültek az államhatártól úgy, hogy a részükre megszabott 8-12 km-es határszakasz ellenőrzése és védelme biztosított legyen.²³ A külvilágtól való elzártság a napi nyolc óra időtartamú járőrszolgálat és az azzal együtt járó fokozott fizikai

---

¹⁹ OL. BM. HÖR. XIX-B-10. 11.d. Káderhelyzet az ÁVH Határőrségnél

²⁰ OL. BM. HÖR. XIX-B-10. 6.d. (1952) Piros áv. vezérőrnagy 034/1951. számú parancsában tájékoztatta a határőrség tiszti állományát arról, hogy hadbírószág elé állította Zele Géza áv. alhadnagyot a 2. HK. 3. sz. őrs parancsnokát, mert az őrs felelősségi területén nagyszámú határsértés történt, amelyről az őrsparancsnok – bár azokról tudomással bírt – nem adott jelentést az előljáró szervek felé.

²¹ OL. BM. HÖR. XIX-B-10. 11.d. Az ÁVH Határőrség káderhelyzete és a tervezett változások 1952. 01. 01-jén

²² OL. BM. HÖR. XIX-B-10. 11.d. 111. fsz. 1952-ben a határőrségnél történt nagy- számú halálest ellenséges tűz, öngyilkosság, illetve baleset következtében állt elő.

²³ OL. BM. HÖR. XIX-B-10. Piros László áv. vezérőrnagy 0115/1951, 0116/1951. számú parancsai új határőr őrs létesítését, illetve a határvédelmi létesítmények fokozott ellenőrzését szabályozták.

igénybevétel, és az ellenséges elemeknek bármikor és bárhol bekövetkező támadásai következtében fellépő pszichikai megterhelés rendkívüli igénybevételt jelentett a sorozott állománynak a három éves szolgálat alatt. Ez a fizikai és pszichikai terhelés a hivatásos állományt is érzékenyen érintette. Mind ezt nem kompenzálta az sem, hogy az ÁVH-nál szolgálatot teljesítő sor-, és hivatásos állomány juttatásai messze meghaladták a hadseregben szolgálók járandóságait. Az abban az időszakban szolgáló határőrtilkosok visszaemlékezései alátámasztják ezt a megállapítást, hiszen szinte kivétel nélkül felemlítik azokat az emberpróbáló helyzeteket, eseményeket, amelyeknek akkor részesei voltak.

Határincidensek a déli államhatár mentén

A biztonsági szolgálatok küzdelmének egyik látványos eseménye volt az úgynevezett Bálint ügy, amelyről a korabeli pártsajtó színes beszámolóiban tájékoztatta a közvéleményt.²⁴

Bálint László 1919-ben született Sentán (magyar neve: Zenta). A háború után Magyarországon telepedett le és itt különböző jellegű és súlyú bűncselekményekért négy év börtönbüntetésre ítélték. Büntetésének letöltése előtt azonban Jugoszláviába szökött és ott az UDB szolgálatába állt. Rövid felkészítő tanfolyam elvégzését követően 1952. januárjában tették át először a határon azzal a feladattal, hogy a Tájékoztató Iroda határozatait követően Magyarországon menedéket talált jugoszláv kommunista emigráció köreiből meghatározott személyeket ejtsen foglyul és juttassa őket vissza Jugoszláviába. Bálint ehhez a feladathoz beszervezte Magyarországon élő rokonait és barátait: Dr. Bálint Györgyöt és feleségét, Kenyeres Jánost, Puhos Jánost és Puhos Istvánt, akik tevékenyen segítették feladatának teljesítésében. Az akció során Dr. Bálint György villájába csalták és ott elfogták, majd sikeresen kijuttatták Jugoszláviába Vidorik Dusan nevű délszláv menekültet. Bálintot – vallomása szerint – ezért az akcióért az UDB őrnaggyá léptette elő.

Második alkalommal 1952.08.21-én lépett az ország területére azzal a feladattal, hogy a budapesti délszláv közösség tagját Vorsztovsek Borisz újságíróat fogja el és vigye ki Jugoszláviába. Bálint és társai az akciót sikeresen végrehajtották, de az országot már nem tudták elhagyni. Az ÁVH emberei a nyomukban voltak és társaival együtt Csongrád és Szeged között tűzharcban részben megsemmisítették, illetve elfogták őket. Bálintot a szegedi klinikára szállították súlyos fej- és mellkasi lövések okozta sérülésekkel. Az elfogás és az eljárás során az ÁVH könyörtelenül lecsapott mindenkire, aki Bálinttal kapcsolatba

---

²⁴ A pártsajtón kívül még az '50-es évekre jellemző ponyvairodalmat is gazdagította a Bálint ügygel kapcsolatba hozható propaganda füzet: Fazekas László: Emberrablók című munkáját az Ifjúsági Könyvkiadó 1953-ban jelentette meg. Erről az esetről – más összefüggésben – beszámol Kiszely Gábor: ÁVH. Egy terroriszervezet története című a Korona Kiadó által 2000. évben megjelent kötetében is.

került. Nem kímélték a Magyarországon élő hozzátartozóit, de a menekülésük során őket igazoltató és tovább engedő rendőrt, illetve azokat a földműveseket sem, akiknek a szekere a menekülők felkérérdzkedtek. Az eljárás végeztével Bálint Lászlót kötél általi halálra ítélték és kivégezték. (Valamilyen rejtélyes oknál fogva az eljárás során az ÁVH ehhez az ügyszöveghez csatolta Raffai Béla tizedes ügyét is, akiről még szó lesz. Bár látszólagosan, vagy valóságosan is elkülönülő ügyek összevonására gyakorta sor került az ÁVH eljárásaiban, ez esetben azonban nem lehet fellelni olyan körülményt, amely azt indokoltá tette volna, hiszen a két ügy az ÁVH és az UDB más-más, – egymástól földrajzilag is távol eső – felelősségi területén keletkezett.)

Igen szemléletes képet kapunk az UDB alkalmazott módszereiből a Rónavölgyi ügy tanulmányozásakor is. 1949.03.07-én Rónavölgyi (Rech) Imre Tolnatamási lakos, – volt csendőr szakaszvezető – aki a hadifogságból történt hazatérését követően a hatóságok részéről őt ért méltánytalan bánásmód elől Jugoszláviába szökött és ott az UDB szolgálatába szegődött. Rónavölgyit az UDB Koprivnica-i (magyar neve: Kapronca) kirendeltségén egy Marinkó nevű százados, aki rendszeresen átjárt Magyarországra, szervezte be kémtevékenység folytatására. Nevezett a feladatot – az ígért jobb élet reményében – elvállalta és rövid idő elteltével, több alkalommal is bevetésre került. Feladatának teljesítéséhez Magyarországon beszervezte Honvári (Otucsák) József volt csendőr szakaszvezetőt és Gulyás József MÁV alkalmazottat. Részükre azt a feladatot szabta, hogy gyűjtsenek adatokat a honvédség és a határőrség, valamint és a látókörükbe kerülő szovjet katonai alakulatokról. A hírszerző tevékenységről készített jelentések rendre az UDB birtokába kerültek, míg nem Rónavölgyi egy itthon tartózkodásakor megelégtelte a sorsának alakulásában mutatkozó nehézségeket és elhatározta, hogy nyugatra szökik. Tervét nem hajtotta végre, Sopron környékén feladta magát a határőrségnek. Ügyének kivizsgálását követően Rónavölgyit életfogytig tartó fegyházra ítélte a Katonai Felsőbíróság. A másodrendű vádlott, Honvári József 15 év börtönbüntetést kapott, amelynek nagy részét a Csolnok-i bányában, kényszermunkán töltötte le. Ezen kívül mindkettőjüket tíz évre eltiltották politikai jogaik gyakorlásától.²⁵

A határőrség napi jelentései beszámoltak arról, hogy az 5. HK területén 1951.07.12-én egy razzia során 15 államvédelmi (áv.) katonai körbezárt egy tanyát, ahol egy – néven meg nem nevezett – felfegyverzett UDB ügyszög rejtőzködött. Az ügyszöveget a katonák tűzharcban agyonlőtték.²⁶

---

²⁵ ÁBTL. 3.2.5. O-8-014/3. Jelentés Rónavölgyi (Rech) Imre kihallgatásáról. Rónavölgyi kihallgatási jegyző-könyve. HL. 0053/1951. KATF ítélete Rónavölgyi és társai ügyében. Rónavölgyit életfogytig tartó fegyházra ítélték.

²⁶ OL. BM. HÖR. XIX-B-10. (1951) 134. fsz. Piros av. vezérőrnagy 074/1951. számú parancsában ad tájékoztatást az esetről a határőrség személyi állományának. A határőrség által foganatosított razzia számos esetben végződtek az üldözött UDB ügyszög halálával.

1951.04.21-én Papp János Donji Mihaljaci (magyar neve: Alsómiholjac) lakost Göncölháza közelében az UDB emberei gumicsónakkal átszállította a Dráván Magyarországra. Nevezetesen a Majlátpuszta-i őrs ellátó szekeresze Szurmai Gyula áv. határőr a Baranyahidvég-i vasútállomáson fölvette kocsijára és beszállította az őrsre, ahol az ügynököt, kikérdezését követően, őrizetbe vették és átadták a területileg illetékes ÁVH szerveknek. Az ügynök további sorsa nem ismert.²⁷

A 3. HK Zákánytelep-i őrsénél 1952.10.23. éjszaka egy korábban az ország területére bejutott UDB ügynök elfogása érdekében szoros határozatot hajtott végre. A figyelő járőröket egymástól 15-20 m-re állították fel az államhatár mentén a jelzett nap éjszakáján, akik várták az ügynök megjelenését. A járőrök egymással a kapcsolatot egyezményes jel alkalmazásával tartották. 22.30-kor Kaszás József áv. tizedes és Tüdös Sándor áv. határőr figyelő helyük közvetlen közelében mozgást észleltek és használták az egyezményes jelet (egy halk „pisszentés”), amelyre megérkezett a válasz is. Az ügynök négy-öt lépésre megközelítette a járőrt és őket több pisztolylövéssel súlyosan megsebesítette, majd gyors ütemben a határ felé rohant. A többi járőr, hallva a lövéseket, világító rakétákkal megvilágították a terepet és tüzet nyitottak a menekülőre, akit több halálos lövés ért. Az ügynöknél (Nagy Péter magyar állampolgár, Barcsi lakos) megtalálták azokat a jelentéseket, amelyeket az UDB-s megbízóinak kellett volna átadnia a határ túloldalán. A két sebesült határőrt elsősegélyben részesítették a társaik, majd pedig kórházba szállították őket.²⁸

A 2. HK Szalafő-i őrs felelősségi területén közel 30'-es tűzpárbaj alakult ki magyar és jugoszláv határőrök között 1952.10.23-án a késő éjszakai órákban. A tűzrajtaütést a jugoszláv határőrök kezdték abból a célból, hogy magukra vonva a magyar határőrizet figyelmét és ez által lehetővé tegyék az UDB felfegyverzett ügynökeinek kijutását Magyarországról. A tűzharcba beavatkozott a magyar határőrség helyszínen tartózkodó két felderítő tisztje is. Az összecsapás eredményeként két UDB ügynököt agyonlőttek a nyomsvonalon, míg a harmadiknak – bár megsebesült – sikerült jugoszláv területre menekülnie. Veszteségek érték a tűzharcot kezdeményező jugoszláv erőket is. Az ügy kivizsgálásakor bebizonyosodott, hogy valóban keresett UDB ügynökökről van szó: Oravec Gyula és testvérei, Ferenc és Imre Farkasfa-i lakosok, akik jugoszláv gyártmányú fegyverekkel rendelkeztek és magyar határőr egyenruhában voltak öltözve, hosszabb ideje, pontosan 1950 nyarától kezdődően folytattak kémtevékenységet Magyarországon az UDB megbízásából.²⁹

Az Oravec testvérek ügye 1950 nyarán kezdődött, amikor Sipos Pál, Oravec Gyula Farkasfa-i, valamint Takács Béla Máriaújfalu-i lakosok – mind-

²⁷ OL. BM. HÖR. XIX-B-10. (1951) 21.d. 554. fsz. Napi jelentés ad számot az esetről.

²⁸ OL. BM. HÖR. XIX-B-10. (1952) 11.d. 103. fsz. Napi jelentés foglalja össze az esetet

²⁹ OL. BM. HÖR. XIX-B-10. (1952) 11.d. 103. fsz. Napi jelentés számol be erről az esetről.

hárman tehetős gazdálkodók – a kitelepítés elől Jugoszláviába szöktek, ahol az UDB szolgálatába álltak. Sipos és Takács ügynökök éveken keresztül – mondhatni zavartalanul – jártak-keltek a határon. (Sipos 1950 őszén egy éjszaka teherautóval érkezett Farkasfára és minden ingóságát felmálházva – még a kutyáját is – családjával együtt elhagyta az országot.) Oravec Gyula, aki szintén könnyedén és otthonosan járt-kelt a vidéken, többnyire egyedül végezte hírszerző munkáját, bár olykor egy ismeretlen társával is megfigyelték a mozgását magyar területen.

Az ügynökök – az ÁVH vizsgálati anyaga szerint – főleg családi és baráti körből több mint 100 főt magába foglaló ügynök hálózatot hoztak létre és működtettek a Szentgotthárd-i járásban. Az Oravec fivérek lelövését követően a 2. HK és a Szombathely-i ÁVH 1952. október hónapban több mint 70 személyt vett őrizetbe és helyezett vád alá hűtlenség, kémkedés, hazaárulás, és egyéb más természetű bűncselekmények elkövetése miatt.

Az ÁVH az ügynökök által létrehozott hálózat felszámolását összekapcsolta Treiber Károly nevével fémjelzett államellenes szervezkedéssel. Az ügyben a Katonai Felső Bíróság (KATF) 1953. márciusban és augusztusban hirdetett ítéletet, amely szerint hét embert (főleg Sipos Pál családjából) halálra, többet életfogytig tartó szabadságvesztésre és súlyos, évekig tartó fegyházbüntetésre ítélték. Az elhalálozottak számát tovább növelték azok a személyek, akik a kivizsgálás során az ÁVH által alkalmazott erőszak következtében veszítették életüket (Ilyen volt például Szabó Ernő Farkasfa-i MDP titkár esete.) Sipos Pált és Takács Bélát a magyar biztonsági szerveknek nem sikerült kézre kerítenie. (Sipos Pál 1998-ban halt meg, súlyos betegségét állítólag nem tudta elviselni, öngyilkosságot követett el. Nevezett Szlovéniában, Mackovci (magyar neve: Mátyásdomb) nevű településen – közel a magyar határhoz – temették el. A Farkasfa-i emberek szerint, amikor már tehetett Sipos Pál rendszeresen hazalátogatott szülőfalujába, de soha senkitől nem kért bocsánatot az egykor történetekért.)³⁰

1952.06.30-án a 4. HK Felsőszentmárton-i őrς felelősségi területén elhagyta az országot Raffai Béla hv. tizedes, Drávaivány-i lakos, a Pécs-i „Dózsa” Gyalogostiszi Iskola növendéke. Raffait az UDB elfogta és beszervezte, aminek következtében nevezett feladattal többször visszatért Magyarországra. 1952.09.17-én, Raffai Sósvertikén tartózkodott. A faluban felkereste a település tanács-

---

³⁰ HL. 0051/1953 KATF ítéletek, valamint a HL. 00141/1953 KATF ítéletek tartalmazzák az ügy tragikus következményeit. E tanulmány szerzője 2006.08. első hetében Farkasfán tett látogatása során felkereste az ügy – még életben lévő – részeseit, köztük Tóka Ilonát és Tóka Erzsébetet. Nevezetteket a rendszerváltozás után rehabilitálta a LB, kárpótlásban részesítették őket. Jellemző, hogy még ma sem nyílnak meg az ottani emberek, amikor Sipos Pál, Oravec Gyula, Takács Béla neve kerül szóba. A Magyar Nemzet 2006.11.06. számában Kovács Erzsébet – az ügy egyik vádlottja – emlékezik vissza az akkor történt meghurcoltatására.

titkárát, aki éppen egy ÁVH-s tiszttel tárgyalt. A két hivatalos személy kísérletet tett Raffai elfogására. Az ügynök a fegyverét használta és lelőtte a tisztet, míg őt a tanácstitkár egy üveg hamutartóval fejen találta. A helyszínre érkező határőrök őrizetbe vették Raffait, akit az ellene lefolytatott eljárás eredményeként, a Bálint-üggyel összevonva hazaárulásért kötéláltali halálra ítélték és kivégeztek. A Raffai ügynek más érintettjei is voltak. Raffai szökésének elősegítéséért Drávaiványiban őrizetbe vették Kisfali Gézát és feleségét, valamint lányukat, Máriát.³¹

1952.08.28-án a hajnali órákban (03.30-kor) 4. HK Zaláta-i őrs egyik járőre befelé irányuló határsértő mozgását figyelte meg, majd azt lőtávolságra bevárva felszólította megállásra. A határsértő fedezte magát és kézigránát dobott a járőrre, ennek következtében a járőr parancsnoka azonnal meghalt, járőrtársa (Nagy András áv. határőr) súlyosan megsebesült. Az ügynök – bár a sebesült Nagy áv.határőr több lövést is leadott rá – sértetlenül visszajutott Jugoszláviába³²

Természetesen előfordultak csúfos kudarcok is. Ilyen volt például 1953. 03.16-án a 3. HK felelősségi területén található Vízvár-i őrsnél lejátszódott eset is. 1953.03.13-án az UDB a Dráván keresztül feladattal Magyarországra juttatta Kulcsár János nevű ügynökét, aki 03.14-én feladta magát a határőrségen. Vallomása alapján 03.16-án 22.00-24.00 közötti idő-pontban Vizvár D-1 km-re a Dráva partján kellett lennie, ahol az UDB csónakkal tervezte átvinni a folyó túlsópartjára. Erre az információra felfigyelt Kovács Dénes áv. alezredes a határőrség felderítő osztály vezetője és Szalvai János áv. alezredes a határőrség törzsparancsnoka.

Nevezettek leutaztak Budapestről a helyszínre, és ott sietve megszervezték a Drávához érkező másik ügynök elfogását. Az ötlet az volt, hogy Kulcsár, miután leadta jelzését a túlsó part felé, megvárja az érte küldött csónakot és annak utasát valamilyen ürüggyel csalja ki a folyópartra, ahol a lesben álló határőrök elfogják. Kulcsárnak valóban sikerült is a csónakból kiszállásra bírnia a társát, de a nála levő gumibottal már nem tudta ártalmatlanná tenni. A két egymásnak eső ügynök vízbeesett és ott folytatták a küzdelmüket az életben maradásért. Az

---

³¹ OL. BM HÖR. XIX-B-10. (1952) 4.d. és a XIX-B-10. (1952) 3.d. Napi jelentések foglalkoznak az esettel. A jelentések beszámolnak Raffai szökéséről és elfogásáról is. Ugyanakkor a HL. KATF anyagai között Raffai ügyének iratai, az ítélet indoklása csak a nyilvánvántartó könyvben szerepel. Az ítélet dokumentációja nem került át a HL-ba. Így nem lehet arra választ találni, hogy milyen indokkal került összekapcsolásra nevezett szökése, kémtevékenysége a Bálint-üggyel.

OL. BM. HÖR. XIX-B-10. (1953) 36.d. 8. fsz. alatt elfektetett dokumentum szerint Piros áv. vezérőrnagy a Bálint-üggyel foglalkozó parancsában arról tájékoztatta a határőrség személyi állományát, hogy Raffai Béla a kémtevékenységét Bálint László ügynökhálózatának tagjaként folytatta.

³² OL. BM. HÖR. XIX-B-10. (1952) 11.d. 111. fsz. Napi jelentés részletesen leírja az esetet.

eseményekre felfigyeltek a jugoszláv oldalon elhelyezkedő biztosítók és tüzet nyitottak, amit a magyar oldalról viszonzottak. Mind e közben Orvos áv. hadnagy előjött rejtekhelyéről és négy-öt géppisztolysorozatot lőtt a folyóban egymással viaskodó ügynökök felé. A felek közötti tűzharc 10-15'-ig tartott, miközben az ügynökök életüket vesztették a Drávában. A sikertelen akcióért a két főtiszt vállalta a felelősséget Piros László áv. vezérőrnagy előtt.³³

1953. 08. 17. 13.30-kor a 3. HK Rédics-i őrs egyik járőrére, a jugoszláv oldalon található Szabólakos-i határőr karola figyelőtornyából, MG-42-es típusú géppuskával tüzet nyitottak. Kaitszki János áv. őrvezető járőrparancsnok és Tiliczki László áv. határőr fedezékbe vonultak, majd a géppuska tűz megszűnését követően a járőrtárs ismételt felment a figyelőtornyba, ahol újból tüzet kapott a túloldalról. Tiliczki áv. határőr, a járőrparancsnok parancsának engedelmeskedve, egyetlen puska lövéssel kilőtte a jugoszláv géppuska kezelőjét. Ezen a területen egy ideig nem történt semmiféle provokáció egyik oldalról sem. De ugyanezen a napon a túloldalról lelőtték a 3. HK Tótszerdahely-i őrs állományához tartozó Gőz Imre áv. határőrt.³⁴

1952.02.18-án az 5. HK Kunbaja-i őrs szolgálatban levő járőre – miután az egyik tanyában leittasodtak – kézifegyverekkel tűz alá vették a szemközti jugoszláv határőr karolát, ahol riadót rendeltek el majd a katonák elfoglalták tüzelőállásaikat és viszonzták a tüzet. A magyar járőr tagjai fegyvereikből kilőtték lőszer-javadalmazásukat, és mintha mi sem történt volna, elhagyták a helyszínt. A járőr mindkét tagját az illetékes HK parancsnoka letartóztatásba helyezte.³⁵

Piros László áv. vezérőrnagy 0114/1951. számú parancsában kötelezővé tette, hogy a határőrség minden katonája ismerje meg Steindl Tibor áv. őrvezető ügyét. Steindl 1949-ben társaival a Somogyudvarhely-i őrsről Jugoszláviába szökött, ahol az UDB beszervezte, és feladattal Hercegszántónál visszajuttatta Magyarországra. Steindl nem teljesítette megbízóitól kapott kémfeladatot, de nem is jelentkezett a magyar hatóságoknál. Először Szőgyön élő rokonait kereste fel, majd pedig szülei Sopronbánfalva-i lakására ment, ahol két éven keresztül bujkált, mígnem 1952-ben az ÁVH elfogta.

A hadbíróóság első fokon csupán fegyházbüntetésre ítélte, de a Katonai Felső Bíróóság az ítéletet, új eljárás lefolytatását követően, megváltoztatta.

---

³³ OL. BM. HÖR. XIX-B-10. (1953) 17.d. 2. fsz. Igazoló-jelentés.
OL. BM. HÖR. XIX-B-10. (1953) 36. 5. fsz. Szalva János áv. alezredes (határőrség törzsparancsnoka) jelentése Piros László áv. vezérőrnagy felé a 4. HK. Old-i őrsnél bekövetkezett eseményekkel kapcsolatban, amikor is a terepet kitűnően ismerő UDB ügynök(ök) elfogására tett kísérletek sorozatos kudarcral végződtek

³⁴ OL. BM. HÖR. XIX-B-10. (1953) 14.d. 141. fsz. Napi jelentés

³⁵ OL. BM. HÖR. XIX-B-10. (1952) 4.d. Napi jelentés: 1952. 02. 18. Radionov László és Pénzes Ferenc áv. határőrök tüzet nyitottak egy jugoszláv határőr karolára.

Steindl Tibor áv. őrzetöt kötéláltali halálra ítélték és kivégezték, szülei súlyos börtönbüntetést kaptak.³⁶

Nem ez volt az egyedüli eset, a Katonai Bíróság számos halálos ítéletet hozott hazaárulási ügyekben. A katonákon kívül sok polgári személy is igyekezett átjutni Jugoszláviába, ilyen volt például a Vizvár-i TSZCS elnöke, vagy Rádi István áv. alhadnagy az 5. HK 3. őrsének parancsnoka. Ugyancsak illegálisan hagyta el az országot Újhelyi György áv. alhadnagy is, aki a Mohács-i ÁVH kirendeltség vezetőjeként magával vitte hivatalának titkos iratait is. (Az elfogott UDB ügynökök egybehangzó vallomásai, valamint az ÁVH-nak az UDB kirendeltségein dolgozó emberei arról számoltak be, hogy Újhelyi az UDB alkalmazottjaként részt vett a Magyarországon alkalmazott ügynökök felkészítésében.) A szökevények hozzátartozóit azonnal letartóztatták, és bíróság elé állították. A hozzátartozóknak súlyos börtönbüntetés mellett, még teljes vagyonelkobzással valamint a közügyektől való eltiltással is szembe kellett nézniük.³⁷

Ugyanakkor előfordult – bár nem túl gyakran –, amikor a túloldalon szolgálatot teljesítő jugoszláv katonák, illetve polgári személyek kerestek menedéket Magyarországon. Ugyanis nem volt egyszerű az élet a túloldalon sem. 1951.04.19-én a Muraszardahely-i őrssel szemben a magyar járőr megfigyelte, hogy két civil beszélget a Mura partján egy jugoszláv határőrrel, majd egy idő után az egyik civil hátulról a nála levő kupa élével fejbe vágta a katonát. A két civil az élettelen testet a folyópart egy elhagyatott bokros részén elrejtette, majd mintha mi sem történt volna, elhagyták a helyszínt.³⁸

---

³⁶ OL. BM. HÖR. XIX-B-10. (1951) 134. fsz. Piros László áv. vezérőrnagy 0114/1951. sz. parancsában ismerteti a személyi állománnyal Steindl Tibor őrzetöt szökésének körülményeit és a Budapesti Katonai Törvényszék halálos ítéletét, illetve annak végrehajtását

³⁷ OL. BM. HÖR. XIX-B-10. (1952) 4.d. Napi jelentés 1952.08.18-án.

OL. BM. HÖR. XIX-B-10. (1952) 6.d. HÖR. OPK. 082/1951. sz. parancsában foglaltak szerint megfenyítette az 5. HK. parancsnokát, politikai osztályvezetőjét, mert a HK. 3. őrsének parancsnoka Rádi István 1951.09.20-án átszökött Jugoszláviába.

OL. BM. HÖR. XIX-B-10. (1952) 11.d. 68. fsz. Napi jelentés: 1952. 07. 28-án Újhelyi György áv. alhadnagy Jugoszláviába történt szökéséről számol be

³⁸ OL. BM. HÖR. XIX-B-10 (1951) 30.d. 4. fsz. Ezen a helyen található dokumentum beszámol arról, hogy a magyar határőrök 1951. 01. 22-én megfigyelték, hogy a Kútfejes-i őrssel szemben levő jugoszláv magasfigyelőből egy halott katonát szállítottak el. (Az esettel kapcsolatban a jugoszláv nagykövet jegyzékben tiltakozott a magyar külügyi szerveknél.)

OL. BM. HÖR. XIX-B-10. (1951) 16.d. 104. fsz. Napi jelentés: beszámoló a fent leírt esetről. (Jugoszláv katona meggyilkolásának megfigyelése.)

OL. BM. HÖR. XIX-B-10. (1952) 3.d. 6. fsz. Napi jelentés: 1952.09.30-án 3. HK. Dedeskecskés-i őrs felelősségi területén egy magyar határőr egyenruhába öltözött, de jugoszláv fegyverekkel felszerelt személy befelé irányuló határsértést követett el, de az aknazáron felrobbant. A jugoszláv határőrök a holttestet visszavitték saját területre. 1952.10.24-én ugyanezen a környéken a túloldalon munkát végző szekerész átkiabált a magyar járőrnek, hogy a felrobbant személy egy jugoszláv főhadnagy volt és a hulláját ő szállította el Muraszardahelyre (Mursko Szedisce).

1951. 02. 01-jén a 4. HK Gyűrűspusztai őrseivel szemben a jugoszláv határőrök minden felszólítás nélkül agyonlőtték egy polgári személyt, aki a magyar határ irányába haladt. Az áldozat kilétét nem sikerült megállapítani³⁹

A súlyos határincidensek még azt követően sem szűntek meg, hogy a két ország képviselői 1953-ban Baján tartott tárgyalásaik során megállapodtak a határprovokációk megszüntetésében, illetve a bekövetkezett határesemények közös kivizsgálásában. Az események kivizsgálására a felek megállapodtak a „határmegbízott”-i intézmény létrehozásában. A megállapodások szerint a konkrét események vizsgálatát a területileg illetékes HK parancsnoka, illetve a jugoszláv oldalon ennek a beosztásnak megfelelő személy, esetleg a közös meg egyezés alapján összeállított vegyes bizottság folytathatta le⁴⁰

Összegzés

A „béketábor” és Jugoszlávia közötti politikai nézetkülönbségeinek a fegyverek erejével történő rendezési szándéka Magyarország számára súlyos következményekkel járt. Az erőszak szervezetek túlfeszített fejlesztése rendkívüli áldozatokat követelt a magyar társadalomtól, ugyanakkor pedig a fegyveres erőket sem volt képes olyan állapotba hozni, hogy azok megfeleljenek a politika által szabott követelményeknek. A hadseregfejlesztés változatai, illetve a háborús alkalmazás koncepciói a „pillanat ötletei” voltak, miközben a belső viszonyok, amelyek egy haderő összetartó erejét döntően befolyásolják, lényegében kaotikus állapotokról árulkodtak és kihatottak a háborús alkalmazás eljárásainak kidolgozatlanóságára. A szovjet tanácsadók, valamint a politikai intézményrendszer megjelenése a hadseregben nem támogatták a belső rend és fegyelem megteremtését, de a gyakori parancsnokváltások sem segítették ezt a folyamatot. A kiforratlan parancsnoklási stílus pedig egyenesen szembe ment a társadalom felé közvetíteni kívánt hadsereggép kialakításának folyamatával.

Az ÁVO/ÁVH társadalomban betöltött „túl hatalmas” úgyszintén károsan hatott a magyar fegyveres erők fejlesztésének menetére. Ugyanakkor az ÁVO/ÁVH, mint a biztonsági szolgálatok gyűjtőszervezete, a hatékonysági mutatók felfutása mellett, inkább terror alatt tartotta az ország lakosságát – így a fegyveres erőket is -, mint sem az élet nyugodt körülményeit biztosította volna.

---

³⁹ OL. BM. HÖR. XIX-B-10. (1951) 30.d. 5. fsz. Napi jelentés: az 5. HK. Kelebia-i őrseivel szemben a jugoszláv határőrök egy megkötözött férfit kísértek a magyar határ felé, akit feltehetően agyonlőtték.

OL. BM. HÖR. XIX-B-10. (1952) 4.d. Napi jelentés: 1952.06.19-én a 2. HK. Magyar-szombatfa-i őrseivel szemben három jugoszláv határőr egy megkötözött férfit kísértek a magyar határ felé, akit egy erdős részen agyonlőtték.

⁴⁰ OL. BM. HÖR. XIX-B-10 (1953) 17.d. 67. fsz. A Baja-i Egyezmény teljes szövege.

OL. BM. HÖR. XIX-B-10 (1953) 17.d. A HÖR. OPK 0049/1953. számú parancsa a „Baja-i Egyezmény” végrehajtásának részletes szabályozásáról

Mindezzel együtt a „béketábor” és Jugoszlávia közötti szembenállás magyar vonatkozásait legközvetlenebb módon – amellet, hogy a haderők készenlétben tartása folyamatos volt – a két ország biztonsági szolgálatainak összecsapásaiban lehet lemérni. Nem kétséges ugyanis, hogy az ÁVO/ÁVH és az UDB közel azonos módszereket és eszközöket vetett be a céljaik elérése érdekében.

A háborús fenyegetettség időszakában a két ország biztonsági szolgálatai centralizált irányítási struktúrába szervezve összpontosították erőforrásaikat, ugyanakkor – bizonyos értelemben – ki is kerültek az állami szintű ellenőrzés/felügyelet alól és így a „törvények felett állva” bármikor, bármit képesek voltak befolyásuk alatt tartani.

Alkalmazott módszereik tárházából nem hiányoztak a gyilkosságok, kínzások, emberrablások, illetve a hamis/igaztalan vádak alapján történő kegyetlenkedések, és bírósági ítéletek sem. Mind ez vonatkoztatható az ÁVH-ra és az UDB-re egyaránt, amennyiben minden lehetséges módon megkísérelték a szemben álló fél szándékainak, képességeinek felderítését. Lényegében ez hatott oda, hogy – mindkét ország esetében – a totális állam biztonságának kizárólagos letéményeseivé váltak ezek a szervezetek, vagyis túlterjeszkedtek tulajdonképpeni funkcióik határain. Úgy az ÁVH, mint az UDB, e szerint a gondolatmenet szerint szervezte és hajtotta végre feladatait.

A két ország szemben állásának időszakában – a technikai fejlődés szintjéből adódóan – az ügynöki felderítés vált elsődleges módszerré. (Ma ezt az angol Human Intelligence kifejezésből képzett HUMINT betűszóval illetjük.) Ennek értelmében a felek elsősorban az egymás országában élő nemzetiségek köréből szervezték saját ügynök hálózatukat. Különösen szembetűnő azonban, hogy jugoszláv részről igen nagy számban alkalmaztak Magyarországról menekült polgárokat ügynöki feladatra. Mindezt a határövezet kialakítása, és ott a megbízhatatlanok listájának összeállítása, illetve kitelepítéssel való fenyegetése tette lehetővé. Vagyis egy „rövidlátó” politikai döntés eredményezte azt, hogy az adott helyzetben a valószínűsített ellenség hírszerző szolgálatai viszonylag nem nagy ráfordítással képesek voltak az elégedetlen tömegekből számukra alkalmazható személyeket kiszűrni és „munkára” fogni. Ezt annál inkább tehette, mert az anyaország felé – a korábbi időkre visszavetítve – családi, baráti, üzleti kapcsolatokkal rendelkező magyarok kompromittálhatóakká váltak, így az UDB könnyedén gyakorolt rájuk pressziót.

Az ÁVH esetében – jugoszláv kapcsolatokkal rendelkező magyarokon kívül – a délszláv lakosság megnyerése vált elsődleges fontosságúvá, hiszen az ügynöki tevékenység elsődleges velejárója, hogy az adott közegben történő eligazodás – nyelv és szokások ismerete stb. – biztonságosan megoldható legyen. Erre mindenek előtt az ÁVH Határőrség fordított különös gondot, de a

VIII. Főosztály és a VKF-2 ügynök hálózatainak építésekor is figyelemmel voltak erre a követelményre a döntéshozók.

A két ország biztonsági szolgálatainak összecsapásában a határőrségnek elsőrendű szerepe volt, amely szerepet elképesztő áldozatok árán, de mégis megfelelő hatékonysággal látott el. A vállalt áldozatok azonban mindenképpen aránytalanok voltak, legalábbis a túloldalon kioltott emberi életek és a haszontalanul elszenvedett saját veszteségek szempontjából.

A határőrség kettős rendeltetése hihetetlen módon nyomasztatta az ott szolgálatot teljesítő személyi állományt. A feszített szolgálat ellátást és az azzal együtt járó konfliktus helyzeteket nem kompenzálhatták – adott esetben – a kiemelt juttatásokból származó anyagi előnyök sem. A fenyegetettség helyzetből származtatható egymásra utaltság azonban rendre összekovácsolta az őrsök személyi állományát, így nem véletlen, hogy ennek a szervezetnek a hivatásos és sorozott állománya – a sorsközösség érzéséből táplálkozva – kohézióját tekintve fölötte állt a hadsereg hasonló elvárásainak.

A biztonsági szolgálatoknak a jelzett korban történő egymásnak feszülése – a mérhetetlen és felesleges emberi áldozat ellenére – nem vált nyilvánossá a magyar közvélemény előtt. Többek között még várat magára az ÁVH politikai hírszerzése és a katonai elhárítás tevékenységének és eredményeinek a feltárása, de kevés ismeretekkel rendelkezünk a Vkf-2 működésének eredményeiről is.

Felhasznált irodalom:

1. Hadtörténelmi Közlemények 1994/3. szám; 1999/4. szám
2. Balló István: Fejezetek a magyar katonai múlt történetéből, Hadtörténelmi Intézet és Múzeum 2005
3. Germuska Pál: Indrusztria bűvöletében. III. fejezet A szocialista iparosítás Magyarországon 1947-1953 között. 1956-os Intézet. Budapest. 2004.
4. Ritter László: Tito diplomatája, Beszélő 2004/10. szám
5. Király Béla: Honvédségből Néphadsereg, Magyar Füzetek Párizs-New Brunswick 1986
6. Száraz György: A tábornok, Magvető 1985
7. Kálazi József: Töretlen úton, Zrínyi Katonai Kiadó, Bp. 1989
8. Hodosán Imre: Cselédkönyvtől a tölgyfalombig, Zrínyi Katonai Kiadó, Bp. 1984
9. Léka Gyula: A műszaki zár- és erődrendszer (vasfüggöny) felszámolása, 1948-1989 Hadtudomány 1999. IX. évf. 3-4. sz.
10. Balkanski Pakt 1953/1954 Zbornik Dokumenta, Beograd 2005.
11. Püskösti Árpád: Menekülés Rajk árnya elő
12. Rákosi Mátyás: A hidegháború nagy lánggal kezdett lobogni
Rákosi Mátyás: Visszaemlékezések. 1940-1956 Bp. Napvilág Kiadó. 1997
Erdélyiné Pintácsi Katalin: A Földközi-tengeri Paktum tervezete a magyar diplomáciai jelentések tükrében

ÚJ MUDZSAHEDIN LAYEHA AFGANISZTÁNBAN

2006. november 16-án elsőként a svájci médiában, a Die Weltwoche 2006/46. számában jelent meg nyomtatásban az új afganisztáni „Layeha”, vagyis a „Mudzsahedin Szabályok Könyve”. A *layeha* szó pastu nyelven törvénytervezetet, javasolt/ajánlott törvényt/szabályt jelent. Az angol nyelvű fordítás(ok)ban általában csak Új Tálib Szabálykönyvnek („New Taliban Codex”) szokták nevezni az eredetileg pastu nyelven íródott dokumentumot. A kis méretű, zsebben hordható 15 oldalas könyvecskét a tálib védelmi miniszter, *Hajji Obaidullah* adta ki, s *Omar Mullah* hagyta jóvá. Az új Layeha borítóján a cím felett az Afganisztáni Iszlám Emirátusok címere látható: két keresztbe tett szabalya fogja közre a koránt. A tálib rezsim idejében ez volt Afganisztán hivatalos címere is.

A 15 oldalas kézikönyv lényegében a mudzsahedek által követendő katonai szabályokat adja közre. Hasonló szabálykönyv korábban is létezett, első ránézésre az új kiadás leginkább méretében különbözik az előzőtől. Az új könyvecske szándékosan ilyen kis méretben lett sokszorosítva, hogy a harcosok könnyedén, akár zsebre téve is állandóan maguknál tarthassák. A Layeha elsőként a Shura, vagyis a legfelsőbb tálib tanács 33 tagja között lett kiosztva a múlt évi Ramadan idején.

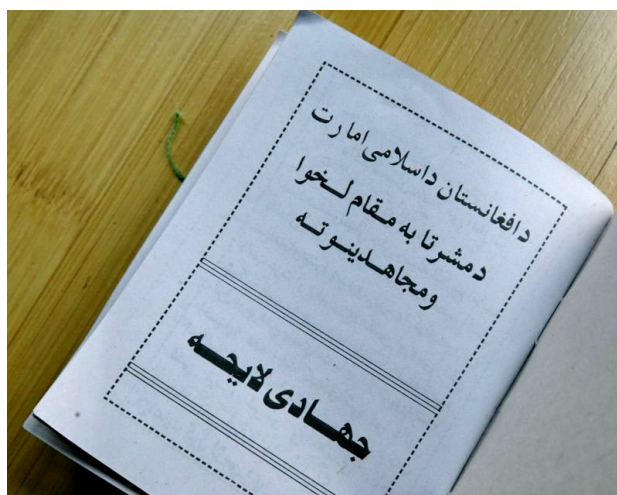
2006. novemberében a Die Weltwoche újságírója, *Urs Gehrig* és a Newsweek afganisztáni különtudósítója, *Sami Yousafzai* találkozott a tálib mozgalom egyik keményvonalas vezetőjével. Az Afganisztán és Pakisztán

közötti határövezetben egy-egy csésze zöld tea mellett ültek le beszélgetni *Sabir Mullah-val*. A tálib uralom alatt (1994-2001) a most 40 éves Sabir volt felelős az iráni határtérség biztonságáért. Jelenleg a Kabultól délre fekvő Ghazni tartomány kormányzója, s mintegy 900 fegyveres tartozik a közvetlen irányítása alá. Két állandó testőre társaságában Sabir egyórás exkluzív interjút adott a két újságírónak. A beszélgetés végén átadta nekik az új Layeha egy eredeti példányát.

A kézikönyv, azon kívül, hogy mindenki számára közérthetően összefoglalja a mudzsahedek által kötelezően követendő szabályokat, nyilvánvalóan propagandacélokat is szolgál, nem véletlen az időzítése és a minél szélesebb körben való terjesztése. 2006 nyarán és őszén több tálib lázadó vett részt a fegyveres harcokban, mint azt megelőzően, a tálib rezsim megdöntése óta eltelt öt évben összesen. Jelentősen nőtt a tálib fegyveres csoportok harcértéke, taktikai felkészültsége s képessége bonyolultabb katonai műveletek vezetésére. A harci cselekményekben való aktívabb részvétellel, természetesen arányosan nőtt a veszteségeik száma is, különösen Kandahár és Helmand tartományokban.

A katonai akciókkal párhuzamosan a tálibok aktívabbá váltak az információs hadviselésben is. Ennek részeként a Layeha-ban foglalt szabályok is demonstrálják a tálibok szilárd elkötelezettségét az iszlám állam helyreállítása iránt. A kézikönyv világosan meghatározza a követendő magatartásmintát, az alá- és fölérendeltségi viszonyokat amelyek nyilvánvalóan a tálib mozgalom belső biztonságát és egységét hivatottak erősíteni, többször aláhúzva a „szolgálati út” betartásának fontosságát. A tálibok nem tekintik legitimnek a regnáló afganisztáni „bábkormányt”, s közvetve ebben a dokumentumban is kétségbe vonják, hogy Hamid Karzai tartós békét és biztonságot tud garantálni az országban. Ezzel egyidejűleg mindenkit és mindent, az egyes embert és a civil szervezetet is ellenségnek tartják, aki és amely együttműködésével legitimálja és erősíti a kabuli központi hatalmat. Némileg újdonságnak számít, hogy a kézikönyv a korábbinál nagyobb érzékenységet mutat a közvélemény, a polgári lakossággal való kapcsolattartás ügyei iránt.

Az alábbiakban megismerhető a „Mudzsahedin Szabályok Könyve” teljes szövege. A magyar fordítást az általam hozzáférhető NATO anyagokban levő angol nyelvű dokumentumból készítettem. Ez nagyjából egybevág a Newsweekben 2006. végén publikált fordítással. Elképzelhető, hogy – például az interneten – többféle és más nyelvű fordítás is hozzáférhető, de lényegi eltérések ezek között nyilván nem lehetnek. Tudtommal a kézikönyvet magyar nyelvre még nem fordították le.

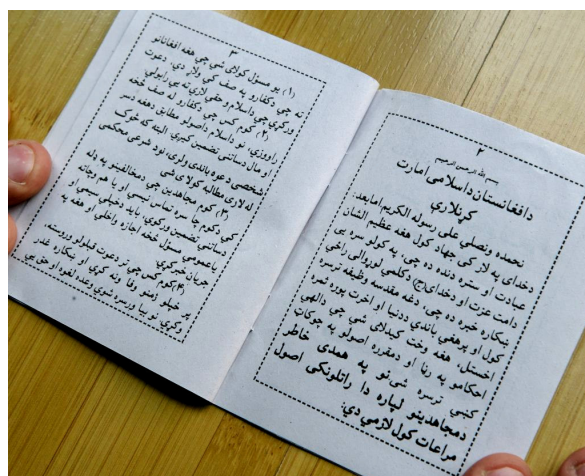

Új Layeha a mudzsahedek részére

Az Afganisztáni Iszlám Emirátusok legfőbb vezetőjétől.

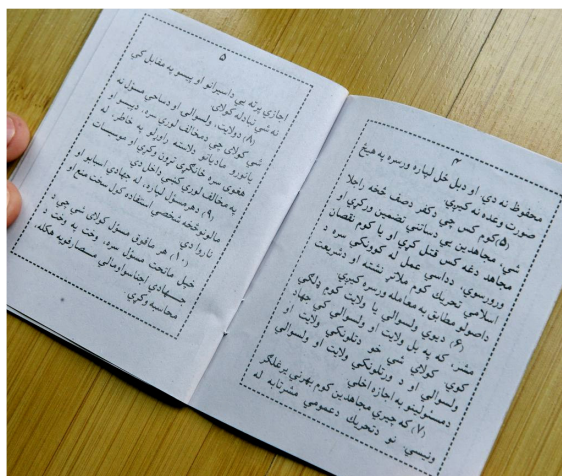
Minden mudzsahed köteles alávetni magát az alábbi szabályoknak:

- 1) A tálib parancsnokok lehetőséget adhatnak minden afgánnak, akik korábban a hitetleneket támogatták, hogy megtérjenek az igaz iszlám hitre.
- 2) Minden embernek, aki szakít a hitetlenekkel és hátat fordít nekik, garantáljuk a személyi biztonságát, csakúgy az anyagi javainak biztonságát. Ezek után azonban, ha bárkivel vitába keveredik, vagy bárki meggyanúsítja valamivel, alá kell vetnie magát a saját igazságszolgáltatásunknak.

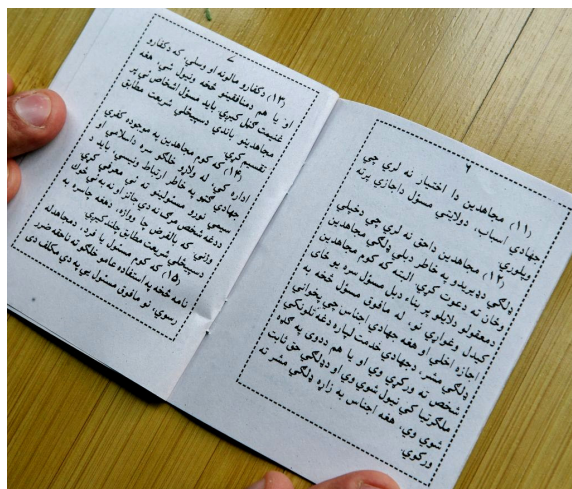

- 3) A mudzsahedeknek, akik tálib újoncokat vesznek pártfogásukba, minden esetben tájékoztatniuk kell a parancsnokaikat.
- 4) Az az igaz hitre tért tálib, aki nem viselkedik lojálisan és árulóvá válik, elveszíti a pártfogásunkat.
- 5) Az a mudzsahed, aki megöl egy tálib újoncot, elveszíti a támogatásunkat és az iszlám törvénykezésnek megfelelő büntetésben részesül.
- 6) Ha egy tálib harcos másik kerületbe akar költözni, úgy azt megteheti, ám minden esetben a csoportparancsnokához kell fordulni engedélyért.

- 7) Az a mudzsahed, aki a csoportparancsnoka tudtával foglyul ejt egy külföldi hitetlent, nem cserélheti azt másik foglyura vagy váltságdíjra.

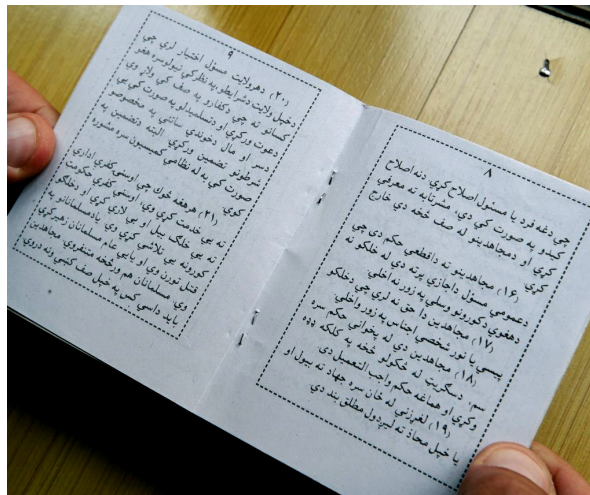

- 8) Egyetlen tartományi, kerületi vagy régióparancsnok sem köthet semmilyen szerződést nem-kormányzati szervekkel (NGO), azoktól nem fogadhat el pénzt. Csak a Shura (Legfelsőbb Tálib Tanács) egyedül dönthet bármilyen kérdésben az NGO-k vonatkozásában.
- 9) A tálibok nem használhatják a Dzsihad tulajdonát képező eszközöket és felszerelést saját céljakra.
- 10) Minden tálib elszámolásra kötelezett az előjárói felé a pénzfelhasználást és eszközök igénybevételét illetően.
- 11) A mudzsahedek nem bocsáthatják áruba felszerelési tárgyukat, hacsak a tartományi parancsnokuk nem ad rá külön engedélyt.

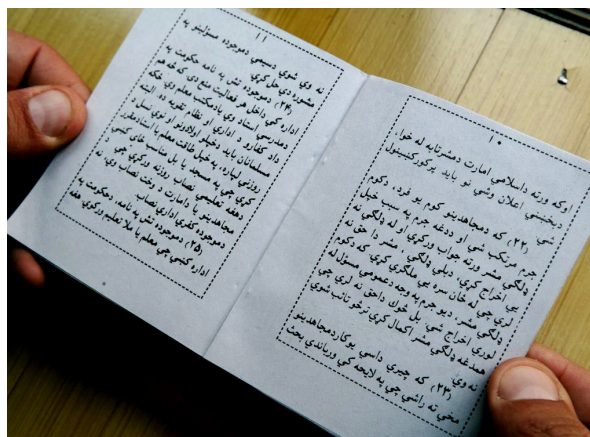

- 12) Egy mudzsahed csoport nem verbuválhat harcosokat más mudzsahed csoportból pusztán azért, hogy saját erejét növelje. Ilyesmire csak különleges esetben és külön engedély alapján kerülhet sor, ha egy csoportnak például nincs (vagy veszteségei következtében nem marad) elég harcosa. Ilyen esetekben mindig írásos engedély szükséges és az áthelyezett harcosok fegyverei a korábbi csoportjuknál maradnak.
- 13) A hitetlenektől vagy szövetségeseiktől zsákmányolt fegyvereket és felszerelési tárgyakat igazságosan kell elosztani a mudzsahedek között.

- 14) Nem szabad megölni azt az embert, aki bár hitetlenekkel dolgozik együtt, de felajánlja együttműködési készségét a mudzsahedeknek. Ha valaki még-is ezt tenné, úgy a gyilkosnak az Iszlám bíróság előtt kell felelni a tettéért.
- 15) Ha egy mudzsahed vagy a vezetője ártatlan embert vet kínvallatás alá, úgy azt figyelmeztetésben kell részesíteni. Amennyiben ez többször megismétlődik és az illető nem hajlandó változtatni a magatartásán, úgy ki kell őt vetni a tálib mozgalom soraiból.
- 16) Szigorúan tilos házkutatást végezni és fegyvereket elkobozni a kerületi vagy tartományi parancsnokok engedélye nélkül.

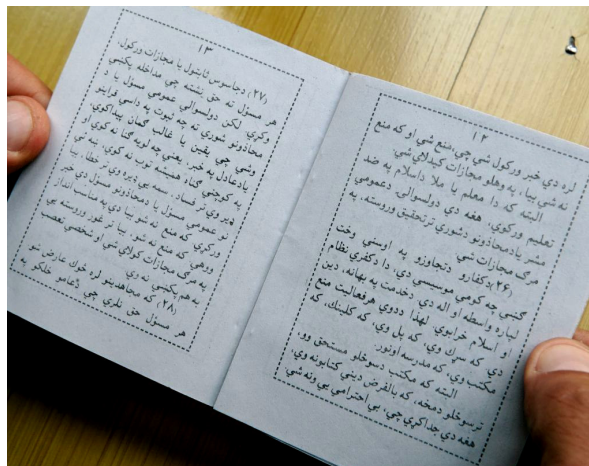

- 17) A mudzsahedeknek nincs joga elkobozni civil lakosok pénzét vagy személyes tárgyait.
- 18) A mudzsahedek nem szívhatnak cigarettát.
- 19) A mudzsahedeknek tilos arcszőrzet nélküli, fiatal gyereket harcba vagy saját házukba vinni.

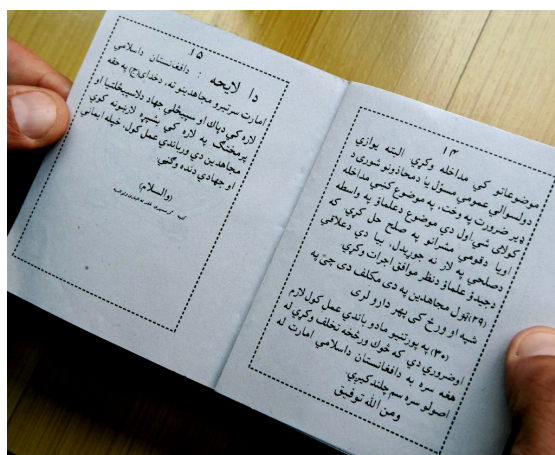
- 20) Ha az ellenzék vagy civil önkormányzatok tagjai felajánlják lojalitásukat a táliboknak, úgy azt megfontolás tárgyává kell tenni. Ilyen esetekben a végleges döntést a katonai tanács hozza meg.
- 21) Olyan ember, akinek a hírnevén/becsületén csorba esett vagy civileket ölt meg a Dzsihad során, nem csatlakozhat a tálib mozgalomhoz. Amennyiben a legfelsőbb vezető személyeset megbocsátott neki, úgy otthonában maradhat a jövőben.

- 22) *Ha egy mudzsahedet bűncselekmény elkövetésében találnak vétkesnek és parancsnoka kizárja a csoportból, úgy azt más csoport nem fogadhatja a sorai közé. Ha a vétkes ismét csatlakozni szeretne a tálib mozgalomhoz, úgy a korábbi csoportjához kell fordulnia bűnbocsánatért.*
- 23) *Ha egy mudzsahed olyan problémával találja szemben magát, amelyre nincs leírás ebben a könyvben, akkor – konzultálva a csoporttal – a parancsnoknak kell megoldást találnia.*

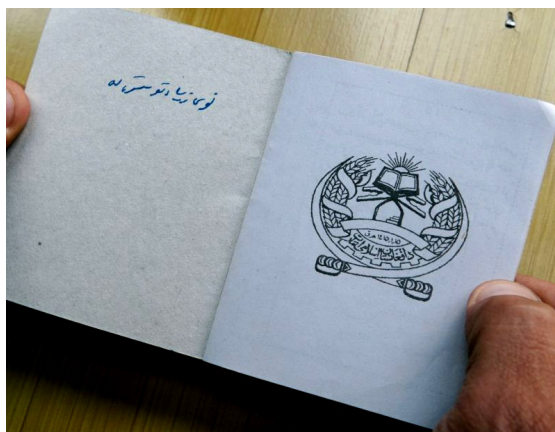
- 24) *Tilos tanítóként dolgozni a jelenlegi bábkormány szolgálatában, mert az a hitetlenek rendszerét erősítené. A tanulni vágyó igaz muzulmánoknak valószínű ügyekben jártas tanítókhöz kell fordulniuk, és mecsetben vagy más hasonló intézményben kell folytatniuk tanulmányaikat. Az oktatáshoz használt tankönyveknek a Dzsihád vagy a Tálib rezsim idejéből kell származniuk.*
- 25) *Azt az embert, aki tanárként a jelenlegi bábkormányt szolgálja, figyelmeztetésben kell részesíteni. Ha az illető ezt követően nem adja fel munkáját, úgy verésben kell részesíteni. Ha a „tanító” ezután is tovább folytatja tevékenységét, dacolva az iszlám elveivel, akkor a kerületi parancsnoknak vagy a csoportparancsnoknak intézkedni kell az illető likvidálására.*
- 26) *Azokat az NGO-kat, amelyek a hitetlenek irányítása alatt érkeznek az országba, úgy kell kezelni, ahogy a kormányzatot is kezeljük. Ők azzal az ürüggyel jönnek, hogy segítséget nyújtsanak az embereknek, de valójában ők a rezsim részei. Ezért semmilyen formában nem támogatjuk a tevékenységüket, legyen az akár utcák, hidak, orvosi rendelők, iskolák és madrasz-szák (korán-iskolák) építése, vagy más közcélú munkák végzése. Ha egy iskola nem fogadja meg a tanácsunkat és nem zár be, akkor fel kell égetni. Ebben az esetben azonban az összes vallási témájú könyvet meg kell menteni az akció előtt.*

- 27) Senki nem kezdeményezhet önbíráskodást olyan, kémkedéssel gyanúsított személlyel szemben, akiről nem bizonyosodott be bűnössége és nem lett elítélve. Csak a kerületi parancsnok dönthet ilyen kérdésekben. A bünvádi eljárás során tanúként kihallgatott személyeknek pszichésen megfelelő állapotban kell lenniük, vallásos meggyőződésükön nem eshetett folt és nem követtek el főbenjáró bűnt korábban. A büntetést csak a bíróság által hozott végleges döntés alapján lehet végrehajtani.
- 28) Az alacsonyabb szintű parancsnokok nem avatkozhatnak bele a lakosság vitás kérdéseibe. Ha a vitatkozó felek nem tudnak egyezsége jutni, akkor a kerületi vagy tartományi parancsnoknak kell kézbe vennie az ügyet. Az ilyen esetet a vallási szakértőknek (ulema) vagy az öregek tanácsának (jirga) kell megvitatnia. Ha nem találják a megoldást, akkor magasabb, jól ismert vallási hatóságokhoz kell fordulniuk.
- 29) Minden mudzsahednek őrködni kell nappal és éjjel.
- 30) A 29 szabály mindenkire nézve kötelező. Bárkivel szemben, aki megsérti ezeket a szabályokat, az Iszlám Emirátusok törvényei alapján kell eljárni.

Ez a Szabályok Könyve mindazon mudzsahedeknek készült, akik életüket az iszlámnak és az egy mindenható istennek (Allah) szentelik. A könyv teljes útmutatást ad a Dzsihad továbbviteléhez, s minden mudzsahednek be kell tartani az ebben foglalt szabályokat. Ez a kötelessége minden dzsihadistának és igazhívőnek.

Aláírta az Afganisztáni Iszlám Emirátusok legfelsőbb vezetője.

Mint a szövegből olvasható, az egyes szabályok elég egyszerű nyelven, mindenki számára közérthetően lettek megfogalmazva. A szabályok nem szorulnak külön magyarázatra, mondhatni, önmagukért beszélnek. Néhányat közülük talán mégis érdemes külön kiemelni.

A szabálykönyv egyértelműen elutasítja az együttműködésnek mindenféle formáját a fennálló központi hatalommal, az országot megszálló hitetlenekkel és az ország újjáépítésén fáradozó nem kormányzati szervekkel. Ebben a tekintetben világosan meg vannak határozva a tálib harcosok és a különböző szintű parancsnokok feladatai és kötelességei. A 8. és 24-26. pontok taglalják, hogyan kell viszonyulni, nyomást gyakorolni, végső esetben támadást indítani és megsemmisíteni a központi adminisztráció iránt lojális NGO-kat és tanárokat. Érdekes módon a szabálykönyv ezek közül az utóbbinak, az analfabétizmus felszámolásán és az új, felnövekvő generáció nevelésén fáradozó tanítóknak szenteli a legtöbb figyelmet.

A szabálykönyv több pontban is, például a 3., 6., 9. vagy 27. pontokban szigorú alá- fölérendeltségi viszonyokat határoz meg, több kérdésben széles jogköröket biztosítva a helyi parancsnokoknak. A parancsnokoknak fontos szerepe és feladata van a katonai fegyelem fenntartásában valamint az iszlám alapelvek és értékek érvényesítésében (például 9-11., 18., 29. pontok). Érdekes ugyanakkor, hogy rögtön az 1. pont teljesen magától értetődő kell legyen egy igaz hívő muzulmán számára, hiszen a nyitottság az iszlám hitre áttérni szándékozók irányában az iszlám vallás lényegéből fakad. Mondhatni, az a muzulmán, aki más elveket vall, nem is tekinthető igaz muzulmánnak. A tálib parancsnokoknak tehát az igazi muzulmán hit szellemében nem egyszerűen lehetősége, hanem kötelessége volna azon afgánok támogatása, akik „meg akarnak térni az igazi iszlám hitre”. Hasonlóképpen a 2. pont gyakorlatilag szó szerinti idézet a Sharia törvénykezés tálib változatából, tehát egy már meglévő és meglehetősen egyértelmű szabályt ismétel meg. A 8. pontban külön tiltva van a dohányzásnak a „cigarettafüvészes” formája, s ha erre fontosnak tartották külön kitérni, akkor vajon miért nincs szintén egy önálló szabálypont szentelve az első számú tabu, az alkoholfogyasztás tilalmának? Talán végképp akadémikuskodásnak tűnhet részemről a 7. pont nem eléggé precíz megfogalmazásának felemlítése: „az a mudzsahed, aki a *csoportparancsnoka tudtával* foglyul ejt egy külföldi hitetlent, nem cserélheti azt másikkal fogolyra vagy váltságdíjra”. A szövegből adódik a kérdés: és mi van akkor, ha egy mudzsahed mindezt a *csoportparancsnoka tudta nélkül* teszi?

A 19. pont („a mudzsahedeknek tilos arcszőrzet nélküli, fiatal gyereket harcra vagy saját házukba vinni”) megfogalmaz egy minimális követelményt a tálib harcosok számára, elsődlegesen az ellenkező esetben könnyen bekövetkező negatív sajtó visszhang és propaganda kivédésére. Ez teljesen érthető, ami a gyerekek felfegyverzését és esetleges bevetését illeti. De vajon mit jelent a

mondat második fele, miért nem vihet, vagy ha tehetné, miért vinne egy tálib harcos „arcszörzet nélküli, fiatal gyereket” a házába?

Végezetül nem lehet ismételt szó nélkül elmenni amellett, milyen nagy hangsúlyt fektet a szabálykönyv a polgári lakossággal való kapcsolattartásra, az atrocitások, a védtelen civilek kárára elkövetett bűncselekmények megakadályozására (2., 14-17. és 21. pontok), illetve a fegyveres csoportokon belüli korrupció és egyenlőtlenségek kiküszöbölésére (9-11. és 13. pontok).

„Nem lehetsz a falu része, ha a falu nem akar téged”

A nyugati, s azon belül a magyarországi médiában, az afganisztáni híradásokban eléggé ritkán vannak közvetlenül megszólaltatva a tálib mozgalom legfelsőbb vezetői. A Sabir mullah-val készített exkluzív Weltwoche interjúnak nem volt visszhangja a magyar sajtóban, s érdekes módon nem találtam nyomát, hogy – ellentétben az eredeti Layeha dokumentummal – téma lett volna a NATO hírszerző elemző műhelyeiben. Pedig véleményem szerint, az interjúban elmondottak rendkívül jól kiegészítik a szabálykönyvben leírtakat, s mindenképpen izgalmas és elgondolkodtató, hogy vélekedik az egyik elsőszámú tálib vezető a jelenlegi afganisztáni helyzetről. Az alábbiakban közzé teszem a riport magyar nyelvű fordítását, néhány helyen kommentárral kiegészítve.

Die Weltwoche: Sabir Mullah, a legfelsőbb tálib vezetés a közelmúltban tartott konklávét egy titkos helyen. Milyen volt a hangulat?

Sabir Mullah: Nézzék meg a híradásokat! Afganisztán felét ismét az ellenőrzésünk alatt tartjuk. Egészen Kabulig nyomultunk előre. Hamid Karzai fogoly a saját palotájában. Az igaz, hogy folyamatosan röpköd a világ körül, s rendszeres találkozókra vesz részt a nyugati világ nagyhatalmú vezetőivel. Bezzeg a saját országában nem mer körutazásra indulni. Képzeltetik, hogy a 33 tálib vezető tanácskozásán a hangulatot sokféleképpen lehet jellemezni, csak nem melankolikusként.

Die Weltwoche: Mostanáig a tálib vezetés csupán 10 főt számlált...

Sabir Mullah: Így volt mostanáig. Most 33-an vagyunk. Az ellenőrzésünk alatt álló terület folyamatosan növekszik. Ebben az évben visszatértünk Nimroz, Farah, Mardan és Logar tartományokba. A hatalmunk növekedése tükröződik a tanács létszámának növekedésében.

Die Weltwoche: 40 ezer szövetséges katona van Afganisztánban és folytat heves harcot a tálib fegyveresekkel. Nem meggondolatlanság ilyen körülmények között egy helyre összehívni a teljes vezetést?

Sabir Mullah: Szükség van az ilyen találkozókra, hogy értékeljük aktuális helyzetünket. Általában egy évben egyszer szoktunk találkozni. A mostani találkozóknak már a második volt ebben az évben, ami újabb bizonyítéka a visszanyert hatalmunknak.

Die Weltwoche: Amikor a nyugati vezetők találkoznak, általában káosz van az utakon, s riporterek hada szállja meg a tanácskozás helyszínét. Hogyan képzeljük el az atmoszférát az Isten Harcosainak tanácskozásán?

Sabir Mullah: A Shura (Tanács) három tagja volt felelős a rendezvény megszervezéséért. A kéthetes előkészítési folyamat során választották ki a megfelelő helyszínt. Informális csatornákon keresztül tájékoztattak minket a gyülekezési pontról,

ahonnan külön kísérettel vonultunk a tanácskozás tényleges helyszínére. A hely minden irányból hegyekkel volt körbevéve, s mindenfelé őrszemek voltak felállítva. A konferenciát egy mecsetben tartottuk, amely alatt betonbunker volt arra az eshetőségre felkészülve, ha netán légi támadás ért volna minket. A tanácskozás egy napig tartott, amelyet mindössze kétszer szakítottuk meg, hogy imádkozzunk és együnk.

Die Weltwoche: Milyen témaköröket vitattak meg?

Sabir Mullah: A katonai stratégiára és a belső viselkedési normákra fókuszáltunk.

Die Weltwoche: Milyen új döntéseket hoztak?

Sabir Mullah: A találkozó fő üzenetét a tálib védelmi miniszter, Hajji Obaidullah tolmácsolta. Ő elnökölt végig, s ő adta át nekünk a Layeha-t, a katonai szabályok új kézikönyvét.

[Sabir mullah ekkor adta át az újságíróknak a 15 oldalas, tűzőgéppel összetűzött, kék borítójú könyvecske egy példányát.]

Die Weltwoche: Milyen a fegyelem a tálibok soraiban?

Sabir Mullah: Korábban problémáink voltak a kémekkel, azonban mostanra a számuk jelentősen visszaesett. Több száz árulót megöltünk, akiknek a többsége afgán volt. Volt akit a határokon túl, Pakisztánban értünk utol.

Die Weltwoche: Ki volt a döntőbíró az állítólagos árulók ügyében?

Sabir Mullah: Csak a kerületi vagy tartományi parancsnokoknak van jogosultsága döntést hozni ilyen ügyekben. A büntető eljárásnak nagyon pontosan körülírt szabályai vannak. Például senki sem büntethető addig, amíg az arra jogosult bíróság nem mondta ki bűnösnek a gyanúsítottat.

[Ez a kérdés nem véletlenül lett részletesen szabályozva az új Layeha-ban. A korábbi években jelentősen megnőtt az erőszakos önbírászkodások és lefejezések száma a tálib mozgalomban. Az egyik véreskezű tálib katonai parancsnok, Dadullah mullah különösen hírhedtté vált kegyetlenségéről. Az Al-Kaida egykori iraki helytartójához, Abu Musab Al-Zarkavihoz hasonlóan, Dadullah is saját kezűleg vágta le az áldozatok fejét. A jelenetet filmre vetette, majd közszemlére tette az interneten. Az új Layeha megtiltja a tálib harcosok és az alacsonyabb szintű parancsnokok számára, hogy beleavatkozzanak a polgári lakosság vitás kérdéseibe. Az is szabályozva van, hogy a kémkedéssel gyanúsított foglyokkal szemben hivatalos bizonyítási eljárást kell lefolytatni. Az ítélelhozatalnál csak olyan tanúk vallomását lehet figyelembe venni, „akik mentálisan beszámíthatók és vallásos meggyőződésükön nem eshetett folt valamint nem követtek el főbenjáró bünt korábban”.]

Die Weltwoche: Milyen szabályok vannak érvényben a civil lakossághoz fűződő viszonyra vonatkozóan?

Sabir Mullah: Nagyfokú visszafogottság van megkövetelve. A Layeha meghatározza, hogy a kerületi vagy tartományi parancsnok engedélye nélkül senki sem végezhet házkutatást, nem kobozhatja el a polgári lakosság javait.

Die Weltwoche: Úgy tűnik, a múltban ez nem mindig volt így. Az utóbbi hónapokban is a tálibok iskolák tucatjait gyújtották fel. Mi a célja ezeknek az akcióknak?

Sabir Mullah: *Mottónk a következő: nemet mondunk a közoktatási intézményekre. Ezek csupán a jelenlegi rezsim politikai eszközei. Bárki, aki támogatja az ilyen iskolák működését, az támogatja Hamid Karzai kormányát és a hitetleneket.*

[Emlékezzünk, a Layeha milyen kiemelt jelentőséget, 3 szabálypontot a 30-ból szentel ennek a kérdésnek!]

Die Weltwoche: *Milyen a viszonyuk az NGO-k irányában, amelyek azért érkeztek az országba, hogy utakat építsenek, kutakat fúrjanak, javítsák az emberek életminőségét.*

Sabir Mullah: *Azok a szervezetek, amelyek a jelenlegi adminisztráció alatt érkeztek az országba, csak azt hangoztatják, hogy az embereknek jöttek segíteni. Valójában ők a kormányzat részei. Bármit próbálnak építeni – hidakat, iskolákat, klinikákat – nem fogjuk tolerálni a tevékenységüket.*

Die Weltwoche: *Az év kezdetétől idáig [vagyis 10 hónap alatt, kb. október végéig] közel 100 öngyilkos merényletet hajtott végre Afganisztánban. Hol van a tálibok híres büszkesége és bátorsága, hogy nyílt harcban mérjék össze erejüket az ellenséggel?*

Sabir Mullah: *Az ellenség a maga harci repülőgépeivel és precíziós bombáival nagy technológiai fölényben van velünk szemben. Az öngyilkos bombatámadások olyan taktikai jellegű műveletek, amellyel pánikot okozunk az ellenség soraiban. E nélkül a csodálatos fegyver nélkül soha nem lennének képesek elérni végső célunkat: visszaszerezni Afganisztánt.*

[Az új Layeha nem tesz említést az öngyilkos támadásokról, talán nem véletlenül, kerüli ennek taglalását és szabályozását. Ugyanakkor ismereteim szerint létezik egy, a témának szentelt, önálló, 40 oldalas dokumentum, amely „legitimálja” az öngyilkos támadások módszerét. Ezt a korából vett különböző idézetekkel próbálja alátámasztani, az öngyilkos merénylőket pedig – Omar mullah után – „Omar rakétáinak” nevezi.]

Die Weltwoche: *Ki írta az új szabálykönyvet?*

Sabir Mullah: *Pontosan nem tudom. Ali Abdul Mullah, a muftink, aki felelős a vallásügyi kérdésekért, minden bizonnyal be volt vonva a munkába. A végleges dokumentumot Omar Mullah hagyta jóvá.*

Die Weltwoche: *Omar részt vett a mostani konklávén?*

Sabir Mullah: *Nem.*

Die Weltwoche: *Hallani olyan pletykákat, hogy rossz egészségi állapotban van*

Sabir Mullah: *Sokféle pletykát lehet hallani. Biztonsági okokból Omar mullah nem vesz részt nagy létszámú rendezvényeken. Biztos helyen tartózkodik. Csak két ember áll közvetlen kapcsolatban vele: a védelmi miniszter Obaidullah és a sógora, Birader mullah.*

[Osama Bin Ladenhez hasonlóan sokféle legenda kering a félszemű Omarról, aki 1994 óta a tálibok vezetője. A rezsim bukása óta nem jelent meg a nyilvánosság előtt, s alig vannak hírek felőle. Akadnak olyan tálib vezetők, még a Shura tagjai között is, akik soha életükben nem találkoztak vele.]

Die Weltwoche: *Milyen erős a tálib mozgalom napjainkban?*

Sabir Mullah: Körülbelül 15,000 emberünk van. A 40 százalékuk nem igazi tálib, nem végeztek semmilyen vallási iskolát. Ők azok a fiatalok, akik érzelmi alapon csatlakoztak a mozgalomhoz.

Die Weltwoche: Mivel magyarázza a fiatal harcosok számának növekedését?

Sabir Mullah: Az emberek egyre tisztábban látják, mennyire korrump a Karzai kormányzat. A kormány nem törődik az egyszerű emberek problémáival. Karzai egy bábfigura, az amerikaiak szolgája. [Ez nem igazán válasz a kérdésre. Lásd még a Layeha ezt a kérdést szabályozó pontját.]

Die Weltwoche: Az afgánok szabad választáson szavaztak bizalmat neki. A szavazás egyúttal nemet mondott a tálibokra.

Sabir Mullah: Hadd tegyek egy dolgot világossá az önök számára: mi most nem ülnénk itt az emberek támogatása nélkül. Van egy régi afgán közmondás, amely így szól: „Nem lehetsz a falu része, ha a falu nem akar téged”. Az emberek nem bíznak Karzai korrump igazában. Még emlékeznek a mi kormányzásunk pozitívumaira. Abban az időben teljes biztonság volt. A bűnözés gyakorlatilag nullára esett vissza. Most az emberek ismét a mi bíróinkhoz fordulnak tanácsért. Csak az én tartományomban van hat Sharia bíróság.

Die Weltwoche: Honnan szereznek pénzt és fegyvert?

Sabir Mullah: A Ramadán böjti hónapban egyszerű emberek ajánlottak fel nagy összegű pénzadományokat. Szintén ők látnak el minket élelemmel és ruházattal. A népünk gondoskodik rólunk. [És gondosan műveli a mákültevényeket...]

Die Weltwoche: Kapnak támogatást az Al-Kaidától?

Sabir Mullah: Nem. És Al-Kaida harcos sincs az embereim között. Külföldiek csupán Csecsenföldről és Üzbegisztánból érkeznek közénk. De ha Al-Kaida harcosok szeretnének csatlakozni hozzánk, nagy szeretettel fogadnánk őket.

Die Weltwoche: Korábban szoros kapcsolat volt az Al-Kaida és a tálib kormány között. Ez akkor nagyon sokba került önöknek. Miért nem határolódnak el az ilyen jellegű külföldi erőktől?

Sabir Mullah: Harcukat a hitetlenek ellen folytatják. Az ő ellenségük a mi ellenségünk is. Hogyan tudnánk magyarázatot adni Allahnak, ha a kardunkat ellenük fordítanánk?

FÖLDRAJZ ÉS POLITIKA: A HEMUSTÓL A BALKÁNIG

A magyar történelemnek és külpolitikának hagyományosan élő kapcsolatai vannak a Balkánnal. A számos megközelítés tárgyát jelzi Kocsis Károly egyik alapos tanulmánya¹ vagy az olyan konferenciák, amelyek a földrajzi térségekkel foglalkoznak.² Újból és újból kapcsolatteremtő folyamatok zajlanak.³ Történelmünk, szóhasználatunk természetes része a Balkán. Többértelműsége általános, az eddig vezető út azonban sokféle változással teli. A földrajzi értelem mellett a szó jelzős értelemben egyfajta bizonytalanságot tükröző állapotot jelen. Tanulmányunkban a fogalom és név és jellemző történéseit kívánjuk megörökíteni, ezzel is tágabbá téve a Balkánról eddig ismerteket. A történet sajátos, hiszen a földrajzi elnevezés mellett és mögött a Balkán, a balkanizáció mára, mint pejoratív kifejezés állandósult.

A földrajzi elhelyezkedés meghatározó az egyes országok fejlődésére. Ez a meghatározottság számos körben érvényesül, akár a gazdaságot, akár az életminőséget vagy az országok kapcsolatrendszerét tekintjük. Az egyes földrészen szerveződő államalakulatok kapcsolatrendszerének eszköze a külpolitika, a külügyi tevékenység. Az államszerveződések különböző szakaszai rányomják bélyegüket e folyamatra, ezeket erőteljesen befolyásolja a létező államszervezetek elhelyezkedése. Ennek következtében lehetséges a befolyásoló tényezők rendszerelvű megközelítése, amelynek egy módja a Tóth József által kidolgozott tetraéder-modell,⁴ melyben a hálózatos összefüggéseke mutatja be. Számos ilyen „önálló” modell keletkezett az idők során, a történelmi korszakok változásai, a gazdasági és külpolitikai tevékenység nyomán szükségszerűen vagy kényszerből, ezek egyre közelebb kerülnek egymáshoz.

Míg a régmúltban a földrajzi meghatározottságnak majdnem kizárólagos súlya volt, mára a külpolitika földrajzi meghatározottságai a globalizáció folya-

¹ Kocsis Károly: (2005) Délkelet-Európa, etnikai-vallási arculata a 20. században. Szakmai Tudományos Közlemények.(szerk. Szánki László és Kobolka István). KBH. Bp. május. p.

² V. Magyar politikai Földrajzi Konferencia. A nagy terek politikai földrajza. Pécs. 2006. november 9-10. Kárpát-Balkán szekció I. és II.

³ Pl. Gyurcsány újra kezdi a kapcsolatépítést a Balkánon. Népszabadság. 2006. nov.23. p.7, Gyurcsány-Berisha találkozó. Népszabadság. 2006. nov. 24. p.7. a Balkán Hangja rendezvényei az Almássy-téren. Népszabadság. 2006. november 23. p.11.

⁴ Tóth József-Trócsányi Zoltán: A magyarság kulturális földrajza. Pro Pannonia. Pécs. 2002.

matában fokozatosan módosulnak. A gazdasági, vállalati kultúra és személyi meghatározottságok kerülnek előtérbe, amelyek gyakran sajátos helyzetekbe kényszerítik a külpolitikát. Mind kevésbé szerepelnek nyíltan egyes államok közvetlen érdekei, hatalmának külügyi eszközökkel történő megvalósítási alkalmi. Bár a földrajzi elhelyezkedésnek változatlanul szerepe van, a bonyolult érdekszövetségek gazdasági és szervezeti, vezetési oldalai, az egyes személyek kritikus helyzetbe kerülésének megoldási feladataiban való közreműködések váltak a külügyi kapcsolatok általánosíthatói feladatai.⁵ Lényegesek a földrajzi körülmények, ezek részben meghatározzák az ott lévő államalakulat, szervezeti kultúra, gazdaság működését, ennek megfelelően olyan külpolitikai eszközrendszer alkalmazását, amelyet az adott területen elfogadnak és a kapcsolatokban együttműködően, vesznek részt.

A földrajzilag körülírható Balkán külpolitika tér is, amely a magyar külpolitikában mindig kitüntetett érdeklődés tárgya volt és maradt.⁶

A földrész megnevezésének alakulása⁷

A Kárpát-medencei magyar tudomány és külpolitika történetileg mindig kapcsolatban volt és van térségünk jellemző területével, a Balkánnal. A földrész neve változatos utat járt be. A Balkánnal kapcsolatos kifejezést poliszémiái gyakorlatok kereteiben közelíthetjük meg.⁸ Ebben a név majd jelzős kapcsolatainak megszakítatlan folyamatát kísérhetjük, azt, amit a tizenkilencedik század egyszerűen és világosan, mint *Begriffsgeschichte*-t⁹ emlegetett. A kifejezés, hogy „balkáni”, „balkanizál” különböző összefüggésekben hangzik el, a név és jelző gyakran elválnak egymástól, vagy új kombinációkban kapcsolódnak össze.¹⁰ Ilyen nézőpontból szimultán folyamatról van szó: miközben a Balkánt, mint földrajzi jelzőt elfogadják, és széles körben használják, ugyanakkor a név egyéb gazdasági, társadalmi és kulturális jelentésekkel telítődik, ezzel túlterjesztve addigi jelentését.

---

⁵ Pl. a bankok összeolvadásai, mint az UniCredito-HVB, vagy az energiaszektor legutóbbi eseményei, pl. Világ cégei, egyesültek. Összeolvadási lázban égnek a vállalatok. Népszabadság. 2006. július 31. p.14.

⁶ Kállay Béni: Magyarország Kelet és Nyugot határán c. művében azt írja:” A Balkán határa Keletről végigvonul egész Al-Duna mentén és az Adria mellett, enyészik el végképp bágyadtan és megtörve a küzdelemben a Nyugat hatalmasan előrenyomuló szellemével...”. Itt és ebben a térségben a közvetítő Magyarország.

⁷ Feldolgozásunkban Maria Todorova értékes kutatásaira is támaszkodunk. Maria Todorova (1997) *Imagining the Balkans*. New York-Oxford, Oxford University Press. (kötetnek 1. fejezete alapján.)

⁸ *The Cultural Studies Reader* (1993). Szerk. Simon During, London and New York. Routledge. p.6-7.

⁹ Fogalomtörténet (német).

¹⁰ Madan Sarup (1993), *Post-Structuralism and Postmodernizmus*, Athens, Ga. University of Georgia Press.p. 33.

A Balkán meghatározás a történeti korszakokban

A Balkán Todorova szerinti ismert legkorábbi említése a 15. századi itáliai humanista író és diplomata, Filippo Buonaccorsi Callimaco (Philippus Callimachus, 1437-1496) feljegyzéseiben szerepel. Callimachus II. Pál pápa zaklatásától menekülve Lengyelországban telepedett le. A lengyel király bizalmasaként megírta III. Ulászló¹¹ tetteinek krónikáját. Ebben rövid leírást szentel a Haemusnak, mint hegységnek, amelyet akkor látott, amikor diplomáciai küldetésben az oszmán fővárosban járt. 1490-ben VIII. Ince pápának írt memorandumában megemlítette, hogy a helyi lakosság a Balkán nevet használja a hegységre: „Quem incolae Bolchanum vocant.”¹²

Verancsics Antal pécsi püspök útja – *1553-ban Habsburg I. Ferdinánd küldöttséget menesztett a Fényességes Portához. Feladatuk az volt, hogy kössenek fegyverszünetet az oszmánokkal és ismertessék el velük a Habsburg uralmat Magyarország és Erdély felett. A küldetéssel Verancsics Antalt (Anton Vrančić) bízta meg, aki 1549 óta volt Pécs püspöke.*¹³ *A dalmáciai Verancsics boszniai nemesi család sarja volt. Szapolyai János alatt erdélyi püspök lett, majd felkínálta szolgálatait a Habsburgoknak. 1553-as konstantinápolyi útján Bécs és Drinápoly között útinaplót vezetett. A hegységekre, az antik szerzőkre hivatkozva csak a Haemus és Haemi montes kifejezéseket használta. Elfogadta Polybios és más földrajztudósok állításait, akik szerint a hegység legmagasabb csúcsairól egyszerre látható a Fekete-tenger, az Adriai-tenger és a Duna. Évtizeddel később, 1567-ben másodszor is útra kelt, hogy az új szultánnal, II. Szelimmal békeszerződést írjon alá. Jegyzeteit a tizenkilencedik században „Diarium legationis nomine Maximiliani II” és „Ratio itineris, quod est a Viena ad Constantinololum” címek alatt adták ki.*

A Ratio itineris részletes útinapló volt, megadta a szálláshelyek közötti távolságokat, földrajzi és más jellegű kommentárokkal tűzdelve. Ezek között Verancsics megemlíti a Haemus bulgáriai szláv nevét: *Ztara Planina* (azaz Sztara Planina, Öreghegy). Az itáliai Marco Antonio Pigafetti, aki 1567-ben Verancsics társaságában utazott, ugyancsak megemlíti, hogy az *Emo* bulgár neve *Stara planina*.¹⁴

---

¹¹ Lengyel (1434-1444) majd I. Ulászló néven magyar király (1440-1444). 1444-ben, a várnai csatában esett el a törökök ellen.

¹² Philippi Callimachi: *Experientis ad Innocentium octavum Pontificem maximum. de bello Turcis inferendo oratio*, Frankfurt, 1601. Idézi: Michail Jonov (1980): *Evropa otnovo otkriva bilgarit*. Szófia. Narodna Prosveta. p. 43.

¹³ Verancsics Antal (1504. máj. 29.–1573. jún. 15.) bíboros, esztergomi érsek. Vö: Verancsics Antal *Összes munkái* (I-XII. Kiadta Szalay László és Wenzel Gusztáv. (1857). Pest.

¹⁴ Hana Hynková (1973): *Europäische Reiseberichte aus dem 15. und 16. Jahrhundert als Quellen für die historische Geographie Bulgariens*. Szófia. Verlag der Bulgarischen Akademie der Wissenschaft. p.38.

Gyakorlatilag Verancsics volt az első, aki a hegység bolgár nevét használta. Más utazók beszámolóiban a *Stara Planina* név ritkán szerepelt, a kevés kivételek egyik volt Gerard Cornelius Driesch (1718-1719).¹⁵

Három évig élt az oszmán fővárosban Salomon Schweigger német szerzetes, aki II. Rudolf császár követeként diplomáciai küldetésben járt II. Murád szultánnál. 1577-ben kelt át a Balkánon. Leginkább arról az igyekezetéről vált ismertté, hogy – Stephan Gerlachhal együtt – a lutheránusokat az ortodox egyházzal akarta kibékíteni, akár létrehozva egy szövetséget is a pápa ellen. Egy rövid lutheri katekizmust olaszra fordított (mivel az Oszmán Birodalom sok kereszténye értett olaszul). Németországba visszatérve a Korán német fordítását jelentette meg. Schweigger is megőrizte 1570-es évekbeli utazásainak naplójegyzeteit, amelyeket 1608-ban publikált. Ebben részletesen leírta a Haemust, amelyre az *Emum*, *Hemo* és *Hemus* nevekből következett. Haemus hajdan ezüsbányáiról volt ismert, a rómaiak ezért is nevezték Ezüst-hegynek. Callimaco óta ő volt az első utazó, aki közölte a hegy török nevét, a *Balkánt*, így bizonyítva a név ismeretét a régióban. Ő volt az egyetlen utazó, aki (az általa horvátnak nevezett) bulgáriai szláv hegységet *Comonitz-nak írja*.¹⁶

Egy angol a Balkánon – 1794-ben a Cambridgeben frissen végzett John Morrith brit utazó levantei utazásra indult. Az „antik nagyság romjai” iránti lelkesedése hajtotta Londonból Európán keresztül Konstantinápolyba. Innen tovább ment Trója nyomába, az Athos-hegyre és Athénba. Útban Bukarestből Konstantinápolyba, a bulgáriai Sipka-hágón kelt át a Balkán-hegységen. Nővérenek ezt írta: „Klasszikus vidéken járunk. A hegy lábánál aludtunk, amelyen másnap keltünk át, amely elválasztja egymástól Bulgáriát Romániától (az ókori Thrákiától), és amelyet ma ugyan közönségesen Bal-Kan néven emlegetnek, pedig ez nem más, mint az antik Haemus.”¹⁷ John Morrith, Levante rajongóinak egyike, a Dilettánsok Társaságának későbbi jeles tagja az Oszmán Birodalom területét elsősorban klasszikus vidéknek tekintette. A látottakat legenyhébben fogalmazva is, bosszantónak találta, amelyek lealacsonyítják a ragyogó antik tradíciókat.

Ez volt az első alkalom, hogy angol nyelvű útleírás Balkánnak nevezte a keletről nyugatra, a Dunával párhuzamosan futó hegyláncot. A Morrith előtt arravetődő brit és más utazók az antik Haemus terminust használták (ógörögül Aemus, a rómaiak számára Haemus). Edward Brown, norwichi orvos és utazó, 1669-es népszerű útleírásában a Haemust Nyugat felé folytatódó hegységnek

¹⁵ Nemski i avstriiski pîtepisi za Balkanite, XVII-XVIII veki. (1986). Szerk. Michail Jonov. Szófia. Nauka i izkustvo, p. 240.

¹⁶ Salomon Schweigger (1964). Eine Neue Reysbeschreibung auss Teutschland nach Konstantinopel vnd Jerusalem. Nürnberg. Johann Lantzenberger. 1608 (reprint kiadás. Graz) p. 46-47.

¹⁷ John B. S. Morrith of Rokeby, (1985): A Grand Tour. Letters and Journeys 1794-96. Ed. G. E. Marindin, London. Century. p.65.

tartja, ami elválasztja Szerbiát Macedóniától. Különböző neveken, ez a hegység nyújtózik a Pontus Euxinus (a Fekete-tenger) és az Adria között.

A Heamus 6.000 láb magas, írja Plinius, IV. könyvében. Más történetíróknál olvasható, hogy Macedóniai Fülöp, Nagy Sándor apja, hogy a vidéket szemügyre vehesse, négy nap alatt mászta meg a Haemust, és két nap alatt ereszkedett alá. Úgy vélték, hogy a hegycsúcsról láthatta a Duna-folyót, az Adriai-tengert, valamint Itáliát és Németországot. Az állítás természetesen nem igaz, mert a Velencei- vagy Adriai-tenger több mint 100 mérföldre található az említett helytől, Németország pedig még 100 mérföldnél is messzebb terül el.

Martin Grünberg 1582-ben a Rodope-hegységet nevezte Balkánnak. Reinhold Lubenau, aki 1628-ban állította össze 1573. és 1587. közötti utazásainak kéziratát, valószínűleg Schweigger adataira támaszkodott, és a nevet mind *Balkan*, mind *Komoniza* formában használta.¹⁸ A *Balkán* kifejezés olvasható 1608-ban Simeon Trir Lehatsi örmény utazó művében.¹⁹

Az első francia, Louis Deshayes de Cormarin rendkívüli követ 1621-es jelentésében így ír: „Ezt a hegységet, amely elválasztja egymástól Bulgáriát Romániától [az ókori Thrákia középkori megnevezése], az itáliaiak »a világ láncának« nevezik, a törökök pedig Derventnek, amellyel ők a fákkal borított hegyeket szokták megnevezni, ahogy Balkán a neve a csupasz szikláknak, azaz, amelyet az ókoriak Haemus néven ismertek.”²⁰

A tizennyolcadik századtól a Haemus helyett egyre gyakrabban a Balkánt használták. Schad kapitány 1740-ben „arról a Balkánról vagy a Haemus-hegyről” írt, illetve „a Haemusról, amelyet az oszmánok Balkánnak hívnak.” A dubrovnikai Ruggier Boscovich) 1762-ben kelt át a Balkánon. Dalmátként felismerte a bolgárban a szláv dialektust, a Balkán megjelölést használta, amiről tudta, hogy azonos az antik Haemusszal.²¹ François de Tott báró az 1770-es években következetesen a Balkán megnevezést használja. A következő évtizedekben D'Hauterie gróf, Felix Beaujour és François Pouqueville írásaiban egyaránt fellelhető a *Balkán* és a *Haemus megnevezés*. A 18. századi örmény mekhitharista gyülekezet tagjai csaknem kizárólag a *Balkánt* használták, bár ők ismerték a régi *Emos* nevet is. Az örmény tizenegy kötetes „A négy égtáj geográfiája” a Balkánt olyan hegyként írja le, amely keresztben húzódik Bulgária közepén. A hegység a velencei határon kezdődik; a hegy egyik nyúlványára a Chenge nevet jelölik, ezzel másutt nem találkozunk.

¹⁸ Beschreibung der Reisen des Reinhold Lubenau (1930). Szerk. Wilhelm Sahn. II. k. Königsberg, p. 109.

¹⁹ Armenski pîtepsi za Balkanite. (1984.) Szerk. Agop Ormandzhian. Szófia. Nauka i iskustvo, p.16.

²⁰ Frenski pîtepsi za Balkanite, XV-XVIII v. (1975) Szerk. Bistra Cvetkova. Szófia: Nauka i iskustvo, p.203.

²¹ Rebecca West (1982.) Black lamb and Grey Falcon. New York. Penguin. p.244.

A hegység vegyes elnevezése a 19. században folytatódott. Franz Weiss osztrák térképész 1829-ben az európai Törökország hegységét, *Mons Haemus oder Veliki Balkan Gebirge-ként jelöli*. Az Iszker-folyó és Piroto közötti nyúlványt, *Stara planina-ként* nevezi meg.²² Az orosz utazók a hegyláncot kezdettől Balkánnak nevezték. 1808-ban, az orosz-török háborúban Alexander Krasznokutskij kapitányt küldték Konstan-tinápolyba, hogy Musztafa Bajraktar nagyvezérrel tárgyaljon. Kétszer – Szliven-nél és a Sipka-hágón – kelt át a hegyen, elbűvölő hangon számolt be a *Balkanskiya gory* szépségéről és nagyszerűségéről. A Balkán kifejezés előbb a hegységgel kapcsolatban vált általánossá, (a Haemus-hegység szinonimájaként használták) a földrészre való értelmezés később vált elfogadottá.

A Balkán elnevezés értelmezése a földrészre

A „Balkán-félsziget” (*Balkanhalbeiland*) kifejezést "Goea" című munkájában, 1808-ban August Zeune, német földrajztudós vezette be. Robert Walsh 1827-ben a Haemus-ról, a hatalmas hegyláncról a Balkánról emlékezik meg, amely több mint 500 mérföldön át a Velencei-öbölnél kezdődik, s eléri a Fekete-tengert. Ez a hegylánc a Balkán, amely „nehéz hegységet” jelent. Walsh. Megemlítette, hogy a terület püspökei mind görögök, akik a görögöt, mint liturgikus nyelvet a Balkán déli részén kizárólagosan, északi részén pedig többségben használják.

Amiért a Balkán (Délkelet-Európa mellett) az egyik leggyakrabban használt megjelöléssé vált, kevésbé magyarázható csak a földrajzi ismeretekkel. A trák eredetű név, mint sok más balkáni helynév, az Égei- és Fekete-tenger görög gyarmatain keresztül ment át a görög nyelvbe. A Kr. e. 5. században Hérodotos meglehetősen homályos információt nyújt a hegyláncról. A következő században Chiosi Theopompos tudatja: a félsziget olyan keskeny, hogy legmagasabb hegycsúcsáról egyszerre látható az Adriai- és a Fekete-tenger. Ez a történet aztán elterjedt. Előfordult többek között Polybiosnál, a Kr. e. 2. századi megalopolisi földrajztudósnál, akinek leírása csak töredékekben maradt ránk. Megjelent Strabónnál (Kr. e. 63–Kr. u. 26), úgy feltüntetve, mintha Polybios a saját szemével látta volna. Strabón kortársa, Titus Livius munkájában viszont Polybiosra hivatkozva adja meg a történetet arról, hogyan mászta meg a hegyet Macedóniai Fülöp. Ezt a beszámolót, már Strabón kritizálta, aki a hegység jelentőségét vízvázalóként látta, természetes határként a trák-hellén világ és a Duna menti barbár földek között.

A 18. század elején egyesek (Luigi Marsigli és a földrajztudós Driesch) megkérdőjelezték a Balkán-hegység ilyen értelmezését a Balkán határát a Timok-folyónál húzták meg, de a korábbi felfogás tovább élt.²³

²² Carte der Europäischen Turkey nebst einem Theile von Kleinasien in XXI Blättern. (1829). Bécs.

²³ Lásd „Haemus” in Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft – Neue Bearbeitung, (1912), Stuttgart: J. B. Metzler, p. 2221-2226; Karl Kaser(1990)

August Zeune a félsziget névadójaként 1808-ban is ezt a megközelítést vallotta: „Ezt a Balkán-félszigetet északon a hosszú Balkán-hegylánc, a korábbi Albanus, Scardus és Haemus választja el Európa többi részétől. Ez északkeleten, a kis Isztria-félszigeten csatlakozik az Alpokhoz, míg keleten két ágra bomolva belesüllyed a Fekete-tengerbe.”²⁴ Ez a felfogás a Balkán-hegységről, mint a félsziget északi határáról – valamint a Pireneusi-(Ibériai-) és Appenini-félsziget analógiája – ösztönözte Zeunét a Balkán-félsziget elnevezés megalkotására. A tizennyolcadik századi utazók alaposan feltárták a hegység valós földrajzi helyzetét. Az 1830-as években Ami Boué francia geológus és földrajztudós megcáfolva az addigi elképzeléseket, rendkívül vizontagságos utazásai nyomán helyesen írta le a hegységet, amely 555 kilométer hosszan fut nyugatról keletre (a Timok-völgyétől a Fekete-tengerig), szélessége 20 és 60 kilométer között váltakozik. Átfogó leírásában a félszigetet *La Turquie d'Europe*-nak nevezte.²⁵

Ungurus Balkan – a Magyar hegység – A *Balkán* név egyre nagyobb mértékben került be a földrajztudósok és külügyi politikusok szótárába, de kevesen voltak tisztában a pontos jelentéssel. A *balkan* szó a legtöbb oszmán és török szótárban hegyet vagy hegyláncot jelent. Szűkebb értelemben erdős hegyet, néha, mint hágót, amely sűrű erdővel és sziklával borított hegyen halad át. A *balkanlik* egyaránt jelentett sűrű erdővel borított hegyet vagy durva, szaggatott terepet. Északkelet-Törökországban ezt a kifejezést a „köves hely” megjelölésére ma is használják.²⁶ Halil Inalcik szerint az oszmánok a *balkant* először Ruméliában általában a „hegység” jelentésében használták, hozzáátéve egy másik nevet vagy jelzót, amely megadta a pontos földrajzi helyet. Például Emine-Balkán volt a hegylánc legkeletebbi, a Fekete-tenger felé ereszkedő lejtőinek neve; Kodja-Balkán („a nagy hegység”) volt a hegylánc központi része; Küçük-Balkán („a kis hegység”) volt a Sumlától (a bulgáriai Sumen) északra futó kiszögelésnek; Ungurus Balkan („a magyar hegység”) volt a Kárpátok, és így tovább.²⁷ Az Emine-Balkan a „Haemus-hegység” szó szerinti török fordítása: a török „Emine” a bizánci „Aimos”, „Emmon” és „Emmona” kifejezésekből származott. E 1565-ös dokumentumban, amely a Başbakanlik Arşivi-ban maradt fenn, a Balkán-hegységet egy új *derbentci* falu – napjaink Tryavna bolgár városának elődje – alapítása kapcsán emlegették.

Széles körben vallják, hogy a „balkan” szó az oszmánokkal együtt érkezett meg a félszigetre. Inalcik viszont Eren iráni-török etimológiáját részesíti előnyben: eszerint a szó a sár vagy iszap (*balk*) kifejezésből ered, hozzáátéve a

---

Südosteuropäische Geschichte und Geschichtswissenschaft. Wien und Köln. Böhlau Verlag. p.94-95.

²⁴ August Zeune (1808) *Goea, Versuch einer wissenschaften Erdbeschreibung*, Berlin, p.11.

²⁵ Boué a Balkán geológiája megalkotójának tartjuk. Műve 2247 oldalt tesz ki: Ami Boyé (1840) *La Turquie d'Europe*. I-IV. kötet. Párizs. Arthus Bertrand,

²⁶ Söz dermele dergisi, (1939). I. kötet, Isztambul. p.159.

²⁷ Halil Inalcik, (1960) "Balkán", *The Encyclopedia of Islam*, I. kötet, Leiden: E. J. Brill, 998-1000.

török *-an* kicsinyítő képzőt. Az oszmánok előtti korból a balkán szónak nincs írásos nyoma.

A *Balkhan* nevet ismerték két, a Kaszpi-tengertől keletre nyújtózó hegy-lánc nevéként is. A hegyeket a 11. században török törzsek népesítettek be. Ez megerősítheti azt a feltevést, mely szerint a név preoszmán lehet (minden bizonnyal a perzsa „Bala-Kana”, azaz „magas, nagy, büszke ló” kifejezésből ered. A félszigetre a tizenegyedik-tizenkettedik században hozták be a kun, besenyő vagy más török törzsek, akik a Balkhan-hegységekre emlékezve, a Haemusra alkalmazták azt.²⁸

A Balkán – az elfogadott név 1878 után

Amikor még az antik Hemus is használatban volt, a Balkán nem volt a térség kizárólagos elnevezése. A tizenkilencedik század közepétől egyre több szerző alkalmazta az egész félszigetre, de éltek a korábbi elnevezések (pl. a „Hellén-”, „Illír-”, „Dardán-”, „Román-/Római-” vagy „Trák-félsziget”).

Az 1878-as berlini kongresszusig a leggyakrabban használt elnevezések az Oszmán Birodalom jelenlétéhez kapcsolódnak. Így az „Európai Törökország”, a „Török-Európa”, az „Európai Oszmán Birodalom”, az „Európai Levante”, az „Orientális-félsziget” általánosan szerepeltek. Az etnikai jellegű elnevezések is megjelentek pl.: „Görög-félsziget”, „Szlav-Görög-félsziget”, „Dél-Szláv-félsziget”, és így tovább.

A Balkán kifejezés a térségen belül egyenetlen földrajzi ön-megjelölés volt. A törökök számára a „Rum-eli” – szó szerint „a rómaiak földje”, vagyis a görögöké –, „Rumeli-işâhâne” (Birodalmi Rumélia), vagy „Avrupa-i Osmâni” (Oszmán Európa) volt.

A 19. század második felétől a „Balkán-félsziget” vagy egyszerűen „a Balkán” szerepel az „Európai Törökország” helyén. Laveleye szerint a Balkánon Bécs, Bosznia, Bulgária, Horvátország, Románia, Rumélia, Szerbia és Törökország helyezkedik el.²⁹

Felix Kanitz 1879-ben publikálta a „Donau-Bulgarien und der Balkan” c. művét. W. Tomaschek 1887-ben még mindig ragaszkodott ahhoz, hogy *Hämus-Halbinsel*-ről írjon, de ez már inkább a tudományos tudálékosságot jelentette.

Előbb 1893-ban, majd 1909-ben, hogy Zeune állítását kijavítsák, Theobald Fischer azt javasolta, hogy a Balkán félszigetet *Südosteuropának* nevezzék el. A „Südosteuropäische Halbinsel” kifejezést 1863-ban először a híres Balkán-

²⁸ Ishan Gürkan (1993): Jeopolitik ve stratejik yönleriyle Balkanlar ve Türkiye geçmişin işiginda gelecege bakiş. *Balkanlar*, Isztambul. EREN, p.260.

²⁹ E. Laveleye (1886). *La Péninsule des Balkans*. 2. k. Bruxelles. p.97.

specialista, tudós-diplomata, Johann Georg von Hahn használta. Kezdeményezése nem talált visszhangra. Ugyanekkor William Miller, nagy valószínűséggel tőle függetlenül, a két kifejezést – Balkán-félsziget és Délkelet-Európa – szinonimaként használta. Miller a félszigetet „Közel-Keletnek”, Európa elválaszthatatlan részeként kezelte. Ismerte azt, hogy az itt lakók a nyugati utazást az „Európába menni” kifejezéssel illették.³⁰

Edward King amerikai újságíró 1885-ben használta a Balkán-félsziget elnevezést, de többnyire „Délkelet-Európáról” írt, időnként Török-Európát említve. Az albán Christo Dako 1919-ben a Közel-Keletet a Balkán szinonimájaként használta, amikor azt írta: „Albánia a Közel-Kelet kulcsa; a viszály almája Itália, Ausztria és a többi balkáni nemzet között.”³¹

Friedrich List gazdaságilag tanulmányozta a dél-európai térséget.³² A századfordulóra azonban a Balkán egyre inkább politikai értelmezést kapott. A német szakirodalom sokat foglalkozott Kelet- és Dél-Európa meghatározásával.³³ 1929-ben Otto Maull újabb érveket sorolt fel, hogy a félszigetet „Délkelet-Európának” nevezzék.³⁴

Mint Mathias Bernath megfogalmazta: *Südosteuroopa* „egy olyan semleges, politika- és ideológiamentes fogalommá vált, amely ugyanakkor megszüntette a régi, ma is használatos, de irrelevánssá vált történelmi-politikai megkülönböztetést a Dunai Monarchia és az Oszmán Birodalom között.”³⁵

Az 1930-as és '40-es években a német *Südosteuroopa* szóhasználata lejáratra az állítólag semleges fogalmat. A német birodalmi világképben meghatározott helye volt a *Wirtschaftsraum Grossdeutschland Südost-nak*, a Német Birodalom „természetes gazdasági és politikai kiegészítése” délkeleti irányú

---

³⁰ Theobald Fischer (1893) "Die südosteuropäische (Balkan) Halbinsel", szerk. A. Kirchhoff, Landerkunde von Europa, II. kötet 2. rész, Bécs, Prága és Lipcse, p.66.; „Südosteuropäische Halbinsel oder Südosthalbinsel”, A. Schobel szerk., *Geographisches Handbuch*. (1909.) I. kötet, Bielefeld és Lipcse: Velhagen és Klasing, p.713. Miller, *Travels and Politics*, p. 9. 87, 314.

³¹ Christo A. Dako, (1919) *Albania. The Master Key to the Near East*, Boston: E. L. Grimes. p.132.

³² Friedrich List (1971) *Schriften, Reden, Briefe*. Eds. Erwin von Beckerath. Vol. V. Aalen, p. 211. 405. és 499–502. p.

³³ Goreczky Tamás (2004) *Mitteleuroopa a német politikai gondolkodásban és földrajztudományban*. *Klió*. 3. p.

³⁴ Otto Maull, "Länderkunde von Südosteuroopa", *Enzyklopedie der Erdkunde*, Lipcse és Bécs: Franz Deuticke. 1929, p. 299.

³⁵ Mathias Bernath, "Südosteuropäische Geschichte als Gesonderte Disziplin", *Forschungen zur osteuropäische Geschichte*, Berlin: Südosteuroopa-Institut és Wiesbaden: O. Harassovitz, 1973, 142.

törekvésében.³⁶ A német művekben a Balkán és Közép-Európa folyamatosan jelen van.³⁷

Egy, az Egyesült Államokban a Balkáni Unióról könyvet író bolgár szerző annakidején javasolta, hogy a kompromittált nevet (Balkán) egy semlegessel (Délkelet-Európa) helyettesítsék.³⁸ Főcélja a Balkán átnevezésével annak „debalkanizálása” volt, ezzel erősítve a balkáni megbékélés és egymás kölcsönös megértését. Mind Theodor Geshkof, mind a könyvéhez előszót író amerikai szerző felcserélhetőnek vélte a „Balkánt” és „Délkelet-Európát”. Utaltak arra, hogy a „Balkán” és a belőle képzett „balkanizáció” gyakran már becsületsértő kifejezéssé vált. Kísérletük a látszólag semleges „Délkelet-Európa” elterjesztésére egybeesett azzal a korszakkal, amikor a fogalom német párját, a „Südosteuropát” hozta szorgalmazta a III. Birodalom.

1936-ban Victor Papacostea, a bukaresti Balkán-tanulmányok Intézetének programját vázolván arról írt, hogy mindazok, akiknek gondolatvilágát az ókori görög színház, zene és Plátón eszméi táplálták, és akik között Szent Pál a szellem legnagyobb győzelmeit élte meg, és akik annyi császárt és előkelőséget adtak Rómának, sosem tudták megérteni, hogyan nevezhették el régiójukat egy török szóról, és egy viszonylag jelentéktelen hegység után, s ez „milyen súlyos sértés”. Azt Papacostea is elismerte, hogy „dacára kritikámnak és fenntartásaimnak, a név megváltoztatása csaknem lehetetlennek tűnik.” Áttekintette a félsziget egyéb lehetséges elnevezéseit, és végül arra a következtetésre jutott, hogy a „a Balkán-félsziget neve tartósan fenn fog maradni. Végül is, a »hegyes félsziget« elnevezés megfelel a félsziget földrajzi realitásainak, mivel ez Európa valamennyi félszigete között a leginkább hegyekkel borított.”³⁹

A II. világháborút közvetlenül követő korszakban a Délkelet-Európa fogalom nemkívánatossá vált. Josip Roglič törekvése 1950-ben a Délkelet-Európa elnevezés újbóli bevezetésére hiábavalónak bizonyult.⁴⁰ Ugyanakkor, dacára a fogalom kompromittáltságának, német tudósok továbbra is használták,

---

³⁶ Kaser, *Südosteuropäische Geschichte*, p.106; Paul Rohrbach, (1940), *Balkan-Türkei: Eine Schicksalszone Europas*Hamburg: Hoffman und Campe Verlag, , p. 82.

³⁷ Hans-Dietrich Schultz-Wolfgang Natter (2003): *Imagining Mitteleuropa: Conceptualisations of „its” space in and outside German geography (Mitteleuropa a német politikai gondolkodásban és földrajztudományban)*. *European Review of History*, Volume 10, Number 2, Summer. p. 273–292.

³⁸ Theodore I. Geshkof, (1940).*Balkan Union: A Road to Peace in Southeastern Europe*, New York: Columbia University Press,

³⁹ Victor Papacostea (1983) *Civilizație românească și civilizație balkanică*, Studii istorice, Bukarest: Editura Eminescu, p. 346-347.

⁴⁰ George W. Hoffman (1963), *The Balkans in Transition*, Princeton, N.J.D. Van Nostrand, p.11-12.

anélkül, hogy a két világháború közötti korszak történéseiről szó lett volna.⁴¹ Európa többi részén és az Egyesült Államokban általában egymással felcserélhető fogalmakként használták Délkelet-Európát és a Balkánt, a II. világháború előtt éppúgy, mint után.⁴²

Délkelet-Európa és a Balkán megkülönböztetése – német oldalról

Karl Kaser határozta meg – bevallása szerint elsősorban földrajzi alapon – a legnagyobb Délkelet-Európát. Ennek északi határait a Kárpátok, keleti határait a Fekete-tenger, a délit az Égei-tenger, valamint nyugati határait a Jón- és Adriai-tenger partja mentén húzta meg. Így ez magába foglalta Szlovákiát (de – jóval Csehszlovákia felosztása előtt – a cseh földeket nem), Magyarországot, Romániát, a korabeli Jugoszláviát, Albániát, Bulgáriát, Görögországot és Törökország európai részét. Ebben a megközelítésben Délkelet-Európa egy olyan átfogó terület, amelyben a Balkán csak egy alrégió. Bernath Délkelet-Európát „Róma és Bizánc, a Habsburgok és az Oszmánok, a modern keleti és nyugati nagyhatalmak hegemónisztikus törekvéseinek erőterébe” helyezi. Idesorolja Magyarországot, Romániát, Jugoszláviát, Albániát, Bulgáriát, Görögországot és az európai Törökországot.⁴³

Délkelet-Európa definíciója leggyakrabban vitatott kérdése Magyarország helyének meghatározása. A német felfogásban Magyarországot beleértik Délkelet-Európába, de nem a Balkánba. Kivételes megszorításokkal, néha a Balkán részének tekintik. Ez a helyzet leggyakrabban akkor áll elő, amikor szinonimaként kezelik Délkelet-Európát és a Balkánt. Ez, bármilyen ritka eset, ahhoz éppen elég gyakori, hogy erős reakciót váltson ki a magyarokból, akik „zokon veszik, ha balkániaknak nevezik őket.”⁴⁴ Bizonyos esetben Romániát is kiemelik a szűkebb értelemben vett Balkánból, és a szélesebb Délkelet-Európa keretébe illesztik.

A Balkán meghatározás több osztályozási törekvésből ered. Az idők folyamán sajátos képet kaptunk az értelmezések változásáról, hogyan alakul a Balkán értelmezés, hogyan alakul ki majd marad meg egy kettős értelmezés.

A földrajztudomány általában elfogadja azt a szabályt, hogy a tengerek jól meghatározzák a Balkán keleti, déli és nyugati határát, a viták az északi és

---

⁴¹ Georg Stadtmüller (1950) *Geschichte des Südosteuropas*, München: R. Oldenburg, 1975; *Südosteuropa unter dem Halbmond: Untersuchungen über Geschichte und Kultur der südosteuropäische Völker während der Türkenzeit*. München: Trofenik,

⁴² Nicolae Jorga(1924), *Histoire des Etats balkaniques jusqu' a 1924*, Párizs. J. Gamber, Barbara Jelavich, (1983) *History of the Balkans*. Egy ritka kivétel, aki elfogadja a német különbségtételt Magyarország kezelésében: Péter Sugár (1977.) *Southeastern Europe under Ottoman Rule, p. 1354-1804*. Seattle. University of Washington Press,

⁴³ Bernath, "Südosteuropäische Geschichte", p. 42.

⁴⁴ Üstün Ergüder (1993), "Türkiye ve Balkan Gercegi", *Balkanlar*, Isztambul. EREN, p.36.

északnyugati határra összpontosulnak. Ez az, ahol történelmi és kulturális szempontok lépnek a diskurzusba (gyakran földrajzinak mondott érvelések között). Cviji szerint a Duna és a Száva folyók képezhetik a Balkán-félsziget északi határát. Ezzel Romániát kiejtette vizsgálódásából. Másrészt, Cviji kivételt tett, amikor a délszlávokat tárgyalta, politikai és kulturális kritériumokat vezetett be, amelynek alapján a horvátok és szlovének is részei lettek annak, amit ő balkáni civilizációnak nevezett.

George Hoffman lényegében geopolitikai interpretációhoz jutott el, amikor egymással felcserélve használta a „Balkán vagy Délkelet-Európa vagy a Fél-sziget” kifejezéseket. Kimondottan balkániként három országot határozott meg: Albániát, Bulgáriát és Jugoszláviát. Hoffman szerint Görögország és Románia (különösen Havasalföld és Moldva) is beletartozik a „balkáni magterületbe.” Románia esetében mégsem foglalkozott ezekkel, a területekkel, bár megállapította, hogy a Duna csak egy szimbólikus határ. Ezt elegendő oknak tartotta ahhoz, hogy kizárja a Balkánról. Görögország esetében meglehetősen mechanikus véleményt alkotott, Észak-Görögország és a Vlorë-Szaloniki-vonaltól délre eső területek között vonalat húzott, Görögországot mediterrán országgént kezelte, amelynek macedóniai és trákiai területeit a balkáni maghoz sorolta.

A balkáni kapcsolatok által erősen érintett Magyarországot sokkal mélyebb kötelékek fűzik Közép-Európához; „ráadásul népe hagyományosan nyugatinak tekinti magát attitűdjeiben, és magasabbrendűnek a Balkán szláv népeinél.”⁴⁵ A szlovének és horvátok hasonló érzelmei Hoffman számára azonban nem bizonyultak elégségesnek ahhoz, hogy akárcsak megemlítsék azokat: őket egyszerűen besorolta a balkáni magterülethez.

A földrajztudósok általános megközelítése két formában jeleneik meg. Van egy földrajzi meghatározás és egy gyakorlati célokra sokkal alkalmasabb másik. Az első vitathatatlanul fogadja el a keleti, déli és nyugati határokat a Fekete-, a Márvány-, az Égei-, a Földközi-, a Jón- és az Adriai-tenger partjai mentén. Az északi határról a leggyakrabban úgy vélik, hogy a Trieszti-öbölbe ömlő Idria-folyó torkolatánál kezdődik, majd a Júliai-Alpok délkeleti lejtőit követi, ezt követően egybeesik a Szávával és a Dunával. Ennek megfelelően néhány geográfus – Albánia, Bulgária, Görögország, és a korábbi Jugoszlávia országai mellett – csak Dobrudzsát és az európai Törökországot tekinti a Balkán részének. Mások hajlanak arra, hogy ideértsek Romániát (időnként akár Moldovát is), de Törökországot már nem.

Ez utóbbi, lényegét tekintve politikai megközelítést részesíti előnyben a történészek többsége. Kiindulópontként általában Görögország, Bulgária, a korábbi Jugoszlávia és Románia történelmét jelölik meg. Ez alapján ide sorolják Szlovéniát és Horvátországot, bár vannak kivételek. Hasonlóképp, az oszmánok

---

⁴⁵ Hoffman, *The Balkans in Transition*, p. 9-11.

történelmét rendszerint beleértik, de nem a modern Törökországot. Léteznek szűkebb definíciók is. Fritz Viljavec szerint a Balkán politikai egységet alkot. A Bizánci és az Oszmán Birodalom korszakai által formált kulturális jellegzetességek máig élnek. Kizárja Görögországot, Magyarországot, Romániát, mint amelyek külön kulturális sajátosságokkal rendelkeznek.⁴⁶ Találkozhatunk a Balkán szélesebb meghatározásával is. Ez magába foglalja a korábbi Jugoszlávia országait, továbbá Albániát, Görögországot, Bulgáriát, Romániát, Törökországot és Ciprust is.

Közvetlenül a Balkán-háborúk után, az első világháború előestéjén Tomáš Masaryk Münchenben tanulmányt írt Ausztria balkáni politikájáról, amelyben érdekes megkülönböztetést tett. Úgy vélte, hogy az első Balkán-háborúig a Balkán fogalma nem foglalta magába Romániát, ritkábban szerepelt Görögország, de még Bosznia-Hercegovina és Dalmácia is gyakran kikerült belőle. A második Balkán-háború után azonban a Balkán fogalma kiterjedt az egész félszigetre, beleértve Romániát és Görögországot is.⁴⁷

Maria Todorova feldolgozásában Balkánként kezeli Albániát, Bulgáriát, Görögországot, Romániát és a volt Jugoszlávia legnagyobb részét. Szlovéniát nem vette ide, de Horvátországot igen, mivel a horvátok lakta területek egy része meglehetősen sokáig oszmán uralom alatt állt. Az olyan vazallus területek, mint Dubrovnik, bár csak névlegesen voltak az oszmánok kezén, olyan tartós befolyást gyakorolt a Balkán-félszigetre, hogy történelmüket attól nem lehet elkülöníteni. Bizonyos megszorításokkal a törökök is ide tartoznak, mivel földrajzi értelemben részben a Balkánon vannak, de ami még fontosabb, az oszmán örökséget hordozzák.

A Balkán meghatározó kategóriaként való használata bizonyos nyelvekben

Mindenekelőtt az angol és német, kisebb mértékben a francia, vagy az orosz és az olasz nyelvekben csak főnévként jelenik meg (egyes, vagy többes számban). Kivétel a francia, amely mindkettőt használja: *le Balkan* vagy *les Balkans*. A franciában az egyes számú főnév, *le Balkan* jelöli a hegyláncot; a többes szám *les Balkans* a félszigetet. A *balkanique* melléknév a franciában semleges, de alkalmanként pejoratív értelmezés. A németben *der Balkan* jelöli mind a hegyláncot, mind a félszigetet. Megjelenik melléknévi formában: vagy mint előtag összetett főnevekben (pl. „die Balkanländer”, „die Balkanhalbinsel”, „der Balkanpakt”, „Balkansprachen” stb.), vagy a „balkanische” melléknévben (amely éppúgy lehet pejoratív, mint semleges). Mind az angol, mind az orosz csak a többes számban használja (*Balkans*, *Balkany*) a félsziget és politikai for-

⁴⁶ Fritz Viljavec (1963) „Südosteuropa und Balkan.” *Ausgewählte Aufsätze*. München,

⁴⁷ T. G. Masaryk. (1914) „Österreich und der Balkan”, *Die Balkanfrage*, München és Lipcse, p.144.

mációi elnevezésére. Az oroszban úgy a főnevet, mind a *balkanszkij* melléknévet csak semleges értelemben használják. Az angolban a *Balkan* egyes számban melléknév, amelyet semlegesként (a jóval ritkább *Balkanic* vagy *balcanoid* mellett) vagy lekicsinylő értelemben használnak. Az olaszok többes számot – *Balcania* – alkalmaznak a terület megjelölésére; a *Balcano* melléknév leggyakrabban semleges, de negatív értelmezést is kaphat.

A balkáni nyelvekben változó a név használata. A török nyelvben a Balkán két főnévi formában is megjelenik. Egyrészt, mint tulajdonnév, többes számban a Balkán-félsziget államainak megjelölésére (*Balkanlar*); másrészt, mint archaikus köznévi, *balkan*, amely hegyet jelent. Alkalmazzák melléknévként is, pl.: a „Balkan yarim adasi” (Balkán-félsziget) kifejezésben. A név semleges jelentésű, pejoratív felhangok nélkül. A félsziget államai megjelölésére a görögben és a románban csak többes számú alak létezik: a *Valkania* és *Balcani*. Ennek megfelelő melléknévként létezik a *valkanikos*, az olyan összetételekben, mint a „valkanikii laoi” („a balkáni nemzetek”) és a *balcanic*. A szerb-horvátban és az albánban ugyanakkor a főnév csak egyes számban jelenik meg a régió nevéként: *Balkan* és *Ballkan*, amelyekkel együtt jár a *balkanski* és a *Ballkanit* melléknevek. Az albánban a név általában nem kap negatív jelentést. A görögben, a szerb-horvátban és a románban egyaránt szerepel semlegesként, vagy pejoratív (műveletlen, elmaradott, féktelen stb.) értelemben. A szerb-horvátban létezik egy képzett főnév, amelyet a mindennapi beszédben, mint önkritikát alkalmaznak, amikor valaki rezignáltan elismeri a Balkánhoz tartozását: „Balkanci smo”.

A bolgárok három főnévi formát alkalmaznak. Mint köznévi – *balkan* – a „hegység” szinonímájaként használt, főleg tájnyelvi változatokban, de sokkal elterjedtebben, mint a törökben. Az egyes számú tulajdonnév határozott névelővel – *Balkanît* – az egyébként *Stara Planina*. Többes számban – *Balkani* – a balkáni régió megjelölésére szolgál. Miközben a *balkanets* (többes számban: *balkantsi*) pejoratív értelmezéseket is kaphat, addig a származékos *balkandzhiya* (nőnemben: *balkandziika*) néha a sajátos étoszra utal: mint a függetlenség, büszkeség, bátorság, becsület. Valamennyi nyelvben, két kivétellel, a Balkán az érzelmi skálán a semlegestől a pejoratívig terjed. Az első kivétel a török, amely nem ismeri a Balkán pejoratív jelentését; a másik a bolgár, amely a teljes skálát használja, a negatívától a semlegesen át a pozitívig.

Balkanizáció

A Balkánból származtatott legfontosabb szó és fogalom a „balkanizáció”. A 19. század végére a Balkánt elsősorban politikai értelmezésben használták. Azért, hogy megnevezzék azokat az államokat, amelyek kiemelkedtek az oszmán birodalomból: Görögországot, Szerbiát, Montenegrót, Romániát és Bulgáriát. Ebben az időben nemigen találunk lekicsinylő kijelentéseket. A „balkanizáció” kifejezést arra a nemzeti fejlődési folyamatra alkalmazták, amikor a korábbi földrajzi és politikai egységek bizonytalan életképességű de új kis

államokra váltak szét. A kifejezés nem abban a mintegy 100 éves időszakban született, amikor a balkáni államok fokozatosan elszakadtak az Oszmán Birodalomtól. Amikor ez a fogalom az első világháború végén elterjedt, már csak egy balkáni állam, Albánia került fel újonnan a balkáni térképekre,⁴⁸ a többiek már a tizenkilencedik század folyamán megszülettek. A kisállamok megjelenése az I. világháború eredményeképp, a Habsburg- és a cári Orosz Birodalom szétesésével, Lengyelország, Ausztria, Magyarország, Csehszlovákia, Litvánia, Lettország és Észtország létrejöttéhez vezetett. A balkanizáció kezdetben a gazdasági, történelmi, önállósulási folyamat jelzője volt.

Az I. világháborús változások egyik eseménye Jugoszlávia megszületése. A három ország szövetsége (Szerbia, Horvátország, Szlavónia - SHS) a balkanizáció /a kisállamosodás/ ellentendenciája volt. Ez ismétlődött meg a második világháború után Jugoszlávia új szövetségi államrendszerében. Mindkét esetben különböző okokból korábbi egységek szakadtak szét, így a „balkanizáció” szót összehasonlítóképpen tovább lehetett használni. Eric Hobsbawm a balkanizációt a *Kleinstaaterei*-jal azonosítja, nála a *Kleinstaaterei* szó (a kisállamosodás rendszere) tudatosan lekezelő volt. A »balkanizáció« szó kiváltotta a beavatkozás lehetőségét részben elvesztett nagyobb államok kritikáját. Az önrendelkezést szabályozó különféle európai igyekezet, a német és olasz nacionalisták, a liberális gondolkodás nem nézte jó szemmel ezt a folyamatot. A létükkel is ellenálló, saját politikára törekvő kisállamok „kezelhetetlensége, érthetlensége” kiváltotta az európai negatív értékelést. Így idővel a balkanizálás terminusa a politikai bizonytalanság, rendezetlenség egyik megjelöléséhez tartozott.⁴⁹ A 19. századi szocialisták ellenségessége a balkáni *Völkerabfalle* irányában nem pusztán a parasztellenes érzelmeikkel magyarázható, hanem a *Kleinstaaterei* fogalma iránti idegenkedésükkel is.⁵⁰

Nem csak Hobsbawm keltezi rosszul a „balkanizáció” fogalmának születését. A „se balkanisier” a korábbi földrajzi és politikai egységek „nemzeti különállási” folyamatát jelöli, új kis államokká, mint a Balkánon az I. világháború után, dacára a ténynek, hogy – Albánia kivételével – valamennyi balkáni állam már évtizedekkel az első világháború előtt létezett. A „balkanisieren” az államok szétforgácsolódását és zűrzavaros politikai viszonyait jelöli, mint az a Balkánon történt az 1912-13-as Balkán-háborúk után vagy jelenünkben. A „Balkanisierung” politikai instabilitással kísért, igazolhatatlan szétforgácsolódás folyamatára szolgáló fogalom lett; a „balkanize” azt jelenti: „kis, egymással ellenséges politikai egységekre való szétesés”. Az *Oxford English Dictionary* legalább ki-

---

⁴⁸ Albánia függetlenségét 1912-ben deklarálták; az I. világháború végére szerb-olasz-görög megszállás alá került, napirendre került a felosztása, végül a Népszövetség egy 1921-es határozatában megerősítette az ország integritását.

⁴⁹ Eric Hobsbawm (1990), *Nations and Nationalism Since 1780*, Cambridge: Cambridge University Press. 31.

⁵⁰ Roman Szporluk (1988), *Communism and Nationalism*. New York: Oxford University Press, p.169-192.

terjeszti az időkeretet, de még mindig a Balkánnak tulajdonítja a terminus alkalmazását. Norman J. G. Pounds óvatosan bánt a fogalommal: „A balkanizáció fogalmát arra használják, hogy leírják vele egy földrajzi egység kisebb, egymással gyakran ellenséges egységre törését.”⁵¹ A modern olasz szótárak általában nem idézik fel az állami fragmentáció jelentését, s a fogalmat teljesen úgy magyarázzák, mint despotizmus, forradalmak, ellenforradalmak, gerillaháborúk és orgyilkosságok szinonímáját, mint azt gyakorta láthatjuk a balkáni országokban (és másutt is).⁵²

A „balkanizáció” kifejezés az első világháború következményeként terjedt el. Első használatát a *New York Times* 1918 december 20-i számában találhatjuk. „Rathenau, a német nagyipar feje »Európa balkanizációját« jósolja” címmel egy interjút jelent meg az AEG (Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft) Német Elektromossági Társaság híres vezetőjétől. A következő négy évben, 1922-es meggyilkolásáig, Walther Rathenau volt az egyik legfontosabb képviselője a közép-európai gazdasági unió eszméjének, szószólója a jóvátételi problémák megoldásának és az egyik meghatározó személyisége a rapallói szerződés aláírásának. Már 1918-ban megkezdte kampányát a békeszerződés várhatóan kemény feltételei ellen. „Németország generációkra szólóan romba dőlt. Ez a legnagyobb csapás, ami az országgal az elmúlt kétezer év során történt... Fekete romok merednek ránk, s valószínűleg nagy kivándorlási hullámmal számolhatunk, Dél-Amerika, a Távol-Kelet és minden bizonnyal Oroszország irányába. Ez rettenetes következményekkel járna, s az eredmény Európa balkanizációja lenne. Németország kihullása az őt megillető helyről a történelem legveszedelmesebb fejleménye lenne. Előbb vagy utóbb a keleti hatalmak nyomást fognak gyakorolni a nyugati civilizációra”.⁵³

Rathenau egy apokaliptikus európai lepusztultság érzékeltetésére használta a „balkanizáció” kifejezést. Érvelése nem függ össze a „balkanizáció” semmilyen konkrét jelentésével. Kivéve azt, hogy szerinte csakis egy egységes, erős és hatalmas Németország képes ellensúlyozni egy ilyen rettenetes kilátást. Eltekintve ettől a korai, 1918-as említéstől, a „balkanizáció” az Európa új felosztását megpecsételő Párizs környéki békeszerződések aláírása után vált végleg a politikai szótár részévé. A *Nineteenth Century* szerint 1920-ban a franciák azzal vádolták Nagy-Britanniát, hogy „olyan politikát folytatnak, amely elősegítheti a balti tartományok balkanizációját.” A *Public Opinion* ugyanabban az évben azon siránkozott, hogy „ebben a boldogtalan balkanizálódott világban... minden államnak vitái vannak a szomszédaival.” S. Graham az *Europe-Wither Bound*-ban 1921-ben írta le, hogy Magyarország gyászolja nagy területeinek balkanizálódását. Arnold Toynbee 1921-ben *A nyugati kérdés Görögországban és Törökországban* c. művében a balkanizáció definícióját nyújtja. A szót német szocia-

⁵¹ Norman Pound, „Balkans”, (1994) Academic American Encyclopedia, III. kötet, Danbury, Conn. Glolier, p.40.

⁵² Alfredo Panzini (1950) Dizionario moderno, Milánó,

⁵³ New York Times, 1918. december 20.p.3.

listák alkották, hogy leírják, mit művelt a breszt-litovszki béke az Orosz Birodalom nyugati peremével."

1921-től a balkanizáció szélesebb nyilvánosságot kapott. Paul Scott Mowrer, a *Chicago Daily News* európai tudósítója különböző országokkal foglalkozva, Ausztria, Magyarország, Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Jugoszlávia és Görögország népességét úgy jellemezte, mint „az évszázadokon át megőrzött identitású, egymással össze nem illő fajok szétbogozhatatlan egyvelegét”; ez az a régió, amely „mostanra balkanizálódott.” Meg is határozta, mit ért „balkanizáció” alatt: „egy reménytelenül kevert fajú régióban” kis államok elegyének létrehozását, amelyek mindegyik többé vagy kevésbé elmaradott népességű, gazdasági és pénzügyi szempontból gyenge, mohó, ármánykodó, szorongó, s állandóan áldozatául esik a nagyhatalmak machinációinak és saját szenvedélyei erőszakos ösztönzésének.⁵⁴ Az idegen befolyás a kis államok ügyeire olyan, mindent átható elem, hogy egy későbbi író már egyenesen szűkebb értelemben [határozta meg] a balkanizációt, mint az idegen hatalmak (Oroszország, Ausztria-Magyarország, Németország, Franciaország és Nagy-Britannia) állandó beavatkozását, annak érdekében, hogy fenntartsák vagy kiterjesszék érdekszféráikat.⁵⁵

A „balkanizáció” tehát ténylegesen az első világháború végén került be végleg az újságírók és a politikusok szótárába, amikor Európában a kisebb államok alakulása új helyzetet teremtett. Mivel ezt a folyamatot sem akkor, sem később a különböző hatalmak Balkánon befolyásolni nem voltak képesek, a sikertelenség magyarázatára is alkalmas volt a balkanizálódás kifejezés. Ebben a balkániak lebecsülése is benne volt, mert nem ismerték el az ott élők saját megoldási törekvéseinek önálló lehetőségét, a bevett minták nem követésének szabadságát.

A történész Huizinga a múlt század életideáljának tartotta egy olyan állapot megteremtését, amelynek elvileg az egész emberiségre is érvényesnek kellene lennie. A nemzettudatok egységét vizsgálva azok csoportokbeli meghatározottságát emelte ki, amelyek mellőzik az általánosabb és emberies vonásokat. Ebben nagy szerepét látja a nemzettudat olyan alakításának, amelyben érvényesülne a más nemzettudatok elismerése. Az öntörvényű nemzeti tudat sokféle balkáni állandóságát Huizinga kritikusan szemlélte, megszüntetéséhez nem fűzött reményeket, a választ egy erkölcsi alapelvben kereste. „Nem a kultúra (a nemzeti öntudat) hanem az önösség (nacionalizmus) megtagadásában van a szabadulás”- fejtette ki.⁵⁶ Az egyes megítélések különbözőségére folyamatos a

⁵⁴ P. S. Mowrer, (1921) *Balkanized Europe*. New York, VII. p. 34.

⁵⁵ Michel Foucher, (1994) *The Geopolitics on Southeastern Europe*. Eurobalkans, 15. kötet, p.17.

⁵⁶ Wessel Krul: (2003): *Egy korszerűtlen történész. Johan Huizinga élete és művei*. Széphalom Könyvműhely. Budapest. p.172.

feltárómunka, ezek részben összefüggnek az EU törekvésekkel, részben jól tükrözik az egyes szerzők országában kialakult képet.⁵⁷

A II. világháború után a „balkanizáció” kifejezés állandósult, mert folytatódott a kisállamok születésével keletkező bizonytalanság. Du Bois szerint a „balkanizáció” fogalmát arra használták, hogy állandósítsák a szegény és a gyátlázat érzését a föld kevésbé szerencsés népei között. Eközben a domináns nyugati hatalmak igyekeztek megtalálni annak módját, hogy a kisebb államok feletti befolyásukat fenntartsák. „A szabad államok befolyási övezetekbe süllyedtek, és a tőkeközpontok alá rendelt, jogoktól megfosztott gyarmatokká váltak. Mindezt a kis államok kezelése, a reménytelen kis Haitik általános lenézése racionalizálta, mígnem a világ népeinek többsége szégyellni nem kezdte magát.”⁵⁸ A fekete-afrikai államok elszakadása a Francia Közösségtől is befolyásolta azt, hogy a francia politikai nyelvben a „balkanizáció” széles körben használttá vált, azon problémák leírására, amelyekkel a nyolc függetlenné vált afrikai állam (ahogy nevezték őket: „realitás nélküli entitások”) szembesült, amelyek 1960 után kiváltak a korábbi *Afrique Occidentale française*-ből.⁵⁹ Ezt követte az angol sajtó is: 1960-ban a *The Economist* azt írta, hogy „az afrikai vezetők maguknak köszönhetik, hogy a balkanizációt választották”; a *The Listener* 1962-ben írta: „Nyugat-Afrikában mindenütt »balkáni állapotok alakultak ki.”

A „balkanizáció” kifejezés egyre jobban elvált a nemzetközi kapcsolatok kontextusától. Alexander Vodopivec az 1960-as évek közepén írt könyvében – „Ausztia balkanizációja” – így írt az osztrák intézményrendszerrel szembeni elégedetlensége kapcsán: „Balkán – ez valaha a megbízhatatlanság, a letargia, a korrupció, a felelőtlenség, a rosszul szervezettség, az elmosódott kompetenciák és a törvényszegés szinonímája volt. A fogalmat kezdetben a délkelet-európai államokra korlátozták. Egy bosszantó fejleményként megjelent földrajzi határain kívül is.” Klaus Harpprecht nyugat-német újságíró felbőszült országának szerrinte „felforgató és fojtogató” intézményei láttán, és azt „bájtalan balkanizációként” jellemezte: „Ha valaki hosszabb távollét után visszatér a [Német] Szövetségi Köztársaságba, néhány hét elteltével egy sötét pillanatában azt kérdezheti, hogy vajon Európa közepe nem vált-e Balkánná, annak bája nélkül, Bulgária fokhagyma, Románia Bukarest, zene, cigányok és svábok nélkül?”⁶⁰

Az utóbbi évtizedekben a „balkanizációra” való utalás teljesen elvált a Balkántól és egyszerűen egyfajta problémahalmazt jelöl. A balkanizáció kapcsolata a Balkánhoz nem erősebb, mint a „vigyorog, mint a fakutya” kifejezés kapcsolata a kutyához. Például miközben az amerikai olvasóközönség egy jelentős

⁵⁷ Dancsi Katalin: Kelet-Nyugat fogságában: Közép Európa helye a szövegek térképén. Replika. 2001. 43-44-p. 139-154.

⁵⁸ Du Bois, Color and Democracy, p. 72.

⁵⁹ J.-R. de Benoist, (1979) La balkanisation de l'Afrique occidentale. Dakar, p.148.

⁶⁰ A. Vodopivec, (1967): Die Balkanisierung Österreich. Bécs, p. 7, 179.

része számára problémát jelentene akár a leghalványabb földrajzi ismeretekről is tanúságot tenni a Balkán földrajzáról, világosan megértik az utalást a balkanizációra mint az „olvasztótégely”-amerikai eszme antitézisére. Az amerikai közvéleményt arra figyelmeztetik, hogy „vessék el a szociálpolitikai gyakorlatot, amely társadalmunk balkanizációjához vezetne.”⁶¹ Egy nemrég megjelent írásában Richard Grant arról a szakadásról írt, amelyet C. P. Snow „két kultúrának” nevezett, és amelyet James Joyce mint a természettudományos és a művészi habitus megtestesülése – Leopold Bloom és Stephen Dedalus – között írt le. Miközben érzékeltette, milyen nehéz áthidalni a kettő közti távolságot „egyre balkanizálódó társadalmunkban”, Grant részletes magyarázatot ad olvasóinak Snowról és Joyce-ról, ugyanakkor nyilvánvalóan feltételezi, hogy azok teljesen tisztában vannak a „balkanizált társadalom” fogalom jelentésével.⁶²

Korábban John Steinbeck, amerikai benyomásait összegezve „Utazások Charlie-val” művében panaszkodott országa balkanizáltsága miatt: Így „az államok egymástól való elszigeteltsége, amelyet keserűen balkanizációnak neveznek, számos problémát okoz. Ritka a két állam, ahol ugyanannyi a benzinbe épített adó.”⁶³ A *New York Times*, jellegzetes amerikai újságíró gesztussal, versenyt hirdetett a hidegháború utáni korszak definíciójáért: „Ez már a Globális Kommunikáció Kora? Vagy a Balkanizáció Érája? Vagy a Vallásos Háborúk Ideje? Vagy a Társadalmi Igénytelenség Korszaka? Korunk fő eseménye, felfoghatatlan konzekvenciáival egyaránt lehet a balkáni mészárlás, az iszlám fundamentalizmus felemelkedése vagy az európai egység kibomlása.”⁶⁴ Patrick Glynn az American Enterprise Institute-től be is jelentette, hogy a „balkanizáció korszakában” élünk és hogy „a vad balkáni háború csupán egyik megjelenése a világunk minden szegletén eluralkodó barbarizmusnak.” Itt a „balkanizáció” elválasztása a Balkántól annyira teljes, hogy úgy érezhetjük, mintha az elvont „balkanizáció” kísértete látogatná fel újra a Balkánt.⁶⁵ A nemzetközi tudományos világ számos – egymással sokszor szembenálló politikai nézeteket valló – exponense használta és használja a fogalmat: a multikulturalizmust azonosítják a balkanizációval, ezzel bélyegzik meg a túlzott specializációt, a posztmodernizmus és posztkommunizmus metaforájaként használják.⁶⁶ Harold Bloom minden kedvezőtlen jelenséget a „balkanizáció”, kifejezés alá sorol. „Miután egy életet töltöttem irodalom tanításával, kevés bizodalمام van abban, hogy az irodalomoktatás túléli a jelenlegi bajait. A humaniórákban és a társadalomtudományokban a társadalmi igazságosság jegyében lerombolunk minden intellektuális és esztétikai mércét... Az irodalomtudomány balkanizációja visszafordít-

⁶¹ Washington Post, 1995, ápr. 2.p. 1, 10; New York Times Magazine, 1995. aug. 20. p. 44.

⁶² R. Grant (1995) "The World Beyond", *Washington Post*, február 26. p.9.

⁶³ J. Steinbeck, (1986) *Travels with Charlie*, New York: Penguin, p.220.

⁶⁴ James Atlas, 1995. "Name That Era", *New York Times*, március 19. E1-E5.

⁶⁵ P. Glynn, (1993) *The Age of Balkanization*, Commentary. Július 1. p. 21-24.

⁶⁶ E. Case, "He Hears America sinking" *New York Times Book Review*, 1994. március 11. D. Patterson, "The Dangers of Balkanization", *Peace and Change*, 1995. január, p.79; S. G. Mestrovic, *The Balkanization of the West*, London: Routledge, 1994.

hatatlanná vált.”⁶⁷ Itt a balkanizáció nem egyszerűen a felaprózódással, az egymással viszálykodó kis entitások háborújával válik azonossá, hanem az elembertelenedéssel, az esztétikai értékek elvesztésével, a civilizáció lerombolásával, a kezelhetetlenséggel. Bloom olyannyira elvet *bármilyen* radikális kritikát, hogy egyetért a véleménnyel, mely szerint "összetéveszteni a fragmentációt az egyik [a tudományos] szférában egy másik terület [a politika] fragmentációjával, figyelmen kívül hagyja a lehetőséget, hogy az ideológiai felosztottság nem a hatalom feloldódását, hanem további megerősödését jelentheti.”⁶⁸ A baloldalon ugyancsak könnyű kézzel bánnak a Balkán metaforájával: „Minden titkosszolgálat a maga saját balkáni országában, kirajzolva ezzel a zsákutca geográfiáját, képes bármit elhithetni, tele történelmi nehezteléssel a törökök és saját testvéreik iránt, halálos hidegháborús játszmákat játszik, s veszélyes a civilizációra. Ebben az értelemben minden terrorista szekta egy balkáni ország és titkosszolgálat, önreferenciális és önimádó.”⁶⁹

A fogalmak, szavak, a történelem sokféleségével szembesülve nehezen érthető, miért éppen a „Balkánt” választották le földrajzi alapjairól és teremtették újjá, mint egy absztrakt démont? Ez a szónoki kérdés azon a felfogáson alapul, hogy a Balkán nem esik egybe azzal a fogalommal, amely a „balkáni” melléknév és a „balkanizálni” ige használatából, napjaink politikai és kulturális szóhasználatából árad. A Balkán, mint realitás kétes hírnevet szerzett magának (figyelmen kívül hagyva hogy, mennyire szolgált rá vagy sem erre a reputációra). A különböző kutatásokban magyar kutatók ezeket az országokat (Albánia, Bosznia-Hercegovina, Bulgária, Horvátország, Macedónia, Románia, Szerbia) Délkelet-Európa körébe sorolják.⁷⁰ Vannak, akik a Balkán reintegrációját vetítik előre⁷¹

Záró gondolatok

A sokféle balkáni megközelítést számba véve, azokban közös vonásként mutatkozik meg: a felismerés, hogy egy terület, főként egy politikai egység határait, bár szüntelen hangoztatják, elsődlegesen nem a természeti adottságok, hanem az emberi képzelet jelöli ki. Ez érvényes a nyugati civilizáció mellett élő más civilizációk sorsára. A nemzetközi tolerancia elve elsősorban nem azt kívánja meg, hogy türelmesek legyünk a balkáni civilizációkból Nyugatra érkező egyének beolvasztásában, vagy türelmesen igyekezzünk azokat saját területeiken hozzánk hasonlónak tenni. Ez az elvárható tolerancia azt kívánja, hogy az európai és a világ egyetemes civilizációjának építésénél valamennyi balkáni civilizáció

⁶⁷ H. Bloom (1994) *The Western Canon*, New York, p.517.

⁶⁸ Dirlik, „The Postcolonial Aura”, p. 347.

⁶⁹ J. Leonard, "C. I. A. – An Infinity of Mirrors. (1994). *Nation*, márc. 28. p. 416.

⁷⁰ Novák Tamás: A Délkelet-európai régió növekedési folyamatai és a fenntartható fejlődés. In: Inotai András, Novák Tamás, Szanyi Miklós, Szemlér Miklós: *Fordulóponton a Délkelet-európai gazdaság*. MTA Világgazd. Kut. Int. Műhelytanulmányok. 70. Bp. 2006.

⁷¹ Konrád György: *A pénz iskolája, Délkelet-Európa – elvárások, mítoszok, valóság*. Népszabadság. 2006. nov. 11. p.3.

saját földrajzi térségeiben működő műhelyeket partnerként tiszteljük, még ha más is az észjárásuk, értékrendjük és jogfelfogásuk. Nemcsak azért látogatunk szívesen más kontinensekre, mert ott más tájakat is láthatunk, hanem mert e kultúrtájakon, a természetes földrajzi környezetükben más az emberek mentalitása, mint az esetleg ugyanonnan származó európai bevándorlóké. A balkáni civilizációkat ismerő számára egyébként is képtelenség az a gondolat, hogy a mai nyugati civilizáció oly mértékben elkápráztassa őket, hogy spontánul feladják kollektív identitásukat. „A Nyugat tudatlan gögje” viszont harmadszor is világgéést robbanthat ki saját világtrendjének erőltetésével.⁷²

El kell ismernünk minden balkáni nép, csoport nemzeti önállóságát, azon belül a különböző anyanyelvbe beleszületett közösségek önkormányzatát. A Nyugat megálmodta súrlódásmentes nemzetközi összjáték egyetemes szabályait csak körvonalazni lehet. Meghatározni és kényszerrel érvényesíteni nem, különösen azokkal a népekkel szemben, akik maguk megteremtették és megteremtik saját függetlenségüket, hagyományaiknak és jövőjüknek. megfelelő gazdaságukat, társadalmukat.

Magyarország sokoldalú balkáni érdeklődése, kutatásai nemcsak a hagyományos kapcsolatokról, de Európa jövője szempontjából is lényeges folyamat részei.⁷³ Nem egy jelentős kutatás és tanulmány erősíti a magyar részvétel súlyát a Balkánnal kapcsolatos kérdésekben. A sorozatos államközi kapcsolatok mellett támaszkodunk az EU bizottsága 2006. januárjában elfogadott STF programjára (a Nyugat-balkáni országok az Európai Unióhoz vezető úton: a stabilitás megszilárdítása és a jólét megteremtése). A legkülönbözőbb tanulmányok jelzik a feltárás sokoldalúságát.⁷⁴ Számos intézményesített kutatás és szervezet ad helyt a nyilvánosságnak. A MTA Társadalomkutató Központ Balkán Tanulmányok Központja mellett a PTE Földrajzi Intézet Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja – hogy csak ezeket említsük – kiadványokkal⁷⁵ és konferenciákkal⁷⁶ vesz részt a balkáni kapcsolatok fejlesztésében. Ebben sok a teendő, de a folyamatos kapcsolatteremtő kezdeményezések eredménye az egymás mellett élő kultúrák történelemformáló erejének sikere.

⁷² Ankerl Géza (2000). Nyugat van, Kelet nincs. Osiris. Budapest.

⁷³ A magyarországi Balkán-kép teljessé tétele érdekében folyt kutatás: F. Dárdai Ágnes-M. Császár Zsuzsanna: Magyar történelem és földrajz tankönyvek Balkán-képe. Iskola-kultúra. 2006. 7-8. p.179-191.

⁷⁴ Pl. John P.Lange: Gazdasági integráció vagy a Balkán elszigetelődése? Dél-Kelet Európa a 20. századot követőem. Aetas. 1997. 1. p.170-181.

⁷⁵ Vö. pl. a Balkán-füzetek sorozata. Az első szám 2003-ban jelent meg, 2006-ban követi a Kárpát-Balkán Tanulmányok kiadvány.

⁷⁶ Tervezett konferenciák: 2007. január: Duna-a Balkán kapuja, 2007. április: Az Európai Unió kiterjesztése nyugat-európai szemmel, 2007. június: Az Európai Unió kiterjesztése kelet-európai szemmel. A Duna jelentőségével a MTESZ Tudomány- és Technikatörténeti Bizottsága 2006. konferenciáján Krisztián Béla: Egy elfeledett évforduló: az AI-Duna szabályozásának vége, 1896. szeptember 27. A 23. Országos Ankét, Budapest, 2006. november 21.

IRAK SZADDAM BUKÁSA UTÁN

Irak fővárosa, Bagdad ellen 2003. március 20-án, helyi idő szerint 5 óra 30 perckor, két amerikai F-117-A „Lopakodó” repülőgép által mért légi csapással kitört a harmadik Öböl-háború. Az amerikai-brit szövetségesek légi hadműveletei elsősorban az iraki politikai elit likvidálására, valamint az iraki légerő megbénítására, megsemmisítésére törekedtek. A Szaddám Huszein kikapcsolását szolgáló légitámadás sikertelensége miatt – a kidolgozott tervekkel ellentétben – az amerikai hadvezetés még aznap parancsot adott a szárazföldi csapatok előretörésre.¹ Ezzel mindenki számára váratlanul megváltoztatta az első Irak elleni háborúhoz hasonló koreográfiát.² Az iraki állami és katonai vezetés pedig nem volt felkészülve arra, hogy az amerikaiak sikeresen szétrombolják vagy lebénítják az iraki kommunikációs vonalakat. Így az iraki politikai vezetés és a fronton lévő parancsnokok között szinte az elejétől fogva nem volt kellő összeköttetés. Ezért, valamint a meglepetés okozta sokkhatás miatt nem került sor a déli olajmezők kútjainak rombolására, felgyújtására sem. Szaddám a háború kitörését megelőzően négy katonai övezetre osztotta fel az országot és mindegyik élére rokonát vagy bizalmasát³ állította, akik biztosították a hadsereg politikai ellenőrzését. A katonai alakulatok parancsnokai, illetve azok előjárói önálló hadműveleteket csak a diktátor jóváhagyásával hajthattak végre. Ezért lett az iraki csapatok többsége számára végzetes a hivatalos kommunikációs csatornák kiiktatása.

Irak központi részének elfoglalása az amerikai erők feladata volt, míg a britek Bászra és környéke megszállásáért feleltek. Az ország északi, kurdok által lakott területeit⁴ pedig – az amerikaiakkal történt megegyezés szerint – a Kurd Demokrata Párt és a Kurdisztáni Hazafias Unió⁵ egyesített fegyveres ereje, a Kurd Felszabadító Hadsereg (pesmergák⁶) segítette felszabadítani a koalíciós

---

¹ A támadást végrehajtó hadosztályok (3. amerikai gyalogos, 1. amerikai tengerészgyalogos, 7. brit páncélosadosztály)

² Az 1991-es háború szárazföldi hadműveleteinek előkészítése 39 napig tartott.

³ Közülük háromnak nem volt semmiféle katonai képzettsége.

⁴ Az 1991-es vérengzést követően tiltott zóna volt az iraki hadsereg számára, amelyet az amerikai légierő vadászgépei védelmeztek.

⁵ A két párt az elmúlt évtizedekben általában szemben állt egymással és ez gyakori fegyveres összecsapásokban nyilvánult meg. Volt olyan eset is, amikor a Kurd Demokrata Párt ellenfele legyőzése érdekében az iraki központi fegyveres erők segítségét kérte. Az Irak elleni amerikai fegyveres beavatkozást megelőzően kiegyeztek egymással és támogatták a diktatúra megdöntését.

⁶ Jelentése: „Akik a halál szemébe néznek”

erőknek. A nyugatbarát szunnita kurd szervezetek térnyerésével egyidőben a Szaddámhoz lojális, általa támogatott Anszar al-Iszlam⁷ síita kurd terrorszervezet tagjai kiszorultak eredeti bázisaikról (Esz-Szulejmanija és Csamcsamál városok körzetéből) és tevékenységüket áthelyezték Irak szunniták lakta központi térségébe. A kurdok három⁸ – 1974 óta kvázi önálló – tartományukban folyamatosan tovább működtették az 1992-ben kialakított közigazgatást⁹.

Annak ellenére, hogy az iraki hadvezetés jelentős szárazföldi erőkkel rendelkezett (21 hadosztály, melyből 4 az elit Köztársasági Gárdához tartozott) az ún. „vörös vonalig” reguláris iraki alakulatokkal ritkán kerültek harcérintkezésbe a szövetséges csapatok. A főváros térségében találkoztak az első komolyabb ellenállással, amely harcok során a Köztársasági Gárda két hadosztálya napok alatt felmorzsolódott. Ennek, valamint a belső – katonai és polgári vezetők – árulásnak következtében az amerikai katonák gyakorlatilag nagyobb veszteségek nélkül foglalták el Bagdadot. A főváros 2003. április 9-én teljesen az amerikai csapatok birtokába került. Ennek hírére Szaddám Huszein és szűk körű politikai elitje illegalitásba vonult és folyamatosan az Irakot megszálló erők elleni harcra buzdították az ország népét. „Legyenek a városaink a mocsaraink és az épületeink a dzsungeljeink.”¹⁰ A nyugati szövetségesek gyors sikerei és az erőteljes pszichológia hadviselés hatására az ország északi, szunnita arabok által lakott területein állomásozó iraki csapatok állásukat fegyverzetükkel vagy anélkül elhagyták, illetve megadták magukat a térségüket elérő szövetséges erőknek.¹¹ Belátva azt, hogy egy katonailag feltartóztathatatlan ellenséggel szemben semmi esélyük nincs. A lakosság egy kisebb része felszabadítóként üdvözölte a koalíciós csapatokat, de döntő többségük közömbösen fogadta őket. A síiták nem felejtették el, hogy az 1991-ben Bászrában kirobbant lázadásuk idején a szövetséges csapatok tétlenül nézték annak véres leverését. Akkor Szaddám Husszein csak az amerikai stratégiai megfontolásoknak köszönhetően maradhatott uralmon. A megszállást ellenzők -melynek fő erejét a polgári ruhába átöltözött gárdisták, a titkosszolgálatok és a Baath-párt tisztségviselői képezték- a diktátor parancsainak megfelelően elkészített tervek alapján a gerilla harcmodorra tértek át, azaz a decentralizált erők gyors és rugalmas, minden lehetőséget kihasználó taktikájára.¹²

---

⁷ Jelentése: „Isten harcosai”. Az Afganisztánból visszatért mudzsahed harcosok 2001-ben alakították meg az iráni támogatottságú, mérsékelt Iszlám Egységmozgalom Kurdisztánért utódszervezeteként és háborúra szólította fel a hithű muszlimokat az Amerikai Egyesült Államok, Izrael és támogatóik ellen.

⁸ Arbil, Al-Sulaymaniyah, Duhok.

⁹ Saját parlamentje és kormánya van.

¹⁰ Tarik Aziz volt miniszterelnökhelyettes

¹¹ 2003. április 13-án esett el az ellenállás utolsó fészkeként, Tikrit, Szaddám Huszein szűkebb pátriája.

¹² Csak ott képes gerilla háború hosszú ideig kibontakozni, ahol a lakosság folyamatosan ellátja és rejtegeti az ellenállókat, a hadsereg és a rendőrség egy része pedig szabotálja vagy megtagadja a megszálló hatóságok intézkedéseit.

Az erősen központosított szaddámista közigazgatás összeomlásával, megszűnésével az ország északi területein élő kurdok lakta körzetek kivételével anarchia tört ki. Szinte azonnal elkezdődtek az egyéni leszámolások és a fosztogatások.

Az „Iraki Szabadság” elnevezésű nyugati szövetséges hadművelet gyors és sikeres, kevés élőerő veszteséggel történő megvívása, a Szaddám diktatúra megdöntése sok irakit töltött el reménnyel, hogy megszakad az éhezés, a nyomor, a félelem légköre. A koalíciós erők megkezdték a fogságba esett katonák leszerelését, az elrejtett fegyverek, lőszer, robbanóanyagok begyűjtését. A fentiek tükrében jelentette be 2003. május 1-jén – az Abraham Lincoln repülőgép-hordozó fedélzetén – George Bush amerikai elnök, hogy a „nagyobb harctevékenységek” Irakban sikeresen befejeződtek. A Nyugat azt szerette volna, hogy az új vezetésű Irak ne jelentsen többé fenyegetést sem az ő érdekeltségeikre, sem a szomszédos országokra nézve. Ezért fő célkitűzésüknek Irak demokratizálását és gazdaságának szabadpiaci elvek szerinti újjászervezését tűzték ki. Ezt megnehezítette, hogy az ország lakossága nem homogén nemzet, azaz nem lehet centralizált nemzetépítő politikát folytatni. A szunnita arab elit régóta uralkodott a síiták és a kurd népesség felett, kiváltva azok ellenszenvét. A kurdok emellett pedig régóta dédelgették az önálló Kurdisztán megvalósítását, amely létrejötte azonban csak tovább növelné a térség destabilizációját. Ezért – a világ egyik legfontosabb geopolitikai térségére való tekintettel – 2003. áprilisában Európa legnagyobb politikai, gazdasági és katonai erejét képző országok (francia, német, orosz) vezetői Szentpétervárott állást foglaltak abban, hogy Irak biztonságossá tételét követően a megszálló hatalmak adják át az újjáépítési feladatok (politikai, gazdasági, humanitárius és adminisztratív) központi szerepét az Egyesült Nemzetek Szervezetének.

Az átmeneti időszak

Irakban a diktatúra megdöntése, a felszabadítás a központi hatalom automatikus széthullását eredményezte. Ezért a George Bush amerikai elnök vezette kormányzat Jay M. Garner nyugalmazott tábornokot bízta meg egy ideiglenes kormányzat megalakításával. Ennek első lépéseként a Garner irányítása alatt álló Újjáépítési és Humanitárius Segítségnyújtó Iroda Úr város légi bázisára tanácskozást hirdetett meg 2003 április közepére, amelyen mintegy kétszáz iraki – köztük több száműzetésből visszatért – vezető vett részt. A kiválasztott iraki képviselők legfontosabb feladatként határozták meg egy új alkotmány létrehozását, a Szaddám-rendszer elfogott vezetőinek felelősségre vonását és a megsérült kórházak újjáépítését. A résztvevők egyhangúlag elfogadtak egy tizenhárom pontból álló nyilatkozatot, amely elvi indítványokat tartalmazott a később megalkandó kormány részére. Többek között javaslatot tettek a szövetségi államrendszerre, a törvényes rend helyreállítására, a demokráciára, a más nézetek tiszteletben tartására. A tanácskozásról távol maradt vagy mellőzött politikai

erők¹³ vezetői törvényellenesnek tartották a megbeszélést. Nehezményezték, hogy a régen Szaddám ellen működő csoportokat nem képviselte senki. Ez előre vetítette, hogy komoly harc várható az országban maradt belső ellenzék, illetve a száműzetésből visszatért vezetők között. Egyre több önjelölt iraki vezető tűnt fel, aki saját magán kívül senkit nem fogadott el feljebbvalójának. Ugyanakkor kirajzolódtak a törzsi szempontok és a mindent átfogó erőteljes nacionalizmus is, amely minden nyugatival szemben ellenséges magatartást tanúsít. Továbbá rávilágított arra is, ha tisztán demokratikus modellt valósítanak meg Irakban, akkor a szunnitákkal szemben számbeli túlsúllyal rendelkező sokkal „reakciósabb” sííták (az ország lakosságának mintegy 60 %-át alkotják) mindent leszavazhatnának vagy megszavazhatnának. Ugyancsak fontos tényezőt jelentett, hogy a két klán-főnök¹⁴ által jól szervezett iraki kurdok kezdettől fogva támogatták az Amerikai Egyesült Államok háborúját a Szaddám-rezsim megdöntéséért. Ennek köszönhetően vezetőik folyamatosan részt vállalhattak az új Irak politikai folyamataiban és jelentős pozíciókat nyerhettek el az amerikaiak által támogatott új iraki rendszerben. Cserében viszont le kellett mondaniuk a kurd függetlenségről¹⁵ és Kirkuk, valamint környéke birtokba vételéről.¹⁶

A következő megbeszélést 10 nap múlva Bagdadban tartották, ahol a 300 részt vevő az ország majdnem valamennyi vallási és nemzetiségi csoportját képviselte. Ezen határozatot hoztak egy nemzeti konferencia összehívására egy hónap múlva. Ennek céljaként határozták meg egy háború utáni átmeneti kormány megalakítását, továbbá annak eldöntését, hogy tanács vagy államfő irányítsa Irakot. Nyolcpontos határozatot fogadtak el, melynek legfontosabb kitétele a törvényes rend visszaállítása és a fegyverek begyűjtésének elutasítása volt.

Eközben pedig napról napra szaporodni kezdtek a politikai pártok. Eddig ismeretlen vallási, törzsi szervezetek jelentkeztek és posztokat, javakat követeltek maguknak. A törzsek önkormányzatokat kezdtek szervezni maguknak, de ezeknek se törvényi hatáskörük, se költségvetésük nem volt.

2003. májusában az Egyesült Államok és Nagy-Britannia arra kérte fel az ENSZ Biztonsági Tanácsát, hogy szüntesse meg az Irakra 13 évvel ezelőtt kirótt gazdasági szankciókat és az országot legalább egy évig ők irányítsák. Az ENSZ BT 2003. május 22-én az 1483. számú határozatában jóváhagyta, legitimálta Irak amerikai-brit megszállását és gyakorlatilag ezzel az olajjövödelmek kezelését is rájuk bízta.

---

¹³ Köztük számos vallási (iszlám alapon) szerveződött csoport.

¹⁴ Maszúd Barzani és Dzsalál Talabáni.

¹⁵ Amit az Amerikai Egyesült Államok és az Egyesült Királyság nem támogat, az érintett környező országok, de főként Irán és Törökország kifejezetten ellenez.

¹⁶ Törökország a városban és annak térségében élő turkomán lakosság védelmére több alkalommal fegyveres beavatkozást helyezett kilátásba, amelyről csak az amerikai vezetés erőteljes nyomására és megfelelő garanciák vállalása ellenében tett le.

Közben a csekély cselekvési lehetőséget kapott Garner nyugalmazott tábornok helyére 2003. május 11-én új kormányzót nevezett ki a Bush kormányzat L. Paul Bremer diplomata személyében. Az Újjáépítési és Humanitárius Segítségnyújtó Hivatalból pedig egy új szervezetet a Koalíciós Átmeneti Hatóságot hívott életre. Ez utóbbi gyakorlatilag ideiglenes kormányként tevékenykedett. Miután jogalkotói jogosítványokkal rendelkezett, szabályokon és utasításokon keresztül irányította az országot. Felelőssége kiterjedt Irak területi integritásának megőrzésére, a közbiztonság megteremtésére, a humanitárius és helyreállítási feladatokra, valamint a civil és kormányzati intézményrendszer újraindítására.

Bremer az ENSZ határozatot követően hivatalosan is megszüntetett több minisztériumot (belügy, hadügy, tájékoztatási), feloszlatta az iraki hadsereget, az állampártot (Baáth) és minden olyan más szervezetet, amely közvetlenül Szaddám uralmát szolgálta (Állambiztonsági Bíróság). A zavaros biztonsági helyzetre (anarchia, útonállás, egyéni leszámolások) és a helyi politikai aktorok különböző elképzeléseire, befolyásának feltérképezésére való tekintettel Bremer az első időszakban nem hívott életre ideiglenes kormányzatot. A vezetése alatt álló Koalíciós Átmeneti Hatóság (KÁH) mellé átmeneti megoldásként egyfajta konzultatív testületet, Ideiglenes Kormányzótanácsot, hozott létre. A minisztériumokat ugyan a KÁH által kinevezett miniszterek irányították, de tevékenységüket a KÁH szakkoordinatorai tartották ellenőrzés alatt.

A színpalak mögött kemény politikai alkudozások folytak. Emellett természetesen el kellett végezni a számításba vehető képviselők ellenőrzését, átvilágítását is. Az iraki politikai csoportok azonban nehezen törődtek bele, hogy nem alakíthatnak azonnal polgári hatóságot. Ezért „vezetőségi tanácsulást” tartottak, ahol elhatározták, hogy tiltakozást nyújtanak be a megszálló hatóságokhoz. Bremer bár ígéretet tett arra vonatkozóan, hogy júliusban nemzeti értekezletet hív össze egy ideiglenes iraki kormány létrehozása céljából, nem hatotta meg vele a különböző iraki politikai csoportokat. Washingtonba és Londonba küldöttséget küldtek, hogy nyomást gyakoroljanak a választásoknak a legrövidebb időn belüli előkészítésére. Sok mérsékeltnek tartott személy – köztük a 23 éves iráni száműzetésből hazatért Muhammad Bakr al-Hakim ajatollah is – azt követelte, hogy engedjék meg az irakiaknak a sorsuk irányítása. A biztonsági helyzetet tovább rontotta a feloszlított iraki hadsereg állománya, mely kezdetben nem kapott sem zsoldot, sem évjáradékot. Ennek elmaradása miatt fegyveres harcot helyeztek kilátásba. Természetesen az is a káoszt növelte, hogy a háború kitörése előtt, Szaddám utasítására, az összes köztörvényes bűnözőt (120-130 ezer főt) szabadon bocsátották.

A Koalíciós Átmeneti Hatóság és az Ideiglenes Kormányzótanács 2003. november 15-én a hatalomátadás meggyorsítását elősegítő megállapodást kötött. Ennek értelmében az Amerikai Egyesült Államok elfogadta, hogy 2004. május 31-ig Átmeneti Nemzetgyűlés alakuljon, amely egy hónapon belül megválasztja

az ideiglenes kormányt. Ezt követően pedig a KÁH feloszlik. Ugyancsak megállapodás született arra vonatkozóan, hogy az új iraki alkotmány elfogadásáig egy ún. alaptörvény – Átmeneti Közigazgatási Törvény (ÁKT) – lesz hatályban, melynek szövegét az Ideiglenes Kormányzótanács – a KÁH-al konzultálva – 2004. február 28-ig dolgoz ki. Az Átmeneti Közigazgatási Törvényt felváltó alkotmányt a 2005. május 31-ig megalakuló alkotmányozó gyűlésnek kell kidolgoznia és elfogadnia. Ennek alapján kell majd megrendezni a nemzetgyűlési választásokat 2005. december 31-ig. A politikai átmenetnek gyakorlatilag ezzel kell lezárulnia.¹⁷

Természetesen az átmeneti alkotmányt nem tudták a megadott határidőre prezentálni az iraki törvényalkotók. Nem tudtak sokáig megegyezni az iszlám törvények szerepéről az alkotmányban, az egységes vagy három részből álló állam kialakításában és annak irányítási módjában, a félkatonai szervezetek feladatában, a költségvetésben, a nők képviseleti arányairól a Kormányzótanácsban, a tartományok alárendeltségi viszonyában, az elnöki tanács létszámában, a hivatalos nyelv (az arab, a kurd vagy a török nyelv is) kérdésében. A tanács végül elfogadta a föderalizmus -a három részből álló állam- elvét, így a kurdok által lakott területek kurd ellenőrzés alatt maradtak. Megállapodtak abban is, hogy a többi vitás kérdésben a választások megtartása után döntenek. Ezek után, 2004. május 8-án írták alá az Átmeneti Közigazgatási Törvényt. Az ebben foglaltak szerint az átmeneti időszak első szakasza 2004. június 30¹⁸-a, amikor az ideiglenes iraki kormány átveszi a hatalmat a Koalíciós Átmeneti Hatóságtól, amely ezzel egyidejűleg megszűnik. A második előírása pedig az volt, hogy 2005. január 31-ig meg kell választani a nemzetgyűlést, amely felállítja az átmeneti kormányt. Ennek feladataul szabták, hogy dolgozzon ki egy új, végleges alkotmányt 2005. augusztus 15-ig, majd az alkotmánytervezetet 2005. október 15-ig bocsássa népszavazásra.

Az iraki belpolitikai helyzetre a teljes megosztottság, a síita és a kurd pártok taktikázása nyomta rá a bélyegét. Olyan államfőt választottak, akinek kezében kevés hatalom összpontosult. Így került sor Gázi Masal Adzil al-Jáver szunnita törzsfőnök elnökké történő megválasztására, akit végül minden nemzetiség vezetői elfogadtak. Jáver a Szaddám éra egyik periódusában már volt parlamenti képviselő. Emigrálását követően Szaúd-Arábiában élt.

Ideiglenes miniszterelnöknek dr.Ijad al-Allávi¹⁹ idegrovost jelölték ki, aki Nagy-Britanniában élt emigrációban. E két fontos esemény lebonyolítását köve-

---

¹⁷ Ezzel az amerikaiak azt kívánták jelezni az arab országoknak, Irak szomszédjainak és az egész világnak, hogy nem megszállók, hanem demokratikus változásokat hoztak az elnyomott iraki nép számára. A mielőbbi siker érdekében rendezték a viszonylag gyors választásokat, amellyel az iráni támogatottságú síita pártokat hozták kedvező helyzetbe.

¹⁸ Ez biztonsági okokból június 28-án következett be.

¹⁹ Az emigrációban működő Iraki Nemzeti Megállapodás vezetője volt.

tően az Ideiglenes Kormányzótanács azonnali hatállyal feloszlatta magát és korlátozott hatalmát átadta az Allávi-adminisztrációnak. Az új ideiglenes kormányban a főbb etnikai és vallási csoportok egyaránt helyet kaptak, és működését jóváhagyta Irak legbefolyásosabb síita vallási vezetője Ali al-Szisztáni nagyajattollah²⁰ is. Az Allávi vezette kabinet fő feladatként a 2005. januári ideiglenes nemzetgyűlési választások előkészítésére kapott megbízást. További, általános tevékenységében pedig helyre kellett volna állítania a közigazgatást, a közszolgáltatásokat, elősegítenie a demokratikus intézmények megalakulását, beindítania a gazdasági termelést, a privatizációt, letörnie a főleg szunnita területeken folytatott fegyveres ellenállást. Ez utóbbiak többségének megvalósítását a kedvezőtlen társadalmi, politikai és biztonsági helyzet nem tette lehetővé. Felerősödött az iraki társadalom vallási, törzsi, etnikai jellege, amely az élet minden területére rányomta bélyegét.

A politikai életben résztvevő szervezetek megállapodtak abban, hogy egy 100 fős Nemzeti Tanácsot alakítanak, amely a 2005. januárban esedékes választásokig felügyeli az ideiglenes kormány tevékenységét. Ezért került sor 2004. augusztus 15. és 18. között Bagdadban az Iraki Nemzeti Konferencia megrendezésére. A részt vevő egyezerháromszáz küldött Irak valamennyi etnikai és vallási csoportját, valamint politikai pártját és mozgalmát képviselte. A konferencián megállapodás született arra vonatkozóan, hogy a Nemzeti Tanács kétharmados szavazati aránnyal megvétőzhatja a minisztertanács rendeleteit, határozatait, helyettesítheti az államfőt annak halála vagy lemondása esetén, valamint elfogadja a költségvetést. A Nemzeti Tanácsban 19 helyet a volt Ideiglenes Kormányzótanács tagjai kaptak, a fennmaradó helyeket pedig a tíz legnagyobb politikai szervezet (Iraki Nemzeti Megegyezés, Iraki Nemzeti Kongresszus, Kurd Demokrata Párt, Kurdisztáni Hazafias Unió, al-Dawa, Iraki Iszlám Forradalom Legfelsőbb Tanácsa, Iraki Iszlám Párt, Alkotmányos Monarchia Mozgalom, Iraki Kommunista Párt és az Iraki Független Demokraták) jelöltjei szereztek meg. Az Átmeneti Nemzeti Tanács 2004. szeptember 1-jén tette le a hivatali esküt. Elnökévé Fuad Maszumot, a Kurdisztáni Hazafias Unió vezetőjét választották.

Biztonsági helyzet

A központi hatalom szétesése és a koalíciós erők hadműveletei következtében az országban hatalmi vákuum keletkezett, amit a síita törzsi vezetők azonnal kihasználtak. Átvették térségük településeinek irányítását és megkezdték a törzsi és vallási alapokon nyugvó -iráni mintájú- helyi közigazgatás kiépítését. Ezt elősegítette, hogy a szövetséges csapatok – a településharc és a

---

²⁰ Tevékenységében, megnyilvánulásaiban a síita vallási tekintélyek hagyományos felfogását követi, a lehetőségek szerint igyekszik távol tartani magát és a vallási személyiségeket a politikától. Véleményét, állásfoglalását általában fatvában, vallási dekrétumban hirdetik ki hívei előtt.

vallási ellentétek elkerülése, valamint a lakosság veszteségeinek minimalizálása miatt – a legtöbb települést nem foglalták el, hanem csak megkerülték. A szövetségesek kizárólag a rezsim vezetőire és az emberi jogok megsértőire vadásztak. Ugyancsak a síita vezetők hatalmát erősítette, hogy a szövetséges csapatok felszabadító hadműveletük utolsó fázisában megengedték a területükön működő iraki síita fegyveres csoportoknak, hogy azok az ország délkeleti térségébe települjenek át. Ezzel nagyobb teret teremtettek az ortodox iszlám befolyásának, az irániak által támogatott vallási fanatizmusnak. Ugyanakkor elmulasztották a szunnitákat bevonni a regionális biztonság megszilárdításába, illetve a törzsi területeiken lévő infrastrukturális létesítmények védelmében. Ezenkívül az amerikaiak vezette katonai erők ellenállónak tekintettek minden fegyveres csoportot függetlenül attól, hogy azok fegyverviselése és területek feletti önrendelkezése ősi joguk volt, amit még a Szaddám diktatúra is biztosított a számukra. Így az al-Anbar tartományban élő törzsek nagy része sem támogatta a területeiken végrehajtott támadásokat²¹, sőt aktívan, fegyveres erővel lépett fel az al-Kaida és más terrorszervezetek tagjaival szemben.

Az ország ideiglenes vezetőinek nem csak a politikai erők széthúzása, pozíció harca és a mindennapos erőszakos cselekmények jelentettek nagy gondot, hanem az is, hogy a beígért segélyek²² késve érkeztek, illetve hiányoztak a kiképzett káderek. A megbékélést gátolta az is, hogy az iraki néppel szemben elkövetett bűncselekmények megtorlására, különböző pártok égisze alatt, kivégző brigádok alakultak. Ezek a bukott rendszer prominens, illetve legvéresebb kezű embereit megpróbálták likvidálni. Természetesen eközben saját vélt vagy valós ellenfelekkel is leszámoltak. Az áldozatok nagy számához hozzájárult az is, hogy az iraki katonai, biztonsági és rendvédelmi szervezeteket feloszlatták. A helyettük létrehozott új struktúrák pedig kezdetlegesen voltak és rivalizáltak egymással. A felvételre került állomány nagy része kiképzetlen és motiválatlan volt. Döntő többségük csak családjá megélhetésének biztosítása érdekében lépett be a testületbe és ezért nem vették komolyan meghatározott feladataikat. Tovább rontotta az amúgy is ingatag biztonsági helyzetet a nagyfokú munkanélküliség²³, a bűnözés és az élet minden szegmensét átszövő korrupció. A fosztogatás, az anarchia végül szervezett lázadássá alakult át.

A megszállás első időszakában csak szövetséges katonákat támadtak a Szaddámhoz hűséges erők²⁴ és a külföldről beszivárgó szélsőséges fegyveresek.

---

²¹ Mely veszélyeztetheti évszázados csempész tevékenységüket.

²² A lakosság döntő többsége számára az ENSZ „Olajat élelmiszerért” programja biztosított viszonylagos jó létet, de annak a háború miatti felfüggesztése általános elszegényedéshez, éhezéshez és a szervezett bűnözés kialakulásához vezetett.

²³ Az iraki hadsereg és rendőrség feloszlásával több százezer fiatal férfi került az utcára.

²⁴ Elsősorban a szétvert Fedajín erők, a Különleges Köztársasági Gárda, a rezsim biztonsági és különleges erői és iszlám szélsőséges csoportok (pl. a szunnita „Iszlám Arab Csoport Irak Felszabadításáért”, „Iraki Nemzeti Felszabadítási Szervezet”, a síita kurd Anszar al-Iszlám) tagjaiból tevődtek össze.

Később célponttá váltak az új iraki biztonsági és kormányzati szervezetek tagjai is. Ez a folyamat szakadt meg 2003 augusztusában, amikor először a bagdadi jordániai nagykövetséget, majd két hét múlva az ENSZ bagdadi központját robbantották fel ismeretlen tettesek. Az utóbbi merényletnél életét veszítette Kofi Annan ENSZ főtitkár iraki különmegbízottja, Sergio Vieira de Mello is. Mértekadó szakértők már ekkor arra figyelmeztettek, hogy az elkövetés módszere és a célpontkiválasztás az al-Kaida terrorszervezethez közelálló vagy az ő ideológiájukat magukénak valló szervezetre utal. Tehát a káoszban vergődő Irak az iszlám terrorista mozgalom színterévé, a szent háború harcterévé vált. Az al-Kaida legfontosabb célja az volt, hogy összefogja és hatékonyabb harcra ösztönözze az országban tevékenykedő – sok esetben egymással rivalizáló – szélsőséges iszlám csoportokat. A nemzetközi szervezet helyi székházánál történt robbantást követően az iraki lakosság ellen elkövetett merényletek is ugrásszerűen megnöttek. A szélsőségesek a nem kombattáns iraki állampolgárokkal szemben elkövetett terrortámadásaikkal (robbantások, gyilkosságok), emberrablásaikkal, kivégzéseikkel és az infrastruktúra módszeres rombolásával, rongálásával az alapvető lakossági szolgáltatásokat minimális szintre szorították vissza, amelyekkel a tömegek fellázítására törekedtek az amerikaiak és szövetségeseik ellen. Az állandó rettegésben élő iraki lakosság számára azt kívánták bebizonyítani, hogy sem a szövetségeseik, sem az új ideiglenes iraki kormány nem képes biztosítani számukra a megfelelő életfeltételeket és legfőként a biztonságot. Tovább nehezítette a stabil, demokratikus Irak kiépítésére tett nyugati kísérletet két szomszédos állam Irán és Szíria. Irán az ország déli és keleti régióiban rendelkezik befolyással és az iraki síita közösség feletti ellenőrzés megszerzésére törekszik. Ezért fegyveres csoportokat támogat a mérsékelt síita többség destabilizálása érdekében. A síitek pedig a volt testvérpártjukkal, a Baath Párttal szimpatizálva szemet hunytak a területükön fegyvereseket toborzó vonatkozásában, illetve nem törekedtek különböző indíttatású felkelő csoportok határon történő átjutását megakadályozni, sőt esetenként elősegítették azt.

A síita vallási ünnepekre (Asúra, Ramadán, Hádzs) nagyszámú zarándok érkezett Irakba. Ennek égisze alatt nagyszámú szélsőséges fegyveres²⁵ jutott be az országba.

2004. áprilisában a síita szélsőségesek felkelést robbantottak ki azokban a körzetekben²⁶, ahol nagy támogatottsággal rendelkeztek. A feszültség forrása a koalíciós erők azon döntése volt, miszerint érvényesíteni akarták a Muktda asz-Szadr radikális hitszónok ellen hónapokkal ezelőtt kiadott letartóztatási parancsot. A fiatal vallási vezetőt azzal vádolták meg, hogy részt vett az amerikaiak által támogatott síita vezető, Szejd Abdul Madzsid al-Khoi, egy évvel korábban történt meggyilkolásában. A helyzet viszonylagos lokalizálását követően 2004.

---

²⁵ Hezbollah, Iszlám Dzsihád, Iszlám Mozgalom, Jeruzsálemi Harcosok stb. terrorszervezetek tagjai.

²⁶ El-Amára, Bászra, Bagdad Szadr városnegyede és en-Násziríja.

augusztus 5-én asz-Szadr vezetésével kitört a második síita felkelés. Szisztáni nagyajatollah a biztonsági helyzet nagyfokú romlása miatt 2004. augusztus 27-én megállapodást kötött a Muktada Milíciával, melynek értelmében azok megkezdték a támaszpontként használt szent helyek²⁷ kiürítését. A milícia időszakos térvészését nemcsak jelentős élőerő veszteségei okozták, hanem az is, hogy szent helyeket használtak fel fegyveres tevékenységre, amely a vallásos emberek nagy részének nem tetszett. Ezt tovább fokozta az a körülmény, hogy a radikális síiták szellemi vezetőjének tekintett Kazim al-Husszeini al-Haeri nagyajatollah 2004. szeptember 5-én közzétett nyilatkozatában elhatárolódott korábbi pártfoglaltja, asz-Szadr törekvéseitől. Természetesen a legradikálisabb csoportok vezetőinek ellenére volt a fiatal hitszónok tűzszüneti politikája, a politikai térre áthelyezett tevékenysége. Ezért híveikkel együtt kiváltak a szervezetből és tovább folytatták a koalícióellenes támadásaikat.

Ezzel együtt megállapítható, hogy a síiták többsége nem támogatja ugyan az ellenállókat, de ugyanakkor nem tartja fontosnak a nemzetközi erők jelenlétét sem. Sokat ártott a szövetséges csapatok presztízsének a rövidebb-hosszabb ideig ártatlanul fogva tartott több tízezer iraki személy is, akik közül sokat megkínóztak, megaláztak²⁸ operatív információk megszerzése céljából.²⁹

Ugyanakkor az is kitűnt, hogy az iraki eseményekre erős befolyást gyakorolt az iráni kormányzat, a háttérben beavatkozott az új iraki társadalom formálásába. Érdekei sajátosan ellentmondásosak. Egyrészt Iránnak nem célja egy erős iraki (katonai, gazdasági) hatalom vagy egy amerika-barát kormány kialakulása. Másoldalról pedig nem jó a stabilizációs folyamat erőteljes korlátozása sem a számára, mert ez esetleg Irak nemzetiségi alapokon történő felosztásához vezethetne. Így az önálló Kurdisztán megalakítása az iráni kurdokat arra ösztönözné, hogy csatlakozzanak a független kurd államhoz. Harmadszor pedig Irán abban érdekelt, hogy az iraki stabilizáció hosszú időre lekösse a szövetséges erőket, elsősorban az Amerikai Egyesült Államokat. Ezért az iráni vezetés lekötöztette, fizetett ügynökeit fontos politikai, gazdasági, vallási beosztásokba igyekezett segíteni, ahol azoknak ráhatásuk lehet a stratégiai döntésekre. Emellett természetesen információk, pénz és fegyverek átadásával támogatták a radikális iszlám csoportokat egészen 2004. közepéig. Ettől az időszaktól kezdve – kihasználva az iraki szunnita kisebbség konszolidációval szembeni elutasító magatartását – egyre inkább arra ösztönözte a vele kapcsolatban álló iraki síita csoportokat, hogy az ellenállás helyett inkább működjenek együtt a koalíciós erőkkel. A megváltozott stratégiájuknak megfelelően felhagytak az asz-Szadr vezette Mahdi Hadsereg támogatásával. Ugyanakkor elősegítették a Szaddám

---

²⁷ Ali és Kufa mecsetek.

²⁸ Pl. az Abu Ghraib börtönben a kihallgatásokat elősegítő tevékenységekről nyilvánosságra került felvételek.

²⁹ Tettüket nem mentegetve azért belátható, hogy a napról napra elszenvedett embervesztéseik csökkentésére, az ellenállók és terroristák felderítésére törekedtek.

rezsim idején Iránba toloncolt vagy oda menekült irakiak egy részének (kb. egy millió fő) visszatelepülését.

A választások közeledtével egyre fokozódó fenyegetés és támadás érte az ország központi és központi-északi területein a választási irodákat, a helyi közigazgatás tagjait, valamint a választásokat előkészítő személyeket. Az itt működő fegyveres csoportok akciói a szunnita közösség választási részvételének megakadályozására irányultak. Ezen kívül csak a vegyes -arab, kurd, turkomán és asszír- népességű Kirkuk és térségének biztonsági helyzete volt instabil.

A választási küzdelmek közepette az egykori állampárt tagjai Reform Párt (al-Iszlah) néven újjászerveződtek. A politikai szárnya a szunnita lakosság képviselőt felvállalva tartózkodott a nemzetközi erők elleni támadásoktól és politikai befolyásuk erősítésére törekedett. Ennek érdekében tagjai igyekeztek beépülni a kormányhivatalokba és a biztonsági erők soraiba. Ezzel ellentétben a katonai szárny aktívan közreműködik a koalícióellenes támadásokban.

A választásokkal összefüggésben bevezetett biztonsági intézkedések (határok lezárása, repülési és kijárási tilalom, a magángépjárművek használatának megtiltása) hatására viszonylag kevesebb támadásra került sor.

Irak az első választás után

A 2005 január 30-án, 60 %-os részvételi arány³⁰ mellett lebonyolított, – a szunniták többsége által bojkottált – nemzetgyűlési választásokon az Egyesült Iraki Szövetségbe tömörült síiták szereztek meg a győzelmet 4,075 millió (47,6 %) szavazattal. A második legtöbb, 2,175 millió voksot (25,4 %) a kurdok³¹ kapták. Így a 275 fős parlamentben a síita szövetség 140, a kurd koalíció 77, míg a harmadik legtöbb, 40 mandátumot, a volt ideiglenes miniszterelnök, Ijad al-Allávi által vezetett szekuláris csoportosulás, az Iraki Lista (1,168 millió voks, 13,6 %) szerzett. Ezért a kormányalakítás folyamata, a síita-kurd alkuk tükrében, szűk pártérdekek érvényesülésével, hosszas huzavonát követően történhetett meg. 2005. februárjában és márciusában a síita Egyesült Iraki Szövetség és a Kurd Szövetség többek között megvitatta a milíciák biztonsági

---

³⁰ Az utolsó népszámlálás 1987-ben volt Irakban, azokon a területeken, ahol a biztonsági helyzet megengedte. Közben sokszázezer fős háborús és migrációs veszteség érte az országot. Így a megjelölt huszonhétmilliós népességszám becslést érték. Ebből 15 millió (közülük 1.680.000 kurd) regisztráltatta magát a választásokra és 8 millióan mentek el szavazni. Az iraki kormány és a nagyobb számú iraki menekültet befogadó országok (Ausztrália, Amerikai Egyesült Államok, Dánia, Egyesült Királyság, Franciaország, Hollandia, Irán, Jordánia, Kanada, Németország és Svédország) egyezményeket kötöttek arra vonatkozóan, hogy a területükön tartózkodó tizennyolcadik életévüket betöltött iraki állampolgárok szavazhatnak.

³¹ A három kurd tartományban a szavazásra jogosultak több mint 90 %-a vett részt a választásokon.

erőkre történő bevonásának lehetőségeit. A kurd vezetők merev álláspontja miatt – visszautasítottak minden olyan javaslatot, amely katonai képességeik, ezáltal érdekérvényesítésük csökkentéséhez vezetett volna – végül abban állapodtak meg, hogy a kérdést az alkotmányról szóló vita keretében rendezik majd. Ezt követően került sor a választások után három hónappal az Ibrahim al-Dzsaafari vezette kormány megalakulására. Az általa vezetett kabinetben 17 síita, 8 kurd, 6 szunnita és 1 keresztény politikus kapott tárcát. A két legnagyobb politikai koalíció képviselői a kulcspozíciók (védelmi, olajipari, belügyi) megszerzéséért kemény harcot vívtak, valamint a többségében már kurdok által lakott Kirkuk státusáról vitatkoztak. A síita-kurd politikai szövetség megállapodása értelmében 2005. április 6-án az Alkotmányozó Nemzetgyűlés megválasztotta az Elnöki Tanács három tagját. Az államfő egy kurd vezető, Dzsálál Talabáni míg két helyettese a szunnita Gázi al-Javer (korábbi államfő) és a síita Ádel Abdel-Mehdi (korábbi pénzügyminiszter) lett.

Közben 2005. február elején a választásokat bojkottáló szunnita pártok és csoportosulások vezetői megvitatták Irak politikai jövőjét. A részt vevők kijelentették, hogy korábbi álláspontjukkal és nyilatkozataikkal ellentétben szerepet kívánnak vállalni a politikai életben, illetve az új alkotmány kidolgozásában.

Az átmeneti időszak másik fontos kritériuma – az új alkotmány kidolgozása – a fenti körülmények miatt jelentős késéssel kezdődött. Az 55 tagú alkotmányozó bizottsághoz később csatlakozott 15 szunnita, ami további nézetkülönbségekből fakadó ellentétekhez, sőt tárgyalásokból való kizárásokhoz vezetett. Ez már előrevetítette annak lehetőségét, hogy a végleges alkotmány szövegtervezete az amerikai fél által előírt időpontra, 2005. augusztus 15-ére, nem lesz kész. Többszöri hosszabbítást követően, 2005. augusztus 28-án a szunniták képviselői kivonultak a tárgyalásokról. Még aznap betérjesztették a nemzetgyűlés elé, amely szavazás nélkül elfogadta a tervezetet. Ennek ellenére tovább folytatódtak az egyeztetések és ennek alapján több változtatást hajtottak végre a törvénytervezeten. 2005. szeptember 28-án a nemzetgyűlés elfogadta az új alkotmánytervezetet, mely szerint az Iraki Köztársaság szövetségi állam, amelyet a főváros, a különböző régiók, decentralizált kormányzóságok és területi önkormányzatok alkotnak. Kurdisztán autonóm régió. Az államvallás az iszlám.

A 2005. október 15-re kiírt népszavazás előtt a síita-kurd szövetség megállapodást kötött a szunnita Iszlám Párttal, hogy amennyiben támogatják az alkotmánytervezetük elfogadását, abban az esetben a decemberi parlamenti választásokat követően módosításra javasolják azt. A szavazásra jogosult állampolgárok 63 %³² vett részt a voksoláson. A választók 78 %-a elfogadta, míg 21 %-a elutasította az új alkotmányt. Az Átmeneti Közigazgatási Törvény rendelkezése értelmében (melyet elsősorban a kurdok védelme érdekében hoztak), amennyiben Irak 18 tartományából háromban a lakosság több mint

---

³² A kurd tartományokban 35-60 %-os volt részvétel.

kétharmada elutasítja az alkotmányt vagy egy törvényt, akkor újra kell tárgyalni és szövegezni. A három szunnita többségű tartományban viszont csak kettőben al-Anbarban (96,9 %), illetve Szalah al-Dinben (81,75 %) utasították el az alkotmányt az előírt arányszám felett. Ninive szunnita tartományban a választók 55,08 %-a szavazott a javasolt dokumentum ellen. Ezért az érvényben lévő jogi norma alapján hatályba lépett az új iraki alkotmány.

A választások során a kurdok jóval túlszárnyalták³³ a számarányuknak megfelelő súlyukat. Ennek égisze alatt több előnyt kovácsoltak maguknak. Megerősítették a régió – az 1991-es Öböl-háború óta tartó – függetlenségét, távol tartották a központi kormányzat befolyását, területüket nagymértékben lokalizálták az ország többi részén folyó erőszaktól. Nagy erőket mozgósítottak az olajban gazdag, vitatott hovatartozású Kirkuk a kurd régióba történő integrálásába, melyet azonban az ellenérdekelt arab szunniták és turkománok (Törökország támogatásával) minden rendelkezésükre állóeszközzel megakadályoztak.

Fontosabb politikai csoportosulások

Egyesült Iraki Szövetség, amely több síita csoportot foglal magában. Ezek közül a legnagyobb bázissal az Abd-el Azíz al-Hakim³⁴ vezette Iraki Iszlám Forradalom Legfőbb Tanácsa (SCIRI), az Ibrahim al-Dzsafari által vezetett al-Daawa³⁵ és a választásokra hozzájuk csatlakozott Muktada asz-Szadr³⁶ radikális imám nevével fémjelzett mozgalom rendelkezett. Politikai programjukban a nemzeti egység megerősítését, az új alkotmány végrehajtását, a koalíciós erők kivonását és a kormányzati szervek működésének politikától való mentességét ígérték.

Kurd Szövetség, amelybe a Maszúd Barzáni által vezetett Kurdisztáni Demokrata Párt és a Dzsasal Talabani iraki elnök irányítása alatt álló Kurdisztáni Hazafias Unió tartozik. Választási kampányukban szabadságot, további politikai és alkotmányos előnyöket hirdettek meg, vallási és nemzetiségi hovatartozástól függetlenül.

Iraki Nemzeti Lista, amely Ijád al-Allávi volt ideiglenes miniszterelnök vezetésével a világi pártokat (Iraki Kommunista Párt, Független Iraki Demok-

---

³³ Valószínűsíthetően csaltak, aktivistáik több körzetben is szavazhattak, hiszen a választásra regisztráltak számát több százezer fövel meghaladta a voksolók száma.

³⁴ Fivére Mohammad Bákir al-Hakim ajatollah alakította meg iráni száműzetése alatt a SCIRI-t. 2003. májusában tért haza. Augusztusban Nedzsefben, az Ali imám mauzóleumánál álló mecsetnél, robbantásos merénylet áldozata lett. Al-Hakim ajatollah többször elítélte a szövetséges erők elleni támadásokat. Beszédeiben többször kifejtette, hogy mindenkinek érdeke, hogy Amerika minél előbb elhagyja Irak földjét.

³⁵ A legrégebben, az 1950-es években, alapított síita vallási mozgalom.

³⁶ Apját, Mohammad Szádik asz-Szadr ajatollahot 1999-ben Szaddám emberei meggyilkolták.

raták, Irakijún stb.) egyesítette. Az ebben résztvevő pártok demokratikus, világi Irak létrehozását ígérték.

Iraki Nemzeti Kongresszus Listáját Ahmed Csalabi³⁷ vezette, mely januárban vált ki az Allávi vezette szövetségből, mert ott egyes csoportok iszlám államot kívántak létrehozni.

Iraki Egyetértés Front, mely három szunnita pártszövetségből alakult. Választási programjukban a megszállás megszüntetését, a hazafiság erősítését, az érvénybe lépett alkotmány, valamint a Baath Párt egykori tagjainak a közéletből való kizárását és a volt iraki hadsereg feloszlását kimondó törvények felülbírállását hirdették meg.

Az iraki politikai elit az ország előtt megoldásra váró legfontosabb kérdéseknek az erőszak, a vallási ellentétek és a korrupció visszaszorítását, a regionális függetlenséget, a külföldi csapatok kivonását és a választások tisztaságát tartotta. A szunniták hevesen ellenezték a regionális autonómia kérdését, mivel attól tartottak, hogy ennek megvalósulása (kurd és síita gazdasági önállósodás) esetén az általuk lakott természeti kincsekben szegény térségek teljesen kimaradnak a gazdasági fejlődésből. A hatalmi ágakban alulreprezentált szunniták másik életbevágóan fontos problémája az volt, hogy véleményük szerint a síita többségű kormány elnézi saját fegyvereseinek beszivárgását a belügy- és a védelmi minisztériumba. Ezek a személyek pedig állami háttérrel (egyenruhák, igazolványok, gépjárművek, fegyverek stb) hajtanak végre gyilkosságokat, emberrablásokat, félemlítenek meg embereket.

Biztonsági helyzet

Az iraki lázadók korábbi laza szövetsége egyre erősebbé vált, támadásaik összehangoltabbak lettek. Jól szervezett csapásokat, merényleteket hajtottak végre. Fő céljuk az amerikaiak és szövetségeseik által támogatott és kiképzett új iraki hadsereg és rendőrség tagjainak megfélemlítése. Ezért mindennapossá váltak a toborzóirodák, a katonai, valamint rendőri objektumok, szállítójárművek elleni véres merényletek. A szunnita lázadók és a terrorista csoportok síiták elleni terrorakciói egyre növelték az etnikai és vallási feszültséget. A radikális síita fegyveresek nem várták meg a kormány ellenintézkedéseit, hanem saját kezükbe vették a megtorlást. Mindegyik fél támadásainak azonosak a jellemző módszerei, illetve a leggyakrabban előforduló eszközei. A fő közlekedési utak mentén elrejtett vagy álcázott robbanóeszközöket használtak, gépjárműbe vagy más közlekedési eszközbe szerelt robbanóanyagokat, gránátvetőket, illetve öngyilkos merénylőket alkalmaztak nagy forgalmú közterületeken (piac, kormányhivatal, oktatási centrum, munkaerő központ stb.). A robbantásokat úgy időzítették, hogy a lehető legtöbb áldozatot szedje a támadás.

---

³⁷ Az emigrációban működő Iraki Nemzeti Kongresszus vezetője volt.

Az iraki al-Kaida vezetője, Abu Muszab az-Zarkavi az Internet hálózaton 2005. nyarán közzétett beszédében a következőkre hívta fel a muszlimok figyelmét: „Néhányan úgy vélik, hogy az ellenállók két csoportra oszlottak: becsületes ellenállókra, akik a hitetlenek ellen harcolnak, valamint becstelenekekre, akik az irakiakat támadják. Kijelentjük, hogy az iraki haderő a hitehagyottak és a zsoldosok serege, amely a keresztésekkel szövetekezett, hogy elpusztítsa az iszlámot és harcoljon a muszlimok ellen. Ezért az iraki haderő ellen is küzdeni fogunk.”

A Koalíciós Átmeneti Hatóság által már 2003-ban elindított program szerint a Szaddám rezsim idejében alakult síita és kurd fegyveres csoportok tagságának mintegy 90 %-át a 2005. januári választásokig, a fennmaradó 10 %-át pedig 2005. októberéig az iraki biztonsági erők kötelékébe be kellett volna vonni vagy le kellett volna szerelni. Ehelyett azonban a kurd és síita vezetők a rivális fegyveres szervezetektől való félelmük, valamint a központi kormány gyengesége, határozatlansága miatt csak vontatottan és részben hajtották végre a fegyveres csoportjaik feloszlását. Az elgondolás alapvetően Irak északi területén érvényesült, ahol a kurd fegyveresek döntő többségét beintegrálták az Iraki Nemzeti Gárdába.

A választások előtt az ellenállók és a terroristák – csakúgy mint korábban – igyekeztek megfélemlíteni és a szavazástól távol tartani a választókat. Elsősorban az ország központi és nyugati térségében, illetve a kurdok lakta északi területeken történtek politikai célú erőszakos cselekmények és merényletek.

Irak a második választás után

307 politikai szervezet 7655 képviselője indult a végleges – négyéves mandátummal felruházott – parlamenti választásokon. Az új választási rendszer szerint mind a 18 tartomány lakossága arányosan képviseltetheti magát a törvényhozásban. Így az előző választás vesztesei, a szunniták részvételi arányuktól függetlenül is, a három általuk lakott tartomány (Ninive, al-Anbar és Szalah al-Din) miatt bizonyos számú képviselői helyhez juthattak.

A 2005. december 15-i választások a konzervatív beállítottságú Egyesült Iraki Szövetség nevű síita koalíció győzelmét (128 mandátum) hozták. Ebből a radikális hitszónok asz-Szadr mozgalma 30 képviselői helyet tudhat magáénak. Azonban a Nemzetgyűlésben kurd szövetségeseikkel (53 mandátum) együtt sem érték el a kétharmados többséget, mivel a legerősebb szunnita pártok a világias nacionalista pártokkal együtt megalakított Megegyezés és Egyetértés Nemzeti Frontja 80 mandátumot szerzett. Ez előrevetítette, hogy kemény belpolitikai küzdelmek, egyezségek árán lehet majd csak köztársasági elnököt választani, illetve miniszterelnök-jelöltet állítani. A Nyugat-barát, felvilágosult politikai erők eredménye erőteljesen elmaradt az előzetes várakozásoktól. Ezért a síiták

meg tudták akadályozni a világi felfogású Ijad al-Allávi és a mögötte álló politikai erők részvételét az új kormányban.

A nemzetközi közösség a nemzeti egységkormány mielőbbi megalakulásában volt érdekelt, mert értékeléseik szerint főként ez az út vezethet el az iraki fegyveres ellenállás elsorvadásához. A kabinet eredményes funkcionálása esetén elszigetelhetné a szélsőséges vallási erőket és megkönnyíthetné a nacionalista alapon álló ellenállók bekapcsolódását a politikai átalakulás folyamatába.

A többségi síiták által javasolt Ibrahim al-Dzsafarit a kisebbségi kurdok és szunniták nem fogadták el arra való hivatkozással, hogy nem képes megfékezni a felekezeti villongásokat, mivel túlságosan elfogult a saját vallási irányzata mellett, és nem tudta emelni az életszínvonalat sem. A négy hónapig tartó politikai alkudozások eredményeként 2006. április 22-én kapott kormányalakítási megbízást, az összes politikai csoportosulás által alkalmasnak tartott, Núri al-Málíki³⁸ síita politikus. Ugyancsak aznap döntött a parlament arról, hogy újabb hivatali időszakra megválasztja Dzsálal Talabáni államfőt, de egyben egy síita és egy szunnita felekezethez tartozó helyettest (Adil Abul Mahdi, illetve Tarik al-Haszimi személyében) is delegáltak mellé. A miniszterelnökkel szemben megfogalmazott fő elvárások a politikai stabilitás megteremtése, a lakossági szolgáltatások biztosítása, a fegyveres szervezetek leszerelése, a biztonsági erők bevethetőségének javítása, a vallási ellentétek enyhítése és a gazdaság fellendítése voltak.

Abdel Azíz al-Hakim, a legnagyobb iraki síita párt, az Iraki Iszlám Forradalom Legfelsőbb Tanácsa vezetője 2006. december elején Washingtonban tárgyalt és azt kérte az amerikai vezetéstől, hogy maradjanak Irakban az amerikai csapatok a terroristák elleni harc sikere érdekében.

Biztonsági helyzet

A polgárháborúval fenyegető felekezeti összecsapások a síiták legszen-
tebb helyének számító samarrai Arany Mecset 2006. február 22-én történt felrobbantása után kezdődtek. Azonosítatlan – feltehetően az al-Kaidához kötődő fegyveresek – 21-én este lefegyverezték, megkötözték az őrséget és két robbanószerkezetet helyeztek el, amivel két detonációt kiváltva romba döntötték a mecset kupoláját, valamint az egyik minaretjét megrongálták. Ennek hatására több iraki városban különféle véres atrocitások érték a szunnitákat, több tucat mecsetjüket pedig felgyújtották, megrongálták. A szunniták válaszul a támadásokra merényleteket követtek el síita vallási vezetők, hívők, valamint mecsetek ellen. Irak politikai és vallási vezetői elítélték az erőszakos cselekményeket. Ennek és a politikai megállapodások ellenére tovább folytatódtak a napi 140-150 alkalommal elkövetett merényletek, erőszakos cselekmények. Ezeket elsősorban

---

³⁸ Nevezett 1979-ben menekült el Irakból. Szíriában élt és az al-Dawa Pártnak volt a meghatározó funkcionáriusa.

a fővárosban és a Bagdadtól északra, valamint nyugatra lévő tartományokban követték el. Ugyanakkor az ellenállók és a terrorista csoportok rendszeresen követték el szabotázsakciókat a stratégiai fontosságú kőolaj távvezetékek és a nagyfeszültségű elektromos vezetékek ellen. Ennek hatására akadozott az üzemanyag és az energiaellátás. Ezért a lakossági fogyasztás alacsony szinten volt tartósan maximalizálva. Ebből fakadóan egyre növekedett az elégedetlenség, amelyet tovább növelt a mindenre kiterjedő korrupció és a biztonság tartós hiánya.

A helyzetet tovább súlyosbította, hogy a síiták két frakcióra szakadtak. Fegyveres csoportjaik között ellenségeskedések, összecsapások alakultak ki. Az egyik szervezet, a Badr-Brigádok az Iraki Iszlám Forradalom Legfelsőbb Tanácsának fegyveres szárnyát alkotják és mintegy 15-20 ezer fegyverrel rendelkezik. Harcosait Iránban képezték ki és onnan kapnak pénzügyi támogatást és fegyverutánpótlást. A másik rivális csoport a radikális vallási vezető, Muktada asz-Szadr által irányított Mahdi Hadserege – 6-8 ezer főre becsült létszámmal – pedig Bagdad legszegényebb negyedeit és a dél-iraki Nedzsefet uralják. Harcosai nagyrészt munkanélküli ifjú síitákból állnak. Olaj- és gázcsempészetből, adományokból és védelmipénz-szedésből finanszírozzák magukat. A két szervezet közti összecsapások a fővárosban és a déli térség nagyobb városaiban folytak.

A radikális szunniták alapvetően a volt Szaddám – katona, rendőr és titkosszolgálati – tisztek által vezetett ellenállásban,³⁹ és az al-Kaida iraki csoportjában harcolnak az amerikai csapatok ellen. A katonai hierarchia alapján szerveződött szervezetek tagjainak fizetését, ellátását a Szaddám érában „megmentett” és elrejtett nagymennyiségű nyugati valutából⁴⁰ finanszírozzák parancsno-kaik, vezetőik. 2006. elején a nyugat-iraki szunnita törzsi vezetők létrehoztak egy saját félkatonai szervezetet, az Anbar Forradalmárait.

Északon a kurd Pesmerga milícia (kb. 55-65 ezer fő), jól megszervezett, hosszú idő óta fegyverben tartott, ütőképes haderő, amely képes szavatolni népük szállásterületén a békét. Csak Észak-Irakban működnek és az autonóm kurd kormánynak vannak alárendelve. Bár az utóbbi időben – a nagymértékű korrupció és a két uralkodó klán szinte diktatórikus irányítási módszere miatt elégedetlen kurdok között – egyre jobban erőre kap a kurd szélsőségeket egyesítő, 2001-ben alapított Anszár al-Iszlám nevű terrorszervezet, mely az amerikaiak 2003-as iraki műveletei során meggyengült. 2003. nyarán iraki arabok és külföldről érkezett harcosok újjá szervezték, majd az év vége felé az Anszár asz-Szunna névet vette fel. A szervezet részt vesz az iraki ellenállásban és a koalíciós erőket akarja távozásra kényszeríteni.

---

³⁹ Köztük legjelentősebb szervezetek az 1994-ben létrehozott Szaddám Partizánjai (Szaddám Fedájin) és a 2003-ban alakult Szunnita Támogatók Hadserege (Dzsais al-Anszar al-Szunna).

⁴⁰ Sok milliárd USD-t sikerült Irak katonai összeomlása előtt biztonságba helyezniük.

Az al-Kaida iraki csoportja döntően külföldről érkező⁴¹ hitharcosokból áll. Folyamatos utánpótlásuk érkezik az iszlám országokból és Nyugat-Európából. Nagy részük kiképzetlen, csak az Afganisztánt is megjárt veteránok rendelkeznek komoly harctéri tapasztalatokkal.

A fentiekén kívül áttekinthetetlen számú magán milícia áll a különböző törzsi és vallási vezetők, valamint különféle politikai pártok irányítása alatt. Közülük sok harcol egymás és a megszálló erők ellen.

Az esztelen vérontást és pusztítást megelégtelve a lakosság egy része – magát önvédelmi csoporttá szervezve – egyre nagyobb szerepet vállal az ellenállók és a terroristák elleni harcban.

Ugyancsak a lázadók felszámolását végzi a Farkas-Brigád nevű különleges rendőri egység, melynek 2000, többnyire fiatal síita harcos tagja van. A szervezetet az amerikai és az iraki hadsereg állította fel és finanszírozza működését. Feladatát rendkívüli brutalitással végzi.

Irak jövőjére a legnagyobb veszélyt a szemben álló vallási felekezetek milíciái jelentik, mert ezek jól működő hierarchiára épülnek és a parlamentbe jutott pártok politikai háttér támogatásával beépülhetnek az államapparátusba is.

A jelenlegi iraki államot vallási, nacionalista és felekezeti szenvedélyek uralják. Tény az, hogy a lázadást a koalíciós csapatok és az új iraki vezetés ellen a Szaddámhoz hű erők kezdték. Mára viszont az ország területe a különböző célokat kitűző csoportok, szervezetek sokrétű konfliktusává, fegyveres küzdelmek színterévé vált. A nacionalisták ki akarnak üzni minden külföldit. A síita és szunnita fanatikusok viszont „szent háborút” vívnak a hitetlenek (USA és szövetségesei) ellen. A szunnita lázadók rendszeresen megtámadják a síita lakosokat, mert az amerikaiak bérenceinek, háttérbe szorításuk fő okozóinak tartják őket. Mivel ezeket az akciókat sem az iraki hatóságok, sem az amerikai erők nem voltak képesek megakadályozni, ezért a síita félkatonai szervezetek saját kezükbe vették a védelem megszervezését. A törvény nevében halálbrigádokat küldenek a szunnita civil lakosságra. Ez az ellenségeskedési spirál a kvázi-polgárháború szélére sodorta az országot. Eközben az iraki politikusok egymásra mutogatnak. A véletlenszerűnek tűnő erőszakos cselekmények vizsgálata során sokszor megállapítható, hogy az áldozatok gondos mérlegelés után lettek – származásuk, felekezeti hovatartozásuk, nézeteik, foglalkozásuk stb. alapján – kiválasztva. Ezek egy része síita vagy szunnita prominens személy, más részüket pedig – tudtukon kívül – stratégiai célpontok megtámadásához vagy az oda történő bejutáshoz használnak. Harmadik kategóriát képeznek az abszolút

---

⁴¹ Ezek elsősorban az afrikai országokból (Algéria, Egyiptom, Szaúd-Arábia, Szíria) és palesztin területekről jönnek harcolni, de soraikban nyugati országok állampolgárai (amerikai, belga, dán, francia, spanyol) is megtalálhatóak.

átlagállampolgárok, akiknek azért kell csak meghalniuk, hogy minél nagyobb félelmet keltsenek az emberekben.

A biztonsági helyzet stabilizálásához azonban az iraki fél aktív közreműködésére lenne szükség. Ám annak ellenére, hogy közel 300 ezer fős iraki biztonsági erőt kiképeztek a szövetségesek, azok nem megfelelő állapota⁴² és válásfelekezeti összetételének átalakulása⁴³ miatt az ellenállóktól és egyéb fegyveres csoportoktól megtisztított területeket az amerikai haderő nem tudja átadni számukra. Ez egyrészt hátráltatja az újjáépítést, másrészt leköti az amerikai csapatokat, amelyek így nem tudják a többi fertőzött terület demilitarizálását végrehajtani. Irak jövőjét illetően Szaddám és társai – háborús bűnök elkövetése miatti – halálra ítéltése és kivégzése alapvetően jelképes értékű volt. Dia Raswan egyiptomi politikai elemző véleménye szerint: „A per olyan precedenst jelent az arab világban, amely közvetlenül gyengíti egyes vezetők hatalmi pozícióit.”⁴⁴ Szaddám kivégzése és annak anarchikus körülményei következtében a szunnita ellenállás, valamint a vallási-etnikai erőszak fokozódása várható.

Összegzés

A mély történelmi érzékkel (az egyik legősibb gyökerű kultúrnép) rendelkező irakiak több évtizede félelem és könyörtelen elnyomás alatt éltek. Ennek, valamint Szaddám Huszein törzsi ellentéteket szító politikája, illetve a szunnita arabokkal történő kivételezett bánásmódja hatására meggyengült a nemzeti egység az országban. A brutális diktatúra következtében a belső ellenzék, demoralizált, összezúzott és megosztott lett. Ugyanis Szaddám elnök módszeresen kiírtatta azokat a személyeket, akik szervezkedtek ellene vagy akikről feltételezhető volt, hogy hajlamosak erre. Regnálása idején az olajkincse miatt egyik leggazdagabb arab országnak számító Irak a szegény afrikai országok szintjére süllyedt. Az általa kirobbantott háborúk⁴⁵ ismeretében a térség államai érdekeltek egy létüket és érdekeiket kevésbé fenyegető gyenge, támadásra képtelen, széthúzó, esetleg etnikai részeire szakadó új iraki állam kialakulásában.

A több hónapos amerikai politikai és katonai nyomás (csapatok felvonultatása) következtében a bagdadi kormányzat nem tudta pontosan mikor támadják meg a szövetséges csapatok. Ezért teljes készültségben kellett tartaniuk az ország hadigépezetét és a hadigazdaságát. Ez pedig magával hozta az áru és energiaellátási nehézségeket, mely további elégedetlenséget okozott a diktatúra által leginkább elnyomott népcsoportok körében.

---

⁴² Amerikai tájékoztatás szerint egész zászlóaljok dezertáltak már az iraki hadseregből, és egész rendőrszázadokat kellett már felszámolniuk, mert részt vettek a lakosság elleni erőszakos cselekményekben.

⁴³ A szunniták egyre nagyobb számban kényszerülnek elhagyni a rendvédelmi erőket.

⁴⁴ Szikora Márton: Élve vagy halva? Hetek X. évfolyam 46. szám

⁴⁵ 1980-ban Irán, 1990-ben Kuvait megtámadása.

A Szaddám rezsím megdöntésére indított katonai akció egy rendkívül intenzív légi hadműveletből, pszichológiai hadviselésből és a főváros bekerítésére irányuló szárazföldi hadműveletből tevődött össze.

Az angolszász szövetségesek az Irakban aratott – az amerikaiak csúcstechnológiájában rejlő – gyors és elsöprő fölényű katonai győzelmüket követően – egy másik kultúrkörbe tartozó országban – a klasszikus megszállói módszerekkel kezdtek el irányítani. Az Amerikai Egyesült Államok ellentmondást nem tűrve, egy nyugati mintájú demokrácia létrehozásával tervezte megreformálni Irakot. Ez a politikai rendszer és annak intézményei azonban teljesen idegenek az iszlám világtól. Ezt a helyzetet tovább bonyolítja az a körülmény, hogy Irak három nagy etnikai és vallási identitású, egymással szemben álló népcsoport országa, melyet az egykori angol gyarmatosítók érdekeiknek megfelelően hoztak létre az Ottomán birodalom három tartományából. Ezt a konglomerátumot a Szaddám éra alatt „vérrel és vassal” tartották egybe. A diktatúra politikai elitjét, tömegbázisát és erőszakszervezeteinek emberanyagát túlnyomórészt a szunnita arab lakosság adta, mely számszerűen kisebbségben volt a síitákhoz képest. Ezért erőteljes elnyomást gyakoroltak, sőt esetenként népiertásokat folytattak a lázadó síita és kurd lakosság irányába. Szaddám elnök bukása után a szunnita népesség az uralmi pozícióból félelembe, állandó munkája elvesztésével nyomorba került. Vallási és politikai vezetőik egy része elmenekült, más részüket meggyilkolták. Az iraki síiták pogromjaitól retteghetően egyre inkább az al-Kaida terrorszervezetre támaszkodtak, mely reményt nyújtott nekik az iráni befolyás és elnyomás ellensúlyozására.

Véleményem szerint az amerikai vezetés nem vette figyelembe, hogy Irak megszállásához, a rend és az életfeltételek biztosításához nagyságrendileg nagyobb katonai erőt kell alkalmaznia, mint az általa bevetett támadó csoportosítás. Ezáltal nem volt elég képessége az ellenség csapatainak időbeni bekerítésére, lefegyverzésére, őrzésére, a fegyver és lőszerraktárak megbízható módon való birtokba vételére. Ugyancsak problémát jelentett, hogy a gyors katonai sikerekre és a lakosság együttműködésére gondoltak csak. Ezáltal nem készítette fel kellően sem saját csapatait, sem az iraki politikai ellenzékét a Szaddám rezsím bukását követő időszakra. Így azok nem tudták megnyerni a lakosság bizalmát, nem tudtak aktívan részt venni a rend és a közigazgatás megszerzésében. Elmulasztották a helyi törzseket bevonni a rendezési folyamatokba. Ebben szerepet játszhatott az is, hogy túlságosan hittek néhány Nyugaton élő prominens iraki személynek, akik az iraki politikai életben játszott szerepüket, lehetőségeiket eltúlozták vagy nem vették figyelembe az elmenekülésük óta eltelt időszak változásait. Nagy tévedés volt a Baath párt tagjainak eltávolítása a közintézmények állományából, illetve a fegyveres erők és titkosszolgálatok feloszlátása. Ugyanakkor alábecsülték a Szaddám rendszer támogatóinak erejét. Nem vették figyelembe azt sem, hogy az előző, 1991-es háború alatt a Dél-Irakban élő síiták fellázadtak, de tevélegesen nem segítették őket az amerikaiak.

Lehetőségük volt rá, de nem védték meg a lakosságot Szaddám vérbosszújától. Ezért a síták többsége azóta gyűlöli az amerikaiakat, sőt egy részük egy iráni mintájú, iszlám alapokon álló „Isten országa” gondolatával rokonszenvez. Rossz intézkedéseik sorát növelték azzal is, hogy az irakiak megkérdezése nélkül osztották fel szinte csak amerikai vállalatok között a háború utáni újjáépítési megbízásokat, valamint az újjáépítésre, fejlesztésre és munkahelyteremtésre szánt összegek nem a megfelelő helyekre kerültek, amely szintén a megalázottság, a kiszolgáltatottság, a létbizonytalanság érzetét erősítette bennük. Ezt tovább növelte, hogy a kezdeti időszakban tétlenül nézték az iraki köz és magánvagyon széthordását, az általános rend és biztonság megzavarását, az anarchia kialakulását.

Összességében megállapítható, hogy a katonai beavatkozás az egész közel-keleti térség destabilizációját hozta magával, nem pedig az amerikai típusú demokráciák dominó-elv szerinti létrejöttét. Hatalmi és ideológiai⁴⁶ vákuum keletkezett, amit Kuvait kivételével minden szomszédos állam megpróbál kihasználni. Úgy tűnik az Amerikai Egyesült Államok nem készült fel kellőképpen a háború utáni problémák (a nem konvencionális hadviselés, a munkanélküliség, gazdaság, közművek és közintézmények működtetése stb.) megoldására. Pedig sikeres vagy sikertelen iraki belpolitikájának függvénye az arab világ radikalizálódása vagy annak elmaradása. Az ország modernizációját a helyi, specifikus viszonyok (törzsi szempontok, nacionalizmus, huszonkét évnyi diktatúra) figyelembe vételével pedig úgy kell véghez vinnie, hogy a mai iszlám világ fő jellemzőit (korrupció, emberi jogok hiánya, kisebbségek semmibe vétele) a lehetőségek szerint visszaszorítsa, az ebből adódó érdeksérelmeket más engedményekkel kompenzálja. Az pedig egyértelműnek tűnik, hogy ebben a térségben sem lehet mesterségesen nemzetet építeni. Egy sokszínű, demokratikus ország létrehozása nem megy máról holnapra még Európában sem, főleg nem erőszakos úton történő misszionálással. Ennek társadalmi, történelmi feltételei vannak, hiszen Nyugaton is évszázadok során alakultak ki a jelenleg mintaként szolgáló politikai rendszerek.

Az amerikaiak által elgondolt béketeremtést 2007. január végéig nem sikerült végrehajtani. A mai napig ugyanis nem tudtak gondoskodni a polgári lakosság biztonságáról. Ez azért nem sikerülhetett, mivel a kezdeményezés nagyrészt a nem állami hadviselők (felekezeti és etnikai milíciák, terrorista szervezetek, bűnszervezetek) kezében van. A mai Irakban ezeknek a szervezeteknek, csoportoknak alkalomszerű szövetségei küzdenek egymással és a gyenge központi hatalommal – melynek fegyveres erői is erős felekezeti, etnikai befolyás alatt állnak –, illetve az azt támogató koalíciós erőkkel szemben. A hosszú és kemény politikai alkudozásokat követően ugyan létre hoztak egy síita-szunnita-

---

⁴⁶ A Baath Párthoz kötődő iraki nacionalista, pánarab eszmerendszer kiiktatása az iraki identitást háttérbe szorította, helyette az etnikumot és a vallási különbözőségeket helyezte előtérbe.

kurd föderációt, azonban a három országalkotó politikai aktor tényleges hatalom megosztási kiegyezése még nem történt meg. A kialakított parlamenti demokráciát jelenleg gyenge központi kormány, erős régiók és széleskörű jogosítványokkal rendelkező nemzetgyűlés jellemzik. Ezen kívül a kurd autonóm terület saját parlamenttel és kormánnyal rendelkezik. Irak hivatalos vallása és egyben a jogalkotás legfontosabb forrása is az iszlám. Azonban nincs letisztázva olyan kardinális kérdés, hogy a síiták teokratikusabb vagy a szunniták és kurdok szekulárisabb álláspontja lesz az irányadó az ország politikai berendezkedését illetően. Ennek erőszakmentes elérése érdekében mindegyik entitásnak megfelelő eszközt (kiszorítás, leszerelés stb.) választva kell kezelnie a saját radikálisait. A szövetséges csapatoknak pedig a síiták és szunniták által vegyesen lakott területek (Irak központi részei), biztonságát kell szavatolnia. Természetesen a térség országait sem lehet kihagyni a stratégiai alkuból. Mind a szunnitákat, mind a síitákat támogató államokat, valamint a „kurdérzékeny” Törökországot érdekeltté kell tenni a rendezésben, csakúgy mint a közel-keleti békefolyamatban. Ellenkező esetben a környező országokra is áttérjedhetnek a fegyveres konfliktusok.

Felhasznált irodalom

1. Bognár Károly: A második iraki háború néhány előzetes tapasztalata, Új Honvédségi Szemle, HM. 2005. május
2. Magánhadseregek, milíciák, halálszázadok Standard, 2006. december 3. in.: MK Információs Hivatal, Nyugat-Európai sajtószemle, 2006. december 8.
3. Nemzeti identitás és külpolitika a Közel-Keleten és Kelet-Ázsiában szerk.: N. Rózsa Erzsébet, Teleki László Alapítvány, Bp. 2005.
4. N. Rózsa Erzsébet: Iraki népszavazás az új (végleges) iraki alkotmányról, Teleki László Intézet Külpolitikai Tanulmányok Központja, Hírlevél I. évfolyam 8. szám
5. Németh József: Irak más szemmel, KBH Szakmai Szemle, Bp. 2003. 1. szám
6. Rostoványi Zsolt: Az iraki válság –időszerű tájékoztató, MH Bp., 2003.
7. Szikora Márton: Élve vagy halva, Hetek, X. évfolyam 46. szám
8. Wagner Péter: Káosz és a belpolitikai rendezés kérdőjelei a poszt-Szaddám Irakban, Kül-Világ, A nemzetközi kapcsolatok folyóirata, I. évfolyam 2004/1.
9. <http://hetilap.hetek.hu>
10. <http://hvg.hu>
11. <http://index.hu>
12. <http://www.budapestanalyses.hu>
13. <http://www.fesbp.hu/hun/Karikatura/komlorinczb.htm>
14. <http://www.fn.hu>
15. <http://www.nol.hu>
16. <http://www.origo.hu>

SIKESDI LÁSZLÓ

A KATONAI BIZTONSÁGI HIVATAL ÁLLOMÁNYÁBA TÖRTÉNŐ FELVÉTEL RENDJE, A KIVÁLASZTÁS, BEKERÜLÉS, FELKÉSZÍTÉS, BEVÁLÁS FOLYAMATA, A TITKOSSZOLGÁLATI MUNKA SPECIALITÁSA TÜKRÉBEN

A társadalmi átalakulás, a védelmi szféra helyzetében és az ország biztonságának körülményeiben bekövetkezett döntő jelentőségű változások következtében, a Katonai Biztonsági Hivatal hivatásos állományával szembeni elvárások jelentősen átalakultak az utóbbi 10-15 évben. Az 1990-ig működő és a nemzetbiztonsági feladatokat ellátó szervezetek lebontásával és a politika akaratának megfelelő lépcsőzéssel létrehozott új nemzetbiztonsági feladatokat ellátó szervezeteknek – köztük a katonai elhárítással foglalkozó Katonai Biztonsági Hivatal –, az időközben megváltozott belső és külső körülményekkel övezett új kihívásokkal kellett szembesülniük. Megszűnt az addig ideologikus jellegű, helyenként illuzórikus, nehezen megfogható, esetenként fantomizált, de mindenképpen túlmisztifikált szervezet és az általa végzett – több esetben társadalmilag nem ismert és politikai, ideológiai alapon megvalósított – tevékenység.

Az új titkosszolgálatoknak fel kellett építeniük saját szervezetüket, ki kellett alakítaniuk működési területeiket és megmaradt állományukat fel kellett készíteni a megváltozott körülmények között művelt, a nemzet biztonsága érdekében végzett titkosszolgálati tevékenységre. A létrejött Katonai Biztonsági Hivatalnak az állományában csak hivatásos tisztek és tiszthelyettesek szolgálnak, így a velük szemben támasztott követelmények már más szegmenseit is mutatta a honvédség egészére megfogalmazott elvárásoktól. A korábbi rendszerben egyértelműen alkalmazott követelményrendszer ma már nem funkcionál, a „politikai megbízhatóság” primátusa eltűnt. Számos „rég”i erkölcsi érték, norma, követelmény háttérbe szorult vagy eltűnt, átalakult. Korábban nem tapasztalt módon tért hódított a racionalitás és az individualitás, megerősödtek a nyereség-orientált cselekvési stratégiák. A mai és nagy valószínűséggel a következő fiatal generációt, – mint meghatározó vezérlőelv – az egyéni érvényesülésre és a gyors sikerekre, a látható jólétre törekvés jellemzi.

A nemzetbiztonsági szolgálatok újjászervezésével a katonai nemzetbiztonsági feladatok végrehajtása érdekében – a Kormány alárendeltségében és a Honvédelmi miniszter irányítása alatt – önálló szervezetekként hozták létre a Magyar Köztársaság Katonai Biztonsági Hivatalát, mely feladataiban összetettebbé vált, a Magyar Köztársaság, a Honvédelmi Minisztérium valamint a Magyar Honvédség érdekében folytatott elhárító munka érdekében.

A katonai elhárítás korábban Belügyminiszteri irányítás alatt folyt. A hadsereg szervezeti egységeinél, magasabbegységeinél, egységeinél és alegységeinél a Belügyminisztérium állományába tartozó, rendőri rendfokozattal és beosztással bíró operatív tisztek dolgoztak és hajtották végre a katonai elhárítással összefüggő feladatokat. A Katonai Biztonsági Hivatal 1990. február 14.-i megalakításakor – állománya visszakerülve katonai beosztásba és rendfokozatba – megalapozták és meghatározták az új kihívásokat felvállaló, azokkal bátran szem-benéző, a Magyar Köztársaság érdekeinek megfelelő katonai elhárítási feladatokat.

A Katonai Biztonsági Hivatal az országban végbement reformfolyamatok idején nemcsak irányítási, strukturális változásokon ment keresztül, hanem az állomány létszámában és összetételében is jelentős változások történtek. A Magyar Honvédség a haderőreform következtében átalakult, létszáma jelentősen csökkent, és ezeknek megfelelően a Katonai Biztonsági Hivatal szervezeti felépítése – benne a létszám – is ennek megfelelően alakult, mintegy követve azt. Az állomány körében bekövetkezett fluktuáció és átszervezések okozta hiányokat a Magyar Honvédség állományából, hivatásos tisztekkel és tiszthelyettesekkel pótolták. A titkosszolgálatok specialitásából adódó eltérések figyelembevételével a Katonai Biztonsági Hivatalnál is kialakult egyféle rendezőelv, melyekkel az állománycsoportok kialakításakor operáltak.

1. A Katonai Biztonsági Hivatal állományba történő bekerülés módjai

A Katonai Biztonsági Hivatal hatáskörébe tartozó területek a társadalomban mindig is privilegizált, megkülönböztetett helyet foglaltak el. A Honvédelmi Minisztérium, valamint a Magyar Honvédség és háttérintézményei minden időben speciális szervezeti formában (katonai alakulatokként), egyedi körülmények között (laktanyákban, kiképzőbázisokon ill. gyakorlótereken) és társadalmi összehasonlításban nézve egyedi és sajátosan felkészített állománnyal (hivatásos tisztek és tiszthelyettesek) működnek. Ezekből adódóan mindazok a hatáskörbe tartozó területek, ahol a Katonai Biztonsági Hivatal működik, magukon (és magukban) hordoznak egy sor megkülönböztető jegyet, melyek egyedisége és speciális jellemzője csak és kimondottan arra a közegre értelmezhető és érthető, mely mellett természetesen más, a társadalomban is meglévő, a munkahellyel összefüggő jelenségek is megtalálhatók. Így az állományba kerülés során ezeket

a körülményeket értékelve és figyelembe véve kell a felvételre vagy átvételre kerülő személy meglévő és várható körülményeit megítélni.

A Katonai Biztonsági Hivatal állományába kerülésnek speciális feltételei vannak. Az állományba vételt megelőzi egy sor olyan értékelés és vizsgálat, mely speciális szempontrendszerek segítségével igyekszik tisztázni, a szolgálat-hoz felvételre tervezett (jelölt) alkalmazásával összefüggő alapvető kérdéseket:

- alkalmas-e a jelölt a beosztás betöltésére:
  - egészségi,
  - pszichológiai,
  - erkölcsi,
  - biztonsági,
  - iskolai végzettség szempontjából?

Ezek a normatív alapon felállított alapkövetelmények, melyekkel a munkavállaló a munkába állás előtt tisztában van, csak egy általánosított, mindenhol és mindenkire érvényesíthető „szabályzócsomag”. Egyedisége, különlegessége nincs, a speciális munkakörök betöltéséhez többlet információt nem ad. Tehát szükség van egy, az általános szabályzóknál több információt és értékelhető körülményt nyújtó vizsgálati rendszer, mely alapján a speciális rendeltetésű szervezetek képesek kiválasztani leendő munkatársaikat.

De hogyan kerülnek „képbe” ezek a leendő munkatársak?

A tapasztalatok alapján két, markánsan megkülönböztethető módja létezik a jelöltté válásnak és megfelelés esetén az állományba kerülésnek:

- Önkéntes jelentkezés, toborzás illetve beajánlás útján
- Kompetencia alapú kiválasztás útján

A. Önkéntes jelentkezés, toborzás

A Magyar Honvédség állományfeltöltés és különböző állománycsoportok kialakításának jelenkori módszerei közé tartozik az önkéntes jelentkezés vagy toborzás módszere. Ezt alapvetően a hiányzó munkaerő előteremtése motiválja, meghatározó szempontjai a katonai pálya iránti érdeklődés felkeltésén túl, a létszámkeretek és igények feltöltése, a társadalom részére munkalehetőség kínálata és adott ország rész munkaerő feleslegének hasznosítása. Ezt a fő feladatot adja a Honvédelmi Miniszter „A toborzás rendjéről” szóló 23/2002. rendeletében, mely rögzíti: „A katonai toborzás rendeltetése a Honvédség személyi állomány utánpótlásának folyamatos biztosítása, melynek feladatkörei:

- A katonai oktatási intézmények beiskolázási igényeinek biztosítása.
- A hivatásos állomány utánpótlása a szerződéses állomány köréből.

- A szerződéses és az önkéntes tartalékos állomány utánpótlása közvetlenül a polgári életből.”

A toborzás folyamata a Magyar Honvédség egyfajta nyitását jelenti a polgári élet felé, melyen keresztül a hadseregről a társadalomban kialakult vagy kialakuló képet igyekeznek pozitívvá tenni. A hivatásos és szerződéses katonai pályával, a tiszt és tiszthelyettes képzéssel és az önkéntes tartalékos szolgálattal összefüggő előadásokat, bemutatókat, ismertetőket tartanak, megjelennek nagy nyilvánossággal bíró rendezvényeken és e „munkafolyamatok” során regisztrálják azokat az önként jelentkezőket akiknek érdeklődését felkeltették.

Ezt a fajta „létszámfejlesztést” a kampányjellegű, tömeges méretek és a jelentkezők általános szűrése jellemzi. A tapasztalatok szerint a toborzás során önként jelentkezéssel, a Magyar Honvédség felvételi rendszerében megfordult személyek körében jelentős számú az egészségügyi problémákkal vagy a biztonsági ellenőrzésen kiesettek száma. A toborzás útján a katonai pályára igyekvők körét jellemzi, hogy többségében az alacsonyabban kvalifikált, katonai pályával nem találkozó, vezetői tapasztalatokkal nem rendelkező, többnyire állástalan vagy állást kereső (változtatni szándékozó) személyek. A 2005. évi tapasztalatok azt mutatják, hogy egyre több fiatal jelentkezik, akiknek még emlékképük sincs a Honvédségről, mivel a kötelező sorkatonai szolgálat meg-szűnt. A toborzóirodák hatékony működése eredményeként 2005.-ben elérték a kívánatos létszámszintet – addig a mennyiségi szempontok domináltak – és így év végétől már megtehetik, hogy a jelentkezőknél elsősorban a középfokú végzettséggel rendelkezőket preferálják.

Míg a katonai szervezetek működéséhez szükséges létszám „előteremtése” szempontjából az oktatás rendszerében szerzett szakvégzettséggel a polgári személyek többsége – rövidebb kiképzés után – katonaként alkalmazható, addig a katonai titkosszolgálatok operatív munkáját elvégezni képes személyek a társadalomban nem „teremnek”. Ezeken a pontokon jelentkezik először a Magyar Honvédség igényei és elvárásai valamint a Katonai Biztonsági Hivatal állományával szemben támasztott követelmények közötti jelentős eltérés.

B. Kompetencia alapú kiválasztás

A Hivatal humánpolitikájának másik, a korábbiaktól eltérő alkalmazható módszere a kompetencia figyelembe vétele lehet a leendő munkatárs kiválasztásánál. A kompetenciakutatás az utóbbi 10 évben a vezetés és szervezetpszichológia egyik legdinamikusabban fejlődő része lett. A „kompetencia” tulajdonképpen „rátermettség” értelemben a legkifejezőbb fordítása, mely alapján egy „kompetens munkatárs” leginkább „rátermett munkatárs”-ként értelmezhető. Röviden: *kompetenciának hívjuk mindazt, ami megkülönbözteti az adott munkára alkalmast az alkalmatlantól, illetve a kiválót az átlagostól.*

A kompetencia alapú kiválasztás vezérmotívuma tehát az, hogy a leendő munkatárs a jelöltté válásnál már rendelkezzen olyan, – a kompetenciát biztosító – **jellemzőkkel** (vagy azok alapjaival), mely a leendő feladatainak történő megfelelést előrevetíti. *De milyen jellemzők értendők ez alatt?*

A szervezeti átalakulások légkörében felértékelődik az úgynevezett *kompetens tudás*. Ez alatt általában azokat a képességeket, tudásanyagot és gondolkozásmódot értjük, amelyeket az ember élete folyamán megszerez és használ, nemcsak a megszokott környezetében, hanem a szokásostól eltérő körülmények között is. Ez az ismeretanyag nem szerezhető meg kizárólag az iskolapadban, a szervezett és bizonyítvánnyal elismert oktatás keretében, hanem az élet válik a legfőbb tanítómesterré. Ebben a felfogásban a kompetencia a személyiség fontos jellemzője, amely a tevékenysége minőségében jelenik meg.

A humán tőke mellé felsorakozó tudás-fogalom szorosan kapcsolódik a kompetenciához. A *tudás* szintén a szubjektum teljesítményében nyilvánul meg. A tudás egyénenként változó nagyság, attól függően, hogy az illető mennyit észlelt, mennyit dolgozott fel, és mennyit használt fel célirányosan a rázúduló információ-halmazból. A tudás elsajátítása és felhasználása mindenkor individuális folyamat.

A tudás és a kompetencia összefüggnek egymással. A kompetencia az egyénben az a fizikai feltételrendszer, amely a látható tevékenysége minőségében manifesztálódik. A szervezett képzésben (iskolarendszer) megszerzett tudáson túlmenően, a felgyülemlett tapasztalatok és a befogadott információk is táplálják. Az individuum tudása és tapasztalása azonban akkor tekinthető kompetensnek, ha a tényleges tevékenységben megjelenik az eredménye. Tehát a kompetencia a különböző módokon elsajátított ismeretek összessége, és ezek alkalmazásának képessége.

A kompetencia egészében véve aktív és passzív, vagyis látható és rejtett tudásanyagból áll. Ezek egy része már tudatosodott az egyénben, a másik része azonban a tudattalanban meghúzódó képességek és készségek összessége. A kompetencia terjedelme – a nem működtetett és nem tudatos alkotórészek miatt – egzakt módszerekkel nem meghatározható nagyság. Ezért a pszichológiai módszerek: kérdőívek, interjúk mellett az írásanalízis kitűnő kiegészítő módszer lehet, hiszen az írásban láthatóvá válik mind a tudatos, mind a tudattalan szféra.

A kompetencia erősen kötődik a megoldandó konkrét feladathoz és ahhoz az individuumhoz, aki a felhalmozott tudását a probléma megoldására fordítja. A gyakorlatban a kompetencia az ember mindazon képességeinek és készségeinek, tudásának és tapasztalásának az összege, amelyek őt szakmai tevékenysége során, a megszokott és az újszerű helyzetekben egyaránt, cselekvővé és működőképessé teszik.

A kompetencia - szubjektív jellege és az adott munkafeladathoz való kapcsolódása mellett - komplex fogalom, amelynek több összetevője van.¹ Négy tartományt különböztetünk meg. Beszélünk:

- *szakmai kompetenciáról*, amely a szakismereteket, jártasságot foglalja magában.
- *módszertani kompetenciáról*, amely a gondolkozásmódot, s ezen belül a helyzeteket, a problémákat átfogóan kezelni tudó kreativitást jelenti.
- *személyes*, és a
- *szociális kompetenciáról*, amelyek a dolgozóknak saját magukhoz és másokhoz való viszonyát taglalják.²

A fentiekben megfogalmazásra kerültek az állományba kerülés lehetséges módozatai és azok legfontosabb jellemzői. A szervezet fő feladatait, mint alapvetést szem előtt tartva, a Katonai Biztonsági Hivatal humánpolitikájának el kell tudni dönteni: melyik a számára eredményesebb, több alkalmas személy felvételét eredményező eljárás. Megítélésem szerint, a hivatal struktúrája és feladatai, valamint maga a titkosszolgálati tevékenység a kompetencia alapú kiválasztást kell hogy előtérbe helyezze, a titkosszolgálati munka jellege, tartalma és annak való megfelelés ezt igényli. A módszerek összehasonlításakor világossá válik: a Magyar Honvédség katonai szervezeteinek állomány összetételét és létszám-helyzetének gyakorlati rendezését szolgáló módszerek nem adaptálhatók a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok munkatársainak kiválasztásánál.

Egyrészt a Katonai Biztonsági Hivatal munkáját nem lehet a toborzás módszerével „reklámozni”, hiszen ez ellentétes a nemzetbiztonsági szervezetek alapvető jellemzőjével. Másrészt sem a „dömping” jellegű munkatárs szervezésre, sem a mennyiség elvű létszámfejlesztésre nincs igény. Harmadsorban a nemzetbiztonsággal foglalkozó személyek egy speciális szervezet, speciális feladatait végzik így ők maguk is munkájuk révén „specialisták” lesznek. Ezért ezekhez a szolgálatokhoz a „munkavállalókat” különleges szűrőkön keresztül kell vizsgálni, mérni és ellenőrizni.

---

¹ A dr. Kaucsek Györggyel és a dr. Simon Péterrel folytatott elemzésekben.

² Ez a felosztás jól használható, noha más tartalmú rendszerezések is forgalomban vannak. Goleman az „Érzelmi intelligencia a munkahelyen” című könyvében bevezeti az **érzelmi kompetencia** fogalmát. Kifejti, hogy ez a tanult készség a kiválók egyéni teljesítményét, és ez által a szervezetek eredményességét döntően meghatározza. Az új mérce a megfelelő intellektuális képességet – mondhatjuk, hogy a módszertani kompetenciát – és a szakértelmet – vagyis a szakmai kompetenciát – adottnak tekinti. amelyek szükségesek ugyan a munkavégzéshez, de a siker nem tőlük függ. Megfogalmazásában ez így hangzik: „Néhány kompetencia tisztán kognitív, például az analitikus gondolkozás és a szakmai hozzáértés. Mások egyesítik a gondolatot és az érzést, ezeket hívom érzelmi kompetenciáknak.” Az érzelmi kompetencia tehát annyiban tér el az érzelmi intelligenciától, hogy közelebb van a gyakorlati élethez.

Természetesen, ha figyelembe vesszük azt a tényt, miszerint a katonai elhárítói munkában jelentős fontosságú a hivatásos katonai (csapatnál vagy vezető szerveknél eltöltött) előélet, tudomásul vesszük azt is, hogy a katonai pályára kerülés folyamatának eredményeként a hivatásos tiszt vagy tiszthelyettes már egyfajta alkalmassági szűrőn megfelelt és a hivatásos katonai pályát gyakorolja. De az ott meglévő vagy megszerzett tapasztalatok és jellemzők még nem biztos, hogy titkosszolgálati munkára is alkalmassá teszik, vagy az alkalmazását biztosítja. A kompetencia alapú kiválasztás konkrétan megfogalmazza azokat a speciális jellemzőket és szempontokat melyek alapján rögzíthető és alkalmazható a nemzetbiztonsági szervezetbe kerülés feltételei. Ezek alkalmazása közelebb visz minket azoknak a kérdéseknek a megválaszolásához, miszerint:

- Melyek azok a tartalmi vonások melyek a titkosszolgálati munkát jellemzi?
- Milyen általános és speciális követelményeknek kell megfelelni?
- Melyek azok a külső és belső tényezők melyek a nemzetbiztonsági munkához kapcsolódnak és ebben a környezetben a titkosszolgálat tagjának milyen személyiségi és kompetencia-tényezőknek kell megfelelni?...

2. A Katonai Biztonsági Hivatal munkatársával (tiszttel) szemben támasztott általános és speciális követelmények

A. A nemzetbiztonsági tevékenység egyediségének tartalma és jellemzői

A katonai nemzetbiztonsági szolgálat (MK KBH) az állam intézményrendszerében különleges és egyedi feladatokkal rendelkezik s ezeket sajátos tevékenység útján oldja meg. A sajátosság abból ered, hogy a szolgálat feladat- és hatáskörében eljárva olyan ellenérdekelte szervezetek, személyek tevékenységével szemben kell a nemzet, az állam védelmét biztosítani, amelyek titkos, valamint leplezett eszközökkel és módszerekkel kísérik meg a számukra fontos, védett információk megszerzését, illetve a Magyar Köztársaság alkotmányos működésének megzavarását, akadályozását. Ezen, döntően titkosszolgálati szervezeteket, személyeket célzó hatékony ellenlépésekre csak hasonló eszközök és módszerek felhasználásával, és az azok alkalmazására képes állomány közreműködésével nyílik lehetőség, ami együttesen egy, a folyamatos működést biztosító szervezet kialakítását és fenntartását eredményezi.

A Katonai Biztonsági Hivatal – a többiektől eltérő – különleges vonása, hogy tevékenységüket, egy minden állam által külön védett, elkülönített és ebből adódóan egyedi jellemzőkkel bíró környezetben végzik: ez pedig a hadsereg, az ország fegyveres ereje. A katonai szembenállás megszűnését követő időszakban is vannak olyan tényezők (etnikai-politikai ellentétek, terrorizmus fenyegetése, válságövezetek, biztonságpolitikai kihívások), amelyek indokoltá teszik a

katonai elhárítás folyamatos tevékenységét. A Hivatal működésének természetes velejárója személyi állományának változása, fluktuációja, átalakulása, létszámának csökkenése vagy növekedése. Ezért személyzeti munkája során a nemzetbiztonsági tevékenységnek megfelelő személyekre van szüksége akik, képesek a speciális feladatok végrehajtására, személyi tulajdonságaik pedig garantálják a titkosszolgálati érdekek minden körülmények közötti érvényesítését. A titkosszolgálati munka tartalma és jellemzői annyiban eltérő az átlagostól – még a hivatásos katonai pályától mérten is (!) –, hogy az itt beosztásban lévő és feladatokat végrehajtó munkatársak jellemzőinek is eltérőeknek kell lenni egy átlagos munkavállalótól.

B. A különleges közszolgálatiságról

A Katonai Biztonsági Hivatal tevékenységének alapvető jogi kereteit az Alkotmány, a nemzetbiztonsági, a honvédelmi és a szolgálati törvények határozzák meg. Ezek a törvények, jogi normák a forrásai a szakmai tevékenységet végző állománnyal szemben támasztott fontos követelményeknek.

A fenti törvények megalapozzák azon tényállást, miszerint a nemzetbiztonsági szolgálatban állók különleges közszolgálatot látnak el, így érvényesek rájuk (és tevékenységükre) a közszolgálattal szembeni általános elvárások, szabályok, követelmények. Mivel a munka lényege, sajátos tartalma, eszköz-módszer rendszere, olyan, amilyent a jogi szabályozás rögzít, ezért egészen sajátos, csak erre a szakmára, pályára, hivatásra jellemző, másoktól megkülönböztető szakmai felkészültség, pszichikai követelmények és morális feltételek is vannak, illetve érvényesítendőik.

A különleges közszolgálat lényege abban ragadható meg, hogy a Katonai Biztonsági Hivatal munkatársai a haza védelméért, a nemzet biztonságáért teljesítendő szolgálati kötelezettségeket – tehát ezt a nagyjelentőségű közfeladatot, mint hivatásos katonák – életük árán is kötelesek teljesíteni. Ez egy igen lényeges attribútum, más közszolgálatoktól lényegesen eltérő jellemző.

A szolgálati viszonyban evidencia a szabályok, parancsok engedelmes követése, végrehajtása. Ez a követelmény nem engedi meg az egyéni mérlegelést – jó vagy rossz szabály, amit be kell tartani – az egyén nem válogathat, miszerint „ezt végrehajtom, mert egyet értek vele, azt meg nem, mert nem tartom helyesnek”. A jog olyan mértéke és szabályozója a cselekvésnek, hogy érzékelve annak funkcióját, belátjuk és értjük rendeltetését, tehát szükségletünkkel válik betartása, azonosulunk vele. Az interiorizáció eredményeként nem a szankciótól való félelem vezérel feladataink végrehajtásában, hanem az értelmes és elfogadott alárendelés, engedelmisség.

A különleges közzolgálati viszonyok feltétel- és követelményrendszerét az állam törvényekben, jogi normákban rögzíti és azokat nyilvánosságra hozza. Az egyén ezen követelmények ismeretében dönthet, hogy vállalja-e a közzolgálatot. A közzolgálati jogviszonyban nincs alku, az állam egyoldalúan határozza meg annak tartalmát, körülményeit, juttatásait stb. és nem egyénre szabottan. Ezeket generálisan, jogszabályban, általános érvényűen határozza meg. Az egyénnek, a katonának nincs befolyása ezekre a szabályokra, feltételekre – csak annyi, hogy vállalja azokat vagy sem. Tehát ilyen közzolgálatba csak olyan kerülhet aki ezt akarja, vállalja. Ezért is van az, hogy az egyén kéri magát közzolgálati állományba, önként vállalja a közzolgálat reá vonatkozó szabályait. Igaz az is, hogy az egyénnek joga van bármikor közzolgálati viszonyáról lemondani, kérheti annak megszüntetését.

A Katonai Biztonsági Hivatal állományát illetően nem egyszerűen munkaviszonyról, nem egyszerűen munkavállalásról, illetve munkaerő alkalmazásról van szó, hanem állami közzolgálatról, amely a nemzet biztonságáért van, egész működése ezt tükrözi. Ezért kell teljes odaadással szolgálni, az egész egyéniséget, a hivatás a szakma oltárán „feláldozni”. Ezért van a jogilag érvényesíthető kötelelességen túl az eskü (fogadalom) megkövetelése, mert ezzel biztosítható az állam részéről, hogy a közzolgálatba lépő az erkölcsi feltételeket és követelményeket is kötelelességszerűen fogja teljesíteni.

Amennyiben a Katonai Biztonsági Hivatalnál, különleges közfeladatot ellátó személyekről beszélünk, célszerű megfogalmazni, melyek azok az evidens követelmények, melyek abból a bizonyos különleges közzolgálati jogviszonyból adódnak:

- A lojalitás a jogállamiság, a demokrácia eszméi és intézményei iránt.
- A törvények betartása, betartatása.
- Az elfogulatlanság, a pártatlanság, a pártpolitikai ügyektől való tartózkodás, politikamentesség.
- Az erkölcsi fedhetetlenség, a közbizalom fenntartása, az összeférhetetlenségi szabályok betartása.
- Magas színvonalú szakmai tevékenység, felkészültség.
- A nemzetbiztonság érdekek prioritásának elfogadása, értékelése.

C. A külső és belső tényezők

A katonai nemzetbiztonsági szolgálattal – esetünkben a Katonai Biztonsági Hivatallal – szembeni elvárások, a társadalomban betöltött szerepéből adódnak, felfokozottak és különlegesek. Az adófizetők pénzéből létrehozott és működtetett szervezettel kapcsolatosan, a politika és társadalom különböző kontrollok és szabályozások alkalmazásával igyekszik az elvárásokat érvényesíteni és

alaprendeltetésüknek megfelelő tevékenységet – nemcsak elvárni – hanem megkövetelni is.

A katonai nemzetbiztonsági szolgálat és állománya, működése során egy sor külső és belső tényezők hatása alatt kell feladatait elvégezni, melyek hatását és befolyását nem lehet figyelmen kívül hagyni, de azok helyes értékelésével kell az általuk megjelenített elvárásoknak megfelelni.

Külső tényezőként értékelhetjük:

➤ **Politikai elvárások;** a Magyar Köztársaság legfőbb törvényhozása, az Országgyűlés törvényekben (Nemzetbiztonsági törvény, Hivatásos katonák jogállásáról szóló törvény, közszolgálati törvény, és más a nemzetbiztonsági munkához kapcsolódó törvény), fogalmazta meg azokat a követelményeket és elvárásokat, melyeket a katonai nemzetbiztonsági szolgálatra, a *Katonai Biztonsági Hivatalra is* meghatározott és működése során azokat viszont szeretne látni. Azt a fontos ténytet szem előtt tartva, miszerint a katonai nemzetbiztonsági szolgálat politikamentességét biztosítani kell, a törvényalkotás, és az azokban megfogalmazottak lehetnek a politika részéről a törvényes „beavatkozás” az elvárások tekintetében. Mivel a nemzeti biztonsági stratégia politikai döntés következménye, az abban foglaltak a biztonságpolitikai intézményrendszer speciális rendeltetésű és nélkülözhetetlen elemei számára tulajdonképpen normatív jellegű, tehát a végrehajtó személyi állománnyal szembeni általános és sajátos követelmények egyik meghatározó forrása.

➤ **Társadalmi elvárások;** a társadalom többféleképpen nyilvánítja ki elvárásait. A társadalom a Katonai Biztonsági Hivatalnál dolgozóra (hivatásos állományúra és köztisztviselőre egyaránt):

- Elsősorban úgy tekint mint katona, aki azt a feladatot vállalta, hogy békeidőben felkészültségét folyamatosan növelve, kész a haza védelmére, a nemzet biztonságának, a Magyar Köztársaság légterének, határainak, területének, lakosságának, anyagi javainak, demokratikus intézményrendszerének megvédésére, akár élete árán is.

- Másodsorban reá bízta azt a különleges feladatot, hogy az ország, a nemzet működésével és biztonságával, katonai felkészültségével összefüggő titkokat megőrizze és megőriztesse, az arra irányuló ellenséges szándékokat elhárítsa és a szükséges mértékben erre vonatkozóan információkat szerezzen. Teszi mindezt úgy, hogy a társadalmat alkotók nagyobb része nincs is tisztában ennek tárgyi, fogalmi, tartalmi jellemzőivel, de megbízik azokban akik ezt a munkát végzik.

- Harmadsorban a társadalom jelentős elvárása a szolgálatokkal szemben a bűnüldözés mint folyamatos cselekvés a biztonságos étellel

összefüggésben, a bevezetett és végrehajtott intézkedések által a törvények betartatása. Mindeközben természetesen a szolgálatok személyi állományától a törvényeknek megfelelő munkavégzést, a mindenkori jogkövető magatartást feltételezi.

- Legvégül, de nem utolsósorban a társadalom olyan tagjának tekinti, aki mind hivatali, mind magánéletében az erkölcsi normáknak eleget téve, példásan éli életét és magatartása, cselekvései a társadalom más tagjainak követhető példát ad.

➤ **Honvédelmi elvárások;** A Katonai Biztonsági Hivatal munkatársai a Magyar Honvédség állományába tartoznak. Ezért a honvédelmi vezetés – teljes joggal – katonáknak tekinti őket, akikre ugyanúgy vonatkoznak a fegyveres erő tagjára, a haza védelmével összefüggésben meghatározott alapvető elvárások. Elvárja, hogy általános katonai és szakmai ismereteit a kor kihívásainak megfelelően állandóan fejlessze és azokat a Magyar Honvédségben, annak érdekében kamatoztassa. Szabályzókból rögzíti a hivatásos állománnyal szembeni egészséggel, fizikális felkészültséggel, katonai és szakmai ismeretekkel, valamint nyelvi végzettséggel kapcsolatos elvárásait. A szabályzókon keresztül egyben állandó kontroll alatt tartja az állományt (pl.: egészségügyi szűrés, fizikai felmérés), másrészt a munkavégzéssel, életpályával és karrierrel összefüggő kérdésekben elvárásokat és megoldandó korlátokat állít. Mindeközben figyelembe veszi a szolgálatok speciális, a katonai rendbe nem illeszthető feladatait és munkavégzését.

D. Kompetencia jellemzők

A személyiségbeli követelmények meghatározása vagy legalább körvonalazása nem egyszerű feladat. A személyiség – mint pszichológiai alapkategória – maga is összetett. A személyiség belső struktúrája is többféle módszerrel, különböző elméleti kiindulópontból vizsgálható. Ami általános és témánk szempontjából is fontos: a személyiség összetett képződmény, amelyben:

- az emberre jellemző általános, alapvető vonások,
- az adott közösségre, társadalmi nagycsoportokra jellemző különös vonások,
- az egyénre kizárólagosan jellemző specifikus (egyedi) vonások végtelen kombinációja található.

Az ember személyisége az egyéni tulajdonságainak összessége, sajátos kombinációjú szerveződése. A személyiség külső, környezeti hatások eredményeképpen alakul ki, az egyén veleszületett adottságai, képességei bázisán.

A különféle környezeti (társadalmi, természeti) hatások egy része átszűrődik, nyomot nem vagy alig hagy az emberben, míg más hatások eredményei

megmaradnak, beépülnek a személyiségbe, döntően befolyásolják az egyén életét, személyiségének alakulását.

A személyiség változása az embert teljes életében végig kíséri. A személyiség formálódását, fejlődését több tényező határozza meg, közülük talán a legfontosabbak:

- a társadalmi tényezők,
- az élet minőségét meghatározó anyagi-gazdasági feltételek,
- a szellemi élet, a kultúra, a műveltség fejlesztése,
- a nevelés, neveltetés.

Nyilvánvaló, hogy a személyiségfejlődés során kialakuló sajátos összetevőkből, személyiségvonásokból az egyénre vonatkoztatva néhány alapvető, illetve egymással együtt járó, szorosan kapcsolódó faktor kiemelhető, tehát az egyes emberek karakteresen jellemezhetők. Az ember által végzett tevékenység, a munka jellege szerint is kiválaszthatók, meghatározhatók azok a személyiségi jellemzők, amelyek az adott státusz és szerep betöltéséhez szükségesek vagy minimálisan elégségesek. Egyértelműnek látszik, hogy más személyiségfaktorok, illetve másként összeálló formációk jellemzőek egy vadászpilótára, mint egy művészemberre vagy egy titkosszolgálati munkatársra, tehát a tipizálás elvégezhető. A katonai nemzetbiztonsági szolgálat állományával szemben elvárható igény, hogy személyiségfaktoraik ilyen szempontok mentén történő meghatározásával jól elkülöníthetők legyenek, más foglalkozásoktól.

A személyiség jellemrajzához tartozik, hogy annak képességei egyrészt neveltetéséből és szocializálódásából adódóan kitörölhetetlenül és sokszor megváltoztathatatlanul „beégett a memóriába”. Ez a gyermekkor kb. 12 éves koráig történt, tanult és tapasztalt dolgokról szól, melyek későbbi megváltoztatására vagy befolyásolására kevés esély adódik. A személyiség másrészt folyamatosan fejlődik és ennek során olyan szerzett képességekkel vérteti fel magát amivel adott helyzetekben mások elé helyeződik, egy adott feladatra vagy munkára alkalmasabb lesz mint más. A kompetenciákkal történő ilyenfajta rendelkezés a titkosszolgálatokhoz történő bekerülés és az ottani beválás fontos fokmérője lehet.

Összességében a személy meglévő kompetencia összetevőinek ismeretében jobban megítélhetők a munkatárs jelöltté válásának esélyei és szituációi. A hivatásos állományba vételhez kapcsolódó feltételeken túl, a katonai nemzetbiztonsági szolgálat, a Katonai Biztonsági Hivatal állományába kerülés speciális szempontjai és rendezőelvei, a személy kompetenciákkal történő rendelkezés vagy annak hiánya kell, hogy legyen. Tehát a kompetencia jellemzők figyelembevételénél vizsgálni kell a munkatárs:

- Milyen személyiségi jellemzőkkel rendelkezik?

- Rendelkezik-e olyan tulajdonságokkal, személyiségfaktorokkal, melyek a speciális munkára alkalmassá teszik?
- Rendelkezik-e megfelelő szakmai, módszertani, személyes, szociális és érzelmi kompetenciával az adott munkakör betöltéséhez kapcsolódóan?

E. A Katonai Biztonsági Hivatal állományával szemben támasztott követelmények, a hivatásos katonai pálya szempontjából

A professzionalizmusra vonatkozó, századunkban terebélyesedő nézetrendszerek komplex módon és széles értelmezésben vizsgálják e kérdést és annak általában három központi mozzanatát emelik ki: *a speciális hozzáértést, az univerzális felelősséget és az elkötelezettséget:*

- A hivatásos katona *speciális hozzáértése* megnyilvánul a hadsereg-működtetés képességében és az ehhez szükséges magas szintű szakértelmiségi tudás igényében.
- *Az univerzális felelősség* – túlmutatva a munkakörökhöz kapcsolható, egyszerű állampolgári felelősségen – több dimenziós, élet és halál kérdését széles értelemben magába foglaló, oszthatatlan döntési felelősséget is felölel.
- *Az elkötelezettség* – a hazához és a nemzethez való kötődésen túl – erős testületi szellem létezését is feltételezi.³

Ezek képezik az alapját azon megpróbáltatások elviselése képességének, amire a háború kényszeríti a katonát.

F. A Katonai Biztonsági Hivatal állományával szemben támasztott követelmények, a titkosszolgálati pálya szempontjából

A Katonai Biztonsági Hivatal szakmai feladatait a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény⁴ határozza meg. Nyilvánvaló, hogy a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok alaprendeltetése, a szakmai tevékenység jellege, sajátosságai, speciális követelményeket is támasztanak a személyi állománnyal szemben. Ezek az egyén biztonsági helyzetével, életvitelével, kapcsolati rendszerével, képzettségével, speciális tudásával, munkavégzésével kapcsolatos más, itt nem részletezhető követelmények mellett, azokkal szoros egységet alkotó, számos tekintetben sajátos pszichológiai, egészségi és fizikai alkalmassági követelményeket jelentenek.

³ dr. Izsa Jenő: A biztonsági tiszttel szemben támasztott általános és speciális követelményekről, 15. o.

⁴ 1995.évi CXXV. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról. Magyar Közlöny 1995./116. szám

A szűkebben értelmezett speciális követelményeket a sajátos foglalkozás, a máshoz alig hasonlítható szakmai tevékenység eredményes ellátásának pszichikus feltételeként tekinthetjük. Ilyen értelemben a speciális tudással együtt, a szakértelemmel összefonódva döntően a pszichológiai követelmények adják, alkotják a szakma hatékony műveléséhez szükséges, csak erre a szakmára jellemző speciális kompetenciákat.

A követelményeket a katonai nemzetbiztonsági szolgálatoknak a társadalomban elfoglalt helyéből, a munkamegosztásban betöltött szerepéből, a szolgálat funkcióiból és a speciális feladatrendszer jellemzőiből lehet és kell meghatározni. Ebben a kérdéskörben alapvető jelentőséggel bír, hogy a lehető legnagyobb pontossággal ismerjük meg a Katonai Biztonsági Hivatal szakmai tevékenységet, valamint azt a közeget, amelyben a munkatársak élnek és dolgoznak. Ezért a sajátos körülmények figyelembevételével szükséges a szakmai tevékenységet meghatározó tényezők és befolyásoló körülmények megfogalmazása.

A követelmények meghatározása szempontjából az alábbi belső és külső tényezőket tartom kiemelt jelentőségűnek:

- Az ország biztonságpolitikai törekvései és helyzete.
- A védelmi szféra általános és konkrét biztonsági helyzete.
- A hivatásos katonával szemben támasztott követelmények.
- A különleges közszolgálat követelményei.
- A szakmai tevékenység jellege.
- A szakma előtt álló XXI. szd.-i biztonságpolitikai kihívások.

3. A felvételi eljárás rendje, az ebbe foglalt alkalmassági (pályaalkalmassági) vizsgálat mozzanatai, céljai és tartalmi jegyei

A Katonai Biztonsági Hivatal általános és szakmai feladatait törvények, rendeletek és belső szabályzók határozzák meg, személyi állománya a hivatásos katonákra érvényes törvény szerint teljesít szolgálatot, ezért természetes, hogy velük szemben érvényesíteni kell a korábban már említett társadalmi elvárásokat. Nyilvánvaló az is, hogy a Hivatal szakmai feladatai speciális követelményeket is támasztanak a személyi állománnyal szemben.

Előző fejezetekben részletesen elemeztük a Katonai Biztonsági Hivatalhoz történő bekerülés módozatait, valamint katonai nemzetbiztonsági szolgálat állományával szemben támasztott követelményeket. Ma a tisztekkel szembeni követelményeket egyrészt a szolgálati törvény tartalmazza – ennek részletezésétől tekintsünk el –, másrészt ma már evidencia a Magyar Köztársaság Alkotmányához való hűség, a kormányzathoz való lojalitás, a pártpolitikától történő tartózkodás. De, ezeknél sokkal fontosabbnak tartom a követelmények belső tartalmi változásait és azt, hogy egyre közelebb jutunk ahhoz a régen

elvárt helyzetéhez, hogy helyére kerül a hivatáshoz, a szakértelmiségi szerep betöltéséhez szükséges szaktudás és gyakorlati képességek, továbbá ezek permanens továbbfejlesztése.

Nincs ez másként a Katonai Biztonsági Hivatalnál sem. A biztonsági tisztekkel szemben a követelmények meghaladják ugyan a honvédtiszttel szembeni elvárásokat, de ezek az elvárások emberre szabottak és teljesíthetők. Ami a hivatásos tiszti standardtól eltér, ami azt meghaladja, az a munkavégzés lényegéből, a szakma jellegéből adódik. Mert ez egy speciális, különleges közszolgálat, amely a nemzet biztonságát, szuverenitását, alkotmányos rendjének védelmét szolgálja, nem egyszerűen munkavállalás vagy foglalkoztatás.

Ez a szakma megfelel az értelmiségi, pontosabban a szakértelmiségi hivatás lényegi kritériumainak. Ez pontosabban azt jelenti, hogy elsősorban intellektuális, igényes szellemi teljesítményt igénylő tevékenységen van a hangsúly. Értelmiségi jellegű a tevékenység abban az értelemben is, hogy ez kreativitást, rugalmas gondolkodást, fantáziát, intuíciót követelő tevékenységrendszert jelent, amelyben a szaktudás alkalmazása alapkövetelmény. *Ezt a fajta állapotot egy sakkjátszmához lehet legjobban hasonlítani. Tudom, hogy az ellenfél komoly felkészültségű, a játszma, amiben részt veszünk összetett és bonyolult és ezért nyilvánvaló, hogy a siker záloga a felkészültség és az előrelátás aktív alkalmazása valamint a sablonosság, a felületesség kizárása, mindezt úgy cselekedve, hogy tudom: a kezdeményezés elvesztése vereséghez vezethet.*⁵

A szakmai munka lényegéből egyenesen adódik a követelmény a személyi állománnyal szemben: itt profi szaktudású, korszerű műveltségű, adekvátan cselekvőképes és a sajátos lelki-erkölcsi terheket elviselő munkatársak kellene. A pszichológia felől közelítve a kérdéshez pedig úgy fogalmazhatjuk meg mindezt, hogy a titkosszolgálati munkához érett, harmonikus személyiségű, autonóm erkölcsű, proszociális emberek kellene. Természetesen ezen elvi alapokon állva fogalmazódnak meg az elvárások a Katonai Biztonsági Hivatalhoz újonnan belépőkkel szemben is. A felvételi eljárás során törekedni kell, hogy a jelölt személyiségét a lehető legjobban megismerjük, különösen azokat a személyiség faktorokat melyeket döntőnek – s ezért szinte kritérium is – tartunk a szakmai pályán. Csak néhányat említve közülük⁶:

- *Intelligencia szint,*
- *Probléma felismerő és megoldó képesség,*
- *Önértékelés, önkontroll,*
- *Önbizalom, önérvényesítő képesség, énkép,*
- *Motívumok és ambíciók,*

---

⁵ dr. Izsa Jenő: Az előmenetel és a képzés egysége, 1. o.

⁶ dr. Izsa Jenő: Az előmenetel és képzés egysége, 2.o.

- *Tolerancia, dominancia,*
- *Frusztráció túrés stb.*

Ezekben belül nagyszámú személyiség faktor értékelésére van lehetőség, melyeket a szakpszichológusok, a gyakorlatban ismert tesztekkel valósítanak meg. Ekkor természetesen arra is kiemelt figyelmet kell fordítani, hogy az alkalmasságot kizáró vagy megkérdőjelező személyiségi vonások is feltárásra kerüljenek, melyek körébe tartozhat:

- *Alacsony önkontroll, túlzott önértékelés,*
- *Alacsony intelligencia, mentális fejletlenség,*
- *Túlzott agresszivitás,*
- *Depresszióra, neurózisra hajlam,*
- *Túlzott rigiditás, túlzott befolyásolhatóság,*
- *Fejletlen, torzult szexuális beállítottság,*
- *Lelki defektusok, devianciák,*
- *Aszociális viselkedés és beállítottság, stb.*

Mindezek figyelembevételével kijelenthető: a harmonikus személyiség szerkezet hiánya, a kiegyensúlyozatlan, ösztön vezérelte érzelmi élet kizáró okot, konkrétan a szakma oldaláról nézve pszichés, mentális alkalmatlanságot jelent.

A Hivatalhoz jelentkezővel szembeni követelmények megfogalmazása után tekintsük át a felvételi eljárás mozzanatait is, tehát az állományba kerülés folyamatát felépítve.

Jelentkezés; Mindkét módozatban (önként jelentkezés vagy kompetencia alapú kiválasztás útján) a szolgálatnál jelöltként számításba vett személy írásban, önként jelentkezik (felvételi, átvételi, vagy állományba vételi kérelmet ír). Ez a mozzanat fontos, mert a jelölt elkötelezettségét és elhatározását erősíti még akkor is, ha a szolgálattól bátorítást, ösztönzést vagy konkrét ajánlatot is kap.

Okmányok, dokumentumok tanulmányozása; (kérelem, önéletrajz, iskolai végzettségeket igazoló bizonyítványok, okiratok /pl.: hatósági erkölcsi bizonyítvány/, személyügyi anyagok, referencia okmányok) Ez az első szűrés, a törvényi előírásoknak és követelményeknek történő megfelelés első összevetése. Ennek eredményeként igen–nem döntés születik. (elutasítás oka lehet: büntetett előélet vagy fedhetőség, nem megfelelő iskolai végzettség, pályafutás minősítései)

Általános alkalmassági vizsgálat; Elsősorban az orvosi, pszichológusi szempontok alapján végzett vizsgálatokat jelent (tartalma: egészség-ügyi, fizikai és pszichikai komplex vizsgálat, objektív adatok alapján történő értékelés, az adott és perspektivikus állapot felmérése.) Az orvosi, pszichológusi bizottságok szakmai véleményezése után – a felvételi bizottsággal egyeztetve – születhet igen (felvételi eljárás folytatható) vagy nem (felvételi kérelem elutasítva) dön-

tés. A szűrő az alkalmasság – alkalmatlanság kérdésében elsősorban az alkalmazott orvosi és pszichológiai módszerek és tapasztalatok ismeretében véleményez.

Speciális alkalmassági vizsgálat; Ez a harmadik – és ebben a szakaszban egyik legfontosabb – szűrő, ahol a jelölttel személyesen foglalkozik a felvételi bizottság, annak érdekében, hogy mintát kapjanak a szakmai munkához fontos képességeiről (pszichés, mentálhigiénés).

a) Eszközei:

- beszéd és íráskészség,
- kapcsolatteremtés,
- szerepjátszás,
- memória,
- fellépés, megjelenés,
- gondolkodás, lényeglátás,
- kreativitás stb.

b) Módszerként:

- a megfigyelést,
- az interjút (mélyinterjú),
- tesztek (a teljesség igénye nélkül: RAVEN intelligencia teszt, CPI-S teszt, „Eysenck” és Brengelmann tesztek, melyek tulajdonképpen a CPI teszt kontrolljai, Lüscher teszt, stb.),
- írásos feladatokat és
- szituációkat ad.

➤ A vizsgálat során a mélyinterjút lehet felhasználni olyan fontos kérdések tisztázására miszerint a jelölt:

- milyen ismeretekkel rendelkezik a katonai nemzetbiztonsági szolgálatokról, ezen belül a *Katonai Biztonsági Hivatalról*
- ismereteit honnan szerezte, azok mire terjednek ki, ismereteinek mélysége,
- nincs-e tévhitben, tisztában van-e a munka ismert sajátosságaival
- milyen motivációval jelentkezett, azt mi táplálja
- mit vár a pályamódosítástól, mit szeretne elérni új munkahelyén

Ezek azok a vizsgálati témakörök, szituációk és mozzanatok, amikor a felvétel folyamán először adódik lehetőség, a szakmához kapcsolódó pszichés, mentálhigiénés elvárásokkal szembeni megfelelésre egyfajta – már figyelembe vehető – válasz megadására!

- *A jelölt nemzetbiztonsági ellenőrzése*: A törvényi előírásoknak megfelelően minden, a Katonai Biztonsági Hivatalhoz jelentkező személynek „C” típusú nemzetbiztonsági ellenőrzésen kell átesnie. Az ellenőrzést a Hivatal belső biztonságával foglalkozó szervezeti egysége végzi. Az ellenőrzés a jelölt-re,

hozzátartozóira, közvetlen és közvetett kapcsolatrendszerére, anyagi helyzete és biztonsági helyzetével összefüggő minden kérdésre kiterjed. Mivel a jelöltnek ehhez egy „Biztonsági kérdőív” nyomtatványt is ki kell töltenie, az ellenőrzés tudtával és beleegyezésével történik! Az ellenőrzés eredményeként, a biztonsági szakvélemény alapján a jelölt felvételének eljárását folytathatják vagy indoklás nélkül elutasíthatják. (Itt már egy sor olyan információ és adat keletkezhet, mely alkalmasságát erősítheti vagy alkalmatlanságát megalapozza.) Az ellenőrzés a jelölt biztonsági munkára való szakmai alkalmasságát nem tudja véleményezni. A felvételi eljárás másik fontos lépése (szűrője), mert az ellenőrzés arra a titkosszolgálatoknál nem elhanyagolandó kérdésre ad választ miszerint a jelentkező hordoz-e magában olyan biztonsági kockázatot vagy körülményeiben van-e olyan kockázati tényező, mely személyével összefüggésben a katonai nemzetbiztonsági szervezetre és tevékenységére nézve nemkívánatos veszélyeket hordoz. */Tehát nem kerülhet be egy titkosszolgálat állományába olyan ember, aki belső biztonsági kockázatot jelent a titkosszolgálati munka speciális eszközeire, módszereire, kapcsolatrendszerére, valamint az azokkal megszerzett adatokra és információkra./*

- *A felvételi (átvételi) bizottság javaslata a munkáltató felé;* A bizottság összegzi a felvételi eljárás során keletkezett anyagokat, adatokat, információkat és szakvéleményeket. Ezeket, döntés előkészítési folyamata során, a főigazgató elé terjeszti, aki a felvételéről dönt. Engedély esetén az állományba vétel személyügyi eljárása következik. A jelölt állományba kerülését követően beiskolázása a katonai nemzetbiztonsági szolgálat „biztonsági átképző tanfolyamára” időarányosan megtörténik.

4. A Katonai Biztonsági Hivatal munkatársának felvétel utáni felkészítése a titkosszolgálati munkára

A nemzetbiztonsági szolgálatokra vonatkozó törvények és szabályzók egyértelműen meghatározzák: kik, milyen iskolai előképzettséggel és végzettséggel kell, hogy rendelkezzenek ahhoz, hogy biztonsági tiszti beosztást betölthessenek. Ezeket az előírásokat a felvételi eljárás során már érvényesíteni kell, hiszen ezek megléte pozitív, hiánya negatív választ ad a felvételi folyamat folytatására vonatkozó kérdésre.

A titkosszolgálati tevékenységet csak szilárd alapokra helyezett szakmai tudással lehet eredményesen végrehajtani. Az eredményességet ebben az esetben az operatív tevékenység során megszerzett információk és adatok minőségi értéke adja. S mint sok minden más esetében, magát az „eredményesség” fogalmát is speciálisan kell értelmezni a titkosszolgálati munka során. A köznyelv értelmezésében az „eredményes” szó pozitív kicsengésű, valamilyen a munka elvégzésével együtt járó anyagi vagy szellemi hozadékat, többletet jelent. Alapjaiban ez ebben a szakmában sincs másként, ám az operatív munka alapvetése: az adott információ alapján a hatáskörbe tartozó bűncselekmény és annak elkö-

vetőjének személyére vonatkozó állítás megerősítése vagy *cáfolása*. Tehát nem csak a bizonyítás és a megerősítés jelent eredményt, hanem adott esetben a cáfolat is lehet olyan eredmény melynek pozitív a kicsengése. (pl.: egy információ tartalmának tételes cáfolása, mellyel az ügyben ártatlan személyről kerül le a terhére rótt bűncselekmény elkövetésének árnyéka vagy gyanúja)

A Katonai Biztonsági Hivatal munkatársai, biztonsági tisztjei elsősorban intellektuális jellegű, igényes szellemi teljesítményt igénylő tevékenységet végeznek. Más szakértelmiségi pályákhoz hasonlóan elsősorban az eszükkel, tudásukkal dolgoznak. A biztonsági tiszt a befolyását a nem tipikus vezetői (parancsnoki) eszközök és módszerek alkalmazásával, hanem jellemzően informális, indirekt módon érvényesíti, melynek megvalósításához komoly, megalapozott szaktudás szükséges.

A szaktudás tartalma következtében ezt a szellemi tevékenységet nem lehet egyszer és mindenkorra megtanulni és begyakorolni. Az élethosszig tartó tanulás elméleti koncepciója a képzés – továbbképzés mindennapos gyakorlatában jut kifejezésre. A szinte folyamatos tanulás, a szakmai kompetencia fejlesztése csak szilárd alapokon lehetséges. Éppen ezért evidens alapkövetelmény, hogy a tiszt beosztások felsőfokú állami és felsőfokú szakmai végzettségekhez kötődnek, kötöttek. Mivel a szaktudás alkotó alkalmazása alapkövetelmény, így a problémahelyzetekben és a mindennapos feladatokban is gyors, pontos helyzetfelismerés, rugalmas gondolkodás, fantázia, intuíció, alkalmazkodóképesség és adekvát, határozott cselekvés szükséges.

Ezt alapozza meg a Katonai Biztonsági Hivatal állományába kerülő új munkatársak titkosszolgálati szakmai feladatok végrehajtására történő átképzése. A felsőfokú állami vagy katonai képzettségre alapozva olyan ismeretanyag elsajátítására kapnak képzést, melyet sehol máshol nem ismerhetnek meg (Ennek a hazai vagy külföldi hozzáférhető leírása érthető okokból hiányzik a könyvtárakból és az állami oktatásból, jóllehet a praxis e nélkül is működik)⁷

A felkészítés elsősorban elméleti jellegű. Az oktatott tárgyak között a jogi, általános katonai és biztonságpolitikai ismeretek mellett a szakmai tudást megalapozó elméleti tárgyak és gyakorlati képzés található meg. A gyakorlati képzés fontosságát indokolja, hogy az új munkatársak itt találkozhatnak először azzal a biztonsági, operatív munkával, mely pályafutásuk során a tartós pszichés terhelést, rendszeres túlmunkát és állandó rendelkezésre állást indokolja.

A katonai nemzetbiztonsági szolgálatoknál a képzés rendje lépcsőzött és a rendszeres ismeretfejlesztésnek és a humánpolitikai elvárásoknak alárendelt. Ennek során az oktatási folyamatban megtalálható:

- Titkosszolgálati átképző tanfolyam (középfokú biztonsági végzettség)

---

⁷ dr. Izsá Jenő: Az előmenetel és képzés egysége, 14. o.

- Továbbképzések, tanulónapok működő rendszere (szakmai tudásbővítés)
- Tudományos műhelymunka (szakmai ismeretek, új eszköz és módszerismeretek publikálása és ismertetése)
- Felsőfokú nemzetbiztonsági képzés (egyetemi, nemzetbiztonsági szakvégzettség)
- Idegen nyelvi képzés (intenzív és munka melletti tanfolyamokon)
- Humánpolitikai követelményeknek megfelelő felsőfokú és mesterképzés (egyetemi) végzettség megszerzése

A Katonai Biztonsági Hivatal állománya tulajdonképpen „örök tanulásra van ítélve”, hiszen a szakma egyik elfogadott alapvetése, hogy két egyforma ügy nincsen. Ezért nem csak az új módszerekkel kell megismerkedni, hanem a gyakorlati operatív feladatok végrehajtásának tapasztalatait folyamatosan fel kell dolgozni. A szakmai gyakorlatot rövid időn belül nem lehet megszerezni, mert a szakmai munka sokszínűsége, az ügyek változatossága nem engedi meg a sablonos, uniformizált megoldások alkalmazását. A sokéves elméleti felkészülést a gyakorlati munkában való jártasság megszerzése kell, hogy kísérje. Erre nem csak a beosztásukból adódóan oktatással foglalkozóknak kell hangsúlyt fektetni, hanem mindazoknak, akik már rendelkeznek annyi ismerettel és tapasztalattal, hogy fiatalabb kollegáiknak át tudják adni.

A titkosszolgálati munka sok esetben megterhelő, pszichésen és fizikailag is kimerítő munka, melynek elviselésére a fiatalabb generációk állománya jobb határfokkal képesebb. Ennek ellenére, a komoly szakmai munkát produkáló titkosszolgálatok állományában mindig ott vannak a tapasztalt, rutinos, „sok csatát megélt” szakemberek, akik szak-értelme és tapasztalati, gyakorlati úton szerzett ismeretei nélkül kevésbé lenne hatékony az adott szolgálat. Ezért mindig tiszteletet érdemelnek azok, akik hosszú titkosszolgálatnál eltöltött szolgálati idő mellett, a bekerülő fiatal állomány oktatásával és felkészítésével a szolgálatok eredményességét és elismertségét alapozzák meg.

A Hivatal állományába került munkatársakat, a felkészítésük folyamatán az oktatásukkal és kiképzésükkel foglalkozóknak több szempont szerint folyamatosan értékelni kell. A felkészítés elméleti és gyakorlati feladatainak végeredményeként minden személynél világosan kell látni az operatív alkalmassági tényezők hangsúlyos meglétét vagy hiányát. Ezt segíti elő a személyek:

- pszichofizikai teljesítőképességének
- személyiség jellemzőinek
- mentális tulajdonságainak, képességeinek
- szociális készségeinek mérése és értékelése.

A személyiség faktorok eltérő minősége többféle típusra osztja az új munkatársakat. Van, aki elméleti ismeretek elsajátításában nagy határfokkal képes

tanulni és azt szóban vagy írásban jól visszaadja, de ugyanazon ismeretek gyakorlati végrehajtását nem, vagy alig képes megoldani. A gyakorlatiasabb beállítottságúak lexikális tudása esetleg gyengébb társainál, de az operatív feladatok végzése során talpraesett, tudatos, gondolkodó, kreatív magatartásával a legnehezebb feladatokat is képes megoldani. A felkészítés során nagyobb hangsúlyt kell, hogy kapjanak a gyakorlati feladatok. A titkosszolgálati munkára történő alkalmasság igazi fokmérője a titkosszolgálati munka végrehajtása során tapasztalt szakmai, pszichés és mentálhigiénés jellemzők által mutatott összkép. A gyakorlati feladatoknak a lehető legjobban kell közelíteni a valós operatív feladatokhoz, a feladatok életszerűsége meghatározó lehet a kiképzés élmény szegmensében. Nagyon fontos lehet a munkatárs későbbi, önálló biztonsági területen történő működésében a kiképzés és felkészítés alatt szerzett és tapasztalt ismereteknek. Minél tapasztaltabb és nehéz szituációkat megélt tiszt kerül ki a biztonsági területre (a felkészítés gyakorlati élményei alapján), annál nagyobb hatáskörrel képes „élesben” ugyanazokat, vagy hasonló feladatokat megoldani. A felkészítés során természetesen lehetnek olyan személyek akik ezt pozitívan, sikerélményekkel dolgozzák fel, de lesznek akik nem képesek az operatív munkának megfelelni, azt csak gyenge hatáskörrel képesek megoldani (hibák sorozatával). E mellett lehetnek azonban olyanok is akik csak akkor döbbennek rá, hogy hová is kerültek amikor a gyakorlati kiképzés során olyan feladatokkal kell szembenézniük, melyeket abszolút módon képtelen végrehajtani (lelkiismereti problémák, az operatív tevékenységgel járó stressz elviselhetlensége, a hibák elkövetése utáni „magába zuhanás” állapota stb.).

A titkosszolgálati munkára történő felkészítés összetett folyamatában fontos szerep hárul az oktatókra és az új munkatársak tanulmányi fejlődését figyelemmel kísérőkre. Az új munkatársakat, a Katonai Biztonsági Hivatal működési területén, a legkomolyabb operatív feladatok várják és a Hivatal úgy tekint minden állományában szolgálatot teljesítő személyre, hogy az képesek ennek jól megfelelni. A kiképzés és felkészítés során nagyobb hangsúlyt kell fektetni a titkosszolgálati munka mozzanataira, nehézségeire és a vele járó pszichés, mentális hatások elviselésére történő felkészítésre. Az arányok helyes alkalmazásával már a kiképzés során felszínre kerülhetnek azok a személyiséget jellemző adatok, melyek a beosztásba helyezéskor szelektáló tényezők lehetnek. Ezáltal megelőzhető, egy operatív feladatra kevésbé, vagy egyáltalán nem alkalmas személy biztonsági területre kerülését.

5. A katonai titkosszolgálatok állományába történő felvétel rendje, a kiválasztás, bekerülés, felkészítés, beválás folyamatának összegzése, következtetések

Rövid írásomban – szándékaim szerint – a *Katonai Biztonsági Hivatal* állományával kapcsolatos követelmények és elvárások tükrében igyekeztem elemezni a kiválasztás, bekerülés, kiképzés, beválás folyamatát. A folyamatem-

zés során, a felvételi eljárást lefolytató személyekkel folytatott beszélgetések, az állomány beválásának tapasztalatai rávilágítanak egy sor olyan tényezőre, mely a felvétel rendjének folyamatos – a katonai titkosszolgálat érdekeinek megfelelő – fejlesztése során figyelembe kell venni.

A *Katonai Biztonsági Hivatal* állományába történő felvételnél, a beajánlások, ismerősök útján történő munkahelyteremtés és átvételekkel szemben a képesség alapú kiválasztást kell előtérbe helyezni. Pontosabban fogalmazva: a Katonai Biztonsági Hivatal saját maga keresse, kutassa és találja meg azokat a személyeket, lehetséges jövőbeni munkatársaikat, akiket átvéve, kiképezve és munkába állítva a Katonai Biztonsági Hivatal hasznos és értékes tagjává lesznek. Ezért, nem adaptálható Katonai Biztonsági Hivatalra az a kijelentés miszerint: ez is csak egy katonai szervezet, mert a katonai miliótól eltérő közegben a „jó katona” egyáltalán nem biztos, hogy képes eredményes munkát végezni. Ennek döntő oka, hogy az itt megkövetelt munkavégzési stílus, a szakértelmiségi tevékenység és az operatív munkavégzés együttesen meghaladja azon kereteket, melyekben úgy mond, „akárki” képes eredményesen munkát végezni, – mert az csak kiképzés és parancs kérdése.

A kompetencia alapú kiválasztás egyik fontos tényezőjévé kell válnia, hogy a Katonai Biztonsági Hivatal állományába jelöltnek van már a titkosszolgálat szempontjából értékelhető „előélete”. Ezt a fajta információcsomagot, már olyan adatok és részinformációk alkotják, melyek – akár titkosszolgálati alkalmazott útján, akár társszerv hasonló értékelési módszere alapján készült – a jelölt alkalmazásának legalapvetőbb ismérveit magukban hordozzák és a sikeres felvételi eljárást akár előre prognosztizálják. *(Fontos! Egy megfelelően ismert „előéletű” személy jó megérzésű kiválasztásával együtt járó adat és információ-csomag, mind a speciális alkalmasság vizsgálatánál, mind a nemzetbiztonsági ellenőrzésnél a vizsgálat eredményének tökéleteshez történő közelítését vetíti előre. Másként fogalmazva: minél sikeresebb a kiválasztás, vizsgálatok, bekerülés és a kiképzés, annál nagyobb a valószínűsége a tiszt megmaradásának és beválásának.)*

A jelenlegi gyakorlatban alkalmazott általános alkalmassági (orvosi, pszichológiai) vizsgálat helye, minősége és a felvételi eljárásban betöltött szerepe rendezett. Az itt kapott szakvélemények alapvetéseiben biztosítják a jelölt személyes tulajdonságai jellemzését, azon szegmenseinek pontos megismerését. Ám a speciális alkalmasság kérdésében már nem biztos, hogy ez a fajta állítás teljes mértékben helytálló. A felvételi rendben kiemelt figyelmet kell, hogy kapjon ez a mozzanat (speciális alkalmassági vizsgálatok), mert olyan információkat is kellene, hogy adjon, amelyek alapján előrevetíthetőek olyan személyi defektek lehetősége, melyekre nem a kiképzés, felkészítés vagy esetleg az operatív munkavégzés kudarcai során kellene rájönni. Megítélésem szerint a felvételi rend lényegi mondanivalója abból kell, hogy álljon: felvétel előtti töké-

letességre törekvő vizsgálat és ellenőrzés = a titkosszolgálat elvárásainak jól megfelelő, hatékony munkát végezni képes személy felvétele. Az itt leírtak lényegi mondanivalója, a biztonsági tisztként a Hivatal állományában végzett munkájuk alapján megítélhető személyekről (tisztekről) szól. S legvégül: ezek azok a személyek, akik területükön végzett titkosszolgálati munka során megmutatják a kiválasztás helyességét és élő példáját adják a várható megterhelésre adott válaszok sokszínűségének. A nemzetbiztonsági munka bonyolultsága és nehézsége igazából akkor jelentkezik, amikor a titkosszolgálati módszerek, eszközök alkalmazásával együtt járó pszichikai és fizikai megterhelés a biztonsági tisztben megjelenik és annak hatásai kerülnek a figyelem középpontjába.

A Katonai Biztonsági Hivatal állományának beválással és a titkosszolgálati munkájukkal összefüggésben értékelhető legfontosabb jellemzőkről a következő „*A titkosszolgálati munka mentálhigiénés hatása a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok állományára*” című, minősített cikkemben foglalkozom, melyben az operatív munkával együtt járó, de méltatlanul háttérbe szorított mentálhigiénés jellemzők kapnak helyet.

KONZULTÁCIÓ

RÉCSEI MIHÁLY

A REID MÓDSZER ALKALMAZÁSA A GYANÚSÍTOTTI KIHALLGATÁSOK SORÁN

A REID Módszer atyja John E. Reid (1910-1982). A róla elnevezett kihallgatási technikát közel 40 éve használják az amerikai bűnüldöző szervek egyre nagyobb arányban és növekvő hatékonysággal. A technika alkalmazásának alapjait egyhetes tanfolyamokon oktatják a világ minden részén. Nekem is alkalmam nyílt egy ilyen tanfolyamon részt venni, amelyet Reid professzor két volt közeli kollégája tartott meg a SHAPE Kémelhárító Főnökség különleges ügynökei részére. A Reid Módszer útmutatást ad, miként lehet az igazság felderítése céljából ötvözni a kérdések precíz, logikai alapokon nyugvó sorrendjét, módszertanát a gyanúsított metakommunikációjának fokozott megfigyelésén alapuló árulkodó jegyek észlelésével, tudatos felhasználásával. Úgy gondolom, hogy ez a technika hasznos lehet mindannyiunk számára, de különösen a művelési munkával foglalkozó kollégáim figyelmére tarthat kiemelt igényt. Arra is fel kívánom hívni az olvasó figyelmét, hogy a Reid Módszer a jellegéből adódó néhány változtatás mellett sikeresen alkalmazható a tanúkihallgatás (meghallgatás) során is. A módszertani elemek bemutatása során igyekszem nem elmenni az elméletieskedés irányába, amelyre egyébként a részünkre átadott nagy mennyiségű anyagon alapuló jegyzeteim megfelelő alapul szolgálnának. Fő célom a módszer gyakorlatias jellegű bemutatása annak érdekében, hogy a lehető legattraktívabb módon hívjam fel a hivatal állományának figyelmét erre a lehetőségre.

John E. Reid

A professzor közel 40 éve dolgozta ki a róla elnevezett kikérdezési technika módszertanát. Az általa létrehozott társaság Chicagóban található. A társaság tagjai, John E. Reid volt közeli munkatársai napjainkig vesznek részt bonyolultabb nyomozások gyanúsítottjainak kikérdezésében nagy hatásokkal. John E. Reid Chicago-ban, a DePaul Egyetemen szerzett jogi diplomát 1936-ban. Ekkor lett a Chicago-i Rendőrség alkalmazottja. 1940-ben elfogadta a Chicago-i Rendőrségi Bűnfelderítő Tudományos Intézet tudományos munkatársi ajánlatát, ahol a hazugságvizsgáló készülék, ismertebb nevén poligráf, nyomozati eljárásban történő alkalmazásának elméleti és gyakorlati részével foglalkozott. Ekkor kezdett el dolgozni a poligráf hatékony alkalmazását elősegítő, az eredményességet megalapozó kérdéssorok kidolgozásán. 1947-ben hozta létre a **Reid Társaságot**. Ezt követően kezdte el kifejleszteni a mai napig is válto-

zásokon keresztül menő kikérdezési módszertanát. 1962-ben Fred E. Inbau professzorral együtt könyvet írtak „Bűnügyi Nyomozati Cselekmények és Vallomástétel” címen. 1966-ban megalkották a mai napig alapműként számon tartott „Az Igazság és a Hazugság: Poligráf Technológia” című könyvet. John E. Reid a nyomozati cselekmények, kiemelten a gyanúsított kihallgatások mesterévé nőtte ki magát. Közel 300 gyilkosság elkövetőinek sikeres kihallgatásával és beismerő vallomás kicsikarásával szerzett magának nemzetközi elismertséget. Nagyon tudott bánni az emberekkel, néhány esetben a legbrutálisabb gyilkos bizalmát is sikerült elnyernie. Módszere egyik alapvető eleme volt, hogy a beismerő vallomás elérése érdekében soha sem használt provokációt a gyanúsítottal szemben. Az eredményei alapján elmondható, hogy sikereivel nagy elismerésre tett szert az Egyesült Államokban. A „Bűnügyi Nyomozati Cselekmények és Vallomástétel” című műve továbbfejlesztett, negyedik kiadását az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága 2004-ben a nyomozati eljárások lefolytatásának alapműveként ismerte el. A Reid Módszerről tanfolyamokat tartottak már Németországban, Belgiumban, Csehországban, Japánban, Mexikóban, Kanadában, Dél-Koreában, Szingapúrban és az Egyesült Arab Emírátságokban a bűnüldöző szervek, valamint a titkosszolgálatok állományára részére. Közel 75 ezer eset feldolgozásával fejlesztették ki az alábbiakban vázlatosan ismertetett módszert, amely kisfilmek bemutatása révén mélyégi tapasztalatanyagot ad mindenki számára. A módszer sikeres alkalmazói között meghatározó szerepet játszanak azok a jól felkészült szakemberek, akik rövidebb-hosszabb ideig foglalkoztak a hazugságvizsgáló készülék gyakorlati alkalmazásával, a metakommunikáció útján nyert információk értékelésével. A módszer megismerése, elemeinek tudatos alkalmazása pozitív hatással lehet a felderítő munkánk hatékonyságára, szakszerűségére.

Magatartást Elemző Kérdéskör (a továbbiakban MEK):

A gyanúsított magatartását „provokáló”, 17 alapkérdésre épített kikérdezési technika célja a személyiség feltérképezése. A logikai sorrendben feltett kérdésekre adott válaszok milyensége alapján alkot elsődleges véleményt a kihallgató a gyanúsított ártatlanságát, vagy bűnösségét illetően. A bevezető kérdések általános jellegűek, a gyanúsított személyi adataihoz, családi körülményeihez kötődőek. Ezt követi az alábbiakban bemutatott kérdéssor, amely egy cégnél eltűnt 10.000 dollárral kapcsolatba hozható egyik gyanúsítottjának kikérdezését tartalmazza:

1. Az okozati összefüggésre való rákérdezés: Tudja, miért ültünk le Önnel erre a beszélgetés-re?

Vezérelv: Az ártatlan személy számára nem bizonyul problematikusnak a válaszadás, és többnyire nevére nevezi a problémát.

Igaz válasz (a továbbiakban: IV): Természetesen tudom, eltűnt 10.000 dollár.

Hamis válasz (a továbbiakban: HV): Nem igazán tudom, bizonyára valami történt.

2. **A történet elmondása:** Az eltűnt 10.000 dollár után nyomozunk. Ön tulajdonította el ezt a pénzt?

Vezérelv: Az ártatlan személy azonnal direkt nemmel válaszol. A megtévesztő válasza, még ha tagadás is, gyanúra ad okot. Gyakori a visszakérdezés ebben az esetben.

IV: Nem, abszolúte nem. Nem én tettem.

HV: Miért vittem volna el a pénzt? Azt mondja, hogy ellopták a 10.000 dollárt? Nem én tettem.

3. **Informáltságra való rákérdezés:** Tudja valószínűsíteni, ki lophatta el a 10.000 dollárt?

Vezérelv: Az ártatlan személy megnevez valakit, vagy jelzi, hogy nem tud segítségére lenni a kikérdezőnek. A megtévesztő személy semmitmondó, általános választ ad.

IV: Azt gondolom, hogy van akinek szüksége lehetett a pénzre és hozzá is férhetett.

HV: Nem tudom, honnan is tudhatnám?

4. **Gyanúsítás:** Ki tehetta el az Ön véleménye szerint ezt a pénzt? Ha nem tudja biztosan, a megérzéseire is kíváncsiak vagyunk.

Alapelv: Az őszinte személy igaznak látszó érdeklődést tanúsít és nevesít egy vagy több személyt logikus magyarázattal együtt. A megtévesztő személy is nevesíthet általa gyanúsítottnak ítélt személyt, de gyakrabban ad általános, illetve tagadó választ.

IV: Két személy jut eszembe. Az egyikük a szabadidejében szerencsejátékozik, a másikuk pedig állandóan elégedetlen a munkahelyi körülményeivel.

HV: Senkit sem gyanúsítok, mivel bárki elkövethette a pénzlopást.

5. **Garanciavállalás:** Van itt olyan személy, aki nagy biztonsággal nem lophatta el a 10.000 dollárt?

Alapelv: Az őszinte személy hezitálás nélkül megnevezi az általa ártatlannak gondolt munkatársakat. A megtévesztő személy saját magát haladéktalanul kizárja, de más csak ritkán nevesít, mivel érdekeben áll a gyanúsított kört minél szélesebben tartani.

IV: Két személyt kizárnék a gyanúba hozható körből. Dave nem tehetta, mivel a pénz eltűnésének napján nem dolgozott. Joe sem lehetett, mivel Ő kezeli a pénzt és az első között esne rá a gyanú.

HV: Kizártnak tartom, hogy közöttünk lenne az elkövető. Nem ismerek annyira senkit a munkahelyen, hogy kezességet mernék értük vállalni.

6. **Viszonyulás:** Miként éli meg, hogy megkérdeztük Önt a 10.000 dollár eltűnésével kapcsolatban?

Alapelv: Az őszinte személy általában indokoltnak tartja, hogy megkérdezték, és nem sértődik meg ezen. A megtévesztő személy az őszinténél jóval nagyobb gyakorisággal használja a válaszában a „megijedtem” szót. Gyakran ad a nemtetszésének hangot.

IV: Nem történt semmi különös, megértem, hogy a 10.000 eltűnése fontos ügy.

HV: Egy kissé sértő számomra az egész szituáció. Ijesztő számomra ez a helyzet.

7. **Hitelesség:** Mennyire tartja valószínűnek, hogy a 10.000 dollárt ellopták?

Alapelv: Az őszinte személy általában elfogadja az állítás valóságtartamát. A megtévesztő személy kevésbé tartja valószínűnek, hogy bűncselekmény történt, inkább az elvesztést, illetve gondatlan kezelést tartja elképzelhetőnek.

IV: Igen, azt gondolom, hogy a pénzt ellopták, mivel nem tűnhetett el magától.

HV: Ez egy jó kérdés. Szerintem Önök tévedés áldozatai. A pénz előbb, utóbb előkerül magától.

7/A. **Hitelesség:** Ha a megkérdezett személy már valaki más meggyanúsította, az alábbi kérdést célszerű feltenni: Mike azt állítja, látta, amikor Ön elemelte a 10.000 dollárt, igazat mond vagy sem?

Alapelv: Az őszinte személy magabiztosan azt válaszolja, hogy ez egy hamis állítás.

IV: Mike hazudik, egyetlen centet sem tulajdonítottam el a cégtől.

HV: Nem mondom azt, hogy Mike hazudik, de mindenképpen téved. Helytálló magamért.

8. **Lehetőség:** Kinek lehetett a legjobb lehetősége elvinni a pénzt? Ezzel nem azt akarom mondani, hogy Ő is tette, de meg volt rá a lehetősége.

Alapelv: Az őszinte személy szinte biztosra vehetően nevesít egy vagy több személyt. A megtévesztő személy viszont rendszerint általános választ ad.

IV: Joe, Mike és én. Mindhárman hozzáférhetünk a pénzhez.

HV: Szerintem mindenkinek lehetősége volt hozzáférni a pénzhez.

9. **Motiváció:** Milyen céllal lophatta el valaki a 10.000 dollárt?

Alapelv: Az őszinte személynek nem jelent problémát a motivációk taglalása, míg a megtévesztő személy számára kényelmetlen a kérdés, mivel fel kell tárnia a lopás mozgatórugóit.

IV: Azt gondolom, hogy nagy szüksége lehetett az elkövetőnek a pénzre, vagy pusztán engedve a csábításnak, a hűtlen kezelés ténye forog fenn.

HV: Honnan tudjam. Valójában soha sem gondolkoztam ezen.

10. **Gondolati sík:** Volt-e valaha is olyan gondolata, hogy eltulajdonítsa a 10.000 dollárt?

Alapelv: Minél komolyabb a bűncselekmény, annál hevesebb a válasz. Az őszinte személy még a lehetőségét is elutasítja ennek a gondolatnak, míg a megtévesztő személy nem ad egyértelműen elutasító választ.

IV: Soha, semmilyen körülmények között sem.

HV: Nem különösebben. Önben meg szoktak fordulni ilyen gondolatok?

11. **Állítás:** Mondja el nekem, miért nem vihette el Ön a 10.000 dollárt?

Alapelv: Az őszinte személy első szám első személyben válaszol. A megtévesztő személy gyakran ad általánosítható választ.

IV: Mivel én becsületes ember vagyok.

HV: Mivel ez ütközne a törvénnyel. Ellentétes lenne a hitemmel.

12. **Büntetés:** Milyen büntetést adna a 10.000 dollárt eltulajdonító személynek?

Alapelv: Az őszinte személy a bűncselekmény súlyával arányban álló büntetésre tesz javaslatot, hozzátevé a személyes véleményét. A megtévesztő személy a súlyánál enyhébben ítéli meg a büntetést, vagy kitérő választ ad a kérdésre.

IV: Az elkövető fizesse vissza a pénzt és a bűncselekménnyel arányban, nyerje el méltó büntetését.

HV: Biztos vagyok benne, hogy a cég megfelelő döntést hoz a büntetést illetően.

13. **A nyomozás kimenetele:** Milyen esélyt lát arra, hogy a nyomozás eredményeként kiderülhet, hogy Ön vette el a 10.000 dollárt?

Alapelv: Az őszinte személy általában önbizalmat tanúsítva jelenti ki, hogy a vizsgálat tisztázni fogja a gyanúsítás alól. A megtévesztő személy nagy gyakorisággal használja a válaszában a „reményeim szerint, azt gondolom, kellene” szavakat.

IV: Nekem semmi közöm nincs ehhez az esethez.

HV: Remélem, hogy a vizsgálat tisztáz engem. Úgy gondolom, a nyomozás eredménye az ártatlanságomat fogja bizonyítani.

Megjegyzés: A nem állami tulajdonban lévő cégalkalmazottak esetében a gazdasági jellegű visszaéléssel gyanúsítottak körében, az érintett személyek beleegyezésével a hatályos amerikai jogszabályok lehetővé teszik a hazugságvizsgáló alkalmazását. A hozzájárulás megtagadása önmagában is nagy hangsúllyal esik latba a lehetséges elkövetői kör behatárolását illetően.

14. Második esély: Egyetért azzal, hogy a 10.000 dollárt eltulajdonító személy számára egy újabb esélyt kellene adni a körülményektől függetlenül?

Alapelv: Az őszinte személy általában elutasítja a második esély lehetőségét. A megtévesztő személy burkoltan arra céloz, hogy esetleg meg kellene adni az elkövetőnek a második esélyt.

IV: Nem, a tolvaj az örökké tolvaj marad.

HV: Ha az elkövető valóban megbánta a tettét, biztosan. Ha alapos oka volt a pénz eltulajdonítására, akkor valószínűleg.

15. Alibi, számadás: Mi volt az Ön kapcsolata az eltűnt 10.000 dollárral?

Alapelv: Az őszinte személy számot ad az összes részletről, amely tartalmazhat néhány többletinformációt is. A megtévesztő személy a válaszadásnál bizonytalanságot mutat, hevenyészett, többnyire kronológiai sorrendet követő törté-nettel áll elő.

IV: A pénz a főnöki irodában volt. A pénz eltűnésének napján nem jártam ebben az irodában.

HV: Úgy emlékszem, hogy az adott napon délután 3 óra körül befizetést esz-közöltem a kasszába. Akkor még a pénz a főnöki irodában volt. 3:15-kor tizenöt perces szünetet tartottam és újságot olvastam. 3:25-kor folytattam a munkámat, és 16:45-kor hagytam el a munkahelyemet.

16. Az információ megosztása: Beszélte-e valakinek a meghallgatása során elhangzottakról?

Alapelv: Az őszinte személy nem titkolja az eseményeket a családtagjai, közeli ismerősei előtt, akik érzelmi támogatást tudnak neki adni.

IV: Igen beszéltem a feleségemmel/férjemmel a dologról.

HV: Nem beszéltem róla senkinek, nem akartam felidegesíteni ezzel a családtagjaimat.

17. Csapda: Biztos-e Ön abban, ha visszanezzük főnöki irodában működő biztonsági kamera pénz eltűnésének napjáról készült felvételét, nem láthatjuk rajta Magát, amint bemegy az irodába valamilyen céllal? Ezzel nem azt akarom mondani, hogy Ön lopta el a pénzt, csupán megfeledezhetett az esetről.

Alapelv: Az őszinte személy nem változtat az általa elmondottakon, gyakran spontán módon utasítja vissza a kérdésben elrejtett gyanúsítást. A megtévesztő sok esetben kisebb-nagyobb mértékben változtat a vallomásán, és szabadkozik a válaszadás során.

IV: Ez lehetetlen. Ha visszanezzük a felvételt, láthatják, hogy én nem jártam az adott napon a főnöki szobában.

HV: Várjon csak, hadd gondolkodjam egy kicsit. Elképzelhető, hogy azt követően is jártam a főnöki szobában, miután a befizetést eszközöltem. De csupán arra voltam kíváncsi, hogy a vezető még a szobában van-e.

A 17. kérdésre fontosnak tartom külön felhívni a figyelmet, mivel sok esetben ezen keresztül lehet jól tetten érni a hazugságot, kétségeket támasztani az elkövetőben a tette bizonyíthatóságát illetően. Hatásos lehet az ujjlenyomat, foglenyomat, DNS vizsgálat, cipőnyom, keréknyom alapján történő beazonosításra való hivatkozás, a híváslista lekérhetőségének megemlítése, mobil telefon alapján történő tartózkodási hely beazonosítása lehetőségének felvetése, biztonsági kamera felvételének megemlítése stb.

A MEK előkészítésénél több szempontot is figyelembe kell venni. Informálódni kell a gyanúsított származását, nemzeti, vallási és kulturális sajátosságait, intelligencia szintjét, értelmi, érzelmi stabilitását, viselkedését, személyisége érettségének szintjét, identitását, a társadalomba való beágyazottságának mértékét, káros, vagy titkolt szenvedélyek meglétét illetően. A kihallgatásra való felkészülés során maximálisan figyelembe kell venni a gyanúsított szülőházájában meglévő szokásokat, viselkedésszerű sajátosságokat, Ezekre a sajátosságokra a kérdések feltétele során a kihallgató igyekezzen nagy figyelmet fordítani, és ennek tükrében levonni a megfelelő következtetéseket.

A továbbiakban néhány példa táblázatba foglalásával szeretném átláthatóbbá tenni a gyanúsított kikérdezés során érkező reflexiók sok esetben jól megkülönböztethető sajátosságait.

A VISELKEDÉS AZONOSSÁGAI ÉS KÜLÖNBSÉGEI

Őszinte személy	Megtévesztő személy	Mindkettő	Megjegyzés
Együttműködő, természetes, nyugodt viselkedésű, segítőkész, készséges, nyitott, őszinte, realista, logikus gondolkodású.	Túlzottan nyugtalan, visszautasító, köntörfalazó, őszintétlen, mentegetődő, önellenőrzést folytató, illogikus gondolkodású.	Ideges, bosszús, rémült.	Általános viselkedés
Nyílt, egyenes, normális ütemben érkező válaszok, amelyek jól érzékelhetően összhangban állnak a metakommunikációval.	Hosszú, késve érkező, vonatott, hezitáló válaszok, burkolt célozgatások, amelyek nem állnak összhangban a metakommunikációval. A kérdés ismételtetése, gyakori visszakérdezés. Hasonló mondatok használata, mint „Most elmondom önnek az igazságot”.	A teljes közlésrendszer 7 %-a verbális.	Verbális kommunikáció
Az átlagos hangszínnel megegyező hanghordozás.	Az átlagos hangszínnél magasabb hanghordozás.	A teljes közlésrendszer 35 %-a vokális.	Non-verbális (vokális) kommunikáció

Őszinte személy	Megtévesztő személy	Mindkettő	Megjegyzés
Egyenes testtartás, nyitott, nyugodt gesztusok, dinamikus testhelyzet, poszturális tükrjelenségek.	A kihallgatótól való elhúzódást tanúsító, a szembenézéstől eltérő, összehúzódnó ülés mód, zárt pozitúrák, megfagyott gesztusok, gyors pozitúra váltások.	A teljes közlés-rendszer 55 %-a non-verbális.	Non-verbális (poszturális) kommunikáció
Kezek nyugodtak többnyire az ölben vannak.	Remegő, eldugott kéz, a száj, vagy a szem kézzel való eltakarása, a haj gyakori igazítása.	Ha ballra néz valaki és közben a fülelőhöz nyúl, vissza szeretne emlékezni valamire. Ha jobbra néz és igazítja a haját, akkor ítéletet mond magában a szituációról.	Non-verbális kommunikáció (gesztusok)
Szemkontaktus (60-70 %), tág pupillaérdeklődő, nyugodt arcvonások.	Szemkontaktus kerülése (szűk pupilla).	A tekintetet lehet a céljainknak megfelelően irányítani. Egyes társadalmakban a nők nem nézhetnek a férfiak szemébe. A japánok a beszélgetés közben a szem helyett inkább a nyakat figyelik.	Szemhasználat, tekintet. Napszemüveg viselése nem megengedett a kihallgatás során.
Nyugodt arckifejezés, a verbalitással összhangban álló mimika.	Szájremegés, nehézkes nyelés, rángatózó arc.	Öröm, harag, félelem, undor, meglepődés, érdeklődés, figyelem.	Mimika, arckifejezés (érzelmi viszonyok tükröződése az arcon).
A ruha sokat elárul a viselőjéről, a hovatartozásáról, a foglalkozásáról, családi állapotáról. A hajviselet utalhat valamilyen csoporthoz való tartozásra. A bajusz, a szakállviselet, az ékszer, jelvény, smink, vagy tetoválás is hordozhat többletinformációt.		Ruha, öltözködés, hajviselet, a test különböző díszei, jelvények, jelvény értékű tárgyak.	Emblémák (viselet).

A kihallgatásra (meghallgatásra) való felkészülés folyamata:

1. **Ügyelemzés:** A nyomozati cselekménnyel kapcsolatos valamennyi elérhető információ tanulmányozása, beleértve a gyanúsított körülményeit. Össze kell gyűjteni a lehetséges szemtanúkat.
2. **Tényelemzés:** Az elkövetett bűncselekmény jogi hátterének vizsgálata. A bűncselekménnyel kapcsolatos összes információ számbavétele, beleértve a lehetséges motivációt. Kiemelten fontos tanulmányozni a gyanúsított valamennyi körülményét, kiemelten, hogy volt-e korábban büntetve, csa-

ládi, szociális körülményei, fizikai és mentális állapota, drog és alkohol-függősége, rejtett, vagy titkolt szenvedélyei, viszonya az esetleges áldozathoz, tanúkhöz, a bűncselekmény helyszínéhez, az alibije, hívó vagy sem, hobbijai stb. Ezekről az ismeretekről egy összesítő táblázat készül, amely 16 szempontot vesz alapul.

3. *A kihallgatás (meghallgatás) végrehajtási körülményeinek elhatárolása:* a végrehajtás helyszínének kiválasztása, megfelelő körülmények biztosítása, a kihallgatottak sorrendjének eldöntése. A kihallgatotról egy adatlap kerül felfektetésre, amely az iskolai végzettségéről, alkoholos vagy drog befolyásoltságáról, meglévő egészségügyi problémáiról, mentális állapotáról, egy éven belüli esetleges öngyilkossági kísérletéről ad számot. Az adatlap végén a kihallgatottnak értékelnie kell a saját érzelmi, fizikai és mentális állapotát 4 szint közül az egyik megjelölésével (kiváló, jó, közepes, rossz).

A kihallgatás struktúrája:

1. *Általános kérdések:* A kihallgatott személyi adatainak pontosítására, feloldó beszélgetésre szolgáló kérdések.
2. *Magatartást elemző kérdéskör (17 kérdés).*
3. *Nyomozati kérdések:* Ezek a kérdések igyekeznek kideríteni a kihallgatott viszonyát a gyanúsításhoz, az együttműködési készséget, feltárni a lehetséges motivációt, a jelentőséggel bíró részleteket stb.
4. *A kihallgatást követő értékelés:* A kihallgatást végző a megszerzett adatok és a potenciális gyanúsított viselkedése, kérdésekre adott válasza alapján foglal állást a gyanúsított körben tartás, illetve az onnan való kikerülés kérdésében. A döntés meghozatalát befolyásolja, ha nem áll elegendő adat a rendelkezésre az egyértelmű állásfoglaláshoz. Ebben az esetben a riportban elhangzottak átfogó ellenőrzését követően kerülhet sor újabb kihallgatás lefolytatására.

A kihallgatás kilenc lépése a Reid Módszer alapján:

1. *Pozitív konfrontáció:* Oly módon kell bemutatkozni a kihallgatottnak, hogy ez megnyerő legyen a számára. Az ügy megnyugtató tisztázásának szándékát kell hangoztatni.
2. *A téma kibontása:* Monológ formájában kell bemutatni az elkövetett cselekmény pszichológiai hátterét azzal a mögöttes szándékkal, hogy ennek súlyát kissébbnek láttassuk a valóságnál. A vétkeesség átháríthatóságának illúzióját nem szabad már ebben a szakaszban szétrombolni. A témakifejtést célszerű személyes példákkal alátámasztani. Ezzel a technikával ellensúlyt kell képezni a jóval súlyosabb elkövetői cselekménnyel szemben.

3. *A beismerés tagadásának kezelése:* Törekedni kell az elkövetés tagadásának következetes gyengítésére, pl., „Álljunk meg egy szóra, itt van még egy dolog, amelyet tisztázni szeretnék.” Ezt követően vissza kell térni a cselekményre.
4. *Ismétlődő tagadás, ellenvetés:* Amikor a gyanúsított tagadja a bűnelkövetést és kifejti, miért nem lehetett ő az elkövető, megértő magatartást kell tanúsítani, pl., „Remélem, hogy az igazat mondta, mivel ez azt jelentheti, hogy .....” Fel kell használni a tagadást a kihallgatás előre vitelére.
5. *Az elkövető figyelmének felkeltése:* Amikor a gyanúsított igyekszik elzárkózni a további beszélgetéstől, fizikailag közelebb kell kerülni hozzá (közelebb húzni a széket, nyitott gesztusokat használni), kiváltva ezáltal a további figyelmét.
6. *A gyanúsított passzivitásának kezelése:* El kell kezdeni a téma rövidítését, az alternatív kérdések felvetését.
7. *Az alternatív kérdések feltevése:* A bűnelkövetés két választási lehetőségének említése pl., „A cselekmény elkövetése az Ön ötlete volt, vagy mások beszéltek rá erre? Úgy gondolom, hogy mások vitték Önt be ebbe az utcába, nem de bár?” „Ez az első alkalom, hogy ilyen cselekményt követett el, vagy más korábban volt rá példa? Szerintem ez volt az első alkalom, igazam van?” „Előre eltervelte a cselekményt, vagy csak élt az adandó lehetőséggel? Szerintem Ön nem előre megfontoltan cselekedett, igazam van?”
8. *A beismerő vallomás kiváltása:* A bűncselekmény részleteire kell koncentrálni, elkerülve a befolyásoló kérdések alkalmazását. Hagyjuk, hogy a gyanúsított maga ismerje be az elkövetést. Olyan információk beszerzésére kell törekedni, amelyeket csak az elkövető ismerhet.
9. *Írásos (hangrögzítéses) beismerő vallomás vétele:* A szóbeli vallomás írásban, vagy hang- és filmfelvételen történő rögzítése, amely részletesen tartalmazza a bűncselekmény elkövetésének elemeit és a vallomástétel önkéntességét.

A fenti kilenc lépésben összesűrítendő Reid technika nem egy zárt rendszer. Folyamatosan fejlődik, módszertana napról napra bővül. Rendkívül nagy szerepet játszik a hatékony alkalmazásában a kihallgatást végző személy emberismerete, tapasztaltsága, empátiája, beszédkészsége, a metakommunikáció hatékony alkalmazásának képessége, a kérdésfeltevés mikéntje, felépítettsége, a logikus gondolkodás, a bűncselekmény részleteinek aprólékos ismerete stb. A kihallgatott személy előzetes feltérképezése, intellektusa, pszichikai, érzelmi stabilitásának mértéke, szociális helyzete, kultúráltságának milyensége, családi háttere, érdeklődési köre, esetleges szenvedélybetegségei megismerése alapvető feltétele a sikeres interakciónak. A gyanúsított kihallgatáson célszerű a kihallgatottat a keresztnévén szólítani, lehető legnagyobb gyakorisággal. Fontos a ki-

hallgatás során megtalálni azokat az elemeket, amelyek igazságtartalmuk révén elvezethetnek a tényfeltárásig és a beismerő vallomáshoz. A pozitív megközelítés az egyik meghatározó elem, amely csak barátságos légkörben alkalmazható jó hatásfokkal. Bevált módszer egy külső példa említése, amely hasonló bűncselekmény elkövetéséről szól, de sokkal súlyosabb tényállásról és elkövetői magatartásról. A példa említése nagyobb mértékben jut el a gyanúsított tudatáig, mivel nem róla szól. Ezzel párhuzamosan a saját tettét kisebbíti, így egy lépéssel közelebb juthatunk a beismerő vallomáshoz. A kérdések többsége rávezető jellegű kell, hogy legyen az elkövetés körülményeinek tisztázását célzó mögöttes tartalommal. Célravezető módszer a kérdések megismétlése, hiszen a válaszok között lehetnek kisebb eltérések, ellentmondások, amelyek kapaszkodóul szolgálhatnak a kihallgatás továbbfejlesztéséhez. A leggyakrabban ismételt, elbizonytalanító jellegű kérdés az „Így történt? Igazam van?”. Csupán a legfontosabb információkat szabad vázlatosan lejegyezni, mivel a személyes kontaktus megszakadása hátrányosan érintheti az általunk kívánatos irányba elmozdult folyamatokat. Tilos előítélettel vezérelve lefolytatni a kihallgatást, de udvarias formában kezdettől fogva lehet hangoztatni azt a gyanút, hogy a kihallgatott elkövetette a bűncselekményt. A gyanú alóli tisztázás az alapvető célja a kihallgatásnak. A kihallgatás több forduló is lehet, amely természetesen nem minden esetben végződik beismerő vallomással. A kihallgatás végére az ezt végző hivatalos személy határozott véleményt kell, hogy formáljon a bűnösség valószínűsíthetőségét illetően.

A Reid Módszer az általánosan érvényes alapvetések mellett külön-külön háttéranyagot dolgozott ki a különböző bünelkövetések vizsgálatára. Ez a törekvés könnyen magyarázható, mivel az esetek döntő hányadában más intellektussal bír egy bankrabló, egy áruházi tolvaj, egy „fehérgalléros” bűnöző, egy terrorista, vagy egy kém. Ebből adódóan más és más viselkedésmód, ráhatástechnika, kérdéssor, érvrendszer stb. vezethet eredményre. Közel 50 bűncselekmény típus kivizsgálására készült módszertani útmutató a speciális elemek nevesítésével. A módszer általánosítható elemeinek ismertetését követően a saját munkánk prioritásait figyelembe véve külön foglalkozom a terrorizmussal, szabotázzsal, zsarolással, kábítószerrel való visszaéléssel, illetve kémtevékenységgel vádolt gyanúsítottak kihallgatása során jelentkező specifikus elemekkel.

A Reid Módszeren alapuló kihallgatás a meggyőzés művészete, amely nem alkalmazza a fenyegetés és ígérgetés technikáját, de maximálisan él a meta-kommunikáció adta jelzések megfigyelésének lehetőségével. Nagyban erre alapozza a kihallgatás lefolytatásának menetét, rugalmasan változtatva a folyamatot. A technika sikeres alkalmazásának egyik legalapvetőbb feltétele az empátia és a türelem. Az előítéletesség hibájának elkerülése miatt gondoljunk bele, mi magunk is követünk el kisebb-nagyobb kihágásokat a gépkocsink vezetése, a közlekedési, parkolási szabályok „nagyvonalú” kezelése során. Ezek a kisebb szabálysértések a büntetés elmaradásával arányosan egyre komolyabbak lehet-

nek. Könnyedén találunk mentséget a szabályok túllépésének indoklására, mivel természetesen elfogultak vagyunk magunkkal szemben. Az esetek többségben hasonló folyamat játszódik le a bűnelkövetőkben, csak a társadalomra jóval nagyobb veszélyt, fenyegetést jelentő ügyekben. Ebből adódóan a beismerő vallomás elérése rendkívül nehéz, az esetek többségében hosszadalmas folyamat. A gyanúsított szeme előtt ott lebegnek azok az óhatatlan hátrányok, amelyek a beismerést követik. Ezek a hátrányok a társadalomba való beágyazottság mértékétől függően járhatnak kisebb, vagy nagyobb következményekkel. Minél nagyobb a tét, annál nehezebb a dolga a kihallgatónak. Az intellektuális paritás rendkívül fontos, mivel csak így lehet áttörni a felelősségáthárítás falán. A kihallgatás sok esetben az érzelmi ráhatás, a lelkiismeretre való apellálás útján érheti el a kívánt célt, amelyben a vallomástevő logikai bukfencei is segítségünkre lehetnek. Ehhez természetesen a kihallgatónak rendkívül jól kell ismernie az adott ügyet, ennek minden lényegi elemét. A felkészülés során felállított stratégiát célszerű követni a rugalmas reagálás elemeinek felhasználása mellett. A kihallgatás egyik legfontosabb módszere a kérdések szükséges mértékű ismételtetése, valamint a hosszadalmas (előre kifundált) gyanúsított válaszokban rejlő esetleges megtévesztő szándék közbekezdés technikájával történő megakadályozása.

A Reid Módszer talán legfontosabb elemeinek ismertetését követően rátertnék a 9 lépés néhány elemének részletesebb kifejtésére. Ebben nem szeretnék nagy teret engedni a metakommunikáció által biztosított jelzések, mögöttes tartalom kihallgatást elősegítő kérdéskörére, mivel erről nagy ismeretanyag áll rendelkezésünkre. Ezek közül elsőik között említeném Alan Pease „Testbeszéd” és „Szóbeszéd” című könyveit, de Dr. Buda Béla műveit is ide sorolhatnám. A tárgykörben fontosnak ítélt anyagok tanulmányozása alapján állítottam össze a **„A személyiség megismerésének célja, lehetőségei és módszerei a szakmai munkában, különös tekintettel a metakommunikációra”** címet viselő, az MK KBH könyvtárában előtalálható szakdolgozatot, amelyet szintén ajánlok a Reid Módszer iránt érdeklődők figyelmébe. Mivel ez a tanulmány a minősítettségi szintje miatt nem érhető el mindenki számára, a metakommunikáció néhány, a kihallgatás eredményességét lényegesen befolyásoló elemét megemlíttem az anyagban.

A kihallgatás helyszínéül szolgáló szoba lehetőleg ne legyen túl rideg, biztosítson bizonyos fokú komfortérzetet és teljes körű zavartalanságot. Lehetőleg ne legyen benne nagyméretű tükör, mivel ez azt a látszatot keltheti, hogy egy másik helyiségből megfigyelik a beszélgetést. A szoba berendezésének nélkülözhetetlen eleme két szék, illetve egy asztal. Az asztal nem lehet a kihallgatást végző és a kihallgatott között. A székek bizonyos távolságra, egymással szemben vannak elhelyezve. A kihallgatást végző belépve a szobába (1. fázis), minden esetben mutatkozzon be és rázzon kezét a gyanúsítottal. A kezdettől fogva igyekezzen szemkontaktus kialakítására, amely a beszélgetés eme kezdeti

szakaszában a megtévesztő személy esetén gyakran meghiúsul, illetve más, elzárkózást tanúsító gesztusokkal párosul (pl., keresztbe font kar, keresztbe vetett lábak). A kihallgatásra szánt idő nem lehet korlátozott. Hosszabb időintervallumnál akár cigaretta, étel és ital is kínálható a feszültség oldása, a szimpátia elnyerése érdekében. A téma kifejtésére szolgáló monológ során (2. fázis) a kihallgatást végző sokat beszélve, más és más szavakat használva, meggyőzően vezeti fel a gyanúsítást, amely során számos lehetőséget nyújt a gyanúsítottnak az önigazolásra, a tette súlyának kisebbítésére. „Pl., Ön csak az alkalom adta lehetőséget használhatta ki, amikor elvette az otthagytott 10.000 dollárt a főnöke asztaláról, igazam van? Ön nem tervezte meg ezt a cselekményt, csupán egy pillanat műve volt, nem de?” A kihallgatónak előzetesen lehetőleg legalább 5 olyan mentséget kell kitalálnia, amelyek elősegíthetik az elkövetés bevallását. Ezzel a megközelítési móddal már előkészíti a módszer hetedik fázisát, az alternatív kérdések felvetését. A téma felvezetése során a kihallgató folyamatosan figyelemmel kíséri a gyanúsított metakommunikációját, és ebből következtetéseket von le. Folyamatosan törekedni kell a tagadás gyengítésére (3. fázis). Ennek a gyengítési folyamatnak fontos és visszatérő verbális eleme lehet a: „Megemlíthetnék valamit? Mondhatnék pár szót?”. A gyanúsított előre betanult szövege elmondásának folyamatos megszakítása is bevált taktikai elem: „Mike, álljon meg egy pillanatra. Engedje meg, hogy néhány dolgot én is elmondhassak.” Amikor a kihallgatónak már sikerült elbizonytalanítania a gyanúsítottat megingatva őt a tagadásban, jöhet a 4. fázis, vagyis az ismétlődő ellenvetések folyamatos gyengítése. Ezt követi a kihallgató és a kihallgatott közötti fizikai távolság csökkentése (5. fázis), vagyis a gyanúsított figyelmének felkeltése, figyelmet ébresztő témakör bedobása, illetve a szemkontaktus további forszírozása. Ide sorolható valamilyen technikával az elzárkózást jelentő pózból való kibillentés (pl.: a test előtt keresztbe font kézből való kimozdítás valamilyen tárgy, fénykép gyanúsított felé nyújtásával (6. fázis). Ezzel a technikával csökkenteni lehet a kihallgatott ellenállását, ezzel párhuzamosan növelni az együttműködési készséget. Az alternatív kérdések kibontása (7. fázis), amelyekkel meg kívánjuk könnyíteni a gyanúsítottnak a teljes beismeréshez vezető rögzös úton való elindulást. A több változatot tartalmazó lehetőség közül nagy eséllyel kiválaszt majd egyet, amelyet látszólag el kell hinni neki. Ezt követően lehetnek segítségünkre az alternatív kérdések a teljes igazság kibontása céljából. Ilyen kérdés lehet például annak a változatnak a felajánlása, hogy az elkövetés mögött nem előre megfontolt szándék áll. Apró kérdésekkel igyekezzünk bevonnai minél jobban a gyanúsítottat a beszélgetésbe. Ennek érdekében alkalmazhatjuk egy másik elkövetővel történtek ismertetését, a kihallgatottunk erre való reagálásának kérésével. A 8. fázis során juthatunk el a teljes beismerő vallomáshoz, amely lehetőség szerint olyan elemeket kell, hogy tartalmazzon, amelyeket csak a tényleges elkövető ismerhetett meg. Ebben a fázisban rövid, célratoró kérdéseket kell feltenni, pl.: „Mi következett ez után? Ön mit tett ezt követően? Hová tette el a pénzt?” A beismerő vallomást (9. fázis) lehet bármilyen, a büntető-eljárás során akceptálható módon rögzíteni.

Kiegészítő nyomozati eljárások

- Bizonyos esetekben a kihallgatás előtt célravezető a szülőkkal való kapcsolat felvétele, kérve a közreműködésüket a fiatalok bűnösségének megállapításához, ezzel is megadva a lehetőséget az enyhítő körülmények figyelembevételéhez, vagyis az enyhébb elbíráláshoz.
- Néhány esetben célravezető, ha a gyanúsítottat a kezdeti szakaszban tanúként hallgatjuk meg, és innen fordulunk át a gyanúsításba.
- Bevált taktika a gyanúsítottak egymás elleni kijátszása, szembefordítása.

A tanúvallomás adatlapja

1. Ismertetésre kerültek-e a gyanúsítottal az eljárással kapcsolatos jogai („Miranda Mandate”)? Igen, Nem, Időpontja, Helye.
2. Magatartást elemző beszélgetés kezdő és befejező időpontja, eredménye.
3. Kihallgatás kezdő és befejező időpontja; elsődleges témaköre; alternatív kérdések köre; a beismerés időpontja; kért-e a gyanúsított ügyvédet; megtagadta-e a vallomástételt; tett-e kísérletet a kihallgatás során a kihallgatói szoba elhagyására.
4. Vallomástétel során tisztázni kell, minek a hatására tette ezt és él-e bármilyen panasszal az eljárással szemben. A vallomást a gyanúsítottal a hely, valamint az időpont megjelölése mellett alá kell írni.

A vallomásvétellel kapcsolatos általános szabályok:

- A vallomást késlekedés nélkül, az eljárási szabályok maximális betartása mellett kell levenni.
- Külön-külön kell szerepeltetni több bűncselekmény egyidejű elkövetése esetén az ezt beismerő vallomásokat.
- A gyanúsítottat tilos kiengedni a szobából a vallomástétel során.
- A vallomást érthető, kronologikus formában kell rögzíteni oly módon, hogy a gyanúsított által mondottak tükröződjenek benne, beleértve a szóhasználatát is. A vallomásban megfogalmazottak helytállóságáról nyilatkoztatni kell a vallomástevőt.
- Csak egy beismerő vallomás készülhet. Ha ebben a gyanúsított bármilyen változtatást akar, ezt szintén itt kell szerepeltetni.
- A jegyzőkönyvben szerepelnie kell annak a kitételnek, hogy a gyanúsított a beismerést önként, mindenféle külső behatástól függetlenül tette, valamint az abban foglaltak megegyeznek az általa elmondottakkal.
- Az együttműködési szándék milyenségét is rögzíteni szükséges.
- A vallomástételnél tanú jelenléte szükséges, aki a hivatalos jegyzőkönyv laponkénti aláírásával tanúsítja ennek hitelességét.

Terrorizmussal gyanúsított személyek kihallgatása

A **Reid Társaság** a 2001. szeptember 11-i, az Egyesült Államokat ért brutális terrortámadást követően döntötte el, hogy megalkotja a terrorcselekmények elkövetésével gyanúsítható személyek kihallgatásának módszertanát. Tíz évet töltöttek a kérdéskör kidolgozásával, amely során valós, megtörtént eseményekre alapoztak. A kutatás során gyakran hangzott el a nyomozók részéről az a kérdés, hogyan lehetne bármit is kiszedni a terroristákból az előzetes „megdolgozásuk”, vagyis a fizikális és pszichés nyomás gyakorlása nélkül. Amint ezt már korábban említettem, a Reid Módszer soha sem használja a fenyegetést, fizikai ráhatást, az erőszakot és a felelőtlen ígéretést, csak a saját, a fentiekben vázlatosan ismertetett eszköztárral dolgozik, kizárólag a jogállamiság keretein belül.

A terrorista csoportok legfontosabb általános jellemzői:

1. Saját magukról nem gondolják azt, hogy terroristák, mivel többnyire egy ideológia szellemében, a csoport által elfogadott közös cél érdekében fejtik ki hatásukat. Gyakran az „Igaz Hit” egyedüli letéteményesének, terjesztőjének képzelik magukat.
2. A csoportok tagjai többnyire fanatikusok, saját életük feláldozását a megüdvözülés felé vezető útnak gondolják.
3. Jellemzőjük a hierarchikus szervezeti rend, a belső konspiráció maximális betartása.
4. Az eszköztáruk bevált eleme a megtévesztés, beilleszkedés, a türelem és az alkalmas pillanat kivárása.
5. Egyes csoportok nyílt és szent háborút hirdettek az Egyesült Államok, valamint szövetségesei ellen.

Egy muszlim gyanúsított kihallgatásának sajátosságai, lépései:

1. Felkészülés: Mindent el kell követni a kihallgatás során a muszlim gyanúsított szimpátiájának elnyeréséért. Ezért a felkészülés időszakában célszerű jól megismerni az Iszlám alapjait, történelmi háttérét, a legfontosabb szokásokat. Folyamatosan törekedni kell az egyenrangúság látszatának fenntartására, udvariasan, barátságosan kell viselkedni, nagy türelemmel, körültekintően célszerű megközelíteni a minket érdeklő témakört. A kihallgatás során az európai távolságtartás felére célszerű lecsökkenteni a gyanúsítottal a tértávolságot. Mivel a muszlim emberek a saját hitüket tartják az egyedül üdvözítőnek, el kell kerülni minden olyan témakört, amely sértené őket ebben a hitükben. A kihallgatást végző az esetek többségében nem rendelkezik a megfelelő szintű arab nyelvismerettel, ezért tolmácson keresztül érintkezik a kihallgatottal. Lényeges szempont, hogy a tolmács nem állhat semmilyen érdekviszonyban a

kihallgatottal. A kihallgatás megkezdése előtt célszerű a tolmáccsal minden különleges szó, szakkifejezés pontos jelentéstartalmát tisztázni, amelyek nagy valószínűséggel előfordulnak az interaktus során. Célszerű olyan tolmácsot alkalmazni, aki előzetesen megismerte a Reid Módszer alapjait, a 9 lépés taktikáját. Sajátosságként jelentkezik, hogy amikor a kihallgató közelebb megy a gyanúsítottához (5. fázis), a tolmács nem kell, hogy ugyanezt tegye, mivel ez már túlzott nyomást jelenthetne. A tolmácsnak törekednie kell a kérdések elhangzásakor a szemkontaktus felvételére, fenntartására a gyanúsítottal. Ezt követően viszont le kell vennie a szemét róla. A tolmácsnak minden esetben semleges, lehetőleg érzelmei kimutatása nélkül kell tevékenykednie. Nem megengedett a számára a tolmácsi szerepkörtől eltérő, személyes jellegű kommunikáció.

2. *Végrehajtás:* A kihallgatás által determinált keretek adta valamennyi lehetőséggel élve, folyamatosan törekedni kell az összhang megteremtésére, a konstruktív légkör kialakítására és fenntartására. Fel kell építeni a kihallgatás stratégiáját, amelyhez a lehetőségekhez mérten végig tartani kell magunkat. Alapvető követelmény a türelem, udvariasság, a közös érdekek nevesítése, a kihallgatott fontosságának kihangsúlyozása, a partneri viszony éreztetése, néhány kiadható, releváns és fontos információ megosztása. Mindeközben a lehetőségekhez mérten uralni kell a saját metakommunikációkat, valamint figyelni a gyanúsított válaszai és testbeszéde között esetlegesen fellelhető ellentmondásokat. A saját gesztusainkat a célszerűség határáig hozzá kell igazítani a kihallgatottéhoz (visszatükrözés technikája). Folyamatosan nagy jelentőséget kell tulajdonítani a gyanúsított válaszainak. Tegyük néhány olyan állítást, amely tudatos tévedést rejt magában és figyeljük meg, hogy a kihallgatott korrigálja-e ezeket vagy sem. A téma kibontását szolgáló részinformációk átadásakor mutassunk némi szkepticizmust a választ illetően, ami felkeltheti a gyanúsított hiúságát. Igyekezzünk kiváltani minél hosszabb, részletekben gazdag válaszokat, amelyet kiválthatunk a témakörben mutatott látszólagos tudatlanságunkkal is. A kérdésfeltevés során törekedjünk az egyszerűsége. Lehetőleg kerüljük a szűkségtelen, negatív tartalommal bíró kérdéseket. Célszerű olyan kérdéseket feltenni, amelyek egyértelmű állásfoglalásra készítetik a gyanúsítottat. De ezek nem sugallhatják a hallani kívánt választ. A hipotetikus kérdések feltétele is célravezető lehet bizonyos esetekben (pl., Ha tudomására jutna, hogy egy közeli ismerőse egy terrorista csoport tagja, az 1-10 közötti skálát használva milyen valószínűséggel értesítené erről a hatóságokat?). Kiegészítő kérdésként hangozhatnak el a vallási csoportok, iszlám országok politikai, humanitárius, érzelmi, anyagi támogatását firtató felvetések, a befogadó ország életébe való társadalmi beágyazottság kérdése, a vélt-, vagy valós sérelmek feltárása. Ezek az ismeretek hozzájárulhatnak a motiváció felderítéséhez. Az eredményes kihallgatás érdekében mindvégig törekedni kell az esetleges beismerő vallomást követő felelősségre vonás várható következményeinek csökkentésére (Az Ön feltáró vallomása jelentősen enyhíti a felelősségre vonás mértékét.). Következetes passzivitás, illetve tagadás esetén igyekezni kell a gyanúsítottat megingatni a magabiztossá-

gában, kibillenteni a passzív testhelyzetéből (pl.: test előtt keresztbe font kar esetén átadni neki valamilyen, előre odakészített fényképet, esetleg tárgyi bizonyítékot.). Ezzel párhuzamosan igyekezni kell a szemkontaktus felvételére, fenntartására, a folyamatos beszédstílussal, kérdéssel az érdeklődése kiváltására. Alternatív kérdések feltételével állásfoglalásra is kényszeríthetjük. A gyanúsított belső lelkivilágára is hatást kell gyakorolni, készítetve ezáltal a feszültség önkéntes csökkentésére. A kis lépések politikájával lehet a legbiztosabban eredményt elérni. Jól lehet alkalmazni több gyanúsított esetén az egymás elleni kijátszásukat.

Mindent összevetve ez a terület igényli a legnagyobb felkészültséget, körültekintést, mivel a tét is rendkívül magas. A sikeres kihallgatás életeket, értékeket menthet. Ebből adódóan rendkívül fontos a kihallgatás video- és hangfelvételének utólagos, részletekbe menő elemzése, az elejtett szavak háttérének aprólékos felderítése, a többlépcsős stratégia kialakítása. Ebben a kihallgatási folyamatban esetenként a tét nagysága miatt egyedi esetben az agresszivitásba hajló átmenet is megengedett, ha csupán ez hozhatja meg a kívánatos a beismerő vallomást. De ez nem járhat a gyanúsított megalázásával, megfélemlítésével, alapvető emberi jogai megsértésével. Az amerikai – arab relációt értékelve megállapítható, hogy teljesen eltérő érzékleti világban élnek. Más a térhasználatuk, az interakció kapcsán eltérő módon használják az érzékszerveiket (szaglás, tapintás). Másként értelmezik és kombinálják az érzéki benyomásaikat. Az arabok másként élik át a test és az Én viszonyát. Az ellentétek elsődleges oka, hogy a felek nem ismerik fel, hogy érzékelésüket illetően két különböző világban mozognak. Ebből adódhat, hogy az esetleges barátságos gesztusokra csak találomra vagy egyáltalán nem adnak választ. Ez tovább élezi az ellentéteket. Ezeket a feszültségeket megfelelő felkészüléssel, az arab szokások alapos megismerésével, a metakommunikáció intenzív alkalmazásával csökkenteni lehet.

Befejezés

Reményeim szerint a Reid Módszer vázlatos, csupán a legfontosabb elemeit bemutató ismertese meggyőzte az olvasót ennek gyakorlati hasznosságáról. A teljesség kedvéért hozzá kell tennem, hogy a módszer különböző aspektusait tartalmazó, közel 800 oldalt kitevő irodalom töredéke állt csupán rendelkezésemre, amelyet a tanfolyam során megélt tapasztalataimmal igyekeztem kiegészíteni. További információ található a módszerről a www.reid.com Web oldalon.

DOKTORANDUSZOK FÓRUMA

TANAI KÁROLY

„Non progredi est regredi.”
„Aki nem halad előre, az már tulajdonképpen hátrál.”

GONDOLATOK A MÉDIA SÚLYÁRÓL ÉS FONTOSSÁGÁRÓL

A világpolitikai helyzet dinamikus átalakulásai gyors és rugalmas változásokat követelnek meg az abban résztvevőktől. A változásokra való sikeres reagálás egyik sine qua non-ja az információ. Az információ egyik legfontosabb megjelenési színtere a médiák. Ezért az írott és elektronikus médiák súlya és jelentősége -különösen 2001. szeptember 11.- óta jelentősen megnőtt és felértékelődött. Egy adott szervezet számára (ez lehet profitorientált, nem profitorientált, illetve kormányzati/államigazgatási) az eredményességét nem csak a tevékenységével, hanem környezetével kialakított viszonyával is befolyásolja. Különösen igaz ez a fegyveres erőkre és testületekre. Ebben a cikkben elméleti és gyakorlati példákon keresztül kívánom hangsúlyozni, hogy egy szervezet számára vitális érdek a médiákkal való konstruktív kapcsolat kialakítása.

Bevezetés

A XXI század felgyorsult tempójú világában, a szünet nélküli információ dömpingben a gyors döntések korát érzjük. Antagonisztikus ellentmondásnak tűnik, hogy gyorsan és jól döntsünk. Nincs többé lehetőség a „remetei” magányban való töprengésre, a lehetőségek és következmények optimális számbavételére. Dönteni kell gyorsan és lehetőleg helyesen. Mire támaszkodhatunk, mire támaszkodunk, milyen körülmények motiválnak(hatnak) bennünket ezekben a szituációkban? Intuíció, előítélet, egyéni érdek, tapasztalat, vagy az adott témához kapcsolódó, a médiákban megjelenő és interpretált legfrissebb információk!

Tudományosan igazolt az a mindennapos tapasztalat, hogy a médiák „befolyása” – hatása – alól senki nem vonhatja ki magát. Egyik szervezet sem engedheti meg magának a negligálás luxusát a médiával való kontaktusa során, a szervezet jövőjére vonatkozó súlyos következmények nélkül. Egy szervezet a médiával való kapcsolata során tudja megteremteni saját imázsát, hatást gyakorolni a médián keresztül céljai érdekében. Egy szervezet imázsa nem más,

mint az emberekben a szervezetről kialakuló benyomások, érzések és attitűdök összessége. Ahhoz, hogy ezek a megnyilvánulások pozitívak legyenek, minden szervezetnek fokozott figyelmet kell szentelnie arculatának kialakítására. Ha eltekintek a „befolyás”, illetve „imázs” teremtés eufemisztikus megfogalmazásától, akkor úgy is fogalmazhatok, hogy adott szervezet a médiákat használhatja fel, hogy céljai érdekében manipulálja a társadalmat (a közvéleményt).

De ennek súlyát, véleményformáló, döntésbefolyásoló hatását meghatározza az is, hogy milyen széles körben vált (válik) ismerté a közvetített információ. A médiák felelőssége és súlya itt is tetten érhető.

A médiák súlyára hívta fel a figyelmet John Foley érsek, a Tömegtájékoztatás Pápai Tanácsának elnöke, utalva a II. János Pál pápa halála illetve XVI. Benedek pápa megválasztása körüli időszakra.

„2005. első hónapjai rendkívüli jelentőséggel bírtak az evangelizálás számára a tömegtájékoztatási eszközöknek köszönhetően” – húzta alá a Pápai Tömegtájékoztatás Tanácsának elnöke emlékeztetett rá, hogy Karol Wojtyła temetési szertartását 155 adó közvetítette 84 országban, míg XVI. Benedek pápa beiktatási szentmiséjét 124 tv és rádióállomás segítségével a világ 75 országában követhették. Foley érsek végezetül kiemelte, hogy II. János Pál pápa „Gyors fejlődés” kezdetű utolsó apostoli levelét a tömegtájékoztatás felelőseinek szentelte, valamint, hogy XVI. Benedek pápa rögtön megválasztása után fontosnak tartotta, hogy az újságírókkal és az elektronikus tömegtájékoztatásban dolgozókkal találkozzék. [1]

Egészen más jellegű területről, de tartalmi egybeeséssel idézem Colin Powel tábornokot, egykori USA külügyminisztert:

„A parancsnokok felkészítése, kiképzése során az egyik prioritás megértetni velük a média valós szerepét. A parancsnokok biztosan tudni akarják, hogy meg tudják-e nyerni a médiát céljaik támogatása érdekében, de nem ez az ok, amiért dolgozni kell velük. Azért kell dolgozni a médiával, mert ez a parancsnoki kötelességük.”

Röviden a médiaelméletekről

A média mint interdiszciplináris tudományág fejlődéstörténete révén is bizonyította fontosságát és jelentőségét, melyek a különféle elméletekben is megnyilvánult. A számtalan médiaelmélet közül, párat megemlítek azzal a szándékkal, hogy rávilágítsak a média mint tudományág elméleti megalapozottságára és sokszínűségére. Az alábbiakban kronologikus rendben haladva azokat a tudományos igényű elméleteket és empirikus vizsgálatokat idézem fel, amelyek e kérdést igyekeztek megválaszolni, és amelyeket a médiahatás-kutatás és a be-

fogadásvizsgálatok mérföldköveinek tekintenek (vagyis amelyekre a leggyakrabban hivatkoznak a különböző szakirodalmi források).

A lövedékelmélet

Az 1920-as és az 1930-as évek közgondolkodását és tudományos gondolkodását a lövedékelmélet (bullet theory) jellemezte. Eszerint a média nagy és közvetlen hatást gyakorol az emberekre: a médiából – ekkoriban a nyomtatott sajtóból, a filmből és a filmhíradóból, a köztéri plakátokból, valamint a rádióból – érkező üzenetek lövedékként csapódnak a közönség testébe, maradandó elváltozást okozva benne. A lövedékelméletet nevezik injekcióstű-elméletnek (hypodermic model) is, arra utalva, hogy a média az üzeneteket injekciós tűként fecskendezi az emberek bőre alá, azaz a média nagy és közvetlen (direkt) hatást gyakorolna a közvéleményre. Az elméletet a legkoherensebb formában Harold Lasswell fejtette ki *Propaganda Techniques in the World War* („A világháború propagandatechnikái”, 1927) című munkájában. Lasswell arra volt kíváncsi, hogy az első világháborúban alkalmazott propagandatechnikák miként voltak képesek tömeges véleményváltozást kiváltani, lángba borítva Európát. A lövedékelmélet a tömegkommunikációt olyan egyirányú folyamatként (médiainger – közönségválasz) írja le, amelyben a közönség passzív és kritikátlan szerepet játszik, és nincs módja az aktív visszacsatolásra, a média befolyásolására. A közönséget olyan egynemű masszának tételezte, amelynek valamennyi tagja egyformán reagál a lövedékként rá záporozó üzenetekre.

„A kétlépcsős hatás modell” elmélete

Az 1920-as és az 1930-as éveknek a média nagy hatását tételező kutatásai után az 1940-es években új paradigma jelent meg a tudományos igényű vizsgálatokban: a kétlépcsős hatás (two-step flow of influence) modellje, amely szerint a média csak kismértékben és közvetett módon képes befolyásolni a közvéleményt. Paul Lazarsfeld és munkatársai *The People's Choice* („Az emberek választása”, 1948) című munkájukban az amerikai Ohio államban 1940-ben lezajlott elnökválasztási kampánynak a választókra gyakorolt hatását vizsgálták. A kampány alatt hat hónapon át rendszeresen ismételt méréseik során azt tapasztalták, hogy az emberek politikai preferenciái alig változtak, vagyis ellenállónak mutatkoztak a befolyásolási kísérletekkel szemben. Ebből arra következtettek, hogy az emberek aktív és kritikus résztvevői a tömegkommunikációs folyamatnak. Lazarsfeldék úgy vélték: a média csak áttételesen, két lépcsőben befolyásolja a választók gondolkodását. Az emberek elsősorban a környezetükben élő véleményvezérekre – például a család vagy a munkahely valamely tekintélyes tagjára – hallgatnak, azaz a személyközi kommunikáció véleménybefolyásoló hatása nagyobb, mint a tömegkommunikációé. A véleményvezérek ugyanakkor elsősorban a médiára támaszkodva alakítják ki a maguk véleményét, így – kor-

látozott mértékben és áttételesen – a média mégiscsak hatást gyakorol az emberekre.

„A szelektív észlelés” elmélete

A szelektív észlelés (selective perception) elmélete arra a kérdésre keresett választ, hogy miért korlátozott a média társadalomra gyakorolt hatása, azaz miért alacsony hatásfokúak a politikai kampányok. Joseph Klapper *The Effects of Mass Communication* („A tömegkommunikáció hatásai”, [1949] 1960) című munkájában azzal magyarázta Lazarsfeld és munkatársai kutatási eredményeit, hogy az emberek szelektálnak a rájuk záporozó üzenetek között. Keresik azokat az üzeneteket, amelyek megerősítik létező véleményüket, és kerülnek azokat, amelyek ellentmondanak neki.

Klapper a szelekció három szintjét különböztette meg:

1. a szelektív válogatás azt jelenti, hogy az emberek eleve nem követik figyelemmel azokat az újságokat és műsorokat, amelyekről tudják, hogy a saját véleményükkel szembenálló véleményeket fogalmaznak meg vagy ilyen premisszákra támaszkodnak;
2. a szelektív észlelés azt jelenti, hogy – ha bele is szaladnak a saját véleményüknek ellentmondó üzenetekbe – azokat elengedik a fülük mellett; végül
3. a szelektív emlékezés azt jelenti, hogy ha véletlenül bele is szaladnak a saját véleményüknek ellentmondó üzenetekbe, és azokat meg is jegyzik, akkor is hamarosan elfelejtik őket.

Klapper ezt Leon Festinger kognitív disszonanciaredukció-elmélete (1957) nyomán azzal magyarázta, hogy az ember kerüli a disszonáns helyzeteket, azaz igyekszik megszabadulni mindazoktól az információktól és véleményektől, amelyek saját, gondosan felépített világképének újragondolására készítenék, mert világképének újragondolása túlságosan sok kognitív energiáját kötné le. A szelektívhatás-elméletből tehát az következik, hogy a média hatása elsősorban a létező vélemények megerősítésében, és nem a véleményváltozás kiváltásában mutatkozik meg. Pontosabban – ahogyan Angelusz Róbert magyar médiakutató (1983) fogalmaz – minél nagyobb a távolság a kommunikátor és a befogadó véleménye között, annál kisebb a véleményváltozás valószínűsége. [2]

Az aforisztikus médiaelmélet

Marshall McLuhanant – aki akkoriban az angol irodalom professzora volt Torontóban – 1962-ben és 1964-ben megjelentette mindmáig legismertebb két könyvét *Gutenberg-galaxis* és *A médiák megértése* címmel. E két műben a következő lényeges téziseket állította fel: a nyugati társadalomra tartós hatást

gyakorolt közvetítő közegként a fonetikus írás és különösképpen a könyvnyomtatás, s a XX. század közepe óta változás indult meg, amelynek során az írás átadja vezető szerepét az új elektronikus médiának, ekképp ennek a változásnak mélyreható következményei lesznek.

McLuhan médiának minősíti az összes artifíciumot, az emberi tevékenység valamennyi termékét, például a ruházatot, a pénzt vagy a villanyáram gerjesztette fényt. Véleménye szerint mindezek a technikák, szerszámok és környezetek – az első kőbaltától a számítógépes hálózatokig – visszahatnak az emberre, az érzékszerveken nyugvó észlelésére.

Az elektromosságon alapuló média – a távírókészülék, a rádió és a televízió – teljesen új szintjét képviseli ennek a „narkotizáló” mediális környezetnek: mivel a különálló egységek lineáris egymás után sorakoztatását feltételező mechanikai elvet felváltja az elektromosság közvetlensége, amely a teret és az időt egyaránt leküzdí, ekképp elkezdünk az egész világot átfogó hálózatok keretei között élni. Amíg az ember régebben bizonyos testi funkcióit választotta le önmagáról speciális mediális eszközök révén, addig az elektronikus média korszakában a központi idegrendszerét és vele együtt a tudatát amputálja.

McLuhan számára a média jelentősége ebben a hatásban rejlett, nem pedig a tartalmukkal kapcsolatos kérdésekben. Legnevesebb kijelentésének ez teremti meg a hátterét: a médium az üzenet. Egy később megjelentetett könyvében még ezt az aforizmát is átformálta emígyen: a médium a masszázs. McLuhan jövődöleése szerint az információ az értékalkotás döntő tényezőjévé fog válni az elektronikus média által teremtett feltételek közepette; az ember pedig teljes mértékben az információ „nomád” gyűjtögetőjévé alakul át a jövőben. McLuhan „az elektronika korszakában” felismerni vélte a hagyományos, hallási és tapintási ingerek világában élő „törzsi ember” újraeljövételét. Az elektronika korszakában élő embert például olyan kétéltűhöz hasonlított, amely a páncélját befelé fordítja, a puha belső szerveit pedig kifelé, s ez korántsem árulkodik töretlen optimizmusról. E hasonlat úgy értelmezhető, hogy a radikális médiaváltás korszakában az ember veszélybe kerül, mivel egész környezete oly mértékben alakul át, hogy azt nemigen tudja nyomon követni és megérteni. McLuhan egészen sajátos stílusban írta műveit: a keze alól kikerülő szövegek már formailag sem feleltek meg a lineáris „tipografikus” logikának; részben képzettársítások és a tömegtájékoztató szemponkjából hatékony jelmondatok meg idézetek jellemzik őket, részben pedig pusztán megállapításokat tartalmaznak. Lehet, hogy mindez hozzájárult McLuhan népszerűségéhez, de egyúttal a hatásvadászat vádját is magára vonta. Számára az ilyen kritika nem bizonyított mást, mint „üzenetének aforisztikus jellegét”. McLuhan műveinek olvasásakor nem zárt szöveg tárul elénk, hanem inkább különböző megfigyelésekből és tézisekből összetevődő mozaik. Ez bosszantónak bizonyulhat, annál is inkább, mivel McLuhan tézisei korántsem mentesek az ellentmondásoktól. Daniel Bell

egyszer megjegyezte, hogy McLuhant olvasni olyan, mintha az ember „szellemi gőzfürdőt venne”. Másfelől viszont nemegyszer éppen McLuhan bizonyos képzetársításai bizonyulnak meglepőnek és ösztönzőnek az aktualitásuk miatt. Ezeknek olvasásakor derül fény legmeggyőzőbben McLuhan, az új utakon elinduló gondolkodó szellemi teljesítményének minőségére. Legyenek bár a hátrahagyott szövegei kuszák, inkonzisztensek vagy akár bosszantók is, kétségtelen, hogy a média jelenlegi fejlődése kapcsán kibontakozó vitát illetően változatlanul kincsesbányának minősülnek. [3]

A kultivációs elmélet

Az 1970-es évek meghatározó médiahatás-elmélete George Gerbner magyar származású amerikai médiakutató kultivációs teóriája (cultivation theory) volt, amely ismét a média nagy társadalmi hatását látta igazoltnak. Az új elmélet megjelenésében szerepet játszott az is, hogy ekkorra terjedt el a televízió, amelynek a közvéleményre gyakorolt hatása is nagyobbnak látszott, mint az addig egyeduralkodó nyomtatott sajtóé és a rádióé. Gerbner szerint a média hatása hosszú távon nyilvánul meg, tehát kumulatív módon érvényesül, mégpedig oly módon, hogy a társadalomban fellelhető heterogén véleményeket homogenizálja. A 2005 karácsonyán elhunyt kutató úgy vélte: a televízió – amely információforrásként fontosabbá vált, mint a személyes tapasztalat – nemcsak tükröt tart a „valóság” elé, de formálja is azt: a valóság képeit bizonyos szabályok mentén rakja újra össze, új (virtuális) valóságot teremtve. A média szelektív: a valóság bizonyos elemeit kultiválja (előnyben részesíti), míg másokat a háttérbe szorít. A média tehát Gerbner szerint akkulturációs – a kultúrát és a kultúrafelfogást befolyásoló – szerepet játszik, azaz hatására mindazok, aki sok időt töltenek a képernyő előtt, fokozatosan elfogadják a valóság televízióban ábrázolt képét a „valóság” hű reprezentációjaként.

A napirendelmélet

Szemben Gerbnernek a média nagy hatását tételező modellek közé sorolható kultivációs elméletével, a néhány évvel később megfogalmazott napirendelmélet (agenda-setting theory) ismét a korlátozott hatás iskoláját látszott erősíteni. Először Bernard Cohen fogalmazta meg *The Press and Foreign Policy* („Sajtó és külpolitika”, 1963) című könyvében, hogy a média – különösen a hírmédia – elsősorban nem azt szabja meg, hogy mit gondoljunk, hanem azt, hogy miről gondoljunk. A média napirendje befolyásolja ugyan a közvélemény napirendjét, de a napirenden szereplő témák értelmezésére már nincs nagy hatással.

Maxwell McCombs és Donald Shaw *The agenda-setting function of mass media* („A tömegmédia napirend-meghatározó szerepe”, 1972) című munkájában az észak-karolinai kisvárosban, Chapel Hillben 1968-ban zajlott választási

kampány során végzett vizsgálatára hivatkozva úgy érvelt, hogy a média az „információk kapuőrének” (information gatekeeper) szerepét játssza. A világban végbemenő szinte végtelen számú esemény közül csak véges számút emel be a hírekbe. A hírek kiválasztásával és bemutatásával a szerkesztők, az újságírók, a műsorszolgáltatók fontos szerepet játszanak a politikai valóság formálásában. Az olvasók nemcsak a szóban forgó kérdéstről értesülnek, hanem arról is, milyen fontosságot tulajdonítsanak neki. Az események közötti szelektálással tehát a média fontossági sorrendet – értékhierarchiát – állít fel: egyes eseményeket fontosnak, másokat kevésbé fontosnak pozicionál. Az emberek többsége azokat a témákat tartja fontosnak, amelyek a hírműsorok élén és a lapok címlapján szerepelnek, és amelyekről a médiumok nagy terjedelemben számolnak be. Ám azt, hogy az egyes eseményeket miként ítélik meg, a média már nem befolyásolja számottevően. A média tematizációs (priming) szerepének felismerése azóta számottevően befolyásolta a valóságot: a modern politikai kommunikáció egyik célja a sikeres tematizáció, vagyis az, hogy a politikai kommunikátorok a pártjuknak kedvező vagy a politikai ellenlábasaiknak kedvezőtlen témákat tűzzék napirendre.

A framingelmélet

Ha a média napirendje képes befolyásolni a közvélemény és a politika napirendjét, felmerül a kérdés, hogy ki befolyásolja a média napirendjét. Az egyik lehetséges válasz e kérdésre az, hogy a médiabirodalmak tulajdonosai, a hírekben gyakran idézett források és más befolyásos hatalmi tényezők rendelkeznek döntő befolyással a médiában közvetített tartalmakra. A média nagy hatását tételező framingelmélet szerint a média a politikai és a gazdasági elitek ellenőrzése alatt áll, míg az egyszerű emberek – pénz, hatalom és szaktudás híján – csak befogadóként férnek hozzá a médiához. Szemben a „tömeggel”, az elitek hatékonyan képesek befolyásolni a médiaüzeneteket. A média ezért az üzeneteket – különösen a híreket – nem objektíven ábrázolja, hanem torzítja, azaz olyan értelmezési keretben (frame) prezentálja, amely az események kontextusának egyes elemeit hangsúlyozza, másokat azonban homályban hagy. A politikai problémák bemutatása során így a hírek automatikusan felkínálnak bizonyos értelmezéseket, és előnyben részesítik őket más értelmezésekkel szemben, azaz felkínálnak egy „preferált” olvasatot.

A framingelméletet megkérdőjelezi a technológia fejlődése is. A sokcsatornás és sokszínű médiapiacra a professzionális kommunikátorok között megjelentek azok az amatőrök is, akik korábban nem juthattak szóhoz – például a közösségi rádiók mikrofonjánál. És bár e médiumok sosem tartoztak a média fősodrához (azaz közönségrészesedésük elenyésző volt), a valóságértelmezésnek a politikai elitektől független alternatíváit kínálták fel az embereknek. Az internet megjelenése óta a legfontosabb hagyományos médiumok – az újság, a rádió és a televízió – elvesztették információs és véleményformáló hegemóniájukat. A

világháló nemcsak az információk több forrásból való ellenőrzésére kínál viszonylag olcsón mindenki számára lehetőséget, de véleményének kifejezésére is, azaz – legalábbis elméletileg – kiegyenlítheti a társadalmi helyzet különbségeiből fakadó hátrányokat. Ugyanakkor azonban az internetes hírforrásokat kevésbé tartják megbízhatónak, mint a hagyományos médiumokat, a hozzáférés pedig korántsem egyetemes, azaz éppen a hátrányos helyzetű csoportok számára korlátozott, ez pedig korlátozza az új médiumnak a társadalmi kommunikációban betöltött szerepét.

„Használat és kielégülés-modell” elmélete

Ismét a korlátozthatás-elméletek közé sorolható a néhány évvel később megfogalmazott használat és kielégülés-modell (uses and gratifications model). Eszerint az emberek médiahasználatának sajátos, egyénenként eltérő mintái vannak. A befogadóknak különböző szükségleteik, elvárásaik vannak, amelyeket a médiahasználat során elégítenek ki. Másképpen fogalmazva: nem a média használja (befolyásolja) az embereket, hanem az emberek használják a médiát; nem a média formálja a közvéleményt, hanem domináns módon a közönség formálja a maga szükségleteire a médiát. Az emberek aktívan válogatnak, azt a csatornát keresve, amely a legjobban felel meg a szükségleteiknek; ha valamely csatorna ezt nem teszi meg, továbbkapcsolnak.

Jay Blumler és Elihu Katz *The Uses of Mass Communications by the Individual* („Mire használja az egyén a tömegkommunikációs eszközöket?”, 1974) című munkája szerint az emberek saját pszichológiai, szociális és szociokulturális szükségleteik kielégítésére használják a médiát. A médiahasználat legfontosabb célja a szükséglet-kielégítés, vagyis az örömszerzés.

A szerzők szerint a média legfontosabb használati módját az alábbiak jelentik:

- a tanulás és az információszerzés: az emberek a televízió segítségével tájékozódnak a világról,
- a szociális kontaktus: az emberek különféle módokon viszonyulhatnak a képernyőn megismert figurákhoz, illetve megbeszélhetik a többiekkel a látottakat,
- az elszakadás: az emberek a televíziót nézve egy időre „elmenekülhetnek” a valóság nehézségei elől,
- a szórakozás és az időtöltés.

A használat és kielégülés-modell szerint tehát a média használata interaktív folyamat, amely mindig az egyéni szükségletekhez, szerepekhez, értékekhez, társadalmi szituációkhoz kötődik. A média használata során a felhasználó aktívan válogat. Bár a médiának lehetnek szándékolatlan hatásai is, csak kor-

látozott mértékben képes befolyásolni közönségét, mert használata az emberek meglévő elképzeléseihez, attitűdjeihez igazodik.

A használat és kielégülés-modell paradigmaváltást jelzett a média és a közvélemény viszonyát vizsgáló kutatásokban. A kutatások ettől kezdve már nem a média közönségre gyakorolt hatására fókuszáltak, hanem arra, hogy miként használja a közönség a médiát, azaz milyen körülmények befolyásolják a média használatát. Azt igyekeztek feltárni, hogy milyen tényezők befolyásolják az üzenetek értelmezését.

„A hallgatási spirál” elmélete

Eszerint a média azáltal gyakorol hatást az emberek véleményére és viselkedésére, hogy egyfajta véleményklímát teremt: elhiteti velük, hogy a domináns közvélemény másként gondolkodik, mint ők. Az elméletet Elisabeth Noëlle-Neumann német politológus és közvélemény-kutató fogalmazta meg *The spiral of silence: a theory of public opinion* („A hallgatási spirál: elmélet a közvéleményről”, 1974) című írásában. Noëlle-Neumann szerint azok az emberek, akik úgy érzik, a véleményük megértésre talál a közvéleményben, előszeretettel hangoztatják álláspontjukat, ám azok, akik úgy érzik: „különvéleményt” képviselnek, a társadalmi elszigetelődéstől tartva inkább csendben maradnak vagy megváltoztatják nyilvánosan hangoztatott véleményüket. Másképpen: elválik egymástól az emberek magánszférában – családi, baráti körben – és a nyilvános szférában hangoztatott véleménye. Így egyfajta hallgatási spirál alakul ki: a domináns vélemény megerősödik, az ellenvélemény marginalizálódik. A média tehát azáltal gyakorol hatást az emberekre, hogy azt a benyomást kelti bennük: véleményükkel kisebbségbe szorulnának. Az elmélet azon a feltevésen alapul, hogy az emberek számára fontosabbak társas kapcsolataik, fontosabb az, hogy mások elfogadják őket, mint az, hogy hangot adjanak saját véleményüknek, illetve attól tartanak: véleményük felvállalása kedvezőtlenül befolyásolhatja egzisztenciájukat, karrierjüket. [4]

A mai kor egyik jelentős médiaelmélete a Daniel Dayan és Elihu Katz által kidolgozott médiaesemények koncepciója, a *Media Events* című könyvükben. Olyan kiemelkedő, ünnepélyes eseményeket értettek e fogalom alatt, mint a holdra szállás, II. János Pál pápa lengyelországi látogatása 1979-ben, Kennedy temetése vagy Diana és Charles házassága. A szerzők alapgondolata az, hogy a modern, differenciált társadalmakban is szükség van a közösség minden tagját érintő „mechanikus integrációra”. A médiaesemények a társadalmi szolidaritást erősítik, és kulcsfontosságú szerepük van az értékrend és a közösség megerősítésében.

A szerzőpáros a médiaesemények tipológiáját is megpróbálta felállítani, és három fő típust különített el: a „versenyt”, a „hódítást” és a „koronázást”. A

„versenyt” a különböző kiemelkedő sportesemények és a politikai választások jelentik. Jellemzőjük az, hogy szabályokhoz alkalmazkodnak, és ha mitikus struktúrára akarjuk redukálni őket, akkor a hős próbatételéről szólnak. A „hódítás” során, mint például a holdséta, a hősök átlépik a korábbi határokat, és új szabályokat teremtenek, új szimbolikus rendet hoznak létre. A „koronázások”, amit az esküvők és a temetések példáznak, a hős ünnepléséről szólnak. Ezek a leginkább ceremoniálisak, a leginkább tradícióhoz kötöttek. A közönség az első típusban bíraskodhat és drukkolhat, a másodikban csodálattal adózhat a hősnek, a harmadikban pedig alázattal részt vehet. [5]

Az elméletek fejtegetésén túl, amely rávilágított a médiaelméletek tudományos voltára, szükségesnek tartom, hogy 2 jelentős terroreseményen keresztül is bemutassam a médiák jelentőségét.

A müncheni olimpia

1972. szeptember 5-ének hajnalán a Fekete Szeptember nyolctagú kommandója átmászott az olimpiai falu kerítésén, és futólépésben megközelítette a Connollystrasse 31-et, az izraeli csapat szálláshelyét. Ott a birkózók edzője, Moshe Weinberg ellenállt, és megtámadta a terroristák vezetőjét, Issát, ezért végeztek vele. Tíz álmából felvert sportolót ejtettek túsul, akik közül Yossef Romanót szintén lelőtték, amikor nekik támadt.

A palesztinok első üzenete mindössze annyi volt: „Azonnal értesítsék az izraeli kormányt!” Csakhamar világossá tették, hogy semmi dolguk a német hatóságokkal, az izraeli kormánytól követelik 200 bebörtönzött palesztin szabadon bocsátását. Az első határidő reggel 9 óra volt.

Golda Meir izraeli kormányfő azonban egyetlen foglyot sem volt hajlandó szabadon engedni, viszont felajánlotta a németeknek egy speciális kommandó Münchenbe küldését. Ők viszont saját maguk kívánták megoldani az ügyet. Különböző ürügyekkel egyre kijebb tologatták a határidőt, míg végül este Issa megelégedve a helyzetet egy repülőgépet kért, hogy a túsokkal Kairóba menjen, és onnan folytassa Izraellel a tárgyalásokat. Két helikopter vitte át a terroristákat és a sportolókat az olimpiai faluból a fürstenfeldbrucki NATO-repülőtérre. A németek itt kísérelték meg kiszabadítani a túsokat. A mesterlövészek akkor nyitottak tüzet, amikor Issa egyik társával visszafelé tartott a helikopterekhez, miután ellenőrizték a várakozó repülőgépet. Két óra hosszat tartó tűzharc kezdődött, amit a német vezetők nem tudtak irányítani, és a sötétben senki sem látott át. Egy órával a harc kezdete után a palesztinok sortüzeket adtak le a helikopterekbe kötözött izraeliekre, majd az egyik gépbe gránátot dobtak. A németek még egy órán keresztül csak messziről figyelhették, ahogy a lángoló helikopterben elhamvadnak a sportolók holtteste. Végül három terroristát sikerült elfogni. A tús szabaddítás kísérlet végeredménye egy német, öt palesztin és

kilenc izraeli halott lett – teljes katasztrófa. Az elfogott terroristákat ráadásul egy hónappal később kénytelenek voltak szabadon engedni, amikor a palesztinok eltérítették a Lufthansa egyik gépét. Az öt elesett terrorista holttestét kiadták Líbiának, ahol mártírként temették el őket, harmincezer ember részvételével.

Maga a túszejtő akció mindhárom fél számára sikertelenül zárult. A németek nem tudták biztosítani Hitler utáni első olimpiájuk biztonságát, és melléfogásaik eredményeképp ismét zsidó vért ontottak német földön. Az izraeliek elvesztették olimpiai csapatuk kilenc tagját – azok maradtak életben, akik aznap este szórakozni mentek. A palesztinoknak nem sikerült elérniük az akció tulajdonképpeni célját, a foglyok szabadon engedését, elvesztették öt emberüket, és el kellett szenvedniük az izraeliek bosszúhadjáratait is („Az Úr haragja” és a „Fiatalság tavasza” fedőnevű akciókat).

Ahogy azonban minden terrortámadás, ez is két szintből állt. A valódi müncheni akciókon túl az események a média közegében is megjelentek. Becslések szerint a televízión keresztül világszerte több mint 500 millió ember követte figyelemmel a szeptember 5-i eseményeket, és ezen a második szinten a palesztinok egyértelműen diadalmaskodtak.

Az olimpia elleni támadással a palesztinok több legyet ütöttek egy csapásra. Nem kellett olyan akciót kiagyalniuk, ami magára vonja a média figyelmét, mivel a média figyelme ezekben a napokban egy helyre koncentrált. Mindössze annyi dolguk volt, hogy besétáljanak a gondosan kiválasztott helyszínre a megfelelő pillanatban, és máris akkora figyelmet kaptak, amekkorát túszejtő akció még soha. Akciójuk lényege nem annyira egy ellenfigyelem felkeltése, mint inkább egy sportesemény (médiaesemény) megzavarása volt.

Behatoltak egy „verseny” típusú médiaeseményre, hogy ott elsősorban transzmissziós kommunikációt¹ folytassanak. Üzenetüknek két síkja volt: egyrészt egy konkrét követelés az izraeli kormányhoz, másrészt egy tágabb kontextusban a palesztinok helyzetének tarthatatlansága. Bár az első sík kommunikációja kudarccal végződött, mivel az izraeli kormány nem volt hajlandó tárgyalni velük, a második egyértelműen eredményes volt, sikerült magukra vonni több százmillió ember figyelmét.

Ahogy a palesztin szóvivő értékelte a müncheni akciót: „Sem egy barobbanás a Fehér Házban, sem egy akna a Vatikánban, sem Mao Ce-tung halála, sem egy párizsi földrengés nem tudta volna úgy felrázni az emberek lelkiismeretét, mint a mi müncheni akciónk... Mintha hatalmas hegy tetejére festettük volna fel Palesztina nevét, hogy a föld mind a négy sarkából jól látható legyen.”

---

¹ Információs eszközök révén megvalósuló, szándékolt, kimutatható, elsődleges célja pedig valamilyen információ közlése.

A támadás kiragadta az eseményeket megszokott rendjükből, és új kontextusba helyezte őket. A terroristák első, hajnali üzenetétől kezdve érvénybe lépett a médiakommunikáció egy másik formája, amely során felhasználták a médiákat politikai ideológiájuk világméretű ismertetésére. Az az 500 millió ember, aki azért ült le a tévé képernyője elé, hogy „részt vegyen” az eseményekben, visszakerült a mindennapok világába, és aktuálpolitikai kérdésekkel szembesült. (A NOB ennek egyébként pontosan a tudatában volt, ezért döntött az olimpia folytatása mellett. A végső érv a hosszú vitán az volt, hogy nem lehetnek az olimpia utolsó képei a Fürstenfeldbruckon fekvő holttestek.)

2001. szeptember 11.

Szeptember 11. célja – szemben a müncheni olimpiával – a figyelem felkeltése volt. Maga a támadás módja eleve kizárta azt, hogy a kommunikáció transzmissziós modelljében értelmezhető legyen: semmiféle üzenet nem kapcsolódott a repülőgépek becsapódásához, ráadásul magukból a támadókból sem maradt semmi. (Az amerikai kormány által prezentált elkövetők mindig megkérdőjelezhetőek fognak maradni. Mohamed Atta csak egy arc maradt, amit utólag kapcsolnak a támadásokhoz, egy arc, ami semmilyen szerepet nem játszott a közönség számára az események megélésekor – szemben Issával, aki 500 millió ember szeme láttára koordinálta a müncheni akciót, és aki holtában is azonosítható, filmezhető személyiség maradt.)

Jóllehet Dayan és Katz a médiaesemények kritériumának tartja, hogy azok előre bejelentettek legyenek, szeptember 11-et is tekinthetjük annak, mivel monopolisztikus, a mindennapi rutint megszakító, kollektív részvételre invitáló potenciállal rendelkezett. Szeptember 11. célja volt, hogy „teret és időt” kellett teremtenie, ezt pedig a támadások három sajátosságának a segítségével érte el.

Az első az volt, hogy a globális média által ábrázolt világ középpontjai kerültek veszélybe. Az, hogy ezeket a városokat csapás érte, hosszú időre megszüntetett minden más hírt. Ezt pedig lényegében minden nyugati televízió átvette, a korábban kialakult rendszer alapján, miszerint a CNN illetékes rangsorolni a világ eseményeit, így azok az adók is műsorukat megszakítva közvetíteni kezdték a WTC pusztulását, amelyek világképében nem New York és Washington áll az univerzum középpontjában.

A másik lényeges elem, hogy olyan példátlan méretű látványosságot készítettek a televíziók számára, amilyeneket korábban csak Hollywood tudott előállítani. A televízió megjelenésével a filmgyártás az egyre lélegzetelállítóbb látványvilágok hajszolására kényszerül, melyek fogyasztása a mindennapi élet részévé vált. A kilencvenes évek ráadásul a katasztrófafilmek nagy korszaka volt: árvízről és tűzvészről a tornádón és a város közepén nőtt vulkánon át az űrlényekig és a dinoszauruszokig sok minden pusztította Amerika nagyvárosait.

Habár mindez a vásznon maradt, a közönség megismerkedett a felhőkarcolók összeomlását ábrázoló képsorokkal. Szeptember 11. után ezt a hollywoodi látványvilágot ültette át a valóságba. A televíziók nem tudtak ellenállni egy ilyen méretű látványosságoknak, a nézők megrázkódtatását pedig valószínűleg fokozta, hogy a hírműsorok a mozifilmek befogadói attitűdjét aktivizálták.

A harmadik elem pedig, ami teljesen kezelhetetlenné tette az eseményt a média számára, az irracionalitás volt. Az amerikaiak egy reggel arra ébredtek, hogy a saját repülőgépeik, fedélzetükön a saját munkába induló embereikkel, nekiszállnak a saját tornyaiknak. Az akció egyszerre volt (a katasztrófafilmek miatt) belül és teljesen kívül a valóságról alkotott korábbi képen.

Az események szakrális és szimbolikus helyszíneikkel, grandiózus méreteikkel és rendkívül fotogén látványelegeikkel, illetve teljes irracionalitásukkal elérték, hogy médiaeseményé váljanak. Ha szeptember 11-ét Dayan és Katz tipológiájában próbáljuk elhelyezni, akkor egyértelműen „hódításnak” kell tekintenünk. A „hősök” (az öngyilkos merénylők) átlépték a korábbi szimbolikus és emberi határokat, és kiemelkedő és példa nélküli teljesítményt vittek véghez. Mind racionális (szervezés), mind morális (önfeláldozás) szempontból kimagasló teljesítményre volt szükség ezeknek a határoknak az átlépéséhez és a szimbolikus valóság átrendezéséhez. Dayanék tipológiájában a „hódítás” esetén a közönség feladata a hős csodálata. Az a különös, hogy szeptember 11. esetén, nemcsak az iszlám világban jelentkeztek olyan hangok, amik hősként kezelték Mohamed Attáékat, hanem a megtámadott nyugati világban is. A legnagyobb port kavaró ilyen jellegű megnyilvánulás a világhírű zeneszerzőé, Karlheinz Stockhausené volt, aki körülbelül egy héttel a támadások után, még a tanácsatlanság, a gyász és a düh idején, a valaha volt legnagyobb műalkotásnak nevezte szeptember 11-ét. „Ami ott történt – és most állítsák le az agyukat – a legnagyobb műalkotás, amit a Kozmoszban valaha is létrehozta. (...) Emberek tíz évig teljesen fanatikusan gyakorolnak egy koncertre és meghalnak (...) Emberek, akik annyira koncentrálnak a bemutatóra, és aztán egyetlen pillanat alatt ötezer embert hajtanak bele a feltámadásba. Én erre képtelen vagyok. Ezekhez képest mi, komponisták, semmik vagyunk.”

Szeptember 11. rituális lényege azonban a „Rendből” a „Káoszba” való átlépés volt. A „Káosz” megteremtése a racionalitás és a kontextus megvonásával történt. Míg Issáék új kontextusba helyezték a müncheni olimpiai játékokat, addig szeptember 11-éhez – miközben hatalmas médiashow keretében pusztultak el a globális kapitalizmus és az amerikai hatalmi fölény szimbólumai – semmilyen üzenet nem kapcsolódott. Az események mögül hiányzott az aktor, egyszerre volt jól látható és teljesen láthatatlan. A képsorokon ugyan brutális konkrétsággal megjelent a felhőkarcolókba csapódó gépek látványában, ugyanakkor nem kapcsolódtak hozzá arcok, üzenetek, emberek. Miközben már az első pillanatokban egyértelmű volt, hogy magas szintű emberi teljesítmény áll az

akció mögött – szervezettség, pontos időzítés, képzett pilóták –, ez az emberi hely végig üresen maradt, és a drámában az áldozatokkal együtt enyésztek el maguk a támadók is.

A szimbolikus helyek pusztulásához nem kapcsolódott semmilyen racionális magyarázat. Szeptember 11. mint elbizonytalanító erejű hatásmechanizmusának pontosan ez volt a lényege. A morális reflexió időszakát a „Káoszba” süllyedés váltotta ki.

Ahhoz, hogy az ennek erejét tompítsák, és hogy a közösséget visszavezzék a „Káoszból” a „Rendbe”, (az emberek biztonságérzetét helyreállítsák) a megtámadottaknak pótolniuk kellett a hiányzó üzenetet, és narratívát kellett állítaniuk az események mögé. A gyorsan kialakuló hivatalos narratíva végül több szinten is kontextusba tudta helyezni a támadásokat. A történet középpontjában Oszama bin Laden karizmatikus személyisége és különleges életútja állt, illetve az általa létrehozott vallási indíttatású terrorszervet, az al-Kaida, tágabb kontextusa pedig az újjáéledő iszlám fundamentalizmus, így szeptember 11. árnyéka a tálibok Afganisztánjától Iránon át Palesztináig sok helyre rávetült.

Az események gyors lefolyása jól mutatja az erőszakos kontextuskeresést. Amerikai szakértők még a támadások napján(!) hangoztatni kezdték, hogy a terrorcselekmények értelmi szerzője Oszama bin Laden lehetett, és hogy számos jel utal arra, hogy az al-Kaida a felelős a támadásért. A tálib kormány szóvivője még aznap elutasította ezt a feltételezést: „Ami ma az Egyesült Államokban lejajlott, nem közönséges emberek műve volt. Ehhez kormányok segítsége is kellett, és mi nem lennénk képesek ilyen cselekményre, de Oszama bin Laden sem.” Bin Laden másnap azt mondta, hálát adott Allahnak a támadásokért, de neki nincs része bennük. 15-én, amikor Afganisztán már a háborúra készült – a tálib kormány megfenyegette a környező országokat, hogy ne merjék segíteni Amerikát, a tömegek pedig kezdték elhagyni a nagyobb városokat –, újabb ugyanilyen értelmű kijelentést tett: „Hűségesküt tettem Mohammed Omar mollának, a tálibok legfőbb vezetőjének. Esküm nem teszi lehetővé, hogy ilyen akciókat irányítsak afganisztáni tartózkodásom alatt.” Nyilatkozatai hiábavalóak voltak, Bush 17-én érdemleges bizonyítékok bemutatása nélkül kimondta rá a híres „wanted dead or alive” formulát. Másnap – egy iráni napilap értesülései szerint – körülbelül 30 fős kíséretével nyolc páncélauton elhagyta addigi bázisát, utolsó ismert tartózkodási helyét, Kaferesztánt, lesétált a térképről, és átlépett az ezredforduló mitikus figuráinak szimbolikus világába.[6]

Befejezés

Elégé egyértelmű, hogy a média mindenütt a társadalom többi részétől függ, alapvetőbb késztetésekre reagál és alávetett a valódi gazdasági és politikai hatalom forrásainak. A médiától sehol nem várják, hogy közvetlen hatalmat

gyakoroljon a maga érdekében, azon kívül, hogy felhívja a figyelmet, közöl, tájékoztat, szórakoztat, pénzt csinál stb. A kifejezés szabadságának elve legitimálja, hogy hangot adjon ellenzéki véleményeknek és kritikáknak, illetve alternatívákat pártoljon, de ez jobban magyarázható a „befolyás” címszóval. [7]

Josef Kirschner úgy fogalmazott: „Ahhoz, hogy képesek legyünk érvényesíteni akaratumkat, megnyerni másokat elképzeléseinknek, helyállni ellenséges környezetben, megakadályozna, hogy kihasználjanak, ismernünk kell az emberekkel való célirányos bánásmód játékszabályait, és tudnunk kell ezeket eredményesen alkalmazni. Ezen múlnak a sikereink, ettől függ a boldogságunk. A manipuláció az emberi együttélés elkerülhetetlen kísérője. A kérdés nem az, részt veszünk-e benne vagy sem, hanem az, hogy a manipuláció passzív áldozatait, vagy aktív haszonélvezői vagyunk-e.” [8]

Felhasznált irodalom:

- [1] Vatikáni Rádió tudósítása: 2005. augusztus 4-én. Internet elérés 01. 05-én:
<http://64.233.183.104/search?q=cache:4PvAiyxJH6YJ:www.oecumene.radiovaticana.org/UNG/Articolo.asp%3Fc%3D44751+2005.+els%C5%91+h%C3%B3napjai+rendk%C3%ADv%C3%BCli+jelent%C5%91s%C3%A9ggel+b%C3%ADrtak+az+evangeliz%C3%A1l%C3%A1s+sz%C3%A1m%C3%A1ra&hl=hu&gl=hu&ct=clnk&cd=1ú>
- [2] Bajomi-Lázár Péter: *Manipulál-e a média?*
Médiakutató, 20006. nyári szám. Internet elérés 2006.01.05-én.
http://www.mediakutato.hu/cikk/2006_02_nyar/04_manipulal-e_a_media/01.html
- [3] Tollas Gábor: *Marshall McLuhan aforisztikus médiaelméletéről*
Valóság, 2002. augusztus XLV. évf. 8. szám. Internet elérés 2006. 01. 05-én:
<http://www.valosagonline.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=53&lap=2>
- [4] Bajomi-Lázár Péter: *Manipulál-e a média?*
Médiakutató, 20006. nyári szám. Internet elérés 2006.01.05-én.
http://www.mediakutato.hu/cikk/2006_02_nyar/04_manipulal-e_a_media/01.html
- [5] Istvánffy András: *A terrorizmus mint rituális kommunikáció.*
Beszélő, 2005. augusztus, 10. évfolyam, 8. szám. Internet elérés 2006. 01. 05-én:
<http://www.valosagonline.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=53&lap=0>
- [6] Istvánffy András: *A terrorizmus mint rituális kommunikáció.*
Beszélő, 2005. augusztus, 10. évfolyam, 8. szám. Internet elérés 2006. 01. 05-én:
<http://www.valosagonline.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=53&lap=0>
- [7] Denis McQuail: *A tömegkommunikáció elmélete.* Budapest. Osiris Kiadó. 2003. p. 418. ISBN 154 36 5824 X
- [8] Josef Kirschner: *A manipuláció művészete.* Szolnok. Bagolyvár Könyvkiadó. 1994. p.9. ISBN 562 54 2387 X

A „DROGTÖRVÉNY” METAMORFÓZISÁNAK HATÁSAI A VÉDELMI SZFÉRA DROGPREVENCIÓS TEVÉKENYSÉGÉRE A 80’-AS ÉVEKTŐL A „ZÉRÓ TOLERANCIA” MEGJELÉNÉSÉIG

Bevezetés

A címben helytelenül megfogalmazott „drogtörvény” kifejezés általános értelmű használata az utóbbi évtizedben meglehetősen elterjedt hazánkban. Ez a fogalomalkotás egy speciális jogfejlődés eredményeként akkor lenne helyes, ha minden olyan kérdést, amely a drogproblémák teljes körét felölelné, egy átfogó, önálló törvényi szabályozás foglalná keretbe. A „drogtörvény” tehát egy elvonatkoztatás, egy absztrakció, amely nem más, mint a Büntetőtörvénykönyvben (Btk.) meghatározott, „kábitószerrel visszaélés” bűncselekményhez kapcsolódó büntető jogszabályok egységes értelmezési keretben történő megjelenítése – a köznyelvben. Az elmúlt években a fenti bűncselekmény kategória egyes tényállási elemei, az aktuális társadalmi megítélés függvényében folyamatos változáson mentek keresztül. Elmondhatjuk, hogy napjaink egyik legdinamikusabban változó törvényi tényállásáról van szó. A Btk. egyes szakaszainak korrekciója – így a droggal kapcsolatos törvényi tényállás módosítása is – minden esetben az adott, bűnügyi szempontból releváns probléma elterjedtségét, jelentőségét jelzi, valamint az érintett deviáns magatartás és a társadalom egymáshoz viszonyulását tükrözi. A módosítás kifejezi a jogalkotó szándékát, amelynek alapját az aktuális jogfilozófia, az eddigi magyarországi gyakorlat, valamint a Magyar Köztársaság által vállalt nemzetközi szerződésekből fakadó kötelezettségeink képezik.

De vizsgáljuk meg, honnan is indultunk, és hová tartunk? Hogyan érinti a jogi környezet változása a katonai közegben a kábítószer-bűncselekmények felderítését, és az elterelésen alapuló drogprenvenció egyes kérdéseit. Egy rövid drog-jogtörténeti visszatekintés keretében értelmezzük a jelzett témához kapcsolódó legfontosabb gondolatokat, kifejezéseket, valamint ezek magyarázatait. Végezzük el a bűncselekményekhez tartozó, egyes módosult meghatározások értelmezését, összevetését. Tekintsük át a „kábitószerrel visszaélés” törvényi tényállás egyes elemeinek változását, hatását a hadseregben folytatott bűnmegelőző, felderítő és drogprenvenációs tevékenységre a ’80-as évektől a kábítószerrel összefüggő valamennyi illegális tevékenység kategorikus tiltásáig, azaz a „zéró tolerancia” 1999-es megjelenéséig. Milyen befolyást gyakorolt a törvényi tény-

állás elemeinek változása a Katonai Biztonsági Hivatal és jogelőd szervezeteinek feladatrendszerére. A törvénymódosítások elősegítették, vagy inkább akadályozták a drogmentes hadsereg megteremtését.

A kezdet

A kábítószer fogyasztása csaknem egyidős az emberiséggel. A jelenség büntetőjogi megítélése azonban csak a későbbi korok terméke. A tizenkilencedik századtól a huszonegyedik századig tartó mintegy másfél évszázadban egy lassú, világméretű folyamat indult el a drogok informális kontrolljától a formális kontroll komplex, viszonylag merev, büntetőjogi rendszere felé. A bűncselekmény tárgya az állampolgárok egészségének sérthetlenségéhez fűződő társadalmi érdekek. Jogrendszerünkben a kábítószerrel kapcsolatos első büntetőjogi rendelkezéseket az 1930. évi XXXVII. törvénycikk² vezette be. Azóta a kábítószerrel visszaélés – a nemzetközi szerződésekben foglaltaknak, így az 1965. évi 4. tvr.-el kihirdetett New Yorki Egyezmény, és az 1979. évi 25. tvr.-el kihirdetett Berni Egyezmény előírásainak megfelelően – folyamatosan büntetendő cselekmény. Magyarországon a szabályozások sorát az 1961. évi V. törvény³ folytatta, amely a kábítószer-fogyasztást, mint elkövetési magatartást még nem határozta meg. Az 1971-ben megszületett Büntető Novella módosította a korábbi törvénykezési gyakorlatot. Az eddig elfogadott büntetési tételeket felemelte, és újabb bűnelkövetési magatartásokkal gazdagította a büntetőjogi törvény kelléktárát.

A későbbiekben, 1978-tól, a jelenleg is hatályos – de több mint ötvenszer módosított – Büntetőtörvénykönyv⁴ (Btk.) szabályozza a „visszaélés kábítószerrel” és a „kóros szenvedélykeltés” tényállását. A '80-as évek büntetőpolitikájának egyik legfőbb hibája az volt, hogy nem tett egyértelműen különbséget fogyasztó és kereskedő között. Sajnos a szakszerűtlen tájékoztatás következményeként ebben az időben elterjedt, hogy országunkban nem büntetik a kábítószerek fogyasztását. Ez az álláspont a köztudatban még a kilencvenes évek elején is tartotta magát. Elég volt néhány felelőtlen nyilatkozat, néhány indulatos és a törvényi háttér mellőzésével értelmezett nyilvános vita ahhoz, hogy a kábítószer-fogyasztók és szimpatizánsaik meggyőződéssel érveljenek arról, hogy nem követnek el bűncselekményt, hiszen a fogyasztók „csak fogyasztók”. Az 1978-tól 1993-ig terjedő időszakban hatályos szabályozás szerint bizonyos értelemben igazuk is volt, hiszen a fogyasztói magatartás az akkori, idevonatkozó törvényi tényállásokban hiányosan lett szankcionálva. A drogfogyasztás elegyítve jelent meg a terjesztői magatartással. A téma jogi szakértői éveken át vitatkoztak arról, vajon a kábítószer-fogyasztás önálló

---

² 1930. évi XXXVII. Törvénycikk a Genfben 1925. évi február hó 19-én kötött „Nemzetközi ópiumegyezmény” becikkelyezéséről

³ 1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről

⁴ 1978. évi IV. Törvény a Büntető Törvénykönyvről

bűncselekmény-e. A kérdésre a választ 1986-ban a Legfelsőbb Bíróság a VI. sz. Büntető Elvi Döntésével adta meg, melyben kimondta, hogy

„A kábítószer fogyasztója a kábítószerrel visszaélés bűncselekményét akkor is elköveti, ha nem maga készítette, vagy tartotta a kábítószer, hanem mástól, a fogyasztás érdekében szerezte meg.”

Részben elfogadható magyarázatot adhat a hiányos szabályozásnak az a körülmény, hogy Magyarországon a kábítószerkérdés, mint társadalmi probléma, hivatalosan csak 1986-tól létezik. A viszonylag alacsony büntetési tételek ma már komolytalannak tűnnek. Ugyanakkor, a nyolcvanas évek végéig, a kor szellemének megfelelően, azt a szemléletet sugallták, hogy „kérem, nincs is itt olyan nagy baj”. Az akkori Büntetőtörvénykönyv 282.§.(1) bekezdése értelmében

„Aki a hatósági előírások megszegésével kóros élvezetre alkalmas kábítószer készít, megszerez, tart, forgalomba hoz, az országba behoz, onnan kivisz, vagy az ország területén átvisz, büntettet követ el és egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő”.

A kábítószer fogalmát ekkor a Btk. mai értelemben még nem határozta meg. A „kóros élvezetre alkalmas kábítószer” egyaránt lehetett gyógyszer, nemzetközi egyezményekben tiltott anyag, vagy a klasszikus kábítószerek bármelyike. Az ENSZ, valamint számos erre szakosított nemzetközi szervezet folyamatosan kutatja, nyilvántartja mindazokat a legálisan és illegálisan előállított anyagokat, hatóanyagokat, amelyek függőség kialakulásához vezetnek, illetve a nemzetközi szakmai közvélemény elfogadott kritériumai alapján kábítószernek minősítve kerülnek legális, vagy illegális forgalomba. A bővülő listákat tartalmazó ENSZ egyezményeknek folyamatosan vált aláírójává hazánk is. Kábítószereken – általánosságban – a növényi eredetű vagy szintetikus előállított anyagok értendők, amelyek közös tulajdonsága, hogy a szervezetben kellemes érzést, félálomszerű bódult állapotot, túlérzékenységet és érzéki csalódást képesek kiváltani.⁵ Kábítószereken a veszélyes pszichotróp anyagokat is érteni kell⁶.

Ha tovább tanulmányozzuk a korabeli BTK törvényi tényállás elemeit, akkor mégiscsak rá lehet bukanni a fogyasztó kezdetleges körülírására, valamint néhány elkövetői magatartásra. A 282.§. (5) bekezdése értelmében

„Aki kóros élvezetre alkalmas kábítószer, nem forgalomba hozatal céljából csekély mennyiségben készít, megszerez, tart, vétséget követ el és egy

---

⁵ Ebben az időszakban, büntetőjogi értelemben kábítószernek az 1/1968. (V. 12.) BM-EüM együttes rendelet 1-3. számú mellékletében felsorolt anyagok tekintendők.

⁶ Ez utóbbiakat a 4/1980. (VI. 24.) EüM-BM együttes rendelet sorolta fel.

évig terjedő szabadságvesztéssel, javító-nevelő munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő”.

Ez a bekezdés azt jelenti, hogy abban az esetben, ha a kábítószer-fogyasztóra rábizonyítják a saját használatot – függetlenül attól, hogy a „drogkarrierben” hol tart – erre az ítéletre számíthat. Ennek a néhány paragrafusnak a visszatartó hatása minimális volt. Indokolt volt tehát egy teljesebb, kiforrottabb módosítás, amely már külön kezeli a keresleti és kínálati oldalt. A jelzett kategóriáknak ezt a szétválasztását tükrözte az 1978. évi IV. törvényt módosító 1987. évi III. törvény. Lehetővé tette, hogy a kábítószer-élvezőkkel szemben kényszergyógykezelést alkalmazzanak. Egyre több karitatív egyházi és társadalmi szervezet kezdte meg mentő, segítő tevékenységét. Ekkor jelent meg először az iskolai drogprevenció, mint fogalom, majd később ennek gyakorlata.

Változások a '90-es években

Az 1993. évi XVII. törvénnyel módosított Btk. a kompromisszumos (más elnevezéssel: kettős stratégiát követő) kriminálpolitikának megfelelően a kábítószerrel kapcsolatos devianciák kezelésekor az ún. „medikalizáló” megoldást választotta. A kábítószer-fogyasztókkal kapcsolatos medikalizáló filozófia követői a keresletcsökkentésben nem tartják ugyan teljes mértékben mellőzhetőnek a büntetőjogi eszközöket, azonban a fogyasztás visszaszorításában és különösen a kábítószer-fogyasztókkal szembeni fellépésben csak kisegítőszerepet tulajdonítanak a büntetőjognak. Ennek megfelelően a kompromisszumos kriminálpolitika modelljük lényege a drogfogyasztók és a kábítószer-kereskedők cselekményeinek eltérő büntetőjogi megítélése. Ez a különböző súlyú büntetési tételeken túl elsősorban azt jelenti, hogy az előbbieknél kábítószer-fogyasztásukkal összefüggő cselekményei esetén a vonatkozó jogszabály biztosítja a büntetőjogi szankcionálás alternatívájaként – az úgynevezett elterelés (diverzió) intézménye révén – a gyógykezelés alkalmazását, illetve az egyéni megelőzést szolgáló egyéb, egészségügyi, szociális vagy pedagógiai eszközök igénybevételét, a kábítószer-kereskedőkkel szemben viszont a büntetőjog teljes szigorával lép fel. Az Európai Unió államainak többsége (pl.: Ausztria, Németország) ezt a kriminálpolitikát követi. A kábítószerrel visszaélés törvényi tényállásának módosított változata 1993. május 15.-től 1999. március 1.-ig volt hatályos. Ebben az időszakban az alap bűncselekmény a Btk. 282.§ (1) bekezdése az alábbiak szerint határozta meg:

*„Aki a hatósági előírások megszegésével **kábítószer** **termeszt, előállít, megszerez, tart, kínál, átad, forgalomba hoz, az országba behoz, onnan kivisz, az ország területén átvisz, vagy azzal kereskedik, büntetett követ el, és öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.**”*

Látható, hogy a korábbiakhoz képest itt már újabb elkövetési magatartások is megjelentek. (A korábbi törvényi tényállásban nem szereplő, új elemek a szövegben kiemelésre kerültek.) A továbbiakban vizsgáljuk meg, mit értett a jogalkotó, a törvényi tényállás büntetőjogi megfogalmazásakor az elkövetési magatartásként használt kifejezések alatt.

- **Termesztésen** olyan növény kifejlesztése értendő, amely, illetve amelynek részei szerepelnek a kábítószeres jegyzéken és jelentősebb feldolgozás nélkül kábítószerként felhasználhatóak. A cselekmény befejezett, ha a növény – esetleg gondozás mellett –, de már önállóan fejlődik. A magvak beszerzése az alap- és minősített eset előkészülete éppúgy, mint ahogy a kábítószeres jegyzéken nem szereplő, általában nem jogellenesen termesztett, ám kábítószer kivonására alkalmas növény termesztése. Ez utóbbiból a hatóanyag kivonása már előállításként értékelendő;

- **Előállítás** minden olyan művelet értendő, amelynek közvetlen eredménye már maga a fogyasztható kábítószer. E körbe tartozik a szintetikus készítés, valamint a laboratóriumi körülmények közötti gyártás;

- **Megszerzésen** minden olyan aktív és passzív magatartást érteni kell, amely révén a korábban ilyennel nem rendelkező személy kábítószerhez jut. A megszerzés birtokbavételt jelent, amely végbemehet a kábítószerrel rendelkező személlyel való megegyezés útján ingyenes vagy visszerthes ügylet keretében, de anélkül is, pl. valamilyen vagyon elleni bűncselekmény elkövetésével (pl. lopással, rablással stb.);

- **Tartáson** a közvetlen birtoklást, és minden olyan magatartást is érteni kell, amely a rendelkezési, különösen a használati jogot biztosítja (pl.: raktározás, elrejtés). A birtoklás feltételezi a termesztést, az előállítást vagy a megszerzést. Ennek az elkövetési formának nem a büntetőjogi felelősség keletkezése, hanem a bűncselekmény elévülése szempontjából van jelentősége. A bűncselekmény addig áll fenn, amíg az elkövető vagy fel nem használja vagy tovább nem adja a kábítószeret;

- **Az országba behozatal, az országból kivitel és az országon átvitel** valójában a kábítószer csempészetét, és az ezzel összefüggő tranzit-tevékenységet jelenti;

- **Kínálás**, ha valaki mást kábítószer átvételére eredménytelenül felhív. Ha a kábítószerrel visszaélés elkövetésére irányuló felhívás konkrét kínálásként nem értékelhető, úgy előkészület valósul meg;

- **Átadáson** a kábítószernek egy meghatározott személy részére történő birtokbaadása értendő;

- **Forgalomba hozatal** a kábítószernek több személy részére való juttatása akkor is, ha egy személyen keresztül történik;

• **A kereskedés** tágabb körű jogi kategória, mint a pusztán forgalomba hozatal. Folyamatos jellegű, haszonszerzésre irányuló magatartás, mely magába foglal minden olyan tevékenységet, amely elősegíti, hogy a kábítószer eljusson a viszonteladóhoz, fogyasztóhoz. Ilyen a csomagolás, tárolás, szállítás, elosztás. A kereskedés rendszeresen ismétlődő, anyagi haszon érdekében folytatott adásvétel, amelynek keretei között valójában nemcsak az eladó és a vevő, hanem a rendszeresen közvetítők is, mint a kereskedői tevékenység közreműködői tettesként vonhatók felelősségre.

A tényállás megfogalmazása egyértelmű. Ahhoz, hogy valaki kábítószerrel foglalkozzon, ha növény, akkor természetesen kell, ha vegyszert alapokkal rendelkezik, akkor – sajnos minimális tudással és technikával – például szintetikus szerekkel képes előállítani. A megszerzéshez, mint elkövetési módhoz nem szükséges a pénz, mint ellenérték, viszont mint kísérő bűncselekmények, egyre gyakoribbá váltak a lopások, betörések, vényhamisítások, amelyek önmagukban is szankcionált jogellenes tevékenységeknek számítanak. A tartást, mint elkövetési magatartást az is megvalósítja, aki maga nem kábítószer-fogyasztó, de szíveségből, elrejt, vagy „parkoltatja” mások számára a szert. Aki fogyasztó, mielőtt felhasználja, mindenképpen tartania kell valahol a természetett, gyártott, vagy megszerzett anyagot.

Ebben az időszakban jelenik meg az a kifejezés is a fogyasztói magatartással kapcsolatban, amely más bűncselekményeknél szintén lehetőséget kínál arra, hogy az elkövetőt elterelje arról a kriminális útról, amelyen elindult. Ez a „nem büntethetőség” büntetőjogi kategóriája. A Btk 282/A.§. értelmében

„Nem büntethető, aki csekély mennyiségű kábítószerrel saját használatára természetesen állít elő, megszerzi vagy tart... feltéve, hogy az elsőfokú ítélet meghozataláig okirattal igazolja, hogy legalább hat hónapig folyamatosan, kábítószer-függőséget megelőző vagy gyógyító kezelésben részesült.”

A büntethetőséget megszüntető ok csak abban az esetben alkalmazható, ha az elkövető okirattal igazolja, hogy legalább hat hónapig folyamatosan, kábítószer-függőséget gyógyító kezelésben, kábítószer-használatot kezelő más ellátásban részesült, vagy megelőző-felvilágosító szolgáltatáson vett részt. Ezen okirat kiállítására az Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálat területileg illetékes hatósága, a kábítószer-élvezők gyógykezelésére szakosodott egészségügyi intézmény szakorvosa, vagy a megelőző, felvilágosító szolgálat szakemberei jogosultak. A most idézett paragrafus képezi az alapját a fentiekben már említett elterelésnek. Bevezetésének szükségességét nem vitatták. Nyugodtan el lehet mondani, hogy ez a módosítás a konszenzust kereső szakmai tárgyalások eredményeként nyert létjogosultságot, viszont a megvalósítás újabb megoldandó problémák sorát vetette fel. Az első, amelyre csak utalni szeretnék, a csekély és jelentős mennyiségek megállapításának módja, módszertana, kivitelezésének jo-

gosultsága. A korábbi jogszabályi meghatározás⁷ csak a leggyakrabban előforduló kábítószerfajtákról tartalmazott felsorolást, és a bázisformában megadott tiszta hatóanyag-tartalom alapján állapította meg a csekély, illetve jelentős mennyiséget. A tudományos érveket és szélsőséges megoldásokat is felvető vita több éven keresztül tartott. Végül a fenti problémát egy Legfelső Bírósági döntés szabályozta. A rendőrség, az ügyészség, a hatóságok és a segítők közelítő gondolkodásmódjának eredményeként elmondhatjuk, hogy a gyakorlati megvalósulás során maga az elterelés, azaz a „kábitószer-függőséget megelőző vagy gyógyító kezelés” jó színvonalon folyt 1999. márciusáig. (Néhány esetben tovább is.) Az eltereltek zöme a drogot kipróbálókból, illetve alkalmi drogfogyasztókból állt. Viszonylag kevés volt közöttük az úgynevezett problémás kábítószer-fogyasztó. A drogfüggők számára egyértelművé vált, hogy kórházi ellátást, vagy ambuláns kezelést vehettek igénybe. Az első féléves időszakot fel lehetett fogni egy direkt motivációs szakasznak, ahol az elterelés célja a bűnisméltés megelőzése volt.

Az ebben az időszakban készült tanulmányok egyértelműen bizonyították az elterelés pozitív hatását. A törvénymódosítás viszont éppen akkor szüntette meg a sokak szerint ígéretesnek tűnő gyakorlatot, amikor kiteljesedhetett volna, illetve mielőtt a menetközben felmerült problémákra és kérdésekre érdemi válasz született volna. Az 1999-ben hatályba lépett, módosított törvényi tényállás – amely a „zéró toleranciára” épült – nem véletlenül kapta az „Európa legszigorúbb drogtörvénye” minősítést. (Erre a későbbiekben még kitérünk.)

A védelmi szféra drogérintettsége a „zéró tolerancia” megjelenéséig

A '70-es évek elején Nyugat-Európában aggasztó méreteket öltő modernkori kábítószer-hullám az évtized végére elérte Magyarországot is. A hadseregben az 1980-as évektől kezdődően regisztráltak eseti drogfogyasztókat, létszámuk azonban ekkor még elenyésző volt. A '90-es évekre azonban hazánk tranzit-országból cél-országgá vált, ennek köszönhetően jelentősen megnőtt a kábítószer-fogyasztás. Kezdetben a Magyar Honvédségnél a drogfogyasztással összefüggő veszélyeztetettség kialakulásának megelőzésére tett intézkedések hatékonynak bizonyultak. A rendelkezésünkre álló adatok szerint azonban – a társadalomban végbement változásokkal analóg módon – a fegyveres erőknél már 1992-től ijesztő mértékben emelkedett a kábítószer kipróbálók aránya. Egy 1993-ban, a fővárosban diszlokáló alakulatoknál végzett kutatás megállapításai szerint a sorkatonák 12 %-a jelezte, hogy kipróbált már valamilyen kábítószer. A rendszeres fogyasztók aránya ekkor 1 % volt. A szert már többször kipróbálók 3,5 %-os arányban fordultak elő (Budapest a drogfertőzöttség tekintetében a kábítószer megjelenésétől napjainkig az első helyen állt). Az egyik vidéki

⁷ A Büntetőtörvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény hatálybalépéséről és végrehajtásáról szóló 1979. évi 5. törvényerejű rendelet.

alakulatnál, 1996-ban minden tizedik katona (10 %) ismerte el, hogy kipróbált már valamilyen szert. Következő évben készült statisztika szerint, bevonulásukat megelőzően már minden ötödik katona (20 %) kapcsolatba került a kábítószerekkel, főként az ún. könnyű diszkó-drogokkal (extasi, speed, marihuána)⁸. Természetesen a katona-egészségügyi, a humánszolgálati és a nemzetbiztonsági szakemberek számára nyilvánvaló volt, hogy a sorkatonai szolgálatot teljesítő fiataloknál, a még formálódó személyiség megfelelő lehetőségeket biztosít a szenvedélybetegség megelőzésére, illetve a már kialakulóban lévő függőség gyógykezelésére. A lehetőségek azonban igen korlátozottak voltak úgy a megelőzés, mint a kezelés vonatkozásában. Ez utóbbi területen a hadsereg egészségügyi szolgálata csak a személyiségtorzulás feltárását, az akut, heveny tünetek felderítését majd megszüntetését és rövid ideig tartó pszichoterápiás beavatkozásokat volt képes biztosítani. A társadalmi szinten folyamatosan növekvő kábítószer-fogyasztás honvédségen belüli hatásait tükrözik az 1996-os év felmérései. Természetesen valamennyi módszer számos hibával képes csak a valós helyzetet visszatükrözni, de megítélésem szerint a sorállomány körében végzett rendszeres felmérések biztos kiinduló alapot jelentettek a helyi és központi prevenció feladatok megtervezéséhez és végzéséhez ugyanúgy, mint az ezirányú nemzetbiztonsági munka szervezéséhez. Az átfogó és célzott egészségügyi szűrések adatai mindinkább publikussá váltak. Éppen egy ilyen, a Katonai Biztonsági Hivatal által kezdeményezett, célzott drogszűrés kavart jelentős hullámokat a drogfronton 1997. őszén azzal, hogy egy viszonylag nagy létszámú mintán mintegy egyharmados drogérintettséget regisztráltak az eltávozásról visszatérő sorkatonák körében.

A Magyar Honvédség drogérintettségének növekedése vezetett el a '90-es évek második felében a hadsereg keretein belül folytatott drogprevenció munkájának újjászervezéséhez. Ennek eredményeként vette kezdetét 1996-ban az „Egészségesebb laktanyákért”, majd pedig az „Adjunk esélyt magunknak” komplex egészségfejlesztési programok. A korszak kiemelkedő eredményeként, 1998 márciusában, az alapkiképzés részeként megindult a „Drogriadó” néven ismertté vált drogprevenció program. A „riadó” kifejezés a növekvő veszély nyomtatékosítására szolgált. A program arra volt hivatott, hogy a bevonuló katonák drogproblémáit illető, hiányos ismereteit pótolja, eloszlassa a kábítószerekkel és fogyasztásukkal kapcsolatban, a fiatalokban élő félreértéseket, azokat az illúziókat, amelyek a drogok kapcsán az ifjabb korosztályban élnek. Rávilágított arra, hogy a drogfogyasztás és az azzal járó különleges tudati állapot az élet problémáinak sokkal inkább fokozója, mintsem megoldója. Célja, a sorkatonai szolgálatot teljesítő fiatalok ismereteinek bővítése a drogfüggő magatartás kialakulásának mechanizmusáról, a drogfogyasztás súlyos ártalmairól, és cselekvési alternatívák felkínálása azoknak, akik gondolataikat megszüntetését várták az önpusztító szerektől. A humán szervek, az egészségügyi szolgálat és az együttműködők

---

⁸ Angyal István: Drogmegelőzés a Magyar Honvédség sorállománya körében. Iskolakultúra VIII/10, 1998. október

– az előző fejezetben részletezett kompromisszumelvű Btk. törvényi tényállással összhangban – a már említett „medikalizált drogprevenciót” és az „elterelést” részesítették előnyben. A program érdekessége volt, hogy zászlóvivői nyíltan megfogalmazták, „ők nem keresnek drogot a laktanyákban, mivel az mások feladata”⁹. Ez a feladat valójában a Katonai Biztonsági Hivatalra hárult.

A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény 7.§-ban meghatározott feladatoknak megfelelően a Magyar Köztársaság Katonai Biztonsági Hivatala folyamatosan információkat gyűjt a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség biztonságát veszélyeztető szervezett bűnözésről. A törvény ezen belül kiemelten kezeli kábítószer-fogyasztás és kereskedelem elleni fellépés jelentőségét. Az imént megfogalmazott feladatok kizárólag a KBH illetékességi határain belül értelmezendők. A törvény szellemében ezen a helyen a szervezet nemzetbiztonsági feladatai alatt a Honvédelmi minisztériumot, illetve a Magyar Honvédséget közvetlenül veszélyeztető kábítószer-bűnözés felderítését, valamint megelőzését kell érteni. A hadseregben belül ugyanis a KBH az a szervezet, amely törvényi felhatalmazás alapján, mint titkosszolgálat, az érintett rendvédelmi szervekkel, társ nemzetbiztonsági szolgálatokkal, nyomozóhatóságokkal együttműködve, a titkos információgyűjtés eszközei, és módszerei alkalmazásával rendkívül hatékonyan képes fellépni az e kategóriába tartozó bűncselekmények visszaszorítása terén. A feladat tehát a védelmi szféra drogérinthettségéből adódó nemzetbiztonsági kockázat teljes körű felszámolása. Álláspontom szerint, a hadsereg különleges veszélyeztetettségére tekintettel, ezt a célkitűzést – az éppen aktuális drog liberalizációs törekvésektől, vagy a társadalomban zajló drogpolitikai vitáktól függetlenül – kizárólag a tiszta prohibíció talajáról indítva lehet eredményesen megvalósítani. A veszély elhárítása szempontjából a „kábitószerrel visszaélés” bűncselekmény tényállásának elemeiben bekövetkezett változások hatása a hivatal műveleti tevékenységére valójában nem volt jelentős. A drogmentes hadsereg megteremtése szempontjából azonban a törvényi tényállás módosulásaira visszavezethetően már adódtak nehézségek. Az állományilletékes parancsnokok, ezirányú jogi szabályozás hiányában nem találtak módot arra, hogy az alkalmi kábítószer-fogyasztó sorkatonáktól megváljon a hadsereg. Sokszor az eseti drogfogyasztó katona – amennyiben nem letöltendő szabadságvesztésre ítélték – a büntetőeljárás lefolytatását követően is a Honvédség állományában maradt. Az egészségügyi, és büntetőjogi értelemben bizonyítható drogfüggő katonák esetében a helyzet egyszerűbb volt, mivel az érintettek, a hatályos jogszabályok értelmében egészségügyileg alkalmatlanná váltak a katonai szolgálatra, így azonnali leszerelésükre intézkedni kellett. Természetesen, a büntetőeljárás velük szemben állományviszonyuk megszűntetése után folytatódott.

---

⁹ Angyal István: Drogmegelőzés a Magyar Honvédség sorállománya körében. Iskolakultúra VIII/10, 1998. október

A különböző forrásokból beszerzett információk és a KBH saját adatainak feldolgozása révén jutottunk arra a következtetésre, hogy a Magyar Honvédség humán szolgálatának megelőző tevékenységét a drogprobléma irányában erősítenie kell. Igazolódni látszott az a szakmai elméleti megközelítés, miszerint olyan projekteket kell kidolgozni, amelyek kiterjednek a személyi állomány minden kategóriájára, és komplex módon dolgozzák fel egy-egy területen a humán szervek, az egészségügyi szolgálat, a jogi- és igazgatási szervek, a képzésben és kiképzésben érintett más szakmai szervezetek valamint a Katonai Biztonsági Hivatal tennivalóit. Ilyen előzmények eredményeként került kidolgozásra 1999-ben a Magyar Honvédség Drogstratégiája.

A Magyar Honvédség drogstratégiája

A honvédség sorállománya speciális helyzetben volt a drogprevenció tekintetében, figyelemmel arra, hogy a hadsereg – eszközeit alapul véve – köztudottan „veszélyes üzemként” működik. Éppen ezért a katonai szolgálat – és így az ország biztonsága – megköveteli a drogmentességet. A rendelkezésre álló adatok szerint, a társadalomban egyre súlyosabb méreteket öltő droghelyzettel analóg módon, a '90-es évek végén jelentős mértékben megemelkedett a sorkatonai szolgálat letöltésére kötelezettek körében a drogérrintettség aránya. Össztársadalmi viszonylatban ez volt az utolsó lehetőség arra, hogy a fiatal felnőtt korcsoportokat nagyszámban, szervezeten, intézményes keretek között a drogprevenciós programokkal el lehessen érni. Ennek összehangolására tett lépéseket az 51/1998. (HK.15.) HM utasítás¹⁰ alapján életre hívott Magyar Honvédség Drogprevenciós Bizottsága, mely egységes szemléleti keretben, regionális és helyi albizottságok segítségével komplex megelőzési tervet dolgozott ki. Az abban foglaltak – a prevenció, a kínálat- és ártalomcsökkentés felosztásában – egyenként és összességében is támogatandók és megvalósítandók. Csakis magas színvonalon képzett szakemberekből álló, több tudományterületet átölelő hálózattal működtetett komplex megelőzési program képes megőrizni a személyi állomány mentális, fizikai és pszichés egészségét, mely a NATO-kompatibilitásnak is szükséges feltétele.

A Magyar Honvédség soha nem tartozott az alapvető szocializációs intézmények (család, iskola stb.) sorába, mégis részese kell legyen annak a társadalmilag hasznos cselekvésnek, amely hosszabb távon a drogprobléma enyhüléséhez vezet. Érdekeltsége alapvetően abban mutatkozik, hogy a szervezeteivel tartósan (hivatásos és szerződéses katonaállományúként) vagy időlegesen (sorállományú katonaként) szolgálati viszonyba kerülők körében egyáltalán ne forduljon elő a drogérrintettség. Minden vizsgálat azt igazolta, hogy a társadalomban mutatkozó kedvezőtlen jelenségek szinte akadálytalanul hatoltak be a

---

¹⁰ A Magyar Honvédség Drogprevenciós Bizottsága létesítéséről és működéséről szóló 51/1998. (HK 15.) HM utasítás

honvédség intézményei, és a laktanyák falai közé is. A drogfogyasztás, valamint a törvények által szankcionált egyéb drogokkal kapcsolatos magatartásformák – elsősorban a sorállománynál, valamint a vele megegyező korosztályú szerződéses állománynál, illetve a középiskolai és főiskolai katonai tanintézeti hallgatóknál – megjelentek a honvédségben. E tények tudatában a Magyar Honvédség Drogprevenációs Bizottsága hosszú távú stratégiai célként fogalmazta meg, hogy a kábítószer-alkalmazók által befolyásolt személyek minél kisebb arányban legyenek jelen a katonai szervezetekben. Stratégiai célként tűzték ki az alábbiakat:

- a hivatásos állomány maradjon drogmentes;
- a szerződéses, a közalkalmazotti és a köztisztviselői állomány körében el kell érni a drogmentességet;
- a kábítószer-probléma által legérintettebb sorállomány körében ne növekedjen tovább a drog érintettség, majd a hatékony preventív tevékenység következtében forduljon kedvező irányba a tendencia.

A drogprenvenációs tevékenységért felelős honvédségi szakmai szervezeteknek (humán szolgálat, egészségügyi szolgálat, jogi- és igazgatási, katonai biztonsági szervek, a képzésben és kiképzésben érintett más szakmai szervezetek stb.) cselekvési programjaikban kiemelt feladatként kellett kezelni az illegális kábítószer-fogyasztással összefüggő cselekmények megelőzését, visszaszorítását. Ennek érdekében tevékenységüket össze kellett hangolni. Hatékony együttműködést kellett kialakítani, és azt folyamatosan fejleszteni. A stratégiai célok megvalósításának, valamint az érintett szervezetek tevékenysége koordinációjának szervezeti keretét az 1998-ban életre hívott, és még ma is hatékonyan működő, Magyar Honvédség Drogprevenációs Bizottsága szolgált. A Bizottság jogkörénél fogva a „drogprobléma” területén mutatkozó kedvezőtlen tendenciák megállítására, majd pedig pozitív irányú változások előidézése céljából kezdte meg szakmai tevékenységét. Célokat és ajánlásokat fogalmazott meg a különböző szakterületek számára az alábbi témakörökben:

- Epidemiológia
- Prevenció
- Ártalomcsökkentés
- Kínálatcsökkentés
- Szakmai képzés, továbbképzés
- Együttműködés
- Tájékoztató, PR tevékenységek

Az érintett szervek, szervezetek a Magyar Honvédség Drogstratégiája célkitűzéseinek valóra váltása érdekében cselekvési tervben tervezték szakirányú feladataikat. A koordináció elősegítése, valamint a hatékonyabb munka érdekében cselekvési programjaikat rendszeresen bemutatták a Magyar Honvédség Drogprevenációs Bizottságának. Ettől az időponttól kezdve az érintett szolgálata-

tok, de különösen az egészségmegőrzésben, az egészséges életmódra nevelésben érdekelt katonai-egészségügyi szervek, valamint a Katonai Biztonsági Hivatal, mint a kriminalizált drogprevenció elkötelezett híve, zászlóvivőivé váltak e tevékenységnek. A Magyar Honvédség Drogprevenciós Bizottsága alapvetően a megalakulásakor elfogadott elvek mentén, ma is eredményesen működik.

Befejezés

Láthattuk, milyen változásokon ment keresztül hazánkban a kábítószerrel visszaélés törvényi tényállása a '80-as évektől 1999. március 1.-ig, azaz „Európa legszigorúbb drogtörvényének” hatálybalépéséig. Összességében szigorították a Büntetőtörvénykönyv előírásait. A '90-es évek második felében a jogalkotó egyre következetesebben lépett fel a szervezett bűnözéssel szemben. Ez kihatott a „kábítószerrel visszaélés” bűncselekményre is azáltal, hogy az 1997. évi LXXIII. törvény ismét módosította a Büntetőtörvénykönyvet, és határozottabban elkülönítette a keresleti és a kínálati oldalt. A szervezett bűnözéssel összefüggésben elkövetett kábítószeres bűncselekmények büntetési tételeit felemelte. A másik oldalon viszont, a csekély mennyiségre történő elkövetők esetében lehetővé tette, hogy a bíróság a szabadságvesztés, vagy a pénzbüntetés mellett közérdekű munkát szabjon ki. A büntető jogszabályok újabb módosításakor nagy vitát kavart az 1998. évi LXXXVII. törvény¹¹. A magyar büntetőjog a kábítószer-fogyasztást bűncselekményként értékeli, akkor is, ha ez a magatartás nem okoz az egyén számára egészségi vagy egzisztenciális problémát, és akkor is, ha a fogyasztó már segísége szoruló beteg ember. Ezzel szemben, a hazai drogpolitika liberalizálódásának hatására a társadalom jelentős része hajlamossá vált arra, hogy a kábítószer-fogyasztó fiatalokat, köztük a katonákat is inkább áldozatnak tekintse, mintsem bűncselekményeket elkövető állampolgároknak. Ez az állítás alapvetően a gyermek-, illetve fiatalok kábítószer-fogyasztók viszonylatában helytálló megközelítés lehet. A fenti értelmezést azonban a professzionista hadseregre történő áttérést követően már hibás felfogásnak tartom. Nem szabad ugyanis megfeledkeznünk arról, hogy a hadseregben büntetőjogi felelősségük tudatában lévő, érett, felnőtt korú férfiak és nők teljesítenek szolgálatot. Mivel a büntetőjog a kábítószer-terjesztésnek és fogyasztásnak csak a szándékos alakzatát értelmezi, a felnőtt korú, hivatásos és szerződéses katonák nem válhatnak a kábítószer-bűnözés véttlen áldozataivá. Fontosnak tartom, hogy ezt a kérdést valamennyi felelős beosztású katonai vezető azonos módon ítélje meg. A Magyar Honvédség viszonylatában, a különleges veszélyeztetettségre tekintettel, csak a tiszta prohibíciót tartom elfogadható megoldásnak. A drogfogyasztás megítélésekor helyenként a hadseregben is túlzott mértékben előtérbe kerülnek az egyén személyiség védelméhez, az egészséges társadalomba történő visszavezetéshez kapcsolódó alapvető emberi jogok. Fontosnak tartom a drogfogyasztásban érintett katonák eltereléshez fűződő jogai, és a társadalom önvédelmi mechanizmusához kötődő kényszerintézkedések viszonylatában az arányok

---

¹¹ 1998. évi LXXXVII. törvény a büntető jogszabályok módosításáról

helyes megválasztását. A fokozott kockázati tényezőkre tekintettel katonák esetében az eltereléshez fűződő jogok gyakorlását kizárólag a Magyar Honvédség keretein kívül tartom kivitelezhetőnek. Ez az ún. „zéró tolerancia” elvének a büntetőtörvénykönyvben is megjelenített hangsúlyozása a védelmi szférában. A teljes tiltás koncepciója körül kialakult vitákkal, az „I. és II. drogtörvény” néven elhíresült jogi szabályozás körül kialakult ellentmondásokkal, a Magyar Honvédség Drogstratégiájára gyakorolt hatásával, a közeljövőben egy újabb, kizárólag e kérdéskörre összpontosító, teljes terjedelmű cikkben kívánok majd foglalkozni.

Felhasznált irodalom:

1. 2073/2004 (III.31.) kormányhatározat a Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiájáról - II. 3.3. A kábítószeres terjedése
2. A Magyar Honvédség Drog stratégiája, 1999. (HK.23.) 1294.o.
3. 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről – 282 / A.§ (2) bekezdés c. pont
4. 1995. évi CXXV. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról - 7. §. d) pont
5. Nemzeti stratégia a kábítószer-probléma visszaszorítására. A Kormány kábítószerellenes stratégiájának koncepcionális alapjai. 2000.
6. 4/2003. (I. 31.) HM rendelet a hivatásos és szerződéses katonák egészségi, pszichikai és fizikai alkalmasságának minősítéséről. (HK.6.) 400. o.
7. 1987. évi IV. Törvény a Büntetőtörvénykönyvről 283.§ f. pont
8. A HM Honvéd Vezérkarfőnök 51/2005. számú parancsa a Magyar Honvédség fegyelmi helyzetének megszilárdításával kapcsolatos feladatokról. (HK 13.) 964. o
9. 66/2003. (HK 18.) HM utasítás a Magyar Honvédség személyi állománya kábítószer hatása alatti állapotának, illetve kábítószer fogyasztásának vagy tartásának ellenőrzéséről (HK.18.) 1809.o.

TITKOSSZOLGÁLATOK TÖRTÉNETÉBŐL

SZABÓ ERVIN ANTAL

VÁZLATOK AZ OROSZ HÍRSZERZÉS TÖRTÉNETÉVŐL

Nehéz út Szavinkov „vallomásáig”*

„Az Ön ideutazása nélkül apa nem tud a piacra látogatni” – ilyen, végül is, teljesen hétköznapi frázist tartalmazott az egyik, a csekisták által elfogott levél. Frázis, az frázis. A beavatatlan számára – egyszerűen hétköznapi semmiség. Ám azok, akik kezébe került a levél, tökéletesen értették, hogy ebben a frázisban egy rendkívül fontos információ van kódolva. Elérkezett a néhány éve húzódó bonyolult és kockázatos „Szindikát-2” fedőnevű „operatív játszma” csúcspontja, amely a továbbiakban a hazai speciális szolgálatok történetében triviálissá vált. Célja – becsalogatni külföldről a Szovjet hatalom ravasz, leleményes és veszélyes ellenségét.

A titokzatos frázis értelme két kulcsszó mögött rejtőzött: „piac” és „apa”. És a csekisták jól tudták mit jelentenek ezek a szavak: „piac” – ez Oroszország, „apa” – Borisz Szavinkov.

Az operatív játszma idején a csekisták nem egyszer álltak közel a sikerhez, de az utolsó pillanatban valami nem működött. De most ismét nincs minden rendben: „Az Ön megérkezéséig...” Az operációt ismét hajszál választotta el a sikertelenségtől. Arról van szó, hogy nem is olyan régen le kellett tartóztatni Szavinkov egyik legközelebbi harcostársát, az Oroszországba titokban átjutott Sz. E. Pavlovskij. Elétárták az 1918-1922 években az Oroszország nyugati területein elkövetett fegyveres rajtaütések véres bűncselekményeinek hosszú listáját. Pavlovskij nem lehetett kiengedni a határon túlra. Ez elkerülhetetlen bukáshoz vezetett volna, ám Pavlovskij nélkül Szavinkov nem akart Oroszországba utazni. Pavlovskij, természetesen, „nagy hal” volt a csekisták számára. Ám maga „apa” kellett... Mi a teendő?

---

* Forrás: Ocserki isztórii rosszijszkoj vnyesnyej razvédki II. kötet.

Borisz Viktorovics Szavinkov volt, kétségtelenül, az orosz politikai emigráció egyik legnagyobb személyisége. Egy varsói területi bíró csendes, értelmiségi családjában született 1879. január 19. (31.)-én. Kezdetben semmi nem mutatott valamiféle viharos eseményekre, tragikus törésekre életrajzában.

Ugyanakkor, már fiatal éveiben Borisz visszafordíthatatlan döntést hozott: ő harcos, forradalmár. A csendőrség 1902-ben Vologdába száműzi a szentpétervári szociáldemokrata csoport büntetőügye alapján. Ám a „szocdemek” politikai irányvonala nem igazán tetszik neki. Szakít a szociáldemokrata mozgalommal, Genfbe szökik a száműzetésből és az eszerekhez csatlakozik. Az „Orosz felszabadítási mozgalom” az eszerek személyében akkoriban Azef vezette, akit a későbbiekben lelepleztek, mint az Ohrana ügynökét és provokátorát.

B. Szavinkov 1903-ban az eszer-terroristák ún. harci szervezetének egyik vezetőjévé válik. Személyesen részt vett – és nagyon büszke volt erre – V. K. Pleve belügyminiszter és a moszkvai főkormányzó Szergej Alekszandrovics nagyherceg meggyilkolásában. B. Szavinkovot 1906-ban letartóztatták és a cári kormány halálra ítélte. Sikerül megszöknie és 1911-től ismét emigrációban tartózkodik. Az I. világháború idején a németek ellen harcol a francia hadseregben önkéntesként.

Az 1917 februári forradalom után visszatér Oroszországba, „független szocialistának” nyilvánítja magát és belép a Kerenszkij kormányába, az Októberi Forradalom után pedig a bolsevikok elleni kibékíthetetlen fegyveres harc útjára lép.

Részt vesz Krasznov tábornok Petrográd elleni támadásában, a Donhoz Alekszejev és Gyenyikin tábornokokhoz menekül, majd a hátszágban folytatott „aktív” tevékenység szervezője lesz: 1918. júniusban fegyveres felkeléseket robbant ki Jaroslávban, Ribinszkben és Muromében. Ezek leverése után a felkelő csehekhez menekül, részt vesz a katolikus osztagok soraiban, a polgárháborúban. Szavinkov 1918. végén a Szibériában létrehozott Kolcsak admirális kormányának képviselője lesz külföldön – pénzt és fegyvereket gyűjt. Az 1920-as szovjet-lengyel háború idején az „Orosz Politikai Bizottság” elnöke Varsóban, segít, az ún. orosz népi hadsereg létrehozásában, amely a Pilsudsky lengyel kormányfő oldalán harcolt.

1921. elején az „Orosz Politikai Bizottság” maradványaiból új katonai szervezetet hoz létre a „Haza és Szabadság védelme Népi Szövetségét” (HSZVNSZ). Ennek a szervezetnek a fegyveres alakulatait Sz.E. Pavlovskij ezredes irányítja. Ugyan ennek az évnek az őszén a szovjet jegyzéket követően a lengyel kormány Szavinkovhoz fordul azzal a követeléssel, hogy hagyja el az országot, és ő áttelepül Párizsba.

1921-ben a csekisták felderítették és letartóztatták Oroszország területén a HSZVNSZ mintegy 50 aktivistáját. Nyílt bírósági eljárás során feltárult Szavinkov kapcsolata a lengyel és francia speciális szolgálatokkal, a lázadásokkal és a külföldi invázió előkészítésével az RFSZFR területére.

Többek között, kiderült, hogy még 1921. februárban Szavinkov titkos üzenetet küldött Franciaország, Nagy-Britannia és Lengyelország hadügyminisztereinek, melyekben rámutatott, hogy Vrangel bukása után ő képviseli az egyedüli „reális antibolsevista erőt, amely mindeddig nem tette le a fegyvert”.

A szovjet területeken történt rajtaütések alkalmával a szavinkovisták kegyetlenül bántak el a hatalom helyi képviselőivel, rabolták a lakóságot. Az ilyen támadások egyik résztvevője Ovszjannyikov százados Szavinkovnak küldött jelentésében tájékoztatott:

„Önnel szembeni kötelességemnek tartom, hogy a Szövetségnek a rablások és fosztogatások elnézésének vádjától való megmentése érdekében jelentsem Önnek a Szovjet Belorussziában működő osztagok tevékenységéből a számomra ismertté vált tényeket”. A továbbiakban Ovszjannyikov leírja miként támadt rá Pavlovszkij osztaga a Rakosicsi közelében lévő malomra: az anyagi javakat elrabolták, a házigazda feleségét megerőszakolták. A fogságba esett vöröskatonát, annak ellenére, hogy az nem tanúsított ellenállást, és egyáltalán nem bizonyult kommunistának, Pavlovszkij parancsára felakasztották”. Addig hat paraszt-kísérőt akasztottak fel állítólag „azért, hogy ne jelenthessenek a vörös csapatoknak az osztag mozgásáról”. Az Igumenszkij kerület Novokurgale-Domganszkij járás tanyáján felakasztották az erdősz feleségét, mert megtagadta férje vadászfegyverének átadását. Ugyanannak a járásnak Puhovics falujában Pavlovszkij leszámolt a zsidó állampolgárokkal: „18 főt elvittek a közeli erdőbe és agyonlőtték”. Erről jelentve Ovszjannyikov levonja a következtetést: „Miként a Minszki kormányzóság Bobrujszki, Szluckij és Igumenszkij járásaiban a paraszttal folytatott személyes beszélgetésemben meggyőződtem, a parasztok viszonya ezekhez az osztagokhoz rendkívül ellenségesé vált.”

A szavinkovistákkal történő harcra a külső hírszerzés 1921-ben felkészített és a menekültcsatornán keresztül a határon túlra küldött egy 7 fős hírszerző csoportot a polgárháború volt résztvevőjének, Alekszejevnek a vezetésével.

Alekszejevtől 1921. szeptember 30-án érkezett az első információ: Három hete Rigában vagyunk... Kapcsolatot létesítettünk Prágával és Béccsel. Párizsban egyelőre semmi... Szavinkov két hete tartózkodik Párizsban...”

Alekszejev december 17-én, jelentette, hogy a csoport két ügynöke, akik korábban B. Szavinkovnál dolgoztak, és jól ismerik, Potockij ezredes és Pavlov

lovassági kapitány, Prágába utazott. Az ügynökök feladata volt, hogy találkozóhelyeket kapjanak Oroszországban.

1921 végén Szavinkov régi ismerőse, az angol hírszerzés ügynöke, Sidny Raedly megszervezte Szavinkov utazását Londonba és egy találkozót W. Churchill-el. A beszélgetések során Szavinkov szivárvány tónusokban rajzolta meg a HSZVNSZ bolsevikokkal folytatott harcának perspektíváját és, valószínűleg, annyira meggyőzte Churchillt, hogy az rávette Anglia miniszterelnökét Lloyd Georgeot fogadja Szavinkovot Checher-i rezidenciáján. Ugyanakkor a harc helyett Lloyd George az alkudozást ajánlotta a bolsevikokkal.

Szavinkov és Raedly életútja még 1918 tavaszán keresztezték egymást Moszkvában.

Az HSZVNSZ az angolok, franciák, lengyelek és Csehek támogatása ellenére a VCSK elhárításának és hírszerzésének közös erőfeszítései következtében továbbra is érzékelhető veszteségeket szenvedett. Eltűntek Szavinkovnak az Oroszország területére küldött megbízottai és összekötői. Ekkor elhatározta különösen megbízható egyik munkatársának, Leonyid Sesenyának, küldést Szmolenszkbe és Moszkvába a rezidensek tevékenységének ellenőrzésére. Sesenyának a határon történő átdobásával a lengyel hírszerzés századosa Szekunda foglalkozott. Ugyanakkor a határátlépést követően Sesenyát a határőrség letartóztatta, és Moszkvába szállították. A kihallgatásokon Sesenya elismerte a HSZVNSZ-hez való tartozását és azt, hogy személyesen Szavinkov küldte Oroszországba, állítólagosan a helyzet és az oroszok hangulatának tanulmányozására. Ugyanakkor azt követően, hogy Sesenyát szembesítették Pavlovskij ezredes osztágának rajtaütéseinek korábban letartóztatott résztvevőivel és bebizonyították Sesenya érintettségét a lakossággal történt kegyetlenkedésekben, a bizonyítékok súlya alatt beleegyezett a csekistákkal való együttműködésbe és elmondta, hogy a rezidensekkel – Geraszimovval Szmolenszkbe és Zekunovval Moszkvában – történő kapcsolattartásra érkezett.

Geraszimov törzskapitány letartóztatásra, földalatti szervezete Szmolenszkben, Rudnóban, Gomelben és Dorogobuzsban – több mint háromszáz fő – szétverésre került. Következett a szmolenszki bírósági eljárás a szavinkovisták felett. Ezt követően eljárások Petrográdban, Szamarában, Harkovban, Tulában, Kijevben, Odesszában.

Moszkvában Szavinkov rezidense – Zekunov – már két éve a fővárosban tartózkodott. Letartóztatása és beszervezése után kiderült, hogy Sesenyának kellett volna leváltania Zekunovot, rendbe tenni a földalatti mozgalom munkáját és egy év elteltével, visszatérni Lengyelországba.

Dzerzsinszkij utasítása alapján döntés született kihasználni ezt a helyzetet „operatív játszma” kezdeményezésére. Az intézkedések komplex rendszerét dolgozták ki, melyek magukba foglalták annak a legendának az elterjesztését, hogy Oroszország területén egy „Liberális demokraták” (LD) elnevezésű ellenforradalmi szervezet létezik, amely állítólag kész határozott cselekvésre a bolsevikok leverése érdekében, ám szüksége van tapasztalt politikai vezetőre, mint amilyenek Szavinkov számít.

A csekisták Lengyelországba küldték Zekunovot Sesenya levelével, melyben az értesíti sikeres beilleszkedéséről Moszkvában. Zekunov elmondta Szekunda századosnak, hogy Moszkvában Sesenya véletlenül találkozott cári hadseregbeli katonatársával Novickijjal, aki fontos beosztást tölt be a Vörös Hadseregben és egyidejűleg az LD egyik vezetője. Miztrán megtudta Sesenyától Moszkvába történt érkezésének célját, Novickij átadta neki a lengyelekhez való eljuttatásra az RKKA № 269 tüzérségre vonatkozó 1922. augusztus 29-én kelt „eredeti” parancsát a tüzérségi raktárak ellenőrzésének eredményéről a Moszkvai Katonai Körzetben, valamint az RKKA vezérkaránál a lengyel hadsereg tanulmányozására rendeltetett osztály létrehozásáról szóló beszámoló jelentés másolatát. Ezeket a dokumentumokat Szekunda továbbította Varsóba.

A Moszkvában működő „elvbarátok szolid közösségéről” jelentést tettek Szavinkovnak.

Ennél, kedvező szerepet játszott Novickij megemlézése, akit Szavinkov mint az 1917. évi Ideiglenes Kormány akkori hadügyminisztere, mint tüzértisztet ismert.

A Moszkvában készített „hírszerzési információk” magas értékelést kaptak a lengyel hírszerzésnél és a francia vezérkar Második osztályának képviselőjétől Guatie-től. Az utóbbi, miután megismerkedett a dokumentumokkal gratulált Szavinkovnak a sikerhez.

B.Szavinkov igen óvatos ember volt, született konspirátor. Az élet megtanította, hogy senki szavának ne higgyen. Az LD-től érkező információk ellenőrzésére eldönti, hogy 1923. nyarán Moszkvába küldi különösen megbízható képviselőjét – Pavlovszkijt. És akkor Sesenya látogatásával egy időben Pavlovszkijt letartóztatták.

Annak érdekében, hogy megnyugtassák Szavinkovot és legalizálják Pavlovszkijnek az Oroszországban való tartózkodásának három hétre nyúlt idejét, Lengyelországba küldik a kémelhárítási osztály munkatársát G.Szirejovszkint, aki átadta Szekunda századosnak a Moszkvában készített hírszerzési információkat és Sesenya beszámoló jelentését az LD-vel való munkáról a Szavinkovnak történő továbbításra.

Szirejzskin visszatérése után maga Sesenya utazott Párizsba. Magával vitte Pavlovszkij nagyon fontos hírt tartalmazó, Szavinkovnak írt levelét: az LD döntése alapján Moszkvában megalakult egy kétoldalú központ, amely távollétében megválasztotta Szavinkovot elnökének. Maga az LD vezetője Tvjordov (Artuzov álneve) levelet írt Szavinkovnak, aláhúzva, hogy az ő helyettesének számít a Szovjetunióban.

Szavinkov azt válaszolta, hogy kész Oroszországba utazni, de egy feltétellel: maga Pavlovszkij kell, hogy érte jöjjön. Annak ellenére, hogy Pavlovszkij levelében is alátámasztásra került Sesenya jelentése és egy sor más „megbízható” személyé, ennek ellenére a tapasztalt konspirátort kétségek gyötörték. Szavinkov egyik helyettese átadott egy levelet Sesenyának – „Sz.E. Pavlovszkijnek sk.”, melyben többek között kijelentették: „Az Ön ideutazása nélkül apa nem tud a piacra látogatni”.

Eljött az a csúcsponti pillanat, amelyről a történetünk kezdetén már szóltunk...

Annak érdekében, hogy kikerüljenek a nehéz helyzetből, kidolgozásra került egy operatív kombináció: Szavinkovot tájékoztatták, hogy Pavlovszkij nem tért vissza idejében Párizsba, mivel fontos dolga akadt Oroszország déli részén, ahol rokonai éltek. Ott szándékozott „kisajátításokat” végrehajtani, a HSZVNSZ költségvetésének feltöltésére. Ám a Pavlovszkij által elgondolt vonatrablás Rosztov közelében nem járt sikerrel. Az őrséggel történt lövöldözésben súlyosan megsebesült, de sikerült elmenekülnie a csekisták elől és elrejtőzni Moszkvában egy megbízható emberének, egy orvosnak a lakásán, aki gyógykezel. Szavinkovnak három levelet vittek Pavlovszkijtól, melyekben Oroszországba hívja és kifejezte reményét saját gyógyulásában.

Hosszas gondolkodás után Szavinkov végül kötélnek állt. Nővérének, Verának 1924. május 02.-én kelt levelében azt írta:” Nagyon elkeseredett lennék a történetek miatt, ha nem vigasztalnának az Oroszországból érkezett legutóbbi hírek. Akarva-akaratlanul röviden írok. Központi Bizottságunk (KB) úgy dolgozik, mint, soha: a Szövetség rendkívüli módon megnőtt, megerősödött és kiterjedt; a moszkvai költségvetés (önkéntes adományok) – 600 cservonyec havonta (cservonyec – öt-, három- vagy tízrubeles aranypénz. Itt valószínűleg a tízrubelesről van szó – a ford. megjegyzése); szó van a „Szabadság” kiadásáról Moszkvában és annak támogatásáról; végül, úgy tűnik, a Szövetség az utóbbi időben igen meggazdagodott. Küldtek nekem 100 dollárt. Még nem kaptam meg, és mikor érkezik meg, nem tudom. Ám maga a tény magáért beszél. Hála Istennek!... Amennyiben a Szövetség nem csak, hogy nem szükségeltetik külföldi ellátásban, de segíteni képes a „külföldöt”, ez bizonyíték annak normális fejlődésére, vagyis, valóban mély gyökerei vannak... Én pedig – csak tisztelet-

beli elnöke vagyok a KB-nak. Most jogosan mondhatom, hogy a Szövetség – a legerősebb az összes létező szervezet közül...”

Szavinkov, miután döntött, 1924. egyik júniusi napján felkereste a fehér emigráció egyik vezetőjét V. L. Burcevet, akihez sokéves barátság fűzte, annak érdekében, hogy megossza gondolatait a tervezett Oroszországba történő utazásról.

Az „Illusztrirovannaja Rosszija” c. folyóiratban 1927. október 15-én megjelent, „A GPU hálójában. Szavinkov vallomása” cikkében Burcev így írja le ezt a találkozást. Miután figyelmesen meghallgatta Szavinkov áradozását a „hatalmas forradalmi szervezetről”, amely Oroszországban működik és vannak híveik között a bolsevik párt legmagasabb köreiből, a kormányból, a hadseregből, sőt, még a GPU-ból is, Burcev Kategorikusan ellenezte Szavinkov Oroszországba történő utazását a biztos halálba, mivel az elkerülhetetlenül belekerül a GPU kifeszített hálójába. Meg sem hallgatva Burcev érveit a sápadt és izgatott Szavinkov kijelentette: „Oroszországi utazásom már eldöntött. Nem tudok külföldön maradni. Utaznom kell... Oroszországba megyek, hogy a bolsevikokkal vívott harcban haljak meg. Tudom, hogy letartóztatásom esetén kivégeznek. Megmutatom az itt, külföldön üldögélő Csernovnak, Lebegyevnek, Zenzinovnak és a hasonlóknak, hogyan kell meghalni Oroszországért! A cárizmus idején a terrort hirdették. Most pedig nem hogy a terrort, de általában a bolsevikok elleni forradalmi harcot is megtagadták. Ítéletemmel és halálommal tiltakozni fogok a bolsevikok ellen. Tiltakozásomat mindenki meghallja majd!”

Miután meghozta a végleges döntést, hogy Oroszországba utazik, Szavinkov magához hívta New-Yorkból Sidney Readlyt azért, hogy segítsen megtervezni neki a titkos missziót.

A tervezett utazás és Oroszország területén a felforgató tevékenység formái minden részletének Readlyvel történt három hetes megvitatása után 1924. augusztus elején Szavinkov és egy sor közeli híve elindultak Párizsból. A szovjet határon történt illegális átkelés után letartóztatták és Moszkvába a Lubljankára szállították őket.

Az 1924. augusztus 24-én megtartott kirakatperben Szavinkov a következő nyilatkozatot tett, amely akkor senkinek nem tűnt őszintének: „Feltételek nélkül elismerem a Szovjet hatalmat és semmilyen mást. Minden orosznak, aki szereti hazáját, én, aki végigjártam az önök elleni harc véres útját, én azt mondom nekik – ha te orosz vagy, ha szereted népedet, mélyen hajolj meg a munkás-paraszt hatalom előtt, és feltétel nélkül fogadd el”.

A Szovjetunió Legfelsőbb Bírósága Katonai kollégiuma 1924. augusztus 29-én megtartott nyilvános tárgyaláson Szavinkov ellen halálos ítéletet hozott.

Ám, figyelembe véve Szavinkov beismerését bűnösségét illetően és „teljes megtagadását az ellenforradalmi és szovjetellenes mozgalmak céljainak és módszereinek” a bíróság határozatot hozott a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottsága Elnöksége felé az ítélet enyhítésére vonatkozó kérvényről. Még ugyan azon a napon Szavinkov nyilatkozata után, hogy” kész szolgálni a dolgozó népet az Októberi Forradalom által létrejött hatalom vezetése alatt”, a halálos ítéletet tíz év szabadságvesztésre változtatták.

Az ítélet után a börtönben tartózkodó Szavinkov üzenetet küldött a határon túlra eszmetársainak egy felhívással, hogy tegyék le a fegyvert és szüntessék be a saját népük elleni harcot. A közeli munkatársainak írt levélben Szavinkov példájának követésére hívott fel és az Oroszországba való visszatérésre. Ugyan ilyen levelet küldött Sidney Readlynek is.

A későbbiekben, a börtönbüntetését töltve, Szavinkov, a számára teremtett meglehetősen szabad rezsim ellenére, mind gyakrabban került depressziós állapotba... Valószínűleg ez családi vonás volt nála. B.Szavinkov kérvényt nyújtott be a teljes kegyelembe részesítésére vonatkozóan, de kérését elutasították. Miután ezt a Lubljankán a vizsgáló irodájában megtudta, kivetette magát az ötödik emelet ablakán és szörnyethalt. Ez 1925. májusában történt.

TUDOMÁNYOS ÉLET – KÉPZÉS

FARKAS ÉVA

IGÁSLÓ KONTRA SZÁRNYALÓ PEGAZUS AVAGY A KOMPETENCIÁK FELÉRTÉKELŐDÉSE

*„Amit meg kell tanulnunk, az éppen az,
ami nincs a tankönyvekben: a nagyobb belső összefüggéseket
meglátni, megérteni, és a könyvet magát helyesen használni.”
(Szent-Györgyi Albert)*

Bevezetés

Az ezredforduló után néhány évvel újra felmerül a kérdés, hogy mi a felnőttképzés funkciója? Az a feladata, hogy az alapoktatásban elmaradt tudást kompenzálja? A felnőttek olyan szükségleteit elégítse ki, amely az iskolai rendszerű oktatás tananyagaiban nem szerepel, vagy a betöltött állásban való eredményesebb munkát segítse elő? A felnőttképzés ma dominánsan a munkaerőre és a szakképzésre fordítja figyelmét és rendkívül csekély megbecsülést kap a legalább olyan fontos és hasznos általános célú felnőttoktatás.

Jelenleg a magyar felnőttképzési rendszer sokszínű, nehezen leírható és mindenki saját tapasztalata alapján megítélheti, hogy milyen. A tanulás döntő szakasza a felnőttkorra helyeződik, fiatalok és felnőttek szerte a világon kompetenciáik, tudásuk jelentős hányadát iskolán kívüli keretek között sajátítják el. Világszerte megjelenő igény, hogy a nem formális módon megszerzett ismereteket ismerjék el az oktatási, szakképzési rendszerben. Ezt sürgeti az a tény is, hogy a munkaerőpiac egyre kevésbé a formalizált szakmai tudást, sokkal inkább bizonyos kulcskompetenciák meglétét igényli a munkavállalóktól. A Delors-jelentés alapgondolata: az ember élete folyamán a tanulás négy alapvető típusának, a tudás négy szimbolikus tartópillérének kell megszerveződnie: megtanulni tudni, megtanulni cselekedni, megtanulni együtt, másokkal élni, megtanulni élni (Growth, Competitiveness, Employment, 2003). Az oktatás, tanulás négy tartópillére arra hívja fel a figyelmet, hogy a korábban megszerzett ismeretek elavulnak, szükség van az állandó továbbképzésre. Csak a szakmai tudás ma már nem elegendő, egyre inkább a személyi kompetenciák kerülnek előtérbe. A munkaadók a jövőben nemcsak szakmai ismereteket várnak el a munkavállalóktól.

lóktól. Egyre nagyobb jelentősége van azoknak a képességeknek, amelyek lehetővé teszik a munkatársakkal való együttműködést, a csapatmunkát, az új információk egyénileg történő feldolgozását, az önálló döntéshozatalt. A cél az, hogy az iskolapadot elhagyó fiatal felnőttek minél jobban tudjanak alkalmazkodni az állandóan változó körülményekhez, és vegyék tudomásul, hogy a tanulási folyamat egy életen át tart. Az élet (és minden területének) permanens fejlődésével lépést kell tartani.

A szakma, a munkakör fogalmát korábban általában úgy értelmezték, hogy a munkavállalók fiatalkori képzésük, betanításuk révén egyszer és mindenkorra elsajátítanak egy olyan tudás- és készségeanyagot, amelyet utóbb egy viszonylag jól körülhatárolható munkakört betöltve már csak alkalmazni kell. Mára a munkáltatók számára egyre inkább fontossá vált, hogy ne csak a képzettség és a betöltött poszt közötti megfelelést vizsgálják, hanem azt is, hogy az egyes munkavállalók milyen – addig figyelmen kívül hagyott – készségek, kompetenciák birtokosai. Ez utóbbiakról ugyanis feltételezhető, hogy nagymértékben megkönnyítik a nem várt helyzetekhez való alkalmazkodást, a felkínált új munkakörökhöz való sikeres idomulást. Az új helyzet kedvezett annak, hogy a szakma, és a szakképzettség fogalma helyett a **kompetencia fogalma** kerüljön előtérbe. Ez a fogalom már nemcsak az illető tárgyi tudására, szakmai, gyakorlati jártasságaira utal, hanem megannyi nehezen megfogható képességre, készségre is, például az egyén intelligenciájára, helyzetfelismerő készségére, kezdeményező, alkalmazkodóképességére, szociális és kommunikációs képességeire. A kompetenciák iránti érdeklődés felerősödésének az is kedvezett, hogy a munkavállalók mind nagyobb csoportját foglalkoztatják a terciér ágazathoz tartozó szervezetek. Ezek működésében kulcsfontosságú szerepet játszanak a kapcsolatteremtési, a kommunikációs és egyéb olyan készségek, amelyek megkönnyítik, hogy a munkavállaló rugalmasan együtt tudjon működni munkatársaival.

Az egzakt dokumentumokban megtestesülő szakképzettség helyett a nehezen megfogható, szubjektív mérlegelésre alkalmas kompetenciafogalom kerül előtérbe. Ez válhat a javadalmazások, előléptetések alapjává (Bajomi, 2002).

A felnőttképzés irányát és tartalmát tehát az a kompetenciadeficit jelöli ki, amely a kompetenciakövetelmények és az egyéni kompetenciakészlet között jelentkezik. A kompetencia kettős vetületű. A kompetenciakövetelmények a munka világában és a társadalmi környezetben (egy foglalkozásban, egy munkakörben, egy feladatban, a referenciacsoportokban, a családi és társadalmi szerepekben, státusokban stb.) fogalmazódnak meg. A kompetenciakészlet pedig az egyén viselkedésére jellemző diszpozíció. A kettő között nyilvánvalóan eltérés – úgynevezett kompetenciadeficit – van, amely nemcsak szakmai dimenzióban képződhet, hanem a felnőtt társadalmi szerepeit illetően is (Henczi, 2005).

A kompetencia fogalom értelmezései

A **kompetencia** fogalmát Noam **Chomsky** munkásságáig érdemes visszavezetni. Az egyik legnagyobb nyelvész professzor a kompetenciafogalmat elsősorban nyelvi kifejezőképességgel és a nyelvi teljesítménnyel kapcsolta össze. Chomsky alapvetően szembeállította a nyelvi rendszer ismeretét (ezt nevezve kompetenciának) és felhasználását (performanciának nevezve). Álláspontja szerint a tudás mindig nagyobb, mint amit az egyén meg tud valósítani belőle, továbbá a tudás elvont leírása még nem mondja meg, hogy azt milyen mechanizmusokkal használják fel a teljesítményekben. A nyelvi kompetencia és nyelvi performancia Chomsky-féle értelmezése a kiindulópontja **Csapó Benő** kompetencia értelmezésének: „a kompetencia esetében tehát pszichológiailag meghatározott rendszerről van szó, amikor a tanulás módjai, a fejlődés és a fejlesztés lehetőségei nagyrészt öröklött sémákon alapulnak. A képességek, készségek sajátos rendszerbe szervezéséről van szó, amikor viszonylag kevés elemből az elemeknek nagyon változatos, nagyon sokféle kombinációja jöhet létre. A kompetencia fejlődése nagyrészt természetes módon, a környezettel való spontán interakció révén megy végbe.” (Csapó, 2004:52)

A természetes tanulás könnyed és hatékony, nehéz viszont mesterségesen tanítani, azaz a természetes fejlődést jelentősen meggyorsítani. A kompetenciák tehát leginkább természetes interaktív módon elsajátítva alakulnak ki. Valamilyen szinten mindenki rendelkezik a fontosabb kompetenciákkal, vagyis ha egy egészséges pszichikumú egyén a környezetével megfelelő mennyiségű interakcióba lép, akkor ezeknek a kompetenciáknak kialakul valamilyen szintje. A kompetenciák fejlettségében azonban még mindig óriási különbségek lehetnek és itt az interakciók minőségétől, gyakoriságától, mennyiségétől függ az, hogy végül is az adott kompetencia mennyire válik szervezett, alkalmazható hatékony rendszerré (Csapó, 2002). A rendszerként felfogott kompetencia alrendszerei az általános képességek, elemei pedig az ismeretek, (műveleti) készségek, érték (attitűdök) (Kálmán, 2005).

Nagy József szerint a kompetencia „...meghatározott funkció teljesítésére való alkalmasság, az alkalmasság döntések és kivitelezések által érvényesül, a döntések feltétele a motiváltság, a kivitelezéseké pedig a képesség. A kompetencia valamely funkciót szolgáló motívum- és képességrendszer”. (Nagy, 2002:13) Nagy József részletesen bemutatja a kompetencia területeit (kognitív, szociális, személyes és speciális), amelyek működése jelentős szerepet játszik a személyiség fejlődésében. Nagy József kompetencia fogalmának fő eleme a képesség fejlődéséhez kötődik, a viselkedés és gondolkodás sajátosságait hangsúlyozza (Nagy, 2002).

A rövid tudományos pályafutás után a kompetencia fogalmát is utolérte a parttalan alkalmazás. Ma már divat lett minden kognitív, sőt szinte bármilyen

pszichológiai jelenséget kompetenciának nevezni. Ma az oktatáspolitikára de főleg az ahhoz közelebb álló szférákra jellemző, hogy kompetenciának nevezve sok minden eladható a korszerűség látszatával. Ilyen irányba ment el az **OECD** égisze alatt indított a kulcskompetenciák definiálására és kiválasztására irányuló program. A program neve **DeSeCo** (Defining and Selecting Key Competencies)¹, amely elindítását a kulcskompetenciák meghatározását és elemzését szolgáló közös, átfogó konceptuális viszonyítási keretrendszer iránt egyre inkább megjelenő igény tette indokolttá. Az első körben különböző tudományágak képviselői értelmezték saját tudományáguk szemszögéből a kompetencia fogalmat. Jól definiált világosan értelmezhető megoldások születtek (Csapó, 2002). Olyan kompetenciákra összpontosítottak, amelyek mind egyéni, mind társadalmi szinten, a munkával töltött életben és azon kívül számítanak. A munkacsoport az egyéni kompetenciákra összpontosított, nem kizárva, de vizsgálódáson kívül hagyva a kollektív kompetencia fogalmát.²

A **kulcskompetenciákra**³ vonatkozó kutatások jelentősége abban áll, hogy a vizsgálati eredmények rávilágítanak arra, hogy milyen mértékben akadályozza a kulcskompetenciák hiánya a magasabb arányú gazdasági növekedést. A kulcskompetenciák birtoklása javítja az egyén által birtokolt tudásnak a minőségét, hatékonyságát és konvertálhatóságát. Alkalmassá teszi az embereket feladatkörük ellenőrzésére, menedzselésére és a munkahelyi, illetve külső kooperáció megszervezésére, amelyet az állandóan változó munkahelyi környezet támaszt.

A kulcskompetenciák halmazához tartoznak az úgynevezett alapképességek, amelyeket sokféle helyzetben lehet alkalmazni, mint a kommunikáció és konfliktuskezelés képessége, a kreatív és problémamegoldó gondolkodás képessége, a kooperatív munkára való képesség, döntésképeség, rugalmasság, terhelhetőség stb., valamint az önálló információszerzés és -feldolgozás képessége, amelynek segítségével az ember önállóan tágítja látókörét. Az oktatás és képzés során a kulcsképeségek felnőtt korban is fejleszthetőek, így az oktatási-képzési

---

¹ A munkát az OECD oktatási mutatókra vonatkozó programja keretében 1998-2002 között bonyolították le, a Svájci Szövetségi Statisztikai Hivatal vezetésével. A stratégiai javaslat a kulcskompetenciák meghatározásával és osztályozásával, valamint a rövid-, közép- és hosszú távú, koherens felmérési programban történő mérésük elméleti és konceptuális alapjaival foglalkozik.

² A készség és kompetencia kifejezések nem egymás szinonimái. A készségek alatt az egyén összetett motoros és/vagy kognitív cselekvések könnyed és változó feltételekhez alkalmazkodó képessége értendő, míg a kompetencia olyan összetett cselekvési rendszert jelöl, amely magában foglalja a kognitív készségeket, attitűdöket és egyéb nem kognitív összetevőket.

³ A kulcsképeségek fogalmát Dieter Mertens munkapedagógus vezette be. Abból a tényből indult ki, hogy a szakmák és a munka világában végbemenő állandó és gyors változás következtében ma már senki sem remélheti, hogy az egyszer megszerzett szakmai képesítése egész életén át elegendő lesz.

folyamat az általános és szakmai tudás elsajátításán túl segítheti a váltásokat, a változásokhoz való alkalmazkodást is.

A DeSeCo definíciója szerint egy adott kompetencia azt a képességet jelöli, amelynek révén az igények teljesítése és egy adott feladat elvégzése sikeresen megvalósítható, és amely mind a kognitív, mind non-kognitív dimenziókból tevődik össze (Sz. Tóth, 2004). A kompetenciák az egyén által különböző helyzetekben vagy kontextusokban nyilvánulnak meg, azaz cselekvéstől függően léteznek. Kompetenciáinkat egész életünkön át gyarapítjuk és fejlesztjük különféle formális vagy informális tanulási környezetben, cselekvésen és kölcsönhatáson keresztül. A kompetencia fogalomrendszerén túl szükséges meghatározni a kulcskompetenciákat is, amelyek az élet legkülönbözőbb területein fontosak és hozzájárulnak a sikeres egyéni élet egészéhez, valamint a társadalom jó működéséhez. A kulcskompetenciák tehát azok a kompetenciák, amelyekre minden embernek szüksége van egyéni és társadalmi életvezetése szempontjából. Nem megkérdőjelezve a szakterületekhez kötődő kompetenciák fontosságát, a kulcskompetenciákba csak azok a kompetenciák tartoznak bele, amelyek mindenki számára szükségesek és sokféle társadalmi területre vonatkoznak. A második körben az oktatásban érintett különböző intézmények és szervezetek bevonására került sor, az e körben végeredményként definiált három kulcskompetencia már alig megy túl a filozófiai általánosságokon.

A DeSeCo által a kulcskompetenciákra vonatkozóan három kategóriát állapított meg (Szt.Tóth, 2004:215-244).

1. *Önálló cselekvés*

- az egyéni jogok, érdekek, feladatok érvényesítése, azok korlátainak és igényeinek felmérés
- élettervek és egyéni feladatok megfogalmazása és megvalósítása
- a tágabb kontextusban/szerepben való tevékenység képessége

2. *Az eszközök interaktív alkalmazása*

- a nyelv, jelképek és szöveg interaktív használatának képessége
- a tudás és információ interaktív alkalmazásának képessége
- a (modern) technológia interaktív alkalmazásának képessége

3. *Társadalmilag heterogén csoportokban való boldogulás*

- másokkal való jó kapcsolatteremtő képesség
- együttműködési képesség
- konfliktusok kezelésének és feloldásának képessége

Hasonló történt az Európai Unió egyik szakértői bizottságával is, amelyik az alapkészségek (basic skills) értelmezését kapta feladatul. A munkacsoport

rövid idő alatt átértelmezte feladatát a kulcskompetenciák⁴ keresésére, 2003-ban konszenzus alakult ki a 8 legfontosabb kulcskompetencia meghatározását illetően, amelyeknek fejlesztése az oktatás, képzés minden formájában és szintjén (beleértve a felnőttképzést is) a legkívánatosabb. Ezek a kompetenciák nem állíthatók kapcsolatba a munkaköri kompetenciák specifikus voltával. A munka világa arra tart igényt, hogy a teljesítményhez a tudomány határozza meg mindazt, ami kulcsfontossággal járul hozzá annak létrejöttéhez, azonban az EU-kutatások erre nem adnak választ. Olyan elemeket nevesítettek kulcskompetencia-ként, mint a más teljesítmények elsajátításának alapjai, vagy olyan általános emberi, együttélési kompetenciákat, amelyek a társadalmi funkcionáláshoz szükségesek, de a munkahelyi teljesítménnyel csak közvetett kapcsolatban állnak. A magyar kompetencia fogalom fejlődésének együtt kell haladnia az európai uniós szakmai értelmezésekkel. Ugyanakkor a magyar oktatási rendszer még kevésbé kompetenciaközpontú, és ezért az oktatásban kevésbé jelennek meg a munkaerőpiaci igények. A következőkben azt vizsgáljuk meg, hogy az itthon is követett nyolctényező kompetencia modell mit közvetít számunkra a különböző képzési formák tekintetében (Európai Bizottság, 2006).

Anyanyelvi kommunikáció: a kommunikáció megléte alapvető, hiánya komoly értékvesztéssel jár. A kommunikáció – amely a emberi érintkezés alapvető csatornája – minden további tevékenység alapja, előfeltétele a tanulási folyamatban való sikeres részvételnek. A kommunikáció minősége meghatározza a humánerőforrás fejlesztésének határait. A kommunikáció kialakulása gyermekkorban meghatározó, mert a korábbi életszakaszok szocializációs funkciózavarait a későbbi pedagógiai, andragógiai erőfeszítések kevésbé eredményesen tudják kompenzálni.

Kommunikáció idegen nyelven: az idegen nyelvi kommunikáció képessége rendkívül fontos jelentőséggel bír a globalizálódó világában, alapvető termelési értéként definiálható, feltétele a mobilitásnak. Az idegen nyelvi tudásnál rendkívül fontosak a már idézett Chomsky-féle nyelvi kompetencia és performance összefüggések: az igazi nyelvi tudás, a nyelvi „teljesítmény”, azaz a nyelvhasználat alapvetően függ a nyelvi kompetenciától.

Matematika és természettudományos technológiai készségek: szükségesek ahhoz, hogy közlekedni tudjunk a társadalomban, eligazodjunk a tudományos-technikai fejlődés folyamatában.

Informatika (ICT): elengedhetetlen kompetencia, nincs alternatívája a számítógép és internet használatnak. Ma az informatikai tudás nem önálló professzió, mindennapjaink szerves része.

---

⁴ Sok vita után az alapkészségek elnevezést kulcskompetenciákra változtatták.

Megtanulni tanulni: az értelmezett tanulás elsajátítását helyezi fókuszba, ahol a meglévő kompetenciakészlet feltárását, és annak az egyéni és szervezeti szükségletekből adódó adaptív, rugalmas fejlesztését kell elvégezni.

Interperszonális és állampolgári kompetenciák: teljes hiányterület a magyar oktatási, képzési rendszerben. Az állampolgári jogok aktív gyakorlása, az ügyek intézésének kultúrája, az érdekérvényesítés, a társadalmi lét mezőinek ismerete és használata legalább olyan fontosságú, mint a szakmai műveletek gyakorlása.

Vállalkozói kompetenciák: fejlesztésük kiemelkedő fontosságú, amikor a gazdasági szereplők 64 %-a egyéni vállalkozó. Magának a vállalkozói szemléletnek a kialakítása teljesítménynövelő hatású alkalmazotként is.

Kulturális tudatosság: olyan kompetenciák fejlesztését feltételezi, amelyek hozzájárulnak a csoportban való együttműködés hatékonyságához, és elkötelezettséget jelent a nemzeti és egyetemes kultúra értékei iránt.

Ha megvizsgáljuk az előző álláspontokat, akkor elég egyértelművé válik, hogy nem lehet a kompetencia-fogalomra kizárólagosan önálló értelmezést kialakítani sem pedagógiai, sem pszichológiai, sem foglalkoztatáspolitikai aspektusból.

A magyar oktatás és képzés többszörös kihívás előtt áll. Szembe kell néznie az iskoláskorúak és a felnőttek **kulcskompetencia-hiányosságaival**, ki kell fejlesztenie az oktatás – képzés minden formájában a korszerű kompetencia alapú képzést, és részt kell vennie a további európai szintű oktatás és képzés-fejlesztési egyeztető munkában.

A kompetencia fogalmának értelmezése az új szakképzési tartalmak kialakításában

A gazdasági átalakulás és ennek eredményeképpen végbemenő foglalkoztatási szerkezetváltás, az európai uniós csatlakozás hatásai, a szakképesítések kölcsönös elismerésére szolgáló törekvések, a szakképzést ért kihívások indukálták a szakképesítési rendszer, az Országos Képzési Jegyzék átalakítását. Az új szakmajegyzék modern alapokra helyezte a szakmastruktúrát, mellyel kapcsolatban új megoldások, összefüggések, elnevezések, az előzetes tudás elismerésére és beszámíthatóságára, a szakmák közötti átjárhatóságára is iránymutatás született. A kompetencia alapú, modularizált képzési szerkezet, a szakképesítési tartalmak megújítása nem tűrt halasztást.

A jelenleg folyó szakképzési reform új szakmai tartalmainak kialakítása során feltétlenül szükséges volt a kompetencia fogalmának egy olyan kettős

értelmezését alkalmazni, amely kezdettől fogva koherens a jelenleg folyó más fejlesztésekkel, és illeszkedik valamennyi oktatási terület (közoktatás, szakképzés, felnőttképzés, felsőoktatás, nem formális tanulás), valamint a munka világa, a foglalkoztatás, gazdaság, és a kultúra területein szokásos fogalomhasználatához. A központi program első szakaszában követett, a DACUM módszer bővítése, fejlesztése révén kialakult új módszer a tevékenységek, feladatok részletezése által adott egyik értelmezés mellett a kompetenciákat a „személy ismeretein, készségei, képességei, magatartási, viselkedési jegyei” szerinti értelmezésében tehát a kompetenciák „személyes tulajdonságok” vetületében is közvetlenül, konkrétan jeleníti meg. A munka világában a dolgozóval szemben támasztott követelmények már konkrét feladatok megoldására való alkalmasságként jelennek meg, ezért feltétlenül szükséges volt a munkakör elemzésekből, és a munkaszakértők által megadott tudásokból, személyes tulajdonságokból kiindulni. A szakképesítések ilyen kettős tartalmú meghatározása révén már a munkahelykereséskor, a munkavállaláskor is pontosabban megítélhető egy munkakör és az ellátására jelentkező dolgozó megfelelése. Az egyén tudásai, személyes tulajdonságai, valamint ezeknek a szakma követelményei és a foglalkozás feladatai közötti közvetlen összefüggések nem csupán a szakmát, foglalkozást ismerők, hanem a „laikusok” számára is érthetőek lesznek, az életpálya tervezése is könnyebbé válik. (Nemzeti Szakképzési Intézet, 2005).

A kompetenciák explicit módon jelennek meg a humán erőforrás fejlesztés gyakorlatában. Joggal vethető fel, hogy minden tudás hasznos, tehát hasznosítható is. A teljesítményképes tudás korábbi fogalma azonban a piacgazdaság körülményei között új tartalmat kapott. A mai munkaerőpiacon a munkavállalóknak egyértelmű választ kell adnia arra, hogy mit tud, milyen szinten. És ez nem biztos, hogy azonos azzal, amit korábban tanult. A felnőttek képzésében, különösen a szakmai képzés területén olyan módszereket szükséges alkalmazni, amelyek a lehető legszélesebben biztosítják a felnőttek tanulásának kibontakozását, illetve továbbfejlődését. A munkaerőpiacon való jobb megfelelés kulcsfontosságú természetesen ugyanúgy a tudás halmazaiban keresendők. A piacgazdaságban viszont megkülönböztetett jelentőségű az ismeretek alkalmazása, az önálló tevékenység követelménye. Amennyiben a munkavállaló nem éri el az aktív és önálló tevékenység szintjét, tartós foglalkoztatása még keresett szakma esetén sem garantálható. Bakacsi és társai szerint (Bakacsi et al. 1999:111) „az alapvető személyes tulajdonságokat nevezzük kompetenciáknak, amelyek eredményeként adott munkakörben egy munkatárs magatartás alapján értékelhető, előre meghatározott kritériumok szerint jó/kiváló teljesítményt nyújt.” Ez a meghatározás két tényezőre helyez hangsúlyt: az adott munkakörre és a munkatárs magatartására, azaz ebben az értelemben a kompetencia olyan személyes jellemzők összessége, amelyek meghatározzák egy munkahelyi szituációban egy munkatárs teljesítményét.

Munkaköri kompetenciáknak nevezzük azt a tudást – az ismeretek, a készségek és beállítódások olyan együttesét –, amely egy adott munka végzéséhez, vagy munkakör betöltéséhez szükséges. A kompetencia a tudás komplex funkcionálását feltételezi, a szakképesítés eredményoldalát hangsúlyozza, azt a konkrét tudást, amely egy munkakör betöltéséhez szükséges.

A **kompetencia-elvű képzés** célja az ismeretek, készsége és beállítódások együtteseinek (kompetenciáknak) olyan szintű megszerzése, amellyel az adott tevékenység (munkakör) azonnal, további begyakorlási idő nélkül, a megadott követelményeket kielégítve ellátható, illetve betölthető. Ezért a kompetencia-alapú képzés megtervezésének két kritériuma van. Egyrészt a tudás-elemet közvetlenül az elvégzendő munkafeladatból kiindulva, annak célirányos elemzése alapján határozzák meg, másrészt a képzést – annak folyamatát és tananyagát – rendszerelvűen, modulokból tervezik, illetve építik fel. A kompetencia-alapú képzéseket elsősorban a munkaerő-piaci, illetve az iskolarendszeren kívüli képzések területén alkalmazzák.

A szakképzés átalakítási projekt **leginnovatívabb eleme** a feladatvégzéshez szükséges **kompetenciák meghatározása**, amely illeszkedik a szakképesítések európai keretrendszeréhez⁵. A projekt során a tulajdonságkompetenciákat a foglalkozási kompetenciák Európában általánosan elfogadott rendszere szerint tagolták, azaz a **szakmai, módszer, társas és személyi kompetenciák** rendszerében. Ez azt jelenti, hogy egy-egy szakképesítés esetében nemcsak a szakképesítéssel betöltött munkakör feladatai (feladatprofil), de az azok elvégzéséhez kiemelt fontosságú kompetenciák is meghatározásra kerültek (tulajdonságprofil). A kettő együtt adja meg egy szakképesítés **kompetenciaprofilját**. Ennek az innovációnak abban is szerepe van, hogy megadja az egyes kompetenciák értelmezési kereteit. A cél az volt, hogy meghatározzák azokat a módszer-, társas- és személyes kompetenciákat, amelyek kiemelten szükségesek az adott szakma feladatainak ellátásához. Nyilvánvaló, hogy szinte valamennyi felsorolt kompetencia kisebb-nagyobb mértékben szükséges lehet bármelyik szakember számára. Ezért feltételezzük, hogy a szakképzésig eljutók addigi tanulmányaik és élettapasztalataik alapján már rendelkeznek a kompetenciák egy olyan „átlagos” szintjével, amelyre – szakmájától függetlenül – minden embernek szüksége van a munka világában való boldoguláshoz. A fejlesztés során a cél tehát kizárólag a szakma-specifikus kompetenciák kiválogatása volt. Szakma specifikusnak az a kompetencia tekinthető, amely elengedhetetlen a (szakmai) munka valamely fő feladatának ellátásához és fejlettsége nagymértékben befolyásolja a szakember teljesítményét, eredményességét. A kompetenciákat az egyes szakképesítések szakmai és vizsgakövetelményei pontosan megnevezi és a tartalmukat

---

⁵ A Szakképesítések európai keretrendszere 2005. június 6-án került elfogadásra, EU-szintű, törvényes okmány. Fő funkciója biztosítani használati számára annak átláthatóságát, hogy milyen kapcsolat van a különböző nemzeti és ágazati rendelkezéseken alapuló képzések között.

definiálja. A fejlesztő munka egyik jelentős eredménye, hogy meghatározásra kerültek a kulcskompetenciák és elkészült egy kompetencia szótár, így kialakult egy egységes értelmezési keret a kompetenciákat illetően.

1. táblázat: Módszerkompetenciák felosztása

Módszerkompetenciák		
<i>Gondolkodás</i>	<i>Problémamegoldás</i>	<i>Munkamódszer, munkastílus</i>
Absztrakt (elméleti) gondolkodás Áttekintő képesség Logikus gondolkodás Kritikus gondolkodás Rendszerező képesség Kreativitás, ötletgazdagság Ismeretek helyén való alkalmazása Új megoldások meghatározása Új (hasznos) ötletek, megoldások kipróbálása Általános tanulóképeség (ismeretmegőrzés) Felfogóképesség Számítások gyors elsajátítása, numerikus gondolkodás, matematikai készség	Hibakeresés (diagnosztizálás) Problémaelemzés, – feltárás Problémamegoldás, hibaelhárítás Információgyűjtés Tervezés Értékelés Kontroll (ellenőrző-képesség) Lényegfelismerés (lényeglátás) Okok feltárása Érvelési képesség Helyzetfelismerés	Rendszerekben való gondolkodás (rendszer szemlélet) Módszeres munkavégzés Gyakorlatias feladatértelmezés Terhelhetőség, munkaintenzitás Ellenőrzőképesség Körültekintés, elővigyázatosság Figyelem összpontosító képesség Céltudatosság, állhatatosság Utasítások megértésének képessége Munkához való hozzáállás Kritikus szemlélet Eredményorientáltság

Forrás: Nemzeti Szakképzési Intézet, 2005.

A módszerkompetenciákon belül (1. számú táblázat) megkülönböztetjük a gondolkodás és problémamegoldás kompetenciacsoportot. Elsősorban olyan szakmák esetében találunk itt kulcskompetenciákat, ahol gyakran változik a feladat, amelyet el kell végezni. Jellemzőek az újszerű vagy egyedi megoldást igénylő problémák és/vagy az olyan feladatok, amelyek új ismeretek elsajátítását és alkalmazását teszik szükségessé. Munkamódszer, munkastílus kompetenciacsoportban minden olyan szakma kulcskompetenciája szerepelhet, ahol kimondottan hangsúlyos, hogy a feladatokat valamilyen meghatározott módszer szerint és/vagy meghatározott elvek folyamatos betartása mellett végezze a szakember. Ez szinte minden szakmáról elmondható, az azonban már változó, hogy a kompetenciacsoportból melyik elem a legjellemzőbb az adott szakmában.

2. táblázat: A társas kompetenciák felosztása

Társas kompetenciák		
<i>Együttműködési kompetenciák</i>	<i>Kommunikációs kompetenciák</i>	<i>Konfliktuskezelési kompetenciák</i>
Kapcsolatteremtő készség Kapcsolatfenntartó készség Interperszonális rugalmasság Udvariasság Kezdeményezőkézség Határozottság Meggyőzőkézség Konszenzus készség Empatikus készség Segítőkézség Motiválhatóság Motiváló készség Visszacatolási készség Irányíthatóság Irányítási készség Tolerancia	Fogalmazó készség Nyelvhelyesség Tömör fogalmazás készsége Kommunikációs rugalmasság Közérthetőség Prezentációs készség Hatékony kérdezős készsége Meghallgatási készség Adekvát metakommunikációs készség	Kompromisszumkézség Konfliktuskerülő készség Rivalizáló készség Konfliktusmegoldó készség Engedékenység

Forrás: Nemzeti Szakképzési Intézet, 2005.

Minden szakember kisebb-nagyobb társas közegben dolgozik. Ezért a 2. számú táblázat három kompetenciacsoportjában nem azoknak a szakmáknak a kulcskompetenciái vannak felsorolva, amelyekben a szakember a megszokott munkatársaival dolgozik együtt, jellemzően velük kommunikál és a munka során keletkező konfliktusokat is ebben a körben kezeli. Mindehhez „átlagos” társas kompetenciákra van szüksége, amelyek így nem tekinthetők szakmai kulcskompetenciáknak. A társas kompetenciák három kompetenciacsoportból állnak. Az együttműködés kompetenciacsoportban elsősorban olyan szakmák kulcskompetenciái szerepelnek, ahol a munka „tárgyát” gyakran új személyek (ügyfelek, partnerek, kliensek stb.) képezik, akikkel rövid idő alatt, rugalmasan alkalmazkodva kell jó együttműködést kialakítani. Itt szerepelnek továbbá azokhoz a szakmákhoz tartozó kulcskompetenciák, amelyekben a szakember „kényes” kapcsolatokat kezel, vagy a „kirakatban” van, mivel ő találkozik közvetlenül a cég ügyfeleivel, partnereivel. A kommunikáció kompetenciacsoportban többségében azoknak a szakmáknak a kulcskompetenciái szerepelnek, ahol a szakember munkájának nagy részét maga a kommunikáció teszi ki, jellemzően változó és gyakran új partnerekkel. Itt szerepelhetnek továbbá olyan szakmák kulcskom-

petenciái is, ahol a kommunikáció (főleg a hatékony kérdezés és meghallgatás) elengedhetetlen a gyakran változó szakmai munka pontosításához. A konfliktuskezelés kompetenciacsoportban azok a szakmák találnak kulcskompetenciákat, amelyeknél a munka jellemzően magában hordozza a másfajta érdekekkel való találkozás és ütközés lehetőségét. Konfliktusról csak eltérő érdekek esetén beszélhetünk, nem tekintjük konfliktusnak, ha pl.: két szakembernek más elképzelése van egy probléma megoldásáról, és ezen vitatkoznak. Itt ugyanis az érdek ugyanaz (a probléma megoldása), csak az elképzelések különbözőek.

3. táblázat: Személyes kompetenciák felosztása

Személyes kompetenciák			
<i>Adottságok</i>			Jellemvonások
Fizikai adottságok	Fiziológiai adottságok	Pszichológiai adottságok	
Állóképesség Erős fizikum Külső megjelenés	Érzékszervi adottságok Térlátás Térbeli tájékozódó képesség Kézügyesség Stabil kéztartás Mozgáskoordináció	Érzelmi stabilitás, kiegyensúlyozottság, tűrőképesség	Elhivatottság elkötelezettség Fejlődőképesség, önfejlesztés Felelősségtudat Kitartás Kockázatvállalás Lelkesedés Mebízhatóság Monotónia-tűrés Önállóság Önfegyelem Pontosság, precizitás Rugalmasság Stressz-tűrő képesség Szervezőkészség Szorgalom, igyekezet Terhelhetőség Türelmesség

Forrás: Nemzeti Szakképzési Intézet, 2005.

A személyes kompetenciák (3. számú táblázat) azokból az adottságokból és személyiségjellemzőkből állnak, amelyek meghatározzák és befolyásolják az egyén teljesítményét, hatékonyságát a munkavégzés során. Az adottságok kompetenciacsoportba a szakmához tartozó feladatok ellátásához szükséges adottságok a szakmai kulcskompetenciák „objektív” elemei tartoznak, ezért ezek kiválogatásához nem szükséges irányelvek megfogalmazása. Az adottságok veleszületett jellemzők, amelyek lehetőséget nyújtanak viselkedésmódok, képességek és készségek kifejlesztésére.

A szakmai képzés és a munkaerő-piaci inkongruencia

Az oktatás és képzés állandó kritikája, hogy a kibocsátott munkaerő mennyiségi és minőségi összetétele nem felel meg a mindenkori munkaerő-piaci igényeknek.

Statisztikai adataink egyértelműen bizonyítják, hogy **a társadalom iskolázottsága** folyamatosan **növekszik**, ami megfelel a tudásalapú társadalom elvárásainak. Az iskolázottsági szint dinamikus növekedése azonban nem jár együtt a gazdasági fejlődés ütemének növekedésével. Az iskolázottság növelése önmagában nem járul hozzá közvetlenül a gazdasági fejlődéshez, a munkahelyteremtéshez, a munkanélküliség csökkentéséhez. A tanulás nem egyenes arányban vezet a tudás mennyiségének növekedéséhez. Ez a leegyszerűsített válasz arra, hogy az oktatás és képzés miért nem képes enyhíteni a munkaerő-piaci feszültségeket. Bár a képző intézmények jellemzően a munkaerő-piaci igényeknek megfelelő szakmákra képeznek, ugyanakkor a szakképző intézmények nem képesek az adott szakma gyakorlásához szükséges, úgynevezett releváns tudás elsajátíttatására.

Előzőekből az is következik, hogy nem minden tudás releváns, úgynevezett társadalmilag hasznosítható tudás. A szakképzés fejlesztését tehát a jövőben semmiképpen nem a mennyiségi fejlesztés, hanem a tanítási tartalmak mentén kell megragadni, mert a tartalom kérdése az igazi probléma. Ahhoz, hogy meg tudjuk fogalmazni az oktatás és képzés eredményességének, hatékonyságának mibenlétét a releváns, illetve a **társadalmilag hasznos tudás** fogalmát kell definiálnunk. És itt érkezünk el a probléma gyökeréhez. Erre nincs adekvát válaszuk, így pedig lehetetlen rendszerbe foglalni a szakképzés során szükségszerűen közvetítendő tudás tartalmakat. Már ott bizonytalanok vagyunk a válaszban, hogy tudástartalmakat kell elsajátíttatnunk az iskolában vagy képességeket fejleszteni. Természetesen mindkettőt. A képességek fejlesztése feltételezi bizonyos tudás meglétét, a valódi kérdést az arányok meghatározása és megtartása jelenti. Azt, hogy a XXI. században mi a társadalmilag érvényes tudás, milyen újfajta emberi képességekre, készségekre van szükség ahhoz, hogy létezni tudjunk a világban senki sem tudja teljes bizonyossággal, „szent igazságként” megmondani. Ennek egyik oka mindenképpen a gyors tudástermelés, amelyben naponta változik a releváns tudás fogalma, és amelyet az iskola tehetlenségi erejénél fogva egyszerűen képtelen követni. Egyre inkább kommunikálni kell megtanítani a fiatalokat és felnőtteket, együttműködni másokkal, csapatban dolgozni, önállóan tanulni, információkat feldolgozni stb. hosszasan lehet sorolni az ilyen és ehhez hasonló nélkülözhetetlen tudásokat, képességeket. A tanulóknál az egyéni teljesítményeket helyezük előtérbe, míg a világ pontosan fordítva működik. Az ismeretek elavulnak, a tudás több dimenziós, de ami bizonyosan állandó, hogy fejleszteni szükséges a természetes kíváncsiságot, a kérdésfeltevést, a gondolkodást, a véleményalkotást, a kreativitást, az önálló

tanulást stb. Ezeket a kompetenciákat tudatosan fejleszteni szükséges, mivel az információk nagy mennyiségű közlése – a tények elemző értelmezése nélkül – önmagában nem járul hozzá a gondolkodás, az ítélőképesség stb. fejlődéséhez.

Nagy előrelépés ezen a területen, hogy a **szakmaspecifikus kompetenciák** fejlesztése mára deklarált célja a szakképzésnek, és bekerültek a szakmai és vizsgakövetelményekbe. Meghatároztuk tehát, hogy egy-egy szakképesítés esetében milyen feladatokat kell elvégezni, illetve hogy a feladatok elvégzéséhez milyen szakmai és társas kompetenciák szükségesek. Egy fontos tényező azonban még mindig hiányzik. A megszerzett kompetenciák alkalmazni tudása, pontosabban belsővé válása, azaz hogy a megszerzett tudás értékes számunkra, beépül mindennapi szokásrendszerünkbe, viselkedésünkbe és alkalmazni tudjuk azt iskolában megszokott és begyakorolt szituációktól és élethelyzetektől függetlenül.

Az előzőekben tárgyalt tudáselemeket figyelembe véve a probléma a mérhetőség. A konkrét ismereteket könnyű mérni és értékelni. A kompetenciák esetében már meginog ez a bizonyosság, a tudás hasznosságát és hasznosíthatóságát pedig a legkevésbé sem tudjuk mérni. Pedig ez az, ami a képzés – esetünkben a szakképzés – szempontjából igazán fontos. Az oktatás és képzés eredményessége valójában nem az iskolában és a szakképesítő vizsgán mutatkozik meg (itt sokkal inkább az ismeretsajátítás mértékéről kapunk információt), hanem időben és térben távol az iskola falaitól. Ezért véleményünk szerint minden indikátor, amely a képző intézmények eredményességét hivatott vizsgálni – alapvetően szükséges – de ugyanakkor fals és látszat eredmények mérésére alkalmas.

A probléma feltárásának itt nincs vége. Vissza kell kanyarodnunk a munkaerő-piaci szempontból releváns tudás kérdésköréhez. A problémát súlyosbítja az a tény, hogy a gazdaság szereplői nem képesek megfelelően artikulálni a munkaerővel szemben támasztott igényeiket. Viszont ha megfogalmazzák a számukra fontos tudás tartalmát, nem biztos, hogy az a képző intézmény számára is érthető és értelmezhető. Sokszor a gazdasági kihívások a pedagógusok/andragógusok számára értelmezhetetlenül jelennek meg az iskolában. Mert pl.: az informatikai tudás magasabb színvonalú tudásában nem definiálódik, hogy a számítógépek pontos működési elvét, a szoftverek felépítését, a szoftverek fejlesztését, a szövegszerkesztést, az elektronikus levelezést, a programozást, a grafikai programok alkalmazását stb. kell-e a tanulónak tudnia. Mivel az igények leegyszerűsítetten jelennek meg, ezért az oktatók saját értékítéletük és kompetenciáik alapján döntenek a releváns tudás mibenlétéről.

Befejezés helyett

Egy fejlesztési folyamatban nincsenek befejezett tevékenységek. Maga a környezet is – amelyben az „eredményeket” implementálni kell – folyamatosan változik. Azt megállapíthatjuk, hogy a szakképzés/felnőttképzés elválaszthatatlan a munkaerőpiac fejlődésének folyamatától, hosszabb távú tendenciáitól. Ezt támasztja alá Halmos Csaba álláspontja, aki elemezte az Európai Unió Foglalkoztatási Stratégiáját (Halmos, 2004). Kimutatja, hogy az Európai Foglalkoztatási Stratégia 2003-ban reformra szorult, mivel a nem könnyen teljesíthető Lisszaboni célkitűzések teljesítése újabb kihívást jelentett a kibővített Unióban. Ennek részben az az oka, hogy a csatlakozó tagállamok foglalkoztatási teljesítménye differenciált volt. Általában jellemző volt a foglalkoztatás alacsonyabb színvonala, a munkanélküliség strukturális problémáinak jelenléte, és az eszközrendszerek nem kellően hatékony működése.

Az Európai Unió 1998-ban kialakított foglalkoztatáspolitikáját négy pillérre építették, úgymint a foglalkoztathatóság javítása, a vállalkozóvá válás ösztönzése, az alkalmazkodóképesség fejlesztése és az egyenlő esélyek politikájának megerősítése. Ebben az összefüggésben szintén fókuszba kerül a kompetencia fejlesztés, miszerint a munkavállalóknak a szakképzettség mellett és azon belül olyan kompetenciákkal kell rendelkezniük, amelyek igazodnak a gazdasági, társadalmi fejlődési folyamatokhoz. E kompetenciáknak széleskörűen, rugalmasan, és nemcsak egyes szakmai ismeretekben kell tükröződniük. Ugyanakkor Koltai Dénes már 1994-ben felhívta a figyelmet az „érem” másik oldalára is (Koltai, 1994). Leírta, hogy már Magyarországon is tapasztalható, hogy a hatékonyan működtetett (magán) tulajdonnak az esetek jelentős részében redukált a kvalifikációs igénye. Sajátos ellentmondás, hogy ilyen munkahelyen a többszakmász, érettségizett, alkotó és gondolkodó ember helyett a monotóniátűrő, a szalaghoz tartozó együttműködő személyiséget választják ki és favorizálják. Pintér Zsolt hasonlatával élve a „A vállalatok szárnyaló pegazust igényelnek, de valójában igáslovat akarnak!”

Felhasznált irodalom

1. Bajomi Iván (2002): Az iskolán kívül elsajátított készségek és tudások elismertetése Franciaországban. *Új Pedagógiai Szemle* 2002. november 115-121.p.
2. Bakacsi Gyula (1999) et al.: *Stratégiai emberi erőforrás-menedzsment*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
3. Chomsky, A. Noam (2004): *A biolingvisztika és az emberi minőség*. Előadás a Magyar Tudományos Akadémián, 2004. május. 17. *Magyar Tudomány*, 2004. november. Fordította: Siptár Péter. <http://www.nytud.hu/chomsky/eloadas.html>.
4. Csapó Benő (2002): A tudás és a kompetenciák In Monostori Anikó (szerk): *A tanulás fejlesztése*. Az Országos Közoktatási Intézet Szakmai Konferenciája 72-74. p.
5. Csapó Benő (2004): *Tudás és iskola*. Budapest, Műszaki Könyvkiadó.

6. Európai Bizottság (2006): *Általános jelentés az Európai Unió tevékenységeiről 2005*. Brüsszel-Luxembourg, European Commission
7. *Growth, Competitiveness, Employment – The Challenges and Ways Forward into the 21st Century* (1993): Brussels, European Commission (White Paper)
8. Halmos Csaba (2004): Az Európai Unió Foglalkoztatási Stratégiája 1998-2006-ig. In: Bodó László szerk. *Semper move – állandó mozgásban*. Tanulmánykötet a 75. éves Krisztián Béla tiszteletére. Pécs, PTE TTK FEEFI. 131-136.p.
9. Henczi, Lajos (2005) *Felnőttképzési menedzsment*. Budapest, Perfekt Kiadó p. 27.
10. Kálmán Anikó (2005): *Andragógiai módszertan*. A felnőttoktatók kompetenciái. Budapest, Okker Kiadó. 38-45. p.
11. Koltai Dénes (1994): A felnőttképzés funkcióváltása. In: Koltai Dénes (szerk.) *Az andragógiai elmélet és gyakorlat útján*. Szöveggyűjtemény. Pécs, Janus Pannonius Tudományegyetem. 408-427. p.
12. Nagy József (2002): *XXI. század és nevelés*. Budapest, Osiris Kiadó.
13. Nemzeti Szakképzési Intézet (2005): *Útmutató a módszer-, társas és személyes kompetenciák meghatározásához*. Budapest, Nemzeti Szakképzési Intézet. Kézirat
14. Sz. Tóth János (főszerk.) (2004): *Felnőttképzés az Európai Unióban* (2004). Kézikönyv az élethosszig tartó tanulásról II. Budapest, Magyar Népfőiskolai Társaság – Nemzeti Felnőttképzési Intézet. 220-226. p.

NAGY KÁROLY

A TUDÁSKÖZPONTOK SZEREPE AZ ÚJ BIZTONSÁGI KULTÚRA KIALAKULÁSÁBAN

Számos körülmény szól amellett, hogy idehaza is határozott lépéseket kellene tenni a globálisan már kibontakozó félben lévő „új biztonsági kultúra” programokhoz való csatlakozás, illetve ilyen irányú programok hazai beindítása érdekében. Az új biztonsági kultúra kialakulása számos fontos társadalmi változásnak, illetve ezek sikerét veszélyeztető akut problémák megoldásának feltétele, illetve kívánt eredménye is egyben. A kölcsönös meghatározottság bűvös köreiből való kitörés csak „iterációs sorozatokban” lehetséges. Itt minden egyes „hurok” sikeres megvalósítása új, az eddiginél magasabb szintű tudást igényel. Ezen tudás, képesség megszerzésének, társadalmi hasznosításának fontos feltételét képezik a tudásközpontok. A tudásközpontoknak meghatározó szerepet jut az új biztonsági kultúra kialakulásában, ugyanakkor hatékony, megfelelő működtetésük védelmet, biztonságot igényel.

Az új globális biztonsági kultúra létrejöttének támogatása

Az OECD tanács 2002. június 25-i, 1037. ülésén egy globális „biztonsági kultúra” létrejöttének segítésére irányuló javaslatot¹ fogadott el. Ez az „Irányvonalak” néven ismert dokumentum képezte az alapját az ENSZ Közgyűlésének 57. ülésén elfogadott A/RES/57/239. Határozatnak² is.

Mind az OECD javaslat, mind pedig az ENSZ határozat a biztonsági viszonyok folyamatosan változó jellegére adnak választ az által, hogy egy globális biztonsági kultúra létrejöttét támogatják. Az OECD csakúgy, mint az ENSZ az információs rendszerek és hálózatok biztonsága, a cyber security szempontjából szorgalmazza az új biztonsági kultúra kialakítását. A megfogalmazott alapelvek és szempontok azonban – véleményünk szerint – a biztonság szélesebb dimenzióira is kiterjeszthetők. Ennek megfelelően a biztonság fogalom teljes komplexitása vonatkozásában is beszélhetünk egy új biztonsági kultúra kialakulásának szükségességéről. Ez teremtene meg makroszinten, de akár globálisan is az új, a kihívásoknak megfelelni képes biztonságpolitika (biztonságpolitikák) kibontakoztatásának és érvényre juttatásának kulturális feltételeit.

A biztonsági kultúra alatt értékrendet, a biztonsági problémákhoz való viszonyulást, az ezen problémák megoldása érdekében való együttműködési készséget, a biztonsági tudatosságot, mások érdekeinek tiszteletben tartását, a felelősségvállalást és számos egyéb olyan dolgot értünk, amely befolyásolja, adott esetben meghatározza az emberek viselkedését olyan helyzetekben, amikor dönteniük, cselekedniük kell valamely kockázat bekövetkezését megelőzendő, vagy a már bekövetkezett károk mérséklését, hatásainak felszámolását illetően. Az új biztonsági kultúra kialakulása során új minőség irányába változnak a biztonsághoz kapcsolódó értékek, normák, szokások, megoldások, alkotások. A kultúra ezen alapvető elemei úgy szállnak generációról generációra, hogy az emberek maguktól tanulják meg őket. Amikor kultúraváltásról van szó, ez a folyamat bonyolultabbá válik. A változásokhoz kapcsolódó új ismeretek elsajátítása, ezek alkalmazási képességének kialakítása mindenki számára többlet terhet jelent, az ebből eredő kihívásoknak nem mindenki képes megfelelni, és az új „rend” beállásáig még a korábban megszokottnál is nagyobb egyenlőtlenségek alakulhatnak ki. Mindezek okán az új biztonsági kultúrára való áttérés társadalmi összefogást igényel. Az állam kiemelten fontos feladatává válik a kultúraváltások tudatos, szervezett támogatása. A támogatás érdekében megfelelően finanszírozott és jól megtervezett programokat célszerű kibontakoztatni.

Az új biztonsági kultúra középpontjában az áll, hogy a globális változások megkövetelik a kormányoktól, az üzleti vállalkozásoktól, egyéb szervezetektől és

---

¹ OECD Guidelines for the Security of Information Systems and Networks

² United Nations. General Assembly. Fifty-seventh session. Resolution 57/239. Creation of a global culture of cybersecurity

nem utolsósorban a társadalom tagjaitól, hogy az eddiginél sokkal nagyobb hangsúlyt helyezzenek a biztonságra. Ez nem csak nagyobb odafigyelést, hanem minőségileg új megközelítés követelményét jelenti. A minőségileg új megközelítés legfontosabb jellemzője az állam, különböző állami intézmények, a kormányzat privát szférához való viszonyának megváltozása. Az eddigi védő-védelmezett, követelményszabó-végrehajtó, ellenőrző-ellenőrzött, illetve egyéb módon megnyilvánuló „alá-fölérendeltségi” viszonyt egy egyenlő együttműködésen, partnerségen alapuló viszonyra kell felváltania. Szép példája ennek az amerikai törvényhozás által 2002-ben elfogadott „The Cyber Security Enhancement Act”³, amely a biztonsági problémák megoldásának legfontosabb feltételeként a fentiek szerinti együttműködést írja elő.

A biztonsági problémák megoldása érdekében kibontakozó együttműködés a részt vevőktől megfelelő ismeretek, tudás meglétét követeli meg. A problémák komplexitásának növekedésére tekintettel az ismeretek elsajátításának alapjául szolgáló információ biztosítása, a tudás megszerzése egyre nehezebb feladat. A hagyományos információk gyűjtését, tanulási technikák már nem képesek lépést tartani az elvárásokkal. Különösen nagy gondot okoz az információ hitelességének (valósághűségének), és a probléma megoldáshoz szükséges tapasztalati tudás megszerzésének biztosítása. Megoldást a megfelelő tudásmentes módszerek alkalmazásának általánossá válása, és az ezen módszerek alkalmazását biztosító információtechnológiai infrastruktúra elterjedése jelenti. Ezen feltételeket minőségileg új alapokon, mintegy koncentráltan a tudásközpontok, illetve ezek hálózata képesek biztosítani.

A biztonság alapvető, központi értékévé válása

Az új biztonsági kultúrára való áttérés fontosságát jelzi, hogy a globalizáció korában a biztonság alapvető, központi értékévé válik. Ezen érték megóvása, a biztonság fogalomban tükröződő feltételek folyamatos újratermelése túllép a nemzetállamok (itt most ez alatt az állami intézményrendszereket értjük) feladatkörén. Egyfelől bonyolult nemzetközi együttműködési rendszerek kialakulása bontakozik ki, másfelől pedig egyre nagyobb szerep jut a gazdaság szereplőinek, a civil társadalomnak. Ezzel párhuzamosan megfigyelhető a modern nemzetállamok funkcióvesztése is. Ez érinti a védelmi-biztonsági funkciókat is. Az érdemi biztonsági-védelmi szerepkör nélkül maradt, funkciójukat veszítő állami intézmények feleslegesen apasztanak el jelentős költségvetési forrásokat, és paradoxon módon, pusztán létükkel egyre nagyobb veszélyt jelentenek a biztonságra.

Mindezek tükrében nagy a felelőssége az egyes országok politikai erőinek, pártjainak, kormányainak a helyes biztonságpolitika kialakítását, folytatását illetően. A biztonságpolitika, ha nem is közvetlenül, de végső soron meghatá-

---

³ Computer Crime and Intellectual Property Section (CCIPS): Sec. 225. Cyber Security Enhancement ACT of 2002.

rozza azt, hogy egy adott országban megtermelt nemzeti jövedelemnek mekkora hányada és milyen módon használható fel az objektív védelmi-biztonsági szükségletek kielégítése érdekében. Az objektív szükségletek feltárása a tudomány feladata, a politikán múlik azonban, hogy a különböző érdekek egyeztetése, ütköztetése, érvényesítése hogyan valósul meg, és az ennek révén kialakuló biztonságpolitikai célok mennyire lesznek immanensek az objektív társadalmi szükségletekkel. A biztonságpolitikai célkitűzések megvalósítása már alapvetően a kormányok feladata.

A politikai célok kitűzését és megvalósítását nehezíti, ha a politikai érdekegyeztetés nem különül el megfelelő módon a kormányzattól. Ebben az esetben előadódhat, hogy a különböző minisztériumok, egyéb kormányzati szervek, mintegy önmaguk vállalnak önmaguk tevékenységének meghatározójává. A kormányoknak ebben az esetben inkább csak legitimáló szerepük van, azaz bizonyos korlátozásokkal, módosításokkal, de csupán jóváhagyják a különböző tárcák saját magukra vonatkozó feladat meghatározásait. A tárcák erőfeszítései nagyobb részt kimerülnek különböző „érdekeik” érvényesítésében, és a végrehajtásra már kevesebb erő marad. A rohamosan növekvő „döntési teher” okán gyakorta elsikkad a döntések érvényre juttatása.

Az együttműködés, a párbeszéd segíthet meghaladni ezt az állapotot. Párbeszédre, együttműködésre van szükség a különböző nemzetközi szervezetekkel, más országok kormányaival, a hazai civil társadalommal, a gazdasági élet szereplőivel. A párbeszéd, az együttműködés elősegíti a problémák megoldásához szükséges új ismeret kialakulását, megszerzését. Ezek az ismeretek megalapozzák az elhaló félben lévők helyébe új funkciókat támogató újfajta objektív szükségletek felismerését, és elősegítik ezen szükségletek kielégítése feltételeinek megteremtését. A dolog természetesen nem ilyen egyszerű. A kibontakozást paradoxon jellegű ellentmondások, ellentétek nehezítik.

Nyilvánvaló, hogy a párbeszéd az együttműködés fontos feltétele, hogy az abban részt vevők egyaránt megfelelő információval, ismeretekkel, tudással rendelkezzenek. Ezt különösen nehéz biztosítani a biztonsági szférában, ahol intézményesített az információ, az ismeretek zárása, áramlásának akadályozása. Példának okáért, hogyan lenne elvárható az, hogy valamely ország lakossága széles körben támogassa a NATO célkitűzéseit, ha az átlagember, de még a közhivatalokat betöltő személyek túlnyomó többsége sincs birtokában a NATO-val kapcsolatos alapvető ismereteknek sem. Ennek oka például lehet ezen ismeretek NATO szempontjából publikus részének indokolatlan zárása, misztifikálása, esetenként pedig külön-érdekvérvényesítés céljából történő kisajátítása.

A párbeszédhez, együttműködéshez szükséges ismeretek, tudás széles körben való kiterjesztése tehát nem egyszerű feladat. A mégoly intenzív hagyományos ismeretterjesztés még a lemaradásokat sem képes behozni, nemhogy lé-

pést tudna tartani a gyorsuló változásokból adódóan rohamosan bővülő információval. Itt „industrializált” tudásmenedzsment támogatásra van szükség. Ennek fontos infrastrukturális feltételét képezi a tudásközpontok hálózata.

A tudásközpontok átalakítják a társadalmi létszféra minden területét. Megjelenésük, intézményesülésük új lendületet ad a globális információs társadalom kialakulása 2001. szeptember 11-ét követően megtorpant folyamatának. A tudásközpontok nagy horderejű, alapvető társadalmi változások katalizátorai lehetnek. Legfontosabb talán, hogy a nagyobb átláthatóság és az alapvető ismeretekhez való hozzáférés széles társadalmi szféra számára történő biztosítása révén bealkonyul a fontos ismeretekből való kirekesztésen, az információ monopolizálásán alapuló politizálásnak. A nemzetközi integrációtól a megszerzett monopóliumukat féltő politikai erők éppúgy ellehetetlenülnek, mint az integrációs érdekekre hivatkozva új monopóliumokat kovácsoló külön-érdekérvényesítők. A tudásközpontok szolgáltatásainak köszönhetően felgyorsuló, új erőre kapó és társadalmasodó innováció tényleges felzárkózási lehetőséget biztosít a társadalom széles rétegei számára. A pozitív változások terén talán a legfontosabb a civil szervezetek, a civil társadalom megerősödése. Megjelennek a hatalom ellenőrzésének nem-politikai formái.

Valóságos tudásközpontok

Mit értünk valójában tudásközpont fogalma alatt? Tavaly ősszel idehaza is rendeztek egy ennek tisztázását célzó fórumot. „A tudásközpontok jövője Magyarországon” megnevezésű kerekasztal-beszélgetés⁴ neves résztvevői nem tudtak közös megegyezésre jutni a fogalom tartalmát illetően. Ennél nagyobb gond, hogy az NKTH az elmúlt két évben jóval több, mint 10 milliárd forint támogatást ítélte oda tudásközpontok létrehozásához, de ennek során funkcionalitás követelmények (legalábbis a tudásközpontok valóságos funkcióit illetően) nem lettek meghatározásra. Ily módon csak annyit értünk el, hogy az egyetemi kutatóhelyek bázisán „létrejött” központok javarészt ugyanazt csinálják, amit eddig, csak jobban finanszírozottan, és a finanszírozásból részesedhetnek az együttműködő vállalkozások is.

Még nagyobb a káosz a tudás fogalmának értelmezése terén. Ahelyett, hogy most vitába szállnánk a különböző irányzatokkal rögzítjük, hogy „tudásról akkor beszélünk, ha az ember az ismereteit a problémamegoldás érdekében hatékonyan fel is tudja használni”. Ennek az egyszerű meghatározásnak messze ható implikációi vannak. A teljesség igénye nélkül megjegyezzük például, hogy a tudást nem lehet tárolni, hanem minden ember esetében újra kell termelni, vagy újonnan ki kell alakítani. Ennek megfelelően értelmetlenség úgynevezett

---

⁴ A tudásközpontok jövője Magyarországon. Népszabadság Konferencia. Danubius Thermal Hotel Helia, Budapest, 2006. október 26.

„tudástárakról” beszélünk. Ezek valójában amúgy is csak adattárak. Ami átadható, az az információból leképezett adat. Átadhatók ezen túl még bizonyos viselkedési, cselekvési minták. Elősegítheti például az új ismeretek gyarapodását, a tudás kialakulását a közvetlen cselekvés, feladat végrehajtás, munka során szerzett tapasztalat.

Összességében attól, hogy megszerzünk bizonyos információt, elsajátítunk bizonyos ismereteket, még hosszú út vezet ahhoz, hogy ezeket a probléma megoldás érdekében hatékonyan fel is tudjuk használni, tehát, hogy tudással rendelkezünk. Napjainkban akut problémává vált, hogy a ránk zúduló információ özön ellenére egyre kevésbé vagyunk képesek bővíteni használható ismereteinket, az ismeretek problémamegoldás érdekében történő felhasználásának képességére pedig már végképp nem marad erőnk. Ennek egyik oka az, hogy a „bőséges” információ egyre nagyobb része használhatatlan. Megfelelő segéd-eszközök nélkül egyre kevésbé vagyunk képesek arra, hogy a hamis információt megkülönböztessük a valósághű, hitelestől, kiegészítsük a hiányos információt, és felismerjük, hasznosítsuk az üres információt. Nincs időnk a megfelelő tapasztalat megszerzésére megszerzett ismereteink felhasználását illetően sem. A tapasztalás, azaz a szükséges tapasztalatok megszerzése még tudatos törekvés esetén is nagymértékben függ a véletlenektől, és tetemes időt igényel. Szívesen átvinnénk mások tapasztalati tudását, de nincs időnk megfigyelni, hogy ők hogyan oldják meg a problémákat, és pusztán elbeszélésből, vagy leírásból a problémamegoldó képesség megfelelő hatékonysággal nem reprodukálható.

Mindezekre a problémákra a korszerű tudásmenedzsment képes megfelelő megoldásokat kínálni. A tudásmenedzsment azonban nem egyszerű tanácsadási, módszertani támogatási feladat – ahogy ezt sokan képzelik –, hanem nagyon komoly infrastrukturális, elsősorban információtechnológiai feltételeket igényel. Ilyen feltételek hiányában nem beszélhetünk tudásmenedzsmentről még akkor sem, ha az alkalmazott módszerek nagymértékben hasonlítanak az emberiség által az évezredek során kialakított bizonyos módszerekhez, eljárásokhoz. Mint már említettük, a tudásmenedzsment infrastrukturális feltételeinek koncentráltan, teljes komplexitásában megjelenő feltétele a tudásközpont, pontosabban a „valóságos tudásközpont”.

A tudásközpont alapfunkciói

A tudásközpont alapfunkciói a biztonságpolitikai tudásközpont(ok) példáján:

- A helyes biztonságpolitika, a védelmi-biztonsági fejlesztések, szabályozás stb. kialakításához szükséges új ismeretek, információ hatékony, gyors előállítása.

- A helyes biztonságpolitika kialakításához és érvényre juttatásához, a védelmi-biztonsági problémák felismeréséhez szükséges tapasztalati tudás megszerzésének felgyorsítása.
- Hatékony tudástranszfer kialakítása, fenntartása, folyamatos továbbfejlesztése a biztonságpolitikai problémák kezeléséhez szükséges tapasztalatok, ismeret, tudás átadásának minőségileg új alapokra helyezése, a legjobb gyakorlat közvetítése érdekében.

A Központ leggyorsabban kialakítható funkciója a probléma megoldáshoz szükséges új információ, ismeret minőségileg új módon történő előállítás. Ez az információ megmaradás elvére alapozódó elemző-értékelő módszertanok alkalmazása révén lehetséges. A módszertanok rendkívül számítás igényesek, ezért alkalmazásukhoz akár szuperszámítógép(ek)re is szükség lehet. Az információ megmaradás elvére alapozódó módszertanok lehetővé teszik, hogy „hiányos”, „üres” és „hamis” információból nagy hatékonysággal „teljes” információt állítsunk elő. Ennek révén lehetővé válik a külön-érdekérvényesítők által birtokolt információs monopóliumok feltörése, az ágazatot általánosan terhelő dezinformáció visszaszorítása, és a hamis hiedelmek eloszlata.

A helyes döntésekhez, a problémák sikeres megoldásához szükséges tapasztalati tudás megszerzésének felgyorsítása olyan szimulációs technikák, modellezési eljárások alkalmazását igényli, amelyek kifejlesztéséhez hosszabb idő szükséges. Ezek a feladatok ugyancsak rendkívül számításigényesek, viszont azok a számítási kapacitások, amelyeket az elemzés-értékelés támogatására amúgy is létre kell hozni, ezen a területen is hasznosíthatóak.

A hatékony tudástranszfer kialakítása, a fejekben lévő tudás „explicitté”, átadhatóvá tétele a megfelelő információtechnológiai támogatás mellett nagyon komoly kulturális feltételeket igényel. Ezt a feladatot csak megfelelő „kultúra-fejlesztési” programokba ágyazottan lehet sikerrel megoldani. Itt jelenik meg talán legmarkánsabban a bevezetőben említett kölcsönös meghatározottság. Esetünkben biztonsági kultúra fejlesztési programok kibontakoztatására van szükség.

A biztonsági kultúra konkrét „alkalmazási területei”

Az új biztonsági kultúra kialakulása fontos feltétele biztonságpolitikánk megújításának. Mindenekelőtt az eddiginél szélesebb körű társadalmi párbeszéd kibontakoztatására van szükség a biztonságpolitika alapvető irányait, realizálását érintő kérdéseket illetően. Itt egyaránt megjelenik a biztonsági kultúra párbeszédet, együttműködést szolgáló hatása, jellege, és a párbeszédhez, együttműködéshez szükséges információ, tudás megszerzésének tudásmenedzsment támogatása.

A biztonságpolitika érvényre juttatása megfelelő koordinációt igényel. A koordináció legalábbis Magyarországon „hiánycikk”. Mindenekelőtt hiányoznak a kulturális feltételek: aki koordinációs szerepkörbe kerül az gyakran nem rendelkezik megfelelő empátiával, együttműködési és konszenzusteremtő képességgel. Ezek pótlására a valóságos koordináció helyett inkább dirigálni, irányítani akar. A koordinációnak nemcsak a kulturális, de a tudásbeli, a megfelelő kommunikációt támogató információtechnológiai feltételei is hiányoznak. Nem tudunk róla, hogy a koordinációs tevékenység elméleti-módszertani megalapozásával, tanításával idehaza megfelelően széles körben foglalkoznának. Nem terjedtek el a koordinációhoz szükséges magas szintű tapasztalati tudás elsajátítását szolgáló szimulációs tréning módszerek sem. Közvetlen a biztonsági szférához kapcsolódik, hogy a NATO-ban jól bevált és széles körben alkalmazott konszenzus teremtő technikák is csak kevesek számára ismertek. Hiánycikk a konszenzus teremtés tudásmenedzsment támogatása is.

Csorbát szenvednek a stratégiai megközelítési mód alkalmazására irányuló törekvések és általában a stratégiai tervezés. Ennek legfőbb oka, hogy hiányoznak a virtuális (jövőbeni) szükségletek felismerését segítő modellezési módszerek, technikák, illetve az alkalmazott modellek sokkal inkább magyarázó jellegűek, semmint szimulációsak. Mindezek folytán gondolkodásunkban (a biztonsági kérdéseket illetően is) eluralkodott az empirizmus. Ez nem csak a jövőbeni megfelelés szempontjából veszélyes, de a jelenben is káros. „Úgy tűnik, hogy az emberi értelemnek először önállóan meg kell konstruálnia a formákat, hogy azután a dolgokban igazolhassa jelenlétüket. Kepler csodálatos életműve különösen szépen bizonyítja azt a tényt, hogy a pusztán empiriából nem virágozhat ki a megismerés, hanem ehhez a képzeletünkben kigondoltakat össze kell hasonlítani a megfigyelések eredményeivel.”⁵

Az államreform biztonsági és tudásmenedzsment támogatása

Külön kell szólnunk napjaink legnagyobb hazai „vállalkozásáról”, az államreformról. Az államreform tipikusan az a feladat, amely egyaránt igényli az új biztonsági kultúrába való „beágyazást”, és ezzel párhuzamosan a megfelelő tudásmenedzsment támogatást.

Az államreform keretei között tervezett nagy horderejű változtatások hatásait a biztonsági kockázatok szempontjából értékelni szükséges. A szervezeti átalakulások, a létszámleépítés következtében kialakuló nagy volumenű személyi mozgások a személyi biztonság terén okoznak kockázat növekedést. A tervezett költözések olyan helyzetek kialakulását idézhetik elő, amikor is a régi helyzethez igazoldó objektumvédelmi rendszerek már nem, az újak pedig még

---

⁵ Einstein, Albert: Johannes Kepler. Megjelent a „Válogatott tanulmányok” című kötetben (Gondolat Kiadó, Budapest, 1971., 222. oldal)

nem működnek teljes hatékonysággal. A különböző berendezések, iratok, adathordozók mozgatása a vagyonvédelem, a titokvédelem szempontjából vehet fel kockázatokat. Különös odafigyelést igényel az informatikai rendszerek biztonságának szavatolása a változások közepette is.

A fenti szervezeti szintű kockázatokon túlmenően felmerülhetnek a kormányzati alapfunkciók realizálása, az egyéb államigazgatási szervek működését más szempontból érintő kockázatok is. E tekintetben az alapvető veszély a funkciótlaná váló, hamis funkciókra létrehozott szervezetek, intézmények működése jelenti. Megjegyzendő, hogy funkció alatt a szervezeti-intézményi működés iránti alapvető szükségletek és a kielégítésükre rendelkezésre álló erőforrások közti viszonyt értjük. Egy szervezet funkciótlaná válhat, ha a működése iránti szükségletek, de akkor is, ha a szükségletek kielégítéséhez szükséges erőforrások a „kritikus tömeg” alatt állnak csak rendelkezésre. Hamis funkcióról akkor beszélünk, ha a szükségletek és az erőforrások összhangja eleve nem áll fenn. A funkciótlaná vált, vagy hamis funkciókra szervezett szervezetek igen magas biztonsági kockázatot jelentenek. Az egyetlen megoldást csak a megszüntetés, illetve az átszervezés jelenti.

Akár megszüntetésről, akár szervezeti átalakításról van szó, a szervezési javaslatnak részét kell, hogy képezze a biztonsági koncepció. Sok tekintetben eltérő biztonsági rendszabályok alkalmazására van szükség a megszüntetés, illetve az átszervezés során. A biztonsági kockázatok szempontjából a téren is megkülönböztetéseket kell tennünk, hogy a szervezeti átalakítás mely módozatát választjuk. Elmondható, hogy a radikális, gyors szervezeti átalakítás (reorganizáció) mindenképpen nagyobb biztonsági kockázattal jár, mint az evolúciós jellegű, jóval lassúbb szervezetfejlesztés. Bármelyik megközelítést is választjuk, minden esetben számolni kell a biztonsági kockázatokkal már a tervek kialakítása során, a szervezeti átalakítás teljes folyamatában gondoskodni kell a megfelelő biztonsági támogatásról.

A fentieket figyelembe véve az olyan nagy horderejű „vállalkozás”-hoz, mint az államreform, önálló biztonsági policy-t kell kidolgozni, és gondoskodni kell ennek következetes érvényre juttatásáról. Gyakorta előfordul, hogy a „béke állapotok” biztonsági struktúrája nem képes rugalmasan alkalmazkodni a reformból eredő kihívásokhoz, és a megszokott eljárásrendeket követve a „régirend” védelmezőjévé válik és összességében visszahúzó szerepet tölt be. Ezért nagyon fontos, hogy a reform első lépései közt végrehajtsuk a biztonsági struktúra megfelelő dinamizálását, szükség szerinti átalakítását. A legegyszerűbb egyébként, ha a biztonságos struktúra dinamizálása során „ideiglenes harcrendi elemekkel” operálunk, azaz nem hozunk létre új állománytáblás szervezeteket, hanem meghatározott biztonsági funkciókat, rugalmasan alakítható ideiglenes szervezeti konstrukciókat (pl.: szakértő team-ek, projektszervezetek, akciócsoportok stb.) működtetése révén realizálunk.

A biztonsági szempontok előtérbe helyezése a reform megvalósítása során egyéb vonatkozásokban is a siker fontos tényezőjévé válhat. Ezek közül különösen fontosak az alábbiak:

a) Risk management alapú tervezési eljárások alkalmazása. Ennek lényege, hogy minden tervezési eljárás során a tervben szereplő feladatok végrehajtásával kapcsolatos kockázatok feltárása, elemzésre és értékelésre kerüljön. A kockázatok ilyenén módon történő figyelembevétele nem csak a megghiúsulással fenyegető veszélyek kivédését, de a hatékonyságot is nagymértékben növeli. Ha a reform során intézményesítjük a kockázat alapú tervezést, úgy az a kialakuló új rendszernek is szerves, immanens részévé válik.

b) A szinergetikai elvű fejlesztés módszertan alkalmazása a katasztrófák megelőzése érdekében. A reformmal együtt járó dinamikus szervezeti, funkcionális változások felerősítik az ún. „III. típusú” rendszerösszeomlás bekövetkeztének veszélyét. Az ilyen fajta rendszerösszeomlás a legnagyobb mértékben az informatikai rendszereket fenyegeti. Jellemzője, hogy több apró, önmagában elhanyagolhatóan tűnő állapotromlásnak, hibának (amelyeket a nagy átalakítások során esetleg még kevésbé veszünk észre) olyan konstellációja alakul ki, amely konstellációban az egymást erősítő kölcsönhatások képesek előidézni a katasztrófaelmélet matematikai apparátusával elérhető örvényszerű, visszafordíthatatlan állapotromlás folyamatát, azaz a katasztrófa bekövetkeztét. A III. típusú rendszerösszeomlások sajnos igen nehezen előre jelezhetőek. Ennek oka a jelenség komplexitásának rendkívül magas foka. A komplexitás ilyen fokán a számíthatóság korlátaiba ütközünk. Márpedig ha valami nem számítható, akkor nem modellezhető, és ha nem modellezhető, akkor viselkedése nem megjósolható. A III. típusú rendszerösszeomlásokkal kapcsolatosan az egyetlen igazán hatékony védekezés, ha „előre menekülünk”. Ez alatt azt értjük, hogy szinergetikai fejlesztés módszertan alkalmazásával a rendszert új minőségi állapotba „lendítjük” át. Ebben az új minőségi állapotban a káros konstellációk kialakulásának a veszélye immár nem fenyeget, vagy jóval alacsonyabb. A szinergetikai fejlesztés módszertan erőforrás korlátos viszonyok közt is jól alkalmazható. Lényege ugyanis abban áll, hogy több apró, egymással jól összehangolt fejlesztés, minőségjavítás megfelelő konstellációjának kialakítása révén idézzük elő azt a pozitív kölcsönhatást, amelynek köszönhetően az új minőség megjelenik. A gondot itt az okozza, hogy a szinergetikai konstellációk kialakítása tekintetében – éppen a komplexitás magas foka okán – nincs megtanulható rendszeres módszer, csak a tapasztalatba való beleézésre támaszkodó intuíció visz sikerre.

c) A „szituációs struktúrák” módszerének alkalmazása. Szituációs struktúrák akkor jönnek létre a szervezeti-intézményi rendszerben, ha azt a funkcionalitását érintő valamely sokkhatás éri. Ilyen esetben a hagyományos, formális szervezeti struktúrák fellazulnak, illetve felborulnak, és ideiglenes, a probléma kezelését jobban szolgáló struktúrák alakulnak ki. Ilyen esetekben gyakorta

érdemes a szituációs struktúrákat „megmenteni”, azaz formalizálni, és az átszervezés során az új struktúrába beépíteni. Nyilvánvaló, hogy mesterségesen is létrehozhatók ilyen szituációs struktúrák. A mesterséges előidézéssel azonban – éppen a biztonsági kockázatok miatt – nagyon óvatosan kell bánni. Sajnos a biztonsági struktúrák alakítása tekintetében sincs megtanulható rendszeres módszer.

Az államreform nemcsak az államigazgatás, de a társadalmi létszféra számos egyéb területét is érintő rendkívüli komplexitású vállalkozás. A komplexitás kezelhetővé tétele, a megoldandó problémák alaptermészetével immanens módon megvalósuló redukálása korszerű rendszerszemléletet, megfelelő menedzsment módszerek alkalmazását igényli. Minden eddiginél nagyobb mennyiségű új információ előállítására, új ismeretek elsajátítására lesz igen rövid idő alatt szükség. Tekintettel a tervezett személyi változásokra is, tetemesen megnő a tapasztalati tudás megszerzése felgyorsításának, a tudás-transzfer hatékonnyá tételének jelentősége. Kézenfekvő, hogy az előttünk álló problémák megoldásához igénybe vegyük a korszerű tudásmenedzsment teljes tárháza által kínált lehetőségeket.

Virtuális tudásközpontok

Az államreform példájára minden nagy a társadalmi létszféra széles területeit érintő átalakítás (egészségügyi reform, nemzetbiztonsági szolgálatok integrációja stb.) megfelelő kultúra-fejlesztési programokkal és tudásmenedzsmenttel támogatandó. Ennek leghatékonyabb formája a (valóságos) tudásközpontok hálózatának kialakítása. A valóságos, tehát objektív társadalmi szükségletekre tényleges funkciókra épülő tudásközpontok megvalósításának létezik „virtuális módozata” is. A virtuális tudásközpont koncepciójának⁶ meghatározó újdonság-eleme, hogy a tudásközpont alapvető funkcionális elemei (elemző-értékelő központ, interaktív konferencia központ, tájékoztatási és tréning központ) nem beruházás lévén, hanem bérleti konstrukcióban kerülnek biztosításra. Ennek megfelelően az akkreditációs követelményeknek eleget tevő berendezésekkel, létesítményekkel (számítási kapacitások, konferencia központok, távközlési infrastruktúra stb.) rendelkező tulajdonosokkal a tudásközpont létrehozója (pl.: a kormány) rendelkezésre tartási, illetve bérleti szerződéseket köt. A szükséges exkluzivitás (bizalmasság) pedig a megfelelő kriptográfiai protokollok (rejtjelzés, digitális aláírás, időpecsét) célszerű alkalmazásával kerül biztosításra. Természetesen a biztonság nem garantálható pusztán a kriptográfiai alkalmazásokkal, ezért a szerződések szakmai követelményrendszerének fontos részét képezik az egyéb biztonsági előírások.

---

⁶ A szerző a „Virtuális Kormányzati Tudásközpont” koncepcióját a Miniszterelnöki Hivatal Tudásmenedzsment Szakmai Műhelyének 2006. január 6-i ülésen mutatta be.

A virtuális konstrukció előnye még amellet, hogy nincs szükség beruházásra, a rugalmas konfigurálhatóság, az adott feladathoz leginkább illeszkedő kapacitások bevonhatósága. A virtuális tudásközpont működtetése nem „üzemeltetési”, hanem sokkal inkább szervezési, logisztikai feladat. Ez a megoldás jelentősen mérsékelheti a tudásközpontok hálózata kialakításának beruházási-költségigényét.

Kapcsolódás a tudásközpontokhoz, a tudásközpontok hálózata

A tudásközpont szolgáltatások igénybe vehetőek akár egyénileg is, például az Internet útján történő csatlakozással (ebben az esetben a hatékonyság függ a munkaállomás kiépítettségétől, illetve a sávszélességtől), de a leghatékonyabb, ha a különböző kormányzati, államigazgatási szervezetek szakmai, szakértői közösségek révén kapcsolódnak a tudásközpontokhoz. A tudásközpontokhoz való csoportos kapcsolódást támogató és egyben a csoportos szellemi alkotómunkát minőségileg új alapokra helyező technológiai, módszertani feltételrendszerek a tudásközpont „interface felületeit” képezik (részei a fentiekben említett tájékoztatási és tréning központnak), működtetésük az elemző-értékelő központ számítógépeinek számítási kapacitásaira alapozódik.

Az akár különböző profilú tudásközpontok hálózatba (reményeink szerint hamarosan globális hálózatba) szervezése, szerveződése minőségi előrelépést fog jelenteni az emberiség probléma megoldó képességének fejlődése terén. Ebben a hálózatban a tudásközpontok fogják jelenteni a probléma megoldás leibnicz-i értelemben vett csomópontjait. A hálózatban való együttműködés a most kibontakozó új biztonsági kultúra még magasabb szintű megújulását készíti elő és egyben követeli meg. Mindez gyökeresen át fogja alakítani az információs monopólium-képzéssel, a titkok védelmével és megszerzésével kapcsolatos megcsontosodott elképzeléseket. Tekintettel arra, hogy – hacsak nem következik be a 2001. szeptember 11-hez hasonló esemény – ezeknek a változásoknak az időhorizontja 15 évre tehető, úgy ezeket már ma célszerű feltárni és figyelembe venni a stratégiai tervezés során. Példának okáért nem képzelhető el sikeres megoldás a hazai nemzetbiztonsági szolgálatok struktúrájának sajtóban is olyan visszhangot kapott átalakítása terén a tudásközpontok globális hálózata kialakulása következményinek helyes mérlegelése nélkül. A mérlegelés, illetve egyáltalában az erre vonatkozó döntés azonban már megint csak a biztonsági kultúra kérdése.

Következtetés, javaslat

A globalizációból eredő biztonsági kihívásoknak való megfelelés, a „cyber security” problémák egyre fenyegetőbbé válása, a válsághelyzetek kezelésében, a krízis-menedzsmentben, a „bukott államok” által előidézett veszélyek elhárításában való érdemi részvételünk képességének kifejlesztése új biztonsági

kultúra kialakulását igényli. Az új biztonsági kultúra teremt feltételeket a megfelelő biztonságpolitika kialakításához és érvényre juttatásához, az ennek érdekében való széles körű társadalmi összefogáshoz és a nemzetközi együttműködésbe való hatékony bekapcsolódáshoz.

Az új biztonsági kultúra kialakulásának fontos feltételét képezik a különböző profilú tudásközpontok. Ezen túlmenően a tudásközpontok megjelenése, globális hálózatuk kialakulása mélyreható változásokat fog előidézni a védelmi-biztonsági „szektor” működésének olyan meghatározóan fontos területein, mint például a titkosszolgálatok tevékenysége. Átalakulnak a politikai tevékenység, a politikai érdekérvényesítés feltételei is. Mindezek a változások súlyos feszültségek, kemény ellenállás leküzdése révén valósulhatnak meg. Éppen ezért a tudásközpontok hálózatának létrejötte nemcsak elősegíti az új biztonsági kultúra kialakulását, de egyben ezen kultúra elterjedésétől remélhető a tudásközpontok társadalmi elfogadottsága támogatása. Mindezek okán az új biztonsági kultúra kialakulásának támogatása céljából kibontakoztatandó programok fontos elemét kell, hogy képezze a tudásközpontok létrehozatala. Ehhez megfelelő költségvetési támogatásra, az uniós és egyéb fejlesztési források hatékony bevonására van szükség.

HÍREK, ESEMÉNYEK, ADATOK

SZABÓ ERVIN ANTAL

ÖSSZEÁLLÍTÁS A KÜLFÖLDI SAJTÓ NEMZETBIZTONSÁGI KÉRDÉSEKET ÉRINTŐ CIKKEIBŐL

A diverziós-terrorisztikus cselekmények (DTCS) végrehajtásának taktikája*

Az Orosz Föderáció területén elkövetett terrorisztikus jellegű akciók vizsgálati anyagainak elemzése lehetővé teszi elkülöníteni azok előkészületének legjellemzőbb ismertetőjegyeit. Valamennyi ismertté vált esetben a DTCS elkövetésének helyszínét előzetesen tanulmányozták a terroristák és azok tettestársai.

Terrorcselekmények végrehajtása előkészületének tipikus ismertetőjegyei:

- videó- és fényképfelvételek az objektumról;
- megfigyelés (ezen belül technikai eszközökkel – távcső, teleszkóp);
- vázlatok készítése az objektumról és a megközelítési útvonalakról;
- az őrzés-védelemről történő adatok beszerzésének kísérlete;
- a lehetséges megszerzés, vásárlás lehetőségének keresése vagy a rob-banóelegy (azok összetevőinek), robbantó eszközök megléte, amelyek felhasználhatók lehetnek házilagos készítésű robbanószerkezetek elké-szítésekor, valamint lőszer, beleértve a tüzéségieket és a lőfegyve-rekét;
- különböző rendszerű nagyobb mennyiségű elektromos időmérők, vevőkészülékek, és kis méretű rádióállomások beszerzése;
- a legelterjedtebb hazai gyártású gépkocsik (VAZ-2101, 2103, 2106) beszerzése elsősorban olyan, amelynek nincs közjegyzői okirata a használatra;
- az átíratás alóli kibúvás;

---

* Forrás: www.fsb.ru

- felelőtlen hozzáállás a műszaki állapothoz, különösen a külső megjele-néséhez a beszerzendő gépkocsinak;
- duplikált, kiegészítő és ideiglenes rendszerek beépítése a gépkocsiba, melyek kétséget keltenek szükségességüket illetően (üzemanyag-ellátó, elektromos berendezések);
- különböző fém eszközök (csavarok, anyák, görgős és gördülő csapágyak stb.) gyűjtése, vásárlása;
- személyek megjelenése, akik magatartásából látszik, hogy a helyzetet tanulmányozzák, fokozott és ugyanakkor gyengén magyarázható érdeklődés a terrorcselekmény lehetséges objektumának meghatározott aspektusú tevékenysége iránt;
- „sötét hírszerzés” a környezetben lévőktől az objektum munkarend-jére, a beléptetés rendjére vonatkozóan;
- beszivárgás pincékbe és több emeletes épületek padlásaira olyan sze-mélyeknek, akik semmiféle kapcsolatban nincsenek azzal;
- személyek által otthagytott vagy népes helyen felfedezett gazdátlan csomagok, táskák;
- személyen ruházat alá rejtett eszközök megléte;
- DTCS elkövetése szándékának hangoztatása;
- a külső elváltoztatásának kísérlete, többek között paróka, alvajusz, smink, kendők segítségével, nem indokolható felső ruházatszere, a külső elváltoztatásához szükséges kellékek beszerzése;
- különböző azonosító adatokat tartalmazó dokumentumok beszerzése, megléte;
- felkérés jelentéktelen munka elvégzésére, viszonylag magas fizetség-ért: gépkocsi elszállítása, csomag (zsák, göngyöleg stb.) kézbesítése, küldemény átadása, többek között vasúti vagy gépkocsi utasoknak.

A terroristának a házilagos robbanószerkezettel történő DTCS elkövetésénél tevékenységének taktikai modelljében a következő tipikus szakaszok különíthetők el:

1. Az objektum felderítésének végrehajtása.
2. A DTCS végrehajtása módjának és a végrehajtók kiválasztása. Ekkor a terrorista szervezet céljától függően a végrehajtókat már előre értékelneknek számíthatják.
3. A művelet tervének lejtuttatása a végrehajtókig és azok kiegészítő pszichológiai megdolgozása. Ekkor azt szuggerálják a végrehajtóknak, hogy az akció teljesen veszélytelen.
4. A kiegészítő erők elosztásának végrehajtása, többek között a távozás, a biztonsági intézkedések végrehajtásának biztosítására vagy a terrorcselekményt végrehajtók likvidálására.

5. Az akció végrehajtása.

A módszerek fegyvertára, melyeket a terroristák a DTCS végrehajtására alkalmazhatnak, nagyon széles:

- házilagos robbanószerkezetek elhelyezése gépkocsik alatt, épületek lépcsőházaiban vagy lakásaiban;
- tüzérségi lőszer telepítése, melyeket útburkolatnak vagy torlasznak álcáznak;
- öngyilkos terroristák, akiket felhasználhatnak robbanóanyaggal megtöltött gépkocsik vezetőjeként, vagy saját maguk lehetnek a robbanóeszköz hordozói;
- repülőgép elfoglalása azzal a céllal, hogy nekivezessék a célobjektumnak;
- úszó- és repülőeszközök alkalmazása;

A tüzérségi lőszer telepítésekor elsősorban figyelembe veszik: útépitő-útjavító, vagy kertészeti munkaként való álcázást stb. A házilagos robbanóeszközök telepítése csatornanyílásokban, vagy útfedelek alá történik.

A DTCS vizsgálati anyagaiból kiderülnek házilagos készítésű robbanóeszközök elhelyezési variánsai: sahid-öv (mellkason, csípőn, derékon többek között terhelességet imitálva) használati eszközben álcázva (pl. női táska, videokamera, diplomata táska);

Az utóbbi időben, a nagyvárosokban elkövetett terrorcselekményekre az illegális fegyveres alakulatok előnybe részesítik az öngyilkos harcosok alkalmazását, akiket „stratégiai rendeltetésű fegyvernek” számítanak. Az öngyilkosok – ezek az esetek többségében fiatal férfiak és nők 20-35 év között. Az öngyilkos terroristákat általában párokban küldik a feladatra (egyik – végrehajtó, a másik ellenőr). Amennyiben a végrehajtónak valami nem sikerül, vagy megdöbben magától, és nem akar meghalni, az ellenőr köteles a végrehajtót likvidálni. Az öngyilkos merénylő megsemmisítését tervezik abban az esetben is, ha az nem tud behatolni az őrzött objektumba. Ebben az esetben az öngyilkos merénylő megsemmisítése az általa hordozott robbanószerkezet távirányítással történő felrobbantásával kerül végrehajtásra. Ezek alkalmazása nagy előnyt jelent, mivel: *először*, az ilyen akciók szinte mindig nagyszámú áldozattal járnak; *másodszor*, ezek mindig bekerülnek a tömegtájékoztatási eszközök fókuszába, hogy reklámozza készségüket az önfeláldozásra; *harmadszor*, az öngyilkosság taktikájának alkalmazása garantálja, hogy a támadás a legmegfelelőbb pillanatban történik meg annak felrobbantására (megsemmisítésére) konkrét kiválasztott céljával; *negyedszer*, nem kell elvonulási útvonalat előkészíteni; *ötödszor*, nincs meg a veszélye, hogy a végrehajtó az igazságszolgáltatás kezébe kerül és kiadja a szervezőket.

A gyakorlat azt mutatja, hogy az Orosz Föderáció területén a terroristák nem vállalkoznak a DTCS-re világosan felismerhető nemzeti viseletben. A fegyveresek fő feladata – beolvadni a tömegbe, és semmivel nem felkelteni maguk iránt a figyelmet. Több nagy visszhangot kiváltó terrorakció hatása, melyet öngyilkos terroristák követtek el nyári időszakban – a ruházat nem felelt meg az évszaknak, csak arra kellett, hogy eltakarja a „sahid-övet”.

A terroristák lakásban tartózkodáskori magatartásának jellemzői:

- gyakorlatilag a helyiséget el nem hagyva tartózkodnak ott (tilos beszélgetni a szomszédokkal, még akkor is, ha azok maguk akarnak kontaktusba lépni);
- a lakásokban nem észlelhető az életvitelszerű ott tartózkodás, nem szól zene, bekapcsolt televízió, nem hallatszik a mindennapi beszélgetés, a háztartással kapcsolatos tevékenység zaja. A szemetet más személyek vihetik ki, mint akik az ételt hordják, vagy éjjel a lakásban tartózkodnak;
- női kozmetikumok hiánya, kivéve a hajfestékeket;
- speciálisan muzulmánokra jellemző élelmiszerek megléte. Ideális körülmények között az öngyilkos merénylő nem táplálkozhat „tisztátlan” étellel, az élelmiszereket csak speciális helyeken kell, hogy beszerezzék.

A különböző robbanóeszközök, többek között házilagos készítésű robbanószerkezetek, felhasználásával elkövetett terrorakciók megakadályozására és megelőzésére vonatkozó feladatok megoldása érdekében fontos jelentőségű a terroristák taktikájának, tevékenységük általános modelljének tanulmányozása és elemzése különböző körülmények között.

A terrorcselekmények megelőzésében nagy szerepet játszhatnak mind a társadalmi szervezetek, mind egyszerű állampolgárok tevékenységei. A nagy kiterjedésű cselekmények végrehajtásának elemzése arról tanúskodik, hogy az állampolgárok időbeni reagálása a terrorista tevékenység ismertetőjegyeire lényegesen megemelhette volna a biztonsági szervek és a jogvédő szervek lehetőségeit a terrorcselekmények felderítésében és megakadályozásában. Ilyenkor szükséges óvni az állampolgárokat a gyanús tárgyak (pl.: elhagyott autók, táskák, csomagok stb.) önálló tanulmányozásától. A feltalálás estén azonnal a megfelelő szervekhez szükséges fordulni. Csak az államhatalmi szervek, társadalmi szervezetek és a társadalom minden állampolgárának egyesített erőfeszítéseivel lehet gátat szabni a terrorista szervezetek vezetői bűnös törekvéseinek.

Az öngyilkos terrorizmus algoritmus^{*}

A világban gyakorlatilag naponta követ el öngyilkos merénylő terrorcselekményt. Gyakorlatilag a terrorszervezetek havonta tesznek közzé videó- és hangüzeneteket, melyek ilyen támadások elkövetésére hívják fel híveiket.

A RAND Corporation számítása szerint, statisztikai átlagban a terror-támadás, melyet öngyilkos terrorista követ el, négyszer több életet követel, mint a „hagyományos” terrorcselekmény. Azok a személyek, akik ilyen támadás eredményeként sebesülnek meg, 23-szor többen vannak, mint a sebesültek és légnyomást kaptak egy „átlagos” terrorcselekmény esetén. Izraelben, az öngyilkos terroristák az összes támadás 0,5 %-t követték el, ugyanakkor szám-lájukra az áldozatok 50 %-ka írható.

Az utóbbi tíz évet feltételesen az öngyilkos terroristák tevékenységének néhány szakaszára lehet osztani. Az 1994-1999 időszakban az ilyen terrorcselekmények egyediek voltak – évente átlag kétszer követték el. Az 1994-1999 években a támadások gyakoribbá váltak, de a nemzetközi közösség ezeket úgy vette, mint lokális jelenségeket, mivel többségükben, Izraelben és Sri Lankán kerültek elkövetésre. A 2000 a „csend” éve volt, amely megelőzte a 2001-ben kezdődött „vihart”. Akkor az öngyilkos terroristák által elkövetett terrorcselekmények száma hirtelen megnőtt, földrajzilag jelentősen kiterjedtek, az áldozatok száma pedig soha nem látott rekordot ért el. Izraelben 2003-tól aktivizálódtak az öngyilkos terroristák, 2005-től pedig – Afganisztánban, ahol az ilyen támadások gyakorlatilag naponta történnek.

Az öngyilkos terrorizmus megjelenésének valódi oka mindeddig nem ismert. Hagyományosan úgy tartják (például, ilyen véleményen vannak olyan szakértők, mint Martha Greshaw, Brian Jenkins, Walter Laquer és mások), hogy az öngyilkos terrorizmus – csak a terrorizmus módszereinek egyike. Ezért a kutatók igyekeztek analizálni a személyes indítékokat, amelyek rábírják (vagy felbujtják) az ember az ilyen cselekmények elkövetésére.

Az International Policy Institute for Counter-Terrorism kiszámolta, hogy az 1994-től 2004-ig terjedő szakaszban az ilyen terrorcselekmények legtöbbször Izraelben követték el. Ebből a szempontból leginkább veszélyes országok közé léptek Irak, Sri Lanka, Törökország, Oroszország és India.

Érdekes, hogy az „élő bombát” alkalmazó terrorista szervezetek stratégiája országról országra különbözik. A palesztin terrorista csoportosulások fő célpontjai a békés lakosok. Irakban a támadások többségét a koalíciós erők és az

---

^{*} Forrás: www.agentura.ru

iraki erőszakos szervezetek ellen követik el. Sri Lankán az öngyilkos terroristákat gyakran használják fegyverként a politikai gyilkosságokra – áldozataikká válnak ismert tisztviselők, politikusok, katonák stb. Annak az esélye, hogy öngyilkos terrorista által elkövetett támadás áldozata lesz valaki, legmagasabb a különböző nyilvános helyeket látogatók esetében.

A maga részéről Robert Pape, az University of Chicago által folytatott Öngyilkos Terrorizmust Kutató Projekt igazgatója, a *Dying to Win: The Strategic Logic of Suicide Terrorism* c. könyv szerzője kiszámolta, hogy 1980-tól 2003-ig 315 különálló öngyilkos terrorista alkalmazásával elkövetett terrorista cselekményre került sor – ezeket Libanonban, Izraelben, Törökországban, Indiában, Sri Lankán, Oroszországban, Irakban, Szaúdi Arábiában, Marokkóban, Algériában, Jemenben és az USA-ban hajtották végre.

Pape bebizonyítja, hogy az öngyilkos merénylőket alkalmazó terrorista struktúrák minden esetben három fő cél elérésére törekedtek: először, rákényszeríteni a hatalmat a politika megváltoztatására, másodsor, további személyeket toborozni és harmadszor, pénzügyi támogatást szerezni.

Emellett a támadások túlnyomó többsége a demokratikus (vagy kvázi demokratikus államok ellen) követik el – az autokrata és a totalitárius államok nagyon ritkán vállnak az ilyen jellegű terror áldozatává. Pape ezt azzal magyarázza, hogy az öngyilkos terrorista cselekmény nyomásgyakorlás eszköze kell, legyen a közvéleményre és a hatalomra – a diktatúra viszonyai között a tömeg-tájékoztatási eszközök ritkán tájékoztatnak az ilyen eseményekről, a hatalom nem hallgat vagy kevésbé hallgat a nép hangjára, a megölt békés lakosokra a vezetés nem fordít különösebb figyelmet, az elhunyt terroristák családjai pedig gyakran a represszió áldozataivá válnak.

Ezen kívül, megfigyelései szerint az öngyilkos terroristák gyakran tekintik feladatuknak a csapatok kivonását meghatározott országokból vagy területekről. Példaként, kilenc vitás kérdés vált tápláló közeggé az öngyilkosok alkalmazásának: a francia és amerikai csapatok jelenléte Libanonban az 1980-as évek elején, a Gáza övezet és a Jordán folyó nyugati partjának izraeli megszállása, a kurdok, tamilok, csecsenek és kasmírok függetlenségi harca, valamint az amerikai (később a brit) csapatok jelenléte a Közel-Keleten.

A halál pszichológiája

Csak egyes öngyilkos terrorcselekményeket követtek el magányosan személyes okokból és valószínűleg megspontán módon. Az ilyen támadások többségét korábban kidolgozott terv alapján követték el, melyet meghatározott szervezet valószínűleg megvalósított, amely az ilyen támadásokat stratégiája részének tartja.

Az öngyilkos terrorcselekmények elkövetésének okai különbözőek lehetnek. A kutatók többségének megegyezik a véleménye, hogy az ilyen terrorcselekmények okai racionális, és nem irracionális jelleget hordoznak. Az ilyen támadások alapvető motivációinak a gyűlöletet, bosszút, meggondolatlanság, felbujtás (vagyis az öngyilkost kívülről manipulálják), az ilyen támadások végrehajtásának könnyűsége, vallási és ideológiai okok. Bármely esetben pontosan meghatározni az okot, amely a konkrét személyt ráveszi az ilyen bűncselekmény elkövetésére, nem képez lehetetlent, mivel az esetek többségében az öngyilkos meghal és nem képes beszélni cselekményének visszhangjáról.

Ennek a jelenségnek az első kutatásai csak az 1980-as évek elején jelentek meg. Akkor alakultak ki az első elméletek az öngyilkos terrorizmus magyarázatára. Akkoriban mind a tudósok, a speciális szolgálatok elemzői, mind az újságírók hajlottak arra a véleményre, hogy először, az ilyen támadásokat az öngyilkossághoz kezdetektől vonzódó személyek követik el és másodsor, az „agymosások” áldozatai, akiket az iszlámisták irányítanak. Érdekes, hogy akkor (egyébként, mint ma is) a világ tömegtájékoztatási eszközeinek és a kutatóknak az alapvető figyelmét az iszlámista bűnözői csoportosulások vonták magukra, bár az öngyilkosokat felhasználták teljesen más struktúrák is – például, a legtöbb, öngyilkosok részvételével elkövetett terrorcselekmény a marxista-nacionalista „Tamil Ilam Felszabadításának Tigrisei” számláját terheli. Az öngyilkosok felhasználásával megvalósuló terrorizmust alkalmazták és alkalmazzák olyan terrorista szervezetek is, akiknek semmi köze az Iszlámhoz, például, „Kurd Munkáspárt”, Libanoni Kommunisták Párt, a nacionalista érzelmű Szíriai Nacionalista Párt, stb.

Az 1980-1990-es évek során szintén azt tartották, hogy az öngyilkos terroristák többsége – sikertelenek, kevésbé műveltek és munkanélküliek az esetek többségében fiatal férfiak és kamaszok. A statisztikai adatok növekedésének mértékében érthetővé vált, hogy öngyilkos terroristává válnak a társadalom abszolút valamennyi rétegének (például, a 2001. szeptember 11.-én terrorcselekményt elkövető 19 terrorista többsége igencsak jómódú családból származott és kiváló oktatásban részesültek, többek között nyugati egyetemeken is), mindkét nemnek (köztük nők csecsemőkkel) és életkorúak (a legfiatalabb az ismert öngyilkos terroristák közül 15 éves, a legöregebb – 52) képviselői.

Rex Hudson a *The Sociology and Psychology of Terrorism* c. ismert tanulmány szerzője megjegyzi, hogy a terrorizmus e szegmensének kutatása nagyon bonyolult a szociológusok korlátozott lehetőségei miatt. A terroristák a bolygó lakóságának elenyésző kisebbségét képviselik, ezért a kérdezőbiztosok számára a hagyományos kiválasztást végrehajtani – kevéssé valószínű, ha nem teljesen lehetetlen. A kikérdezés a terrorista szervezetek cselekvő tagjai között szintén lehetetlen az ismert okok miatt. Ezért az elemzők csak közvetett infor-

mációkkal tudnak operálni, vagy meginterjúvolni a letartóztatott illetve bűnbánó harcosokat, ami elkerülhetetlenül befolyásolja a következtetések minőségét.

Az International Policy Institute for Counter-Terrorism 2005 végén publikálta az izraeli börtönökben őrzött sikertelen öngyilkos terroristák (öt nő és két férfi) családjaival készült interjúk eredményét. Mindannyian nagy és elég barátságos családból származnak. Négyen közülük maguk léptek kapcsolatba a terrorista szervezetekkel, hármójukra a terroristák toborzói találtak rájuk. A terroristává válás okai mindegyikükénél más volt – az egyik esetben a fiatal leány azért döntött e lépés mellett, mert az apja megtiltotta, hogy az általa szeretett férfihoz menjen feleségül.

A problémák egyike az, hogy a terrorizmus e formája elterjedésének mértékében ezt mind gyakrabban igyekeznek úgy bemutatni, mint az állam (népek, hadsereg, vallási-, szociális-, etnikai csoportok) ellen folytatott harci cselekmények „legitim” formáját, akik nyomasztó katonai fölényrel rendelkeznek azon struktúrákkal összehasonlításban, amelyeknek az érdekeit az öngyilkosok „képviselik”. Az ilyen ideológia tömeges népszerűsítése lehetővé teszi új jelöltek toborzását az öngyilkos terrorcselekmények elkövetésére.

Az öngyilkos terroristák, akik tudatosan robbantanak bombákat, amelyeket testükön, gépkocsiban vagy hajón rejtenek el, először 20 évvel ezelőtt váltak ismertté. Egy öngyilkos terrorista 1981. decemberben, Irak Bejrutban (Libanon) található nagykövetségén robbantotta fel magát. Akkor 27 személy halt meg, néhány száz megsebesült. A terrorcselekményt egy új terrorszervezet a „Hezbollah” szervezte, amely szoros kapcsolatban állt Iránnal. Ez a szervezet vált a terror új formájának feltalálójává. Hamarosan az öngyilkos terroristákat elkezdték aktívan alkalmazni az iszlám struktúrák és mások. Az öngyilkosok támadásai gyakran jóval hatékonyabbak és hatásosabbak, mint a hagyományos támadások. Ezek szervezői nem készítenek terveket a menekülés és a terroristák megmentésének variánsaira, ennek köszönhetően a művelet előkészítése kevésbé bonyolult feladattá válik (részben azért, mert az öngyilkosok robbanószerkezete kevés elektronikát tartalmaz és azok felderítése igen nehéz technikai eszközökkel) és ennek megfelelően jelentősen csökken a terrorcselekmény speciális szolgálatok általi megelőzésének lehetősége. Az ilyen terrortámadás költsége szintén jelentősen csökken: példaként, a palesztin terroristák széleskörűen alkalmazzák a „Sahid-övet”, melynek költsége nem haladja meg a 80 USD-t. Gyakorlatilag ez az összeg elegendő, hogy több tíz személyt megöljenek és megsebesítsenek. Potenciális veszélyt jelentenek egyes terrorista csoportosulások fenyegetései, hogy öngyilkosként beteg, vagy veszélyes (vér útján terjedő) járványos megbetegedéssel (ADS, hepatitis) direkt megfertőzött személyeket használnak fel.

Esetenként az öngyilkos terroristákat sikerül letartóztatni mielőtt a terroristámadást elkövetnék, ugyanakkor az ilyen esetek az összes terrorcselekmények számának kevesebb, mint 3-5 %-a. Viszonylagos újdonsága miatt az ilyen támadások magukra vonják a tömegtájékoztatási eszközök figyelmét és nagy pánikot keltenek.

A szegény dzsihadról*

Az arab sejknek nem adtak pénzt az „Al-Qaidának”, állítja a hírszerző és újságíró dokumentum regényében

A kém thrillerek ma – a legkevésbé irodalmi alkotások. Ezek szerzői kénytelenek figyelembe venni: a széles publikum a terroristákról és a terrorizmus ellen harcolókról előbb alakítja ki saját véleményét könyveik alapján, mint a parlamenti bizottságok értékelései és a speciális szolgálatok jelentései alapján. Szinte ugyan úgy, mint húsz évvel ezelőtt, amikor a közönség a KGB-ről Le Carre és Forsyth könyvei alapján ítelt.

Ez a megközelítés nem öregszik: John Le Carre nem rég jelentette meg sorrendben huszadik regényét a „The Mission Song”-t a közelmúltban Kongóban lezajlott választások motívumai alapján. Egyidejűleg jött ki Frederick Forsyth új thrillere is az „Afgán”, melynek főhőse – ugyan az a Michael Martin, a brit különleges alakulat tisztje, aki annak idején, agyafűrt módon harcolt Szaddam ellen az „Isten ökle” c. regényben, és Bushnál és Majornál jobban magyarázta el az olvasók millióinak a „Sivatagi vihar” hadművelet okait, - most Bin Ladent üldözi. Az olvasók itt arról panaszkodnak, hogy Forsyth új regénye inkább egy újságírói nyomozásra hasonlít. Ám ilyen a zsáner sajátossága.

És, természetesen, ez az új zsáner, amely feltételezi, hogy a kidolgozás módja fontosabb a stilisztikai szépségeknél és a cselekmény választékosságánál, nem csak a prózakedvelőket nyerte meg, de a speciális szolgálatok volt munkatársait is, akik a tények tekintetében jobban állnak, mint az olvasók.

Különösen, ha ez a szerző – a brit hírszerzés szökött tisztje Richard Tomlinson, akinél a kidolgozás annyira jól sikerült, hogy saját visszaemlékezéseit csak az után sikerült kiadnia, hogy egy évet eltöltött a börtönben államtitoksértés miatt.

---

* Forrás: www.agentura.ru

A hírszerző lázadása: a második menet

Hét évvel ezelőtt a világ újságírói nagy érdeklődéssel kísérték figyelemmel Richard Tomlinson lebilincselő odüsszeiáját, aki nagyon szeretne volna megjelentetni visszaemlékezéseit, de a MI6 mindent meg tett, hogy ezt megakadályozza. Végül, Franciaországba történt szökése után kiadta azokat angol nyelven a Narodny Variant Publishers orosz kiadónál, melynek nyomait az újságíróknak nem sikerült felderíteniük.

Jelenleg Richard Tomlinson, továbbra is Franciaországban él, és újra magára vonta a brit hírszerzés üldöztetését. Az okok hasonlóak: újságíró barátjával Nick Fieldinggel (aki a The Sunday Times-ban írt Tomlinsonról és segített a visszaemlékezések megjelentetésében) folytatja új könyvének megírását. Ez a thriller egyelőre az „Arany cél” ideiglenes címet viseli. Az „Al-Qaidáról” szól, valamint az angol hírszerzés tevékenységéről az arab zsoldosok ellen Boszniában a háború idején (ennél Tomlinson a témánál van, mivel a 93-94-es években a MI6 rezidense volt a horvátországi Spilben). A szereplők között: Radovan Karadzics, Arkan parancsnok, MOSSZAD ügynökök, szaúdi sejkek és a brit hírszerzés ügynökei.

Tomlinsonhoz ez év márciusban jutottak el. A francia rendőrség először letartóztatta a szolgálaton kívüli hírszerzőt, majd lefoglalta az összes elektronikus adathordozóját – a komputertől az IPOD-ig. Ismételten megvádolták államtitoksértéssel: állítólag Tomlinson az internetes blogjában a MI6 munkatársainak listáját tette nyílttá. Augusztusban házkutatást tartottak Canne-ban lévő házában, „Tomlinson a MI6 ellen” blogját pedig bezárták. Ekkor a brit speciális szolgálatok kijelentették, hogy Tomlinson nem csak megjelentette az ügynökök listáját, de beszélt a MI6 esetleges érintettségéről is Diana hercegnő halálában. Tehát, a sikertelen, áruló és a britek számára oly fájó téma spekulálásának képe véglegesen kialakításra került.

Szeptemberben Tomlinson újra megnyitotta blogját és elkezdte felrakni könyvének fejezeteit. Megértette, hogy az elégedetlenség oka nem az ügynökök listája, amely valóban megjelent valahol a Hálón, hanem a majdnem kész thriller. Októberben Tomlinson megidézte a bíróság, ahol a brit hatóságok ügyvédje nyilatkozott a bírónak az „Arany cél” c. könyv által tartalmazott titkos információkról.

- *Richard, mikor értetted meg, hogy mindez a könyved miatt van?*
- Két hónappal a házkutatás után. A rendőrség közölte velem, hogy többé nem vagyok gyanúsított az ügynökök listája miatt, de van néhány gyanús dolog a komputeremben.
- *Megőrizted, gondolom, kapcsolataidat a MI6-on belül, ők nem mondták, hogy a hírszerzésnek mi nem tetszik a könyvedben?*

- Fogalmam sincs, hogy mit találhattak a könyvemben. Mindez csak fikció, teljes egészében kitalált történet.
- *Amennyire én értem, amikor először üldözött a MI6, téged szintén az ügynökök listájának publikálásában vádoltak. Ez jelentheti azt, hogy a brit hírszerzés mindig egy és ugyan azon taktikát alkalmazza?*
- Ez arra hasonlít, hogy ők egyszerűen mindennel vádolnak, ami az Interneten történik. Egyszerűen azt gondolom, hogy ez része a rám történő nyomásgyakorlás politikájának.
- *Ma a thrillerek valós információkon alapulnak. Könyved szintén dokumentumokra támaszkodik, különösen azokban a részekben, amelyek az „Al-Qaidára” vonatkoznak Boszniában. Szerzőtársaddal miként határoztátok meg az alapanyag gyűjtését a könyv számára?*
- Az összes „Al-Qaidára” vonatkozó tény – Nick Fieldingé. Én nem foglalkoztam az „Al-Qaidával” amikor a MI6-nál voltam.
- *Találkoztatok-e a könyv érdekében azokkal, akik harcoltak Afganisztánban, majd később Boszniában?*
- Én tudtam azokról a személyekről Boszniában, akik Afganisztánból érkeztek, de soha nem találkoztam velük.
- *Az igaz, hogy a MI6 az „Al-Qaidáról” a 90-es évek közepén kezdett információkat gyűjteni?*
- Soha nem hallottam az „Al-Qaidáról”, amíg a MI6-nál voltam.
- *Milyen reakciót vársz a könyvedre?*
- Nem tudom, hogy az emberek miként fognak reagálni. Ez egyszerűen egy regény, és remélem, hogy a könyv csak akként is fogadja majd az olvasó.

Az „Al-Qaida” szponzorai vagy jótékonykodók?

Természetesen Tomlinson ravaszkodik, azt állítván, hogy minden, ami a könyvben van – kitaláció. Még azokban a fejezetekben, amelyek felkerültek a Hálóra, részletesen leírásra kerül, például a lelepleződött ügynök kihozatalára történt felkészülés programja – az aleggységek valós megnevezésével és a műveletek kódjaival. Vagyis, nem ezekért a részletekért háborodtak fel a brit speciális szolgálatok – végül is mindez hat évvel ezelőtt nyilvánosságra került Tomlinson visszaemlékezéseiben.

A helyzet az, hogy a thriller teljes cselekményszövése az „Arany cél” nevezetű lista köré fonódik (innen a könyv címe is) – gyakorlatilag az „Al-Qaida” születésének szakaszáról tanúskodó legfőbb dokumentum. Ezt a faktúrát a könyv számára Nick Fielding gyűjtötte – az egyik legismertebb „Al-Qaida” szakértő Nagy-Britanniában.

Röviden a lista története a következő. Szarajevóban a boszniai rendőrség 2002. márciusban átkutatta a Benevolence International Foundation alapítvány irodáját. Egy dokumentum archívumot fedeztek fel: gyakorlatilag feltárult Bin Laden környezetének találkozóit Afganisztánban 1988-1991. években. Az egyik dokumentum – komputer file Tareekh Osama (vagyis „Osama története”). Ez néhány tíz beszokkelt oldalt tartalmaz, melyek egy részét maga Bin Laden írta. Ott megtalálható a műveletekre vásárolt fegyverek listája, levelezés, és a lényeg – 20 gazdag arabból álló lista, melyben hat bankár, tizenkét üzletember és Szaúd-Arábia két volt minisztere. Néhány nevet a listában nem sikerült megfejteni, de az általuk birtokolt tőke teljes összege egyenlő 85 milliárd dollárral. Ezt a listát, amely az „Arany cél” néven vált ismerté, a legutóbbi időig az „Al-Qaida” pénzügyi donorai listájának tartották.

Érthető, hogy az Egyesült Államok (megkapott minden dokumentumot) levonta saját következtetését: az arab sejkék összeesküvése a Nyugat ellen, a Huntington-féle civilizációk összezsapása, és a harmadik világháború elkerülhetlensége.

A probléma az, hogy ez a lista, valószínűleg, semmiféle kapcsolatban nem áll az „Al-Qaidával”. És pontosan ennek szentelte könyvét Tomlinson és Fielding.

Afganisztánban a 80-as évek végén az ott harcoló mudzsahedinnek – araboknak két vezérük volt: Osama Bin Laden és Abdalla Azzam – palesztin, az araboknak a szovjet csapatokkal való háborúba menetelének legfőbb szervezője. A '80-as évek végén az arabok két csoportra oszlottak, egyik, akik Bin Ladent támogatták, a másik – Azzamot. Közöttük 1988. augusztusban elvi vita tört ki: mi a teendő most, hogy a szovjet kontingens elhagyja Afganisztánt?

Bin Laden az „Egyiptomi Iszlám Dzsihad” vezetőjével, későbbi „Al-Qaidán” belüli helyettesével, Aiman az-Zawahirivel a dzsihad folytatása mellett lépett fel, csak most az USA ellen. Abdalla Azzam, a maga részéről, az Afganisztánban történő maradásra hívott fel, annak érdekében, hogy ott igazi iszlám államot építsenek fel.

Mindketten egy szervezet létrehozása mellett döntöttek. Bin Laden 1988. szeptemberben 15 főből létrehozott egy csoportot, melyet kezdetben „Al-Qaida Askaria”-nak nevezett (vagyis „Katonai Bázis”), és megközelítőleg ugyan akkor Abdalla Azzam megalakította az „Al-Tahadi” („kihívás”) szervezetet. Az „Al-Tahadi” célja Afganisztán újjáépítése volt. Azzam az új szervezeten keresztül pénzügyi forrásokat csoportosított át, többek között, mint a szaúdi vezetés megbízottja.

A két csoportosulás közötti vita még a Bin Laden hívei oldaláról történt nyílt fenyegetésig is elment. A konfliktust a törzsi bíróság elé vitték, ami Azzam számára rosszul végződött: veszített. Ez fordulópont volt. Bin Laden elfordult Azzamtól és Szaúdi-Arábia vezetésétől is. Egy év múltán Azzamot furcsa körülmények között, két fiával együtt felrobbantották.

De mi következik ezekből a veszekedésekből? Úgy néz ki, hogy a 20 arab pénzember egyáltalán nem az „Al-Qaida” finanszírozására készültek, hanem Azzam „Al-Tahadi”-át – vagyis Afganisztán újjáépítésébe fektették a pénzüket. Ám Azzam halála után az ábra szétesett, a szponzorok megtagadták a projektben való részvételt, és az „Al-Tahadi” gyorsan elfelejtődött. Ugyanakkor ez Nick Fielding verziója. Kérdezem:

- *Nick, Ön egy nagyon szokatlan nézőpontját adja Azzam és Bin Laden kapcsolatának. Milyen hatásra számít?*
- Igazad van, ez nem ortodox nézőpont Azzamot illetően, bár meg kell jegyezni, hogy Lawrence Rith új könyvében *The Looming Tower* kiáll ugyan e verzió mellett. De számomra kétségtelen, hogy végül is Azzam és Bin Laden összevesztek egymással. Azzam a globális dzsihad eszméje ellen volt. Azt tartotta, hogy a muzulmán kötelessége – védeni az iszlám földeket, Afganisztánt is, nem pedig Amerikával harcolni. Remélem, hogy amikor az emberek elolvassák könyvünket, megértik, hogy az „Al-Qaida” története bonyolultabb, mint azt gondolják. Nem mindenki, aki harcolt Afganisztánban, támogatta Bin Ladent. Valójában a '80-as évek végén Azzam sokkal fontosabb figura volt, mint Bin Laden. Éppen ezért ő került megölésre.

Az iszlámisták összeesküvésének vége?

Ez a verzió, amely széles körben nyilvánosságot kap majd, közvetlen politikai következményekkel járhat. Ha nem voltak olaj-sejkek, akik Bin Laden dzsihadjába fektették pénzüket, úgy következésképpen lehetséges, hogy nem volt semmiféle iszlám oligarchák összeesküvése a Nyugat ellen, és ugyancsak a két civilizáció elkerülhetetlen összeütközése sem.

Ma általánosan elfogadott, hogy Bin Laden – jó műveleti szakember, de rossz ideológus, pontosan Azzam volt szellemi tanítómestere és, mint tartják, alakította ki az „Al-Qaida” ideológiáját. Ezen kívül, Azzam nem a semmiből jelent meg, hanem az egyiptomi „Muzulmán Testvériség” neveltje volt – a legnagyobb iszlám szervezet a Közel-Keleten, melynek minden muzulmán országban vannak kirendeltségei. Amennyiben Azzam nem hívott fel dzsihadra, akkor szétesik a Nyugat számára oly kedvező séma – minden iszlám mozgalom végül is a globális dzsihadhoz vezet. De ez a séma sokak számára kedvező,

mivel lehetővé teszi az „iszlám fasizmus” terminológia használatának igazolását és a világméretű fenyegetés elleni harcra buzdítani a „haladó emberiséget”.

Természetesen, nem ismert, ez a verzió (igaz, erősen nem tetsző a brit hírszerzésnek) mennyire helytálló. Amikor egy hónapja Irina Borogan újságíróval együtt beszélgettünk Abdalla Azzam Jennin melletti Silat-al-Hartia faluban lévő házában bátyjával és rokonával, Abdalla sejk Bin Ladennel való kölcsönös kapcsolatáról felvetett kérdés volt a legösszetettebb beszélgetésünkben. Ám, végül is, rokonai egyet állítottak: Abdalla Azzam Afganisztánban akart maradni, és ott felépíteni az iszlám kalifátust, és egyáltalán nem gondolt arra, hogy totális háborút hirdessen a „hitetlenek” ellen. De azt, hogy Azzam Afganisztánja a talib rezsimre, Pakisztáni Iszlám Köztársaságra vagy Iráni Iszlám Köztársaságra hasonlított volna, mi már soha nem fogjuk megtudni.

Kanadában orosz hírszerzőt fogtak el*

Dorvalban (Mountreal) a Pierre Elliott Trudeau nemzetközi repülőtéren 2006. november 16.-án a kanadai határőrizeti szolgálat munkatársai letartóztattak egy orosz férfit, aki Paul William Hampall névre kiállított hamis útlevéllel igyekezett elhagyni az országot. A letartóztatást akkor hajtották végre, amikor felült a repülőgépre.

A National Post újság adatai szerint, a letartóztatáskor lefoglalásra kerültek Kanada történelmére vonatkozó, puskára emlékeztető feljegyzéseket tartalmazó papírok. Ezen kívül, a letartóztatottnál találtak hamisított születési bizonyítványt, kanadai útlevelet, ötféle valutában 7800 dollárt, több hitelkártyát, öt SIM-kártyát, kettő digitális fényképezőgépet és rövidhullámú rádióadót.

Egy héttel a letartóztatása előtt két szövetségi miniszter biztonsági tanúsítványt írt alá, amely kémmé nyilvánította, aki veszélyt jelent Kanada biztonságára, ami megnyitotta az utat deportálására.

Kanada kormányának nyilatkozatát november 22.-én hozták nyilvánosságra, melyben megerősítették, hogy a letartóztatott külföldi a Külső Hírszerző Szolgálatnak (SZVR) dolgozott. Oitawa ragaszkodni fog az országból történő deportálásához, mutatnak rá a nyilatkozatban. Ebben szerepel, hogy ez a férfi hamisított születési bizonyítványt használt fel három kanadai útlevél megszerzéséhez. „A kanadai kémelhárító szolgálatnak (SIS) súlyos bizonyítékai vannak, hogy a külföldi állampolgár, aki Paul William Hampallnak adta ki magát,

---

* Forrás: www.agentura.ru

Oroszország Külső hírszerző szolgálatának tagja – mutatnak rá a dokumentumban.

A kanadai kémelhárítás úgy véli, hogy „Hampall az SZVR „illegálisa” és kémtevékenységgel foglalkozott, mellyel összefüggésben fenyegetést jelent Kanada biztonságára”. „Saját orosz hallgatósága előtt az SZVR nem titkolja, hogy folytatja aktív kémtevékenységét és gyakran lopja el a nyugati országok pénzügyi és ipari titkait a stagnáló orosz gazdaság megsegítése érdekében”, - kerül összefoglalásra a The Globe and Mail által idézett nyilatkozatban.

Kanada bírósága november 23.-án eleget tett Paul William Hampall védelmének kérelmének, és elhalasztotta az ügy érdemi tárgyalását egy héttel – november 28-ra. A védő szavai szerint, nem volt elegendő ideje a kliensével való munkára, maga Hampall pedig nem tudja, milyen vádakot hoznak fel vele szemben. Amikor a bíró megkérdezte a feltételezett kémét, tud-e arról, hogy Kanada speciális szolgálatai kémkedéssel vádolják, az azt válaszolta: „Erről most hallok először”.

Hampall ügyvédje november 28. előestéjén a The Globe and Mail-nak kijelentette, hogy „Paul William Hampall „nem szándékozik elhagyni az országot harc nélkül”.

Mire kell emberünknek Kanada?*

Az orosz külső hírszerző szolgálatnak ismételten magyarázkodnia kellett. Most – a Kanadában történt botrány miatt, ahol Montreal repülőtérén november 16-án letartóztattak egy férfit, aki Paul William Hampel névre kiállított hamis útlevéllel kísérelt meg felszállni a repülőgépre. A letartóztatottnál hamisított születési anyakönyvi kivonatot találtak, kanadai útlevelet, pénzt (7800 dollárnak megfelelő öt különböző valutában), több hitelkártyát, öt SIM-kártyát, két digitális fényképezőgépet és rövidhullámú rádió adóvevőt. Kanada kormánya már november 22-én nyilatkozatot tett közzé, hogy a letartóztatott – külföldi és Oroszország Külső hírszerző szolgálatának (SZVR) dolgozott. November 29-én pedig sor került az első bírósági meghallgatásra, melyen a vád képviselője bizonyítékokat mutatott be, hogy Hampel dokumentumai hamisítottak voltak.

Kanada nem a kémelhárításban elért sikereiről ismert, hanem a polgári társadalom oldaláról a speciális szolgálatok feletti legkeményebb ellenőrzési rendszerről, amit még Nagy-Britanniában is példaként hoznak fel. Az ország

---

* Forrás: www.agentura.ru

vezető speciális szolgálatát – Canadian Secret Intelligence Service (CSIS) - nem csak a parlament illetékes bizottsága ellenőrzi, mint az összes többi tisztességes országban, de a főinspektor is, akinek a posztja kimondottan ezzel a céllal hozták létre az 1981. évi reform után. Ezért, ha a CSIS a kormánnyal együtt olyan lépésre szánta el magát, mint az orosz illegális letartóztatásának nyilvánosságra hozatala, ennek igen komoly alapja van. Az illegálisok – a hírszerzésben az elit elitje. Őket mindenkinél jobban felkészítik, mivel a lebukás esetén a diplomáciai károkozás felülmúlhatja az ügynök által megszerzett információk értékét. Az USA-ban éppen ezen ok miatt vitatták nagyon komolyan szeptember 11-ig az illegálisok telepítésének gyakorlatát (a CIA terminológia szerint NOC – Non official coverage) a technikai hírszerzés eszközeinek növelése javára. Szeptember 11. után az amerikaiak eldöntötték, hogy nem vállnak meg az ügynököktől: a terrorista csoportokba valahogyan csak be kell épülni. Igaz van különbség: Afganisztán számára illegális ügynököt felkészíteni vagy egy nyugati országnak, ahol más az okmányoknak valódiságának ellenőrzési szintje, ugyan úgy, mint a lehetséges adatbázisok, vagy is a költségek, ráfordítások magasabbak.

Az ilyen kockázatokat figyelembe véve, nem igazán érthető: megéri e Kanada az ilyen ráfordításokat az orosz SZVR-nek?

Maguk a kanadaiak úgy vélik, hogy hírszerzésünk célja az ipari kémkedés lehet, többek között a repülés és a telekommunikáció szférájában. Ugyanakkor lehet más oka is.

Kanada nem csak földrajzilag van közel az USA-hoz (egyébként, éppen ezért vált hídfővé sok párt és iszlám csoportosulás számára, köztük a „Hamasz” és magának az „Al-Qaidának”), a kanadai speciális szolgálatok – nagy aktív partnerei amerikai kollégáiknak.

Az együttműködés története még 1947-ben kezdődött, amikor az USA és Nagy-Britannia speciális szolgálatainak között aláírásra került a globális rádiófelderítő hálózat (UKUSA) létrehozására vonatkozó megállapodás, melyhez 1948-ban csatlakozott Kanada, Ausztrália és Új-Zéland – a második világháború angol nyelvű szövetségesei. Ennek a megállapodásnak a keretei között az öt ország területén jöttek létre a rádió-lehallgató központok – így jelent meg az ismert ECHELON hálózat. Kanada felelősségi zónájába (pontosabban a védelmi minisztérium alegységeinek a CSE-nek – Communications Security Establishment) került az elektronikus kémkedés olyan országok iránt, mint Dél-Korea, Mexikó és Japán. A rendszer, egyébként, a mai napig működik.

Éppen ezen okok miatt Kanada mindig vonzó célpont volt speciális szolgálataink számára. A KGB egyik legnagyobb visszhangot kiváltó sikere volt a '70-es években – a „Turnir” művelet. Ez egy klasszikus kettős játszma volt: amikor a '70-es évek közepén a KGB I. Főcsoportfőnökségének ezredese

Anatolij Makszimov felkérést kapott a kanadaiaktól az együttműködésre, ő jelentette vezetésének és Andropov engedélyével dezinformációkat adott át, amelyeket a kanadaiak megosztottak az amerikaiakkal és az angolokkal. Miután kiderült, hogy a műveletet a KGB tervezte meg, szinte a teljes kanadai titkosszolgálati vezetés lemondott. Illegálisaink is dolgoztak Kanadában: Ottawából 1996-ban kiutasították az Olsanszki házaspárt – a hírszerzés munkatársait, akik hamis dokumentumokkal 1988-tól éltek ott.

A terrorizmussal szembeni harc kora a kémkedés új célpontjainak megjelenéséhez vezetett. Szeptember 11. után az öt angol nyelvű állam titkosszolgálati együttműködése még szorosabbá vált.

Az USA, Nagy-Britannia és Ausztrália 2004. júniusban bejelentette, hogy globális anti-terrorista hálózatot hoz létre. A hálózat feladata – az „Al-Qaida” és a vele szövetséges csoportosulások akcióinak megakadályozása a földgolyó teljes területén. Ennek érdekében minden résztvevő országban speciális veszély előrejelző központok kerültek létrehozásra – nem nagy, kb. 50 fő, alegységek, ahová vezénylik valamennyi, a terrorizmus elleni harcban résztvevő speciális szolgálat képviselőit, és ahová bekerülnek adatok, hogy azután később bekerüljenek a hírszerzői információcsere összesített folyamába. A hálózat hamarosan kiszélesítésre került az új-zélandi és kanadai szegmensekkel. Kanadában ennek érdekében létrehozták, az ún. The Integrated Threat Assessment Centre (ITAC). Kimondottan a hírszerzői információcsere javítása érdekében nagy ütemben folyik a számítógépes programok, az adatbázisok létrehozása, stb. Ma ez az egyik legfelkapottabb téma az USA hírszerző közösségében. Egyébként, az utolsó újítás 2006. november 18-án került bevezetésre: az USA nemzeti hírszerzési igazgatóságának képviselője ünnepélyes bejelentést tett a híres online-enciklopédia, a Wikipedia-Intellipedia speciális változatának elindításáról, melynek információihoz hozzáférést biztosítanak Ausztrália és Kanada speciális szolgálatainak is.

Ottawa szerepét az USA-val való együttműködésben már Bin Laden is értékelte, aki Kanadát az öt keresztény országhoz sorolta, amelyeknek a terroristák alapvető célpontjai kellene legyenek. Értékelték ezt Teheránban is – a 2006. november 30-án Irán parlamentje a kanadai követséget „kémkedés fejének” nevezte, amely az USA érdekében működik. Az irániak még a követség bezárásával is fenyegetőznek abban az esetben, ha bizonyítékot kapnak a hírszerző tevékenységre.

Látható, hogy a kanadai szegmenshez való hozzáférés – mind az öt ország speciális szolgálatait által összegyűjtött hírszerzői információkhoz történő hozzáférést jelent. Ezek az információk annyira titkosak, hogy az angolszászokon kívül senki nem fér hozzá az európai országok közül.

Ám ez igen vonzó célpont. Annál is inkább, hogy az ilyen megközelítést – keressünk lyukat a védelemben harmadik országon keresztül – speciális szolgálataink korábban is alkalmazták. Például, Csehországban, ahol 2000-ben tört ki botrány speciális szolgálataink rezidentúrai létszámának növelése körül. Akkor azt mondták, hogy Oroszország követsége munkatársainak fele dolgozik a hírszerzésnek, melynek célja – Csehországon keresztül hozzáférést kapjanak a NATO titkokhoz.

Minden esetre örvendetes tény a kanadaiak tradicionálisan elnéző magatartása a kémekkel szemben. A „Holt szezón” hőstől eltérően, ügynökünket csak a Moszkvába történő kiutasítás fenyegeti.

Canadian Security Intelligence Service (CSIS)*

A kanadai biztonsági és hírszerző szolgálat – az ország legfőbb speciális szolgálata. A CSIS-t a Royal Canadian Mounted Police Security Service (Királyi Kanadai Lovasrendőrség) helyett hozták létre az 1984. évi parlamenti törvénnyel. Ennek megfelelően a jogelődi tevékenység és a hírszerző információgyűjtés elválasztásra kerültek a polgári kontrol erősítése céljából.

Kanada első titkosszolgálatát 1864-ben hozták létre, amikor Sir John McDonald megalakította a Határrendőrséget (Western Frontier Constabulary). Ennek lennie kellett „... detektív és profilaktikai rendőrség, melynek rendeltetése a megfigyelés és a határ járőrözése Torontótól Sarneig”. A kormány 1868-ban felállította a Dominión Rendőrséget 12 munkatárssal, akik feleltek a középületek védelméért és a korábban a Western Frontier Constabularyra háruló feladatokért. Az I. világháború kezdetére a rendőrség 140 munkatársat számlált.

A Dominión Rendőrséget 1920-ban egy szolgálatba vonták össze a Királyi Észak-nyugati Lovasrendőrség 2500 munkatársával. Így alakult meg a Királyi Kanadai Lovasrendőrség. A két háború közötti időszakban a hírszerzési és kémelhárítási információk gyűjtésének feladataira mindössze három tisztet különítettek ki és két gyorsíró, valamint néhány mezei ügynököt a nagyobb városokban, ahol ők feleltek a felforgató tevékenység megelőzéséért. A háború után a speciális szolgálat növeltet státuszait és a kémkedés elleni küzdelemre összpontosított.

A Mckansi Bizottság vizsgálatai után, 1970-ben nevezték ki a Királyi Lovasrendőrség első polgári igazgatóját – John Stairenct.

---

* Forrás: www.agentura.ru

A szövetségi kormány 1981. augusztusban bejelentette, hogy létrehozásra fog kerülni a lovasrendőrségtől különálló hírszerzői biztonsági szolgálat. Speciális Célcsoport került létrehozásra, amelynek az új speciális szolgálat struktúráját kellett kidolgozza. Az új speciális szolgálat, Bill K-157, törvény első tervezetét 1983-ban terjesztették be parlamenti vitára. Ugyanakkor ez nem elégítette ki a Parlamentet, és válaszul a társadalmi elégedetlenségre a Szenátus új bizottságot alakított a törvénytervezet átdolgozására. Az ajánlások 1983 novemberében elkészültek. Ezeknek megfelelően 1984. januárban a szövetségi kormány vitára bocsátotta a törvénytervezet javított szövegét – Bill K-9. A törvényt mindkét ház elfogadta és 1984. júniusban a Királynő is jóváhagyta. Egyidejűleg, létrehozásra került a parlamenti ellenőrzés mechanizmusa is – a Parlament biztonsági és hírszerzési bizottsága.

A CSIS igazgatója 1992-től Ward Elcock.

CONTENTS

EVALUATIONS, ANALYSES, STUDIES

Janos Jakus The role of Hungarian security services in the system of home-defence in the '50-s

Laszlo Kaputa The new Mudjahedin Layeha in Afghanistan

Istvan Kobolka-Bela Krisztian-Judit Vinczeller Geography and politics: From Hemus to the Balkans

Jozsef Nemet Iraq after overthrow of Saddam

CURRENT ISSUES

Laszlo Sikesdi The special admission requirements for The Military Security Office (process of selection, preparation, and adaptation)

CONSULTATION

Mihaly Recsei The use of REID method in questioning

FORUM of PhD CANDIDATES

Karoly Tanai Thoughts of importance of media

László Lenkey The effects of the metamorphosis of “Drug Law” on sphere of defence from '80-s to appearance of “zero tolerance”

FROM THE HISTORY OF SECURITY SERVICES

Ervin Antal Szabó: Sketches from the History of Russian Intelligence
Long way to confession of Savinkov

SCIENTIFIC LIFE – EDUCATION

Eva Farkas Yoked horse versus Pegazus or competencies

Karoly Nagy The role of knowledge-centres in development of new security culture

NEWS, EVENTS, FACTS

Ervin Antal Szabo: Selection from Articles of International Press Related to National Security Issues

- The tactics of acts of terror (DTCS)
- Algorithm of suicide terrorism
- The poor Jihad
- Russian spy captured in Canada
- What for Canada?
- Canadian Security Intelligence Service (CSIS)

CONTENTS

AUTHORS

SZERZŐINK

Dr. Jakus János alezredes

HIM osztályvezető

Kaputa László mk. alezredes

KBH főreferens

Dr. Kobolka István ezredes

egyetemi docens, KBH főosztályvezető

Dr. Krisztián Béla

PTE egyetemi docens

Vinczellér Judit

KüM osztályvezető, PhD hallgató

Dr. Németh József alezredes

KBH kiemelt főreferens

Sikesdi László alezredes

KBH kiemelt főreferens

Récsei Mihály mk. alezredes

KBH főreferens

Tanai Károly alezredes

KBH osztályvezető, PhD hallgató

Lenkey László mk. ezredes

KBH igazgató, PhD hallgató

Szabó Ervin Antal alezredes

KBH osztályvezető-helyettes

Farkas Éva

PTE tanársegéd, PhD hallgató

Dr. Nagy Károly

MEH kormányfőtanácsos

